

Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Bölcsészettudományi Kar

Történelemtudományi Doktori Iskola

Vezetője: Fröhlich Ida DSc

Hadtörténeti Műhely

Vezetője: Horváth Miklós DSc

Török Gábor:

**Fejezetek a magyar-brit diplomáciai kapcsolatok
történetéből (1979-1984)**

Doktori (PhD) értekezés

Témavezető:

Horváth Miklós DSc

egyetemi tanár

Budapest

2015

TARTALOMJEGYZÉK

I. Bevezetés

- a, A dolgozat eredete, céljai és az „ad fontes” jelentősége.....4.*
b, A britek Kelet-Európa politikája az 1970-es évek végéig.....11.
c, A magyar-brit kapcsolatok az 1970-es évek végéig.....17.
d, Margaret Thatcher életpályájának vázlata 1979-ig.....25.

II. Az első Thatcher kormány Kelet-Európa-politikája (1979-1983. június).....33.**III. A magyar-brit kapcsolatok Margaret Thatcher hatalomra kerülésétől 1982. végéig**

- a, A kezdetek.....51.*
b, Kétoldalú előkészületek a brit külügyminiszter budapesti útjára.....58.
c, Peter Carrington magyarországi látogatása.....71.
d, Puja Frigyes londoni útja.....82.
e, A magyar-angol gazdasági kapcsolatok vázlata az első Thatcher kormány idején98.
f, A politikai kapcsolatok fokozatos fejlődése az 1982-es év során.....106.

IV. Színre lép a „kiszámíthatatlan ember”

- a, Marjai József 1983-as látogatásának előzményei..... 113.*
b, Marjai József látogatása.....123.

V. A második Thatcher ciklus alatti magyar-angol kapcsolatok a miniszterelnöki látogatásig

- a, A második Thatcher kormány Kelet-Európával kapcsolatos külpolitika váltásának előzményei.....139.*
b, A Chequers szeminárium és következményei.....146.
c, Geoffrey Howe külügyminiszter magyarországi látogatásának előzményei163.
d, Geoffrey Howe budapesti látogatása.....171.
e, A Howe út interpretálása.....187.

<i>VI. Margaret Thatcher budapesti látogatásának közvetlen előzményei, eredményei és következményei</i>	
<i>a, Howe útja után csak Margaret Thatcher következhet.....</i>	<i>193.</i>
<i>b, Margaret Thatcher budapesti látogatása előtti brit álláspontok.....</i>	<i>198.</i>
<i>c, A magyar-brit kapcsolatok a legfelsőbb szintre emelkednek, a „Vaslady” Magyarországra látogat.....</i>	<i>214.</i>
<i>VII. Összegzés.....</i>	<i>233.</i>
<i>Felhasznált Elsődleges (Primer) Források.....</i>	<i>238.</i>
<i>Felhasznált Irodalom.....</i>	<i>241.</i>

I. Bevezetés

a, A dolgozat eredete, céljai és az „ad fontes” jelentősége

Angol szakos hallgatóként és magyar történészjelöltként 2004. tavaszán olyan téma nyomába eredtem, mely e kettőséget leképezi, ugyanakkor elsősorban az „ad fontes” elvének megfelelően a primer források révén a saját kíváncsiságom és érdeklődési területemen történő öncélú kalandozások mellett esetleg névumot nyújthat a publikumnak. M. Kiss Sándor és Okváth Imre professzorok, valamint Kávássy János barátomnak köszönhetően a XX. századi magyar-angol¹ kapcsolatok területére vezetett az utam.

Az út az akkori Magyar Országos Levéltár (ma Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára) KÜM TÜK dokumentumaitól indult, a konkrét célterület, pedig hamarosan magától értetődő lett. A XX. század második felében Magyarország, geopolitikai súlyából adódóan ritkán került a figyelem fókuszába. Az elmúlt században a nemzetközi közvélemény kevés alkalommal foglalkozott magyarországi, vagy Magyarországhoz kapcsolódó eseményekre. A világ információs csatornáinak robbanásszerű terebélyesedése miatt ez különösen szembetűnő az utókor számára. Ez alól kirívó kivételt képez az 1956-os forradalom és szabadságharc. Magyarország ekkor kétségtelenül kivívta a világ figyelmét (és csodálatát).

A magyar-angol kapcsolatok területén is végbement egy esemény a XX. század végén, amelyre felfigyelt a világ közvéleménye. Amikor a kommunizmus bukására emlékezünk, akkor rendszerint felbukkan Mihail Gorbacsov, Ronald Reagan, Margaret Thatcher vagy II. János Pál pápa neve.² Az illusztris névsor egyetlen hölgy tagja, a „*Vaslady*” 1984-ben Magyarországra látogatott. Thatcher budapesti útja első pillantásra nem tűnik rendkívüli

¹ A skót és walesi nemzeti érzelmekkel rendelkezők esetleges tiltakozása ellenére Anglia, illetve az angol szó felváltott használata Nagy-Britanniával illetve a brit szóval, valamint az Egyesült Királyság elnevezéssel kizárólag stilisztikai okokból történik, leginkább a szóismétlés elkerülése végett. Nagy-Britanniához Anglián kívül hozzátartozik még Skócia (a 2014-ben lezajlott népszavazás után ez minden bizonnyal egy darabig így is marad) és Wales, az Egyesült Királyságnak pedig a nevezett országok mellett Észak-Írország is tagja. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában Anglia referatúra, és nem Nagy-Britannia, valamint Egyesült Királyság referatúra néven találhatóak az iratok, ami helytel-közzel legitimálja ezt a változatosságot, segítő eszközt. A stilisztikán kívül semmilyen egyéb indíték nincs a váltakozó elnevezések mögött, ahogyan London ill. londoni sűrű említése is csak a szóismétlés elkerülése, nem az Egyesült Királyság főváros központúságának hangsúlyozása végett történt.

² A három jeles személy közös vonásairól, érdemeiről John O’Sullivan írt könyvet.

O’Sullivan, John: *Az Elnök, A Pápa és A Miniszterelnök..* Helikon Kiadó – Heti Válasz, Budapest, 2010.

eseménynek,³ az adott nemzetközi helyzetet, a magyar-angol kapcsolatok akkori állását és a brit kormányfő kommunizmusról vallott ideológiáját ismerve viszont, a budapesti napokat (1984. február 2-4.) joggal tekinthetjük rendkívülinek. A brit kormányfő az 1980-as évek folyamán a világ egyik legismertebb politikusa volt és az összes ország azt szerette volna, hogy Margaret Thatcher ellátogasson hozzájuk.⁴ A budapesti látogatást megelőző és az azt követő időszak a „kis hidegháború”⁵ egyik legkritikusabb időszaka volt. A Szovjetunió és birodalma elleni harc női főszereplője akkor utazott egy kommunista országba,⁶ amikor a nemzetközi helyzet időnként az 1950-es, 1960-as évekkel mutatott párhuzamot. A fenti körülmények miatt nem túlzás azt állítani, hogy a világ ekkor csodálkozó tekintettel figyelt Budapestre.

Margaret Thatchernek nemzetközi jelentőségű szerepe volt a kommunizmus bukásának éveiben, és ma már a késői 20. századi történelem egyik leghíresebb alakjaként tartjuk számon. A „*Vaslady*” kapcsán ma valószínűleg a Gorbacsov-Margaret Thatcher páros találkozási jutnak leginkább a szigetországon kívüli publikum eszébe.⁷ Fontos kérdés, hogy mindezt megelőzően, az új szovjet pártfőtitkár feltűnése előtt az első Kádár-Thatcher tárgyalás mennyire kapcsolódott a Gorbacsov-Thatcher találkozókhoz.

A Magyarországgal kapcsolatos grandiózus nemzetközi események lajstroma az utóbbi évtizedekben viszonylag rövid, a téma feltárása ennek ellenére igencsak foghíjas volt a szakdolgozatom tematikájának megválasztásakor. Akkori célom azon nagy jelentőségű eseményeknek, folyamatoknak a bemutatása volt, melyek mentén Margaret Thatcher miniszterelnöksége alatt megváltozott a britek Kelet-Európa – legfőképpen a hazánkkal kapcsolatos – politikája. Akkori kutatásaim alapján Budapest kiemelt szerepet kapott a brit külpolitika Kelet-Európa irányába történő nyitásban és az értekezésemben vizsgált szűkebb periódusban, 1979 és 1984 között a magyar-angol viszony alapjaiban változott meg.

2005. tavaszára döntően a MOL KÜM TÜK források, valamint az akkor számomra elérhető csekély angol és magyar nyelvű másodlagos irodalom segítségével a fenti témák érintésével

³ A vizsgált években Magyarországra látogatott – többek között – Francois Mitterand, a Francia Köztársaság elnöke (1982-ben), Helmut Kohl, az NSZK, majd az egyesített Németország kancellárja (1983-ban), valamint George Bush amerikai alelnök (szintén 1983-ban).

⁴ Interjú John Coles-al, Churchill Archives Centre, Churchill College, British Diplomatic Oral History Programme. (Arthur) John Coles Margaret Thatcher privát titkára (Private Secretary) volt 1981-84 között. Számos primer forrás jegyzése mellett a jelen írásban is fontos, szinte főszereplő. Coles lényegesen nagyobb befolyással bírt, mint ahogy posztjának első hallására gondolnánk.
<http://www.chu.cam.ac.uk/archives/collections/BDOHP/Coles.pdf> (utolsó megtekintés: 2009. november)

⁵ A „második hidegháború” kifejezés is használatos.

⁶ Az újabb rakétafegyver-telepítések árnyékában.

⁷ Az angliai közvélemény elsősorban a belpolitikai események tükrében emlékszik vissza a volt kormányfőre.

megszületett az egyetemi szakdolgozatom.⁸ Egy relatíve hosszabb kitérő után 2008-ban a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karának Történelemtudományi Doktori Iskolájának Hadtörténeti Műhelyében folytattam a munkámat Horváth Miklós professzor, szakdolgozati opponensem témavezetésével. A téma nem változott, a technológia fejlődése és az idő múlása azonban újabb eszközöket biztosított, a spektrum pedig csak szélesedett.

A korszakhoz kapcsolódó brit primer források ugyan eleinte el voltak zárva a kutatók elől a szigetországban érvényes 30 éves moratórium miatt. A 2000. évi (2005-től alkalmazott) „*Freedom of Information Act*” törvény óta külön kérvénnyel kikérhetőek lettek a készítésükkor még titkosított szigetországi dokumentumok. A külügyi témák esetében ez a rendelkezés azokra az iratokra vonatkozott, amelyek nem tartalmaztak a brit (külpolitikai) érdekeket, vagy személyiségi jogokat sértő információkat. A kérvényeket az illetékes angol hatóságok, például minisztériumok bírálják el. A jelen értekezés nem készülhetett volna el, ha az angol szervek velem és a kérvényeimmel szemben nem tanúsítottak volna ekkora jóindulatot és segítőkészséget: gyakorlatilag az összes kérvényem pozitív elbírálásban részesült. Ezúton is hálás köszönetet mondok a brit hatóságoknak és munkatársainak.

Az elektronikus levelezés segítségével megismerkedtem Chris Collins-al, a Margaret Thatcher Alapítvány⁹ főmunkatársával, akinek köszönhetően hozzáfértem az addigra kikért, titkosítás alól idő előtt feloldott iratokkal, melyek a témámhoz kapcsolódtak. Andrew Riley, a Churchill College munkatársa is hasznos tanácsokkal látott el, és mindezen felbátorodva magam is a titkosítás feloldását kértem és kaptam számos szigetországi dokumentumra. Az idő haladásával pedig múlni kezdett a 30 éves moratórium, és az angol iratok egy kisebb része kutatásra engedélyezett állapotban a National Archives, azaz a „*brit MNLOL*” birtokába kerültek.¹⁰ Egy 2013-as londoni törvényi változás miatt a 30 éves moratórium bizonyos esetekben 20 évre csökkenthető lett; ezen intézkedés is elvileg növelheti az elérhető iratok mennyiségét. Az elvileg szó azért alkalmazható, mert a titkosítási moratórium nem automatikusan oldódik fel és a dokumentumok lassan kerülnek a National Archives birtokába. A szigetországi primer források olyan mértékben kitágították a témám horizontját, hogy a disszertációban elsősorban ezeknek a magyar olvasóknak is talán érdekesebb iratok megvizsgálása, a bennük lévő anyag értelmezése révén szerettem volna prezentálni a

⁸ Török Gábor: „*Ami a rejtjeltáviratokban benne volt*”, *Magyar-brit kapcsolatok a 80-as évek elején (Margaret Thatcher 1984. évi magyarországi látogatása)*. PPKE BTK. Egyetemi szakdolgozat. 2005.

⁹ Margaret Thatcher Foundation

¹⁰ A National Archives, az Egyesült Királyság történelmi levéltára ügyében Mózes Ambrus Gábor, PhD hallgató társam nyújtott jelentős segítséget, amelyet ezúton is szeretnék megköszönni.

Margaret Thatcher alatti magyar-angol kapcsolatokat, természetesen nem elhanyagolva az addig megismert forrásokat, ismereteket.

A hazai szakirodalom eddig kevés alkalommal fókuszált a magyar-angol kapcsolatok 1956 utáni történetére.¹¹ Az alábbi munkám azt tűzte ki célul, hogy jobban megvilágítsa a magyar történészek által eddig nem vagy kevésbé hangsúlyozott, meglátásom szerint kiemelkedően érdekes eseménysorozatot. A Falklandi háború 30. évfordulója és a Meryl Streep főszereplésével készült 2011-es film¹² szélesebb hazai publikum számára tette ismertté a brit kormányfő munkásságát és életét. 2013. április 8-ai halála, pedig az összes nemzetközi és hazai hírforrás elsődleges híre volt.

A fentiek, nevezetesen a véleményem szerint relatív gyér szakmai megvilágítások száma, valamint a közvéleményben tapasztalható érdeklődés relatív hiánya (elsősorban 2011-ig) nem ment fel a téma angol és magyar historiográfiájának rövid ismertetése alól. Angol részről a legértékesebb segítséget a korabeli szereplők memoárjai jelentik. Peter Carrington, Francis Pym és Geoffrey Howe külügyminiszterek valamint Margaret Thatcher miniszterelnök művei ugyan rendkívül szubjektív optikát biztosítanak, de megfelelő forráskritikával jelentőségük szinte felér a primer dokumentumok szintjével. A korabeli szereplőkkel történő interjúkról is elmondható mindez: Richard Parsons, John Coles, Charles Powell, Bryan Cartledge, Peter Unwin is készséggel beszéltek a Magyarországgal kapcsolatos élményükről. Powell, valamint Geoffrey Howe pedig, az elektronikus kommunikáció révén tömören, de közvetlenül álltak a rendelkezésemre.¹³ Schöpflin György neve a szigetországi szereplők között kap helyet: az általam vizsgált korban Thatcher tanácsadó, napjainkban politikusként dolgozó történész személyes interjú során, barátságos módon állt a rendelkezésemre, melynek révén újabb spektrumok nyíltak meg előttem.¹⁴

A klasszikus értelemben vett másodlagos irodalmat tekintve elsősorban két angol tanulmánykötet¹⁵ nyújtott útmutatót, amelyekben az egyik legnagyobb brit kelet-európai szakértő, Michael Clarke¹⁶ munkái képviselték számomra a legnagyobb értéket. A „*Vaslady*”

¹¹ A XX. század első felének magyar-brit kapcsolatairól számos feldolgozás készült. Ld. I./c, fejezet.

¹² „*The Iron Lady*”. © 20th Century Fox

¹³ Az elektronikus levelezés Charles Powell-al, ill. Geoffrey Howe titkárával 2009. ősz folyamán zajlott le.

¹⁴ Személyes beszélgetés Schöpflin Györggyel. Budapest, 2009. 10. 17.

¹⁵ Ezek közül a legfontosabbak: *Foreign Policy Under Thatcher* ed. by Peter Byrd, Phillip Allan/St.Martin's Press, Oxford/New York, 1988. és *Soviet-British Relations since the 1970s*, ed. by Alex Pravda and Peter J.S.Duncan, Cambridge University Press, Cambridge, 1990.

¹⁶ *Clarke, Michael: The Soviet Union and Eastern Europe*, in: *Foreign Policy Under Thatcher*. Szerk. Byrd, Peter. Phillip Allan/St.Martin's Press, Oxford/New York, 1988. 51-75. o. és *Clarke, Michael: British perspectives on the Soviet Union*, in: *Soviet-British Relations since the 1970s*. Szerk. Pravda, Alex és Duncan, J.S. Peter. Cambridge University Press, Cambridge, 1990. 68-92. o.

a legenyhébb megfogalmazás szerint is polemizálja a szigetországi történészeket és nem túlzás azt állítani, hogy az egész brit társadalmat.¹⁷ Hugo Young Thatcher életrajza¹⁸ biztosította számomra a Thatcher politikáját annyira nem szívlelők és azt objektív módon közlők véleményét is. Kritikus fontosságú tényező, hogy maguk az angolok is határozottan azt állítják, Magyarország és Thatcher magyarországi útja lényeges történelmi esemény volt. Ez így van még akkor is, ha Gorbacsovról és a szovjet kapcsolatokról természetesen többet olvashatunk az idézett művekben. A másodlagos irodalmat tekintve kiemelkedő útmutatást nyújtott Archie Brown tanulmánya,¹⁹ mely nélkül a jelen értekezés egyik alfejezete nem születhetett volna meg.²⁰ A szovjet szakértő, Oxford professzor Brown egyik fő tézise a „Gorbacsov-faktor” jelentőségének felnagyítása, a legtöbbször idézett tanulmánya viszont véleményem szerint a „Magyarország-faktor” tényezőt, azaz hazánk jelentőségét is erősíti.

A magyar szekunder irodalmat elsősorban Arday Lajos, M. Szebeni Géza, Bányász Rezső, Aczél Endre és Magyarics Tamás írásai jelentik. Arday, a magyar-angol kapcsolatok és a brit politika 20. századi szakértője 2005-ös könyvében²¹ összegyűjtötte a szakterületén belül írt tanulmányait. Ezen munkák elsősorban a magyar-angol kapcsolatok (döntően az 1970-es évek végéig tartó időszakig), a Nagy-Britannia-Kelet-Európa viszony és a brit belpolitika kérdéseit vizsgálják. Közülük egy-kettő az 1984-es látogatás előzményeivel és magával a Thatcher úttal is behatóan foglalkoznak és a szerző a brit miniszterelnök látogatásának egyes utóhatásairól is írt. Arday Lajos kiváló könyve, 2005. évi megjelenése ellenére nagyrészt 1990. előtt született tanulmányokat foglal magában, ezért a szerző az írás folyamata alatt több korlát között mozgott (például nem írhatott részletesen 1956-ról), legalábbis akkor, amikor a Thatcher kormány alatti időszakról írt. Az egyéb, rendszerváltás előtti keretek mellett a legfőbb

¹⁷ A mai brit politikát is megosztja az első hölgy miniszterelnök személye. A Munkáspárt 2001-es választási kampánya során a Konzervatívok jelöltjét, a kopaszodó William Hague-t Thatcher frizurájával ábrázolta az óriásplakátokon. A tiszteletlenség nem háborította fel különösen a brit közvélemény nem Konzervatív párti részét. A Munkáspárt politikai gyakran használja politikai tőkeszerzésre a thatcheri eszmék elleni szlogeneket, míg a jobboldal a Thatcher korszak pozitívumait emeli ki és hasznosítja kurrens környezetben, igaz néha David Cameron Konzervatív miniszterelnök is néha elhatárolódik a Thatcher-korszak egyes intézkedéseitől. Noha Gordon Brown egykori munkáspárti brit miniszterelnök a Downing Street 10-ben személyesen fogadta Margaret Thatchert, a hölgy kormányfő halálakor a Konzervatív oldal magasztaló megnyilvánulásai mellett jóval mérsékeltebb Munkáspárt hangokat lehetett hallani. A kegyeletsértő és véleményem szerint teljes mértékben elítélendő széles körű szigetországi utcai ünnepek, gyomorforgató voltak ellenére rávilágítanak arra, hogy a kormányfőt halála után is eltérően fogják megítélni.

¹⁸ Young, Hugo: *One of Us, a Biography of Margaret Thatcher*, Pan Books, London, 1990.

A szerző a *The Guardian* baloldali napilap újságírója volt.

¹⁹ Brown, Archie: *The Change to Engagemet in Britain's Cold War Policy: The Origins of the Thatcher-Gorbachev Relationship*. *Journal of Cold War Studies*, vol. 10. (2008 Summer) no. 3. 3–47. o.

²⁰ „A második Thatcher kormány megváltoztatja a Kelet-Európával kapcsolatos külpolitikáját” című alfejezet primer forrásai jórészt Archie Brown jóvoltából lettek feloldva a titkosítás alól.

²¹ Arday Lajos: *Az Egyesült Királyság és Magyarország*, Budapest, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, 2005.

nehézséget minden bizonnyal az 1980-as évekre vonatkozó titkosított magyar és angol primer források elérhetetlensége jelent(h)ették. Ettől függetlenül tanulmányai összefoglaló, objektív jellegük miatt ma is értékesek.²² A magyar-angol kapcsolatok 1970-es évekig tartó időszakát illetően pedig, Arday munkája nélkülözhetetlen.²³

Aczél Endre, szintén rendszerváltás előtti cikkeiben elsősorban a brit belpolitikát, nem a magyar-angol, illetve angol-kelet-európai kapcsolatokat vizsgálta.²⁴ Bányász Rezső volt londoni nagykövet könyvei jelentették egy ideig Thatcher látogatásának legrészletesebb összefoglalóit.²⁵ 1993-as, kulisszatitkokkal megtűzdelt munkája diplomáciai szolgálatáról, köztük a Londonban eltöltött időszakáról szól.²⁶ 1988-as műve, noha a régi rendszer időszakában készült, mégis értékesebb abban a tekintetben, hogy előtérbe kerültek benne a politikatörténeti szempontok, és Bányász külön fejezet szentelt a „*Vaslady*” budapesti útjának. Az 1988-as mű évszámából adódóan (is) sok szempontból egyoldalú, fontos tartalma mellett megfelelő forráskritikával érdemes olvasni. Bányász sem ismertette, ismertethette azon primer iratokat, amelyeknek egy részét ő saját maga írta, és amelyek nem mellékesen – véleményem szerint –, sokkal érdekesebbek, mint a könyvei.

Magyarics Tamás, Nagy-Britannia és Kelet-Európa XX. századi viszonyával foglalkozó, összefoglaló jellegű tanulmánya²⁷ az 1984 utáni magyar-angol kapcsolatok időszakát is érintik. A szerző ugyanakkor Margaret Thatcher 1984-es útjáról és az ahhoz vezető megelőző évekről keveset írt. Mégis, a tanulmány szintetizáló jellege miatt (is) értékes munka.

A talán legértékesebb hazai témabeli munkát M. Szebeni Géza szerezte. A „*Kádár és a Vaslady*”²⁸ két részben mutatja be a brit miniszterelnök 1984-es magyarországi, valamint

²² Az értekezés „*A britek Kelet-Európa politikája az 1970-es évek végéig*” című alfejezet megírása sokkal nehezebb lett volna Arday könyvének „*Nagy-Britannia Kelet-Európa politikája*” című fejezete nélkül, még akkor is, ha ez a munka 1987-ben íródott és a fent említett korlátok erre is vonatkoznak.

Arday 330-349. o.

²³ A „*A magyar-angol kapcsolatok az 1970-es évek végéig*” című alfejezetem a főbb események ismertetése tekintetében nem tartalmaz újdonságot, azokat Arday szintetizáló munkája már leírta.

Arday 9-28. o. és 149-206. o.

²⁴ Aczél Endre: *Vázlat a „thatcherizmus”-ról*, Külpolitika, 1982/5. szám, 66-79.o. A „thatcherizmus” a második szakaszban, Külpolitika, 1986/1.szám. 94-103.o. A „thatcherizmus” a harmadik szakaszban, Külpolitika, 1987/1.szám, 29-41.o.

²⁵ Bányász Rezső: *Ami a rejtjeltáviratokból kimaradt*, Pelikán Könyvek, Budapest, 1993. és Bányász Rezső: *Downing Street 10. Miniszterelnökök a második világháborútól a falklandi ütközetig*, Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1988.

²⁶ 1981 és 1984 között volt londoni nagykövet. Maga a cím is jelzi, hogy nem konkrétan a politikai információkra fókuszál a szerző. A vacsorák jobban meg vannak világítva, mint a politikai események.

²⁷ Magyarics Tamás: Nagy-Britannia Közép-Európa politikája 1918-tól napjainkig, Pro Minoritate, No. 2-3. (2002).

²⁸ M. Szebeni Géza, „*Kádár és a Vaslady*” I. rész. Magyar Szemle, Új folyam XVIII. 9-10. szám. 2009.

http://www.magyar szemle.hu/cikk/20091204_kadar_es_a_vaslady_1_resz (utolsó megtekintés: 2015. január)

M. Szebeni Géza, „*Kádár és a Vaslady*” II. rész. Magyar Szemle, Új folyam XVIII. 11-12. szám. 2010.

Kádár János 1985-ös angliai útját. A szakdolgozatom után négy ill. öt évvel megjelent munkák²⁹ az egykori Magyar Országos Levéltár külügyminisztériumi forrásai révén precízen, professzionális történészhez méltó módon foglalják össze Thatcher (és Kádár, ez utóbbi meghaladta a 2005-ös munkám és jelen értekezésem időbeli kereteit) útjának jelentőségét az oly fontos és izgalmas magyar belpolitikai előzményekkel együtt.³⁰ M. Szebeni téziseivel szinte teljes mértékben egyetértek, egy részük teljesen más, bővebb, de kevésbé szakszerű formában nálam is olvashatóak voltak négy évvel korábban. M. Szebeni Géza kiváló írásából azonban teljes mértékben hiányoznak a brit primer és másodlagos források. Elsősorban ez magyarázza a munkámban megtalálható szigetországi források magas arányát, a brit vélemények, aspektusok előtérbe kerülését az általa (is) érintett szűkebb téma általam történő kifejtésekor. A dolgozatom vezérelve elsősorban a szekunder irodalom hiányosságai miatt így idővel egyre inkább az „*ad fontes*” lett, illetve mivel 2005-ös szakdolgozatom döntően magyar KÜM TÜK forrásokra épült, a latin mottó magyar fordításával a jelen munkám leginkább az angol primer forrásokhoz való visszatérés vezérelvet követi.

A Thatcher-látogatás azon tényezői, melyeket csak röviden, a követhetőség kedvéért ismertetek e munkámban egyrészt a szakdolgozatomban, másrészt M. Szebeni két dolgozatában, valamint Arday 2005. évi könyvében valamint brit részről a Chris Collins által szerkesztett Margaret Thatcher Alapítvány honlapján olvashatóak.

Jelen értekezésemben a fenti munkák által nem vagy alig használt szigetországi primer források előtérbe helyezésével próbálom vizsgálni a Margaret Thatcher alatti magyar-angol kapcsolatok azon folyamatait, ahol a reláció fokozatos javulása egy Magyarországra britek általi kiemelt státuszba-helyezésébe, valamint a világ egyik vezető nyugati politikusának a Budapestre látogatásába torkollt. Mindez véleményem szerint az akkori világpolitikai helyzetet számba véve valószínűtlen, és emiatt nemzetközileg is figyelemre méltó módon történt.

http://www.magyar szemle.hu/cikk/20100223_kadar_es_a_vaslady_2_resz (utolsó megtekintés: 2015. január)

²⁹ Ennek hangsúlyozása nem a célból történik, hogy M. Szebeni Géza ismerhette a szakdolgozatomat, a tény pusztán a kronológiához tartozik.

³⁰ Ezekről szintén írtam a szakdolgozatomban, de M. Szebeni erre vonatkozóan újdonságokat is közöl, melyet röviden én is ismertetek a megfelelő fejezetben.

b, A britek Kelet-Európa politikája az 1970-es évek végéig

„Ha Hitler megtámadná a pokolt, az Alsóházban legalább egy jó megjegyzést tennék az Ördögre,”³¹ mondta Winston Churchill 1940. június 10-én. Ezen, híres kijelentésből is látszik, hogy a második világháború alatt Churchill és a brit politikai elit negatívabb véleménnyel volt a Szovjetunióról, mint Rooseveltt és az Egyesült Államok kormánya. Az 1944-es francia partraszállással azonban eldőlt, hogy Kelet-Európában számolni kell a szovjet jelenléttel és ennek veszélyeiről a britek ekkor többet sejtettek, mint az amerikaiak, amire jó példa Churchill másik híres, fultoni beszéde.³² A szovjet politika Kelet-Európa szisztematikus bekebelezésével igazolta a brit félelmeket, aminek következtében a Moszkvával való viszony jelentősen megromlott, immár az Egyesült Államok-Szovjetunió kapcsolatokkal egyetemben. Öfelsége kormánya, Churchill meglepő veresége után,³³ Munkáspárti vezetéssel ajánlatot tett a második világháborús szövetségi szerződés 30 évre szóló megújítására, de a kérdéskör a szovjet felet érdemben nem foglalkoztatta.³⁴ Ernest Bevin³⁵ brit külügyminiszter Sztálinnal való tárgyalásai során próbálkozott a kapcsolatok normális mederbe történő csatornázásával, de ez az 1947-es kísérlet is kudarcba fulladt, elsősorban a Marshall-terv (szovjet elutasítása) miatt. A szovjet vétó a kelet-európai országokra is kötelezően ajánlott volt. Kelet-Európa a világ egykor egynegyedét magában foglaló Brit Birodalom számára a XIX. folyamán és a XX. század elején sem volt prioritással bíró térség és a szovjet dominancia miatt ez a második világháborút követően sem tűnt úgy, hogy változni fog.

Mitöbb, ez a folyamat 1947-től tovább erősödött azzal, hogy függetlené vált India és a britek Iránból és Görögországból is kénytelenek voltak kivonulni. A hatalom és befolyás ily módú

³¹ <https://www.chu.cam.ac.uk/archives/collections/churchill-papers/churchill-biography/>
(utolsó megtekintés: 2015. június)

Saját fordítás, ahogyan az összes, a dolgozatban ismertetett angol forrást magam fordítottam le magyarra, kivéve ott, ahol ezt külön megjelölöm. 1989-1995 között hat és fél évet töltöttem Ausztráliában, aminek köszönhetem azt, hogy vállalkozhattam a dolgozatban szereplő fordítási feladatokra. Közismert, az angol nyelv kisebb szókinccsel bír, mint a magyar, és emiatt vagy ennek ellenére talán nem túlzás kijelenteni, hogy egy angol mondatot többféleképpen lehet értelmezni (és fordítani), mint egy magyart. E tényező ellenére természetesen elkövettem és minden bizonnyal el is követtem fordítási hibákat.

³² 1946. március 5. Fulton, Missouri, Egyesült Államok.

http://www.age-of-the-sage.org/quotations/churchill_iron_curtain.html (utolsó megtekintés: 2015. február)

³³ Az 1945. július 5-én megtartott brit Alsóházi választásokon a Clement Attlee vezette Munkáspárt 393, míg a Winston Churchill vezette Konzervatív Párt mindössze 197 helyet szerzett a Westminster-i teremben.

http://www.historylearningsite.co.uk/1945_general_election0.htm (utolsó megtekintés: 2015. június)

³⁴ Keeble, Curtis: The historical perspective in: Soviet-British Relations since the 1970s. Szerk. Pravda, Alex és Duncan, Peter J.S. Cambridge University Press, Cambridge, 1990. 34. o.

³⁵ 1945-1951 között töltötte be a posztot.

radikális csökkenésével párhuzamosan a Kelet-Európát érintő szigetországi megnyilvánulások száma és értéke is exponenciálisan csökkent. Az egyre több kihívással szemben a körülmények között mindössze egy válasz születhetett: Nagy-Britannia csak az Egyesült Államokkal egyetértve tudott hitelesen fellépni a Szovjetunióval szemben, így a kérdéskörben gyakorlatilag megszűnt a két hatalom közötti nyilvános véleménykülönbség. Ezt nagymértékben segítette az, hogy immár az Egyesült Államok is teljes mértékben tisztában lett a szovjet Kelet-Európa politika következményeivel és elfogadta, sőt kiterjesztette Churchill logikáját.³⁶ Így 1948-tól, a csehszlovák kommunista hatalomátvételtől kezdődően Nagy-Britannia és az Egyesült Államok között – a főbb vonalakban – egyetértés volt a szovjetekkel kapcsolatban. A NATO 1949-es létrejötte *de iure* is megerősítette ezt a folyamatot.

Az Észak-atlanti szövetség megalakulásától Anglia ritkán kezdeményezett az Egyesült Államoktól és az általuk vezetett szövetségtől különálló diplomáciai akciókat.³⁷ Ettől az időszaktól kezdődően London Kelet-Európa országait³⁸ sem nagyon tudta, vagy akarta külön kezelni, így a történészeknek ritkán megengedett túlzással élve a térség a briteknek csak egy nagy, kevésbé ismert vörös foltot jelentett. Tovább egyszerűsítve a képletet, a brit-szovjet kapcsolatok egyenlő trendeket mutattak a Nagy-Britannia-Kelet-Európa viszonytal, és mindkettőt döntően a Szovjetunió-Egyesült Államok kapcsolatok határozták meg.

Az 1950-es évek negatív hidegháborús hangulatát, például tökéletesen tükrözte a British Council, a brit kultúra és gondolkodásmód legfőbb külhoni letéteményeseinek betiltási hulláma Kelet-Európában. Az angol atombomba 1952-es „*megszületésekor*” egy ideig úgy tűnt, Nagy-Britannia újra jelentős tényező lehet a nagy világpolitikában, de 1956 mindent megváltoztatott.

1956. ősze, ha nem is olyan kardinális pont volt a brit történelemben, mint a magyarban, mégis örök nyomokat hagyott az angol külpolitikában. Ahogyan az 1956. őszi forradalom és szabadságharc nélkül nem lehet megérteni a XX. századi magyar történelmet, úgy a szuezi válság nélkül nem lehet megérteni a XX. század második felének brit külpolitikáját. Noha a két történelmi esemény között, a kronológia mellett³⁹ egyéb összefüggések is voltak,

³⁶ Clarke 1988, 56. o.

³⁷ Uo. és Keeble 34. o.

Keeble összegzése alapján ekkor alakult ki véglegesen a két angol nyelvű hatalom közötti konszenzus.

³⁸ A dolgozatban Jugoszláviát nem soroljuk be a kelet-európai országok sorába. A jugoszláv-brit kapcsolatok általában (de nem kivétel nélkül) kedvezőbbek voltak, mint az általános angol-kelet-európai viszony, és a balkáni ország nem lett a Varsói Szerződés tagja sem, ami objektív alapot ad eme szelekciónak.

³⁹ A szuezi válság 1956. október 29-től november 7-ig tartott, bár az izraeli csapatok 1957. márciusáig tartózkodtak a Sínai félszigeten. Suez és Budapest kapcsolatáról ld. részletesen: Békés Csaba, *A brit kormány és*

dolgozatunk szempontjából a legfontosabb tényező az, hogy az óriási bukás hogyan befolyásolta a jövőbeni brit külpolitikát.

Peter Carrington, későbbi külügyminiszter négy fő okban⁴⁰ foglalta össze a háború kudarcát. Először is, szerinte Nasszer nem volt Hitler (mint ahogyan azt Anthony Eden miniszterelnök⁴¹ látta)⁴² és az akció nem volt megfelelően átgondolva. Másodsorban Nagy-Britannia és Franciaország olyan szerepet akart eljátszani a világszínpadon, ami nem volt harmóniában a világpolitikában betöltött pozíciójukkal. Harmadsorban Carrington szerint előre lehetett látni, hogy egy ilyen akcióval a britek elveszítik az Arab világban felgyülemlett és megmaradt politikai tőkéjüket és utolsó sorban „*Senkinek nem volt konzisztens elképzelése arról, hogy az egészel mit szeretünk volna elérni.*”⁴³

Carrington saját bevallása szerint már akkoriban is bizonytalan volt az akcióval kapcsolatban, a szuezi támadást annak megtörténtekor viszont támogatta egy bizonyos képviselőjelölt, név szerint Margaret Thatcher. A kudarc után több évtizeddel memoárjaiban⁴⁴ ő is négy pontban foglalta össze a tanulságokat. Először is, Thatcher szerint nem szabad belemenni egy katonai akcióba anélkül, hogy biztosan nem viszik azt végbe. Másodsorban az angoloknak, egy brit érdekeket is érintő nemzetközi konfliktusban csakis az Egyesült Államok oldalán szabad állni. Emellett a brit akcióknak mindig tiszteletben kell tartaniuk a nemzetközi jogot és utolsó sorban, „*Aki hezitál, veszít.*”⁴⁵ A két politikus négy-négy pontja mind végigkísérte a következő évtizedek londoni külpolitikáját, de a Thatcher-féle gondolat az Egyesült

a magyar forradalom. In Békés Csaba, *Európából Európába. Magyarország konfliktusok keresztjében, 1945-1990.* Gondolat Kiadó, Budapest, 2004. 187-219. o. A válságról általában ld. bővebben: Lefebvre, Denis. *A szuezi ügy.* Osiris Kiadó, Budapest, 1999.

⁴⁰ Carrington, Peter: *Reflect on Things Past, The Memoirs of Lord Carrington.* HarperCollins, London, 1988. 129-130. o.

⁴¹ Anthony Eden (1897-1977) 1955-1957 között miniszterelnök, előtte több cikluson át (1935-1938, 1940-1945, és 1951-1955 között) külügyminiszter.

<https://www.gov.uk/government/history/past-prime-ministers/anthony-eden> (utolsó megtekintés: 2015. június)

⁴² Eden ezen párhuzamával a francia miniszterek is egyetértettek. Lefebvre 1999, 82. o.

<http://www.historytoday.com/robert-james/anthony-eden-and-suez-crisis>

(utolsó megtekintés: 2014. december)

⁴³ Carrington 130. o.

⁴⁴ Thatcher, Margaret: *The Path to Power.* HarperCollins, London, 1995. 88. o. Margaret Thatcher két memoárjának lerövidített, leegyszerűsített változatát 2013-ban adták ki Londonban. Thatcher, Margaret: *The Autobiography,* HarperPress, London, 2013. Örömteli, hogy ezt a lerövidített változatot az Antall József Tudásközpont jóvoltából 2014-ben magyarul is kiadták.

Thatcher, Margaret: *Életem.* Antall József Tudásközpont. Budapest, 2014.

A dolgozat döntő hányadának megírásakor a két eredeti nyelvé, teljes verzió állt a rendelkezésemre és az értekezés utolsó fázisának írása folyamán is az eredeti műveket vettem alapul. Emiatt és a saját fordításaim miatt elképzelhető, hogy az idézetek a 2014-ben megjelent, magyar változatban másképp szerepelnek.

⁴⁵ Thatcher 1995, 88. o.

Államokról jelzi, Nagy-Britannia 1956. után végképp nem vállalkozhatott az amerikaiaktól teljesen különálló szovjet, illetve Kelet-Európa politikára.

A szuezi válság végleg megakasztotta azt a folyamatot, amelyben a britek reménykedhettek abban, hogy lényegesen befolyásolhatják a Szovjetunióval kapcsolatos eseményeket. A szigetországiak, erejük lényeges csökkenésével a kivárási politikáját alkalmazták a kommunista országokkal szemben. Mivel a briteknek még annyi eszközük sem volt a szovjetekkel szemben, mint az amerikaiaknak, maradt a másik rendszer passzív, távolból való elítélése.

1956-kor a Brit Birodalommal kapcsolatos álmok végleg szertefoszlottak, de elindult egy másik folyamat, melyben a szigetországiak mégis valamilyen hatást tudtak kifejteni a kelet-európai térségre. A volt gyarmatok elvesztésével Nagy-Britannia iparának egyre nagyobb szüksége volt Európa piacaira és ebből adódóan az 1960-as évek során az európai kapcsolatokban nagy fejlődés vette kezdetét, amiből a kontinens keleti fele sem maradhatott ki teljesen. A kontinens keleti felének jelentőségét csak erősítette az, hogy 1964-ben, Charles De Gaulle gall elnök vétója miatt Nagy-Britannia nem tudta elfoglalni helyét az Európai Gazdasági Közösségben, egészen 1973-ig.

Harold Macmillan⁴⁶ brit miniszterelnök 1959. januári moszkvai látogatásának célja így nem a nagyhatalmi politika színpadon való tündöklés, hanem a gazdasági kapcsolatok fejlesztése volt. A moszkvai út után az új évtizedben a többi szocialista ország felé is megindult egy lassú közeledés. Edward du Cann brit külkereskedelmi államminiszter 1964-ben Bulgáriába, Romániába, Magyarországra és Csehszlovákiába látogatott, leplezetlenül a gazdasági kapcsolatok fejlesztésének tervével; a miniszter ugyanis hosszú lejáratú kölcsönöket helyezett kilátásba, amennyiben a fenti országokban a brit cégek jelentős megrendeléseket kapnak.⁴⁷

Erre az évre esett még egy jelentős esemény, amelyben szintén nagy szerepet játszott a brit ipar fejlesztésének a szándéka: London liberalizálta a hidegháború következtében hozott export-import és hitelkorlátozásokat a szocialista országokkal szemben, aminek hatására kb. 2,5%-ra nőtt az európai szocialista országok részesedése a brit külkereskedelmi forgalomban.⁴⁸

A brit törekvéseket az 1968-as prágai tavasz eseményei sem változtatták meg. A szigetországi diplomácia tüntetőleg lemondta Stewart brit külügyminiszter magyarországi és bulgáriai útját,

⁴⁶ 1957-1963 között az Egyesült Királyság miniszterelnöke.

⁴⁷ Arday 334. o.

⁴⁸ Uo. 338. o.

de pár évvel később, 1973-ban Harold Wilson⁴⁹ ellenzéki vezér kijelentette, hogy „*Ideje, hogy hátat fordítsunk 1968 eseményeinek.*”⁵⁰

A fenti idézetből is látszik, hogy az angol Kelet-Európa politikát akkoriban, a hidegháború általános trendjének megfelelően elsősorban az 1970-es évek enyhülési hullámai befolyásolták. Ez alól kivételt képezett az az eset, amikor a volt KGB-s Oleg Lyalin átállása után, 1971. szeptember 25-én Ófelsége kormánya kémkedés vádjával 105 szovjet „*diplomatát*” utasított ki az Egyesült Királyságból.⁵¹ Az esettől függetlenül Gromiko szovjet külügyminiszter 1971. októberében Londonba látogatott, és ezt két évvel később viszonzotta brit kollégája, Alec Douglas-Home.⁵²

A *détente* évtizedének a kelet-európai kapcsolatokra legnagyobb hatást ígérő eseménye Harold Wilson brit miniszterelnök 1975-ös moszkvai látogatása volt. Jól mutatta a nagy mérvű, pragmatikus szándékokat, hogy a felek ekkor 1 milliárd fontos kereskedelmi és hitelezési egyezményt írtak alá, de az ígéretes szám hatásai jóval kisebbek lettek a vártnál.⁵³

A brit-szovjet kapcsolatokkal párhuzamosan a térség többi országával is javultak a bilaterális relációk. Harold Wilson miniszterelnök 1975-ben Bukarestbe is ellátogatott, ahol eszmecserét folytatott azzal a Nicolae Ceausescu-val, aki csak később lett nemkívánatos személyiség a NATO országok számára. Ceausescu és Wilson „*Ünnepélyesen kinyilatkoztatták, kulturális-oktatási és tudományos kapcsolataikat a helsinki záróokmányban lefektetettek szerint fejlesztik tovább, s megkönnyítik az emberek szabad mozgását és kapcsolatteremtési lehetőségeit.*”⁵⁴ Hogy a román diktátor vajon mire gondolhatott a nyilatkozat megfogalmazásakor, nem tudhatjuk, de azt sem, hogy a britek miért pont Bukarestben, egy legfelsőbb szintű találkozóval ünnepelték az emberi jogok fontosságát. Igaz, James Callaghan brit külügyminiszter⁵⁵ 1975-ben Magyarországra látogatott, de ez a fajta prioritizálás (vajon miért nem Wilson kormányfő tette meg ezt az utat) utólag is nehezen magyarázható.

Az eseményekből látjuk, hogy London 1975-ban sikeres évet zárt a kelet-európai kapcsolatok terén, aminek eredménye az lett, hogy a szocialista térség lett az angol export leggyorsabban

⁴⁹ Harold Wilson munkáspárti politikus 1964-70 és 1974-76-ig volt brit miniszterelnök, a köztes időszakban, pedig az ellenzéket vezette.

⁵⁰ Arday 343. o.

⁵¹ http://www.historylearningsite.co.uk/spies_cold_war.htm (utolsó megtekintés: 2015. június)

⁵² Alec Douglas-Home 1963-1964 között egy évig Nagy-Britannia kormányfője, előtte (1960-1963 között) és utána (1970-1974) a külügyminiszteri tisztséget látta el.

<https://www.gov.uk/government/history/past-prime-ministers/alec-douglas-home>

(utolsó megtekintés: 2015. június)

⁵³ Clarke 1988, 59. o.

⁵⁴ Arday 348. o.

⁵⁵ James Callaghan 1974-76 között töltötte be ezt a pozíciót. 1976-79 között a kormány élére került. 2005. március 26-án hunyt el.

bővülő piaca.⁵⁶ Amit a fő eseményekből azonban nem látunk az, hogy melyik ország volt a brit Kelet-Európa politika, Szovjetunió kívüli legfontosabb országa. Arday Lengyelországot említi, mint legfontosabb brit partner,⁵⁷ de a magas szintű látogatások hiánya nem támasztják alá ezt a véleményt. Michael Clarke a kelet-európai csatlós államokról keveset beszél és az időszakra vonatkozóan, nem nevezi meg a britek által ekkor – szerinte – leginkább favorizált országot. A magas szintű látogatások ill. demokratikus hagyományai miatt akár Csehszlovákia is lehetne a legkiemeltebb ország, de Harold Wilson mint kormányfő nem ide, hanem Bukarestbe látogatott. Magyarországra ezzel szemben egy külügyminiszteri út jutott, az NDK és Bulgária pedig semmiféleképpen nem volt a legfontosabb célország a szigetországi Kelet-Európa politikában, pedig a gazdasági kapcsolatok fontossága miatt a britek akár az NDK-ra is helyezhettek volna nagyobb hangsúlyt. Carrington későbbi külügyminiszter szavai ebben a kontextusban is helyt álltak volna. *„Senkinek nem volt konzisztens elképzelése arról, hogy az egészszel mit szerettünk volna elérni.”*⁵⁸ Legalábbis, ennyi év távlatából is nagyon nehéz eldönteni, London ekkor a kontinens keleti felén milyen koncepció alapján szerette volna érvényesíteni az érdekeit. A koncepció hiánya minden bizonnyal elsősorban a térség iránti alacsony szintű brit érdeklődést mutatta.

A történelem nem engedte, hogy a kérdésre egyértelmű válasz szülessen; hogy teljes mértékben kibontakozzon az enyhülés csúcspontján dinamikusnak, de koherensnek semmiféleképpen nem nevezhető angol Kelet-Európa politika. Az 1970-es évek végére ugyanis jelentősen megváltozott a nemzetközi politikai környezet és a *détente* feltételei egyre kevésbé voltak adottak. A Helsink-i záróokmány értelmezése körüli viták, a szovjetek megnövekedett *„aktivitása”* Angolában, Mozambikban, Etiópiában és Dél-Jemenben, valamint a britek szempontjából nem utolsósorban az afganisztáni háború ismét megváltoztatta az Egyesült Királyság és a Szovjetunió és ez által az Egyesült Királyság és Kelet-Európa viszonyát. Így nem derülhetett ki, hogy merre futott volna ki az 1970-es évek során tanúsított enyhülés alapú brit politika Kelet-Európában és London mely kelet-európai országnak szeretett volna leginkább kedvezni. A kérdés megválaszolása helyett az évtized végén újabb, ennél is izgalmasabb kérdések merültek fel, például vajon a jövőben mit fog jelenteni az, hogy egy bizonyos Margaret Thatcher állt a képzeletbeli politikai kapuk előtt.

⁵⁶ 1975-ben 34%-os volt a bővülés. Arday 343. o.

⁵⁷ Uo.

⁵⁸ Carrington 130. o.

c, A magyar-brit kapcsolatok az 1970-es évek végéig⁵⁹

A magyar-angol kapcsolatokban a XX. század elejéig, természetesen relatív értelemben vett, kiemelkedő fontosságú események nélküli⁶⁰ évszázadok teltek el, aminek legfőbb oka, hogy Magyarország a britek szemében sokáig csak a Habsburg Monarchia egyik részének számított.⁶¹

Ugyanakkor a XX. század első felében, a Magyarország számára oly kritikus időszakokban az Egyesült Királyság jelentős szerepet játszott.⁶² Az első világháború utáni magyar békeszerződéshez vezető út sokkal összetettebb lépcsőkből állt, mint azt a végeredmény sugallná. Trianon előtt és után nem kisebb rangú politikus, mint David Lloyd George miniszterelnök⁶³ érvelt – többször és hangsúlyosan – a magyarok számára kedvezőbb határok mellett. Külügyminiszterei,⁶⁴ a Foreign Office, azaz a Külügyminisztérium emberei,⁶⁵ a béketárgyalások területi bizottságainak brit részről delegált küldöttei,⁶⁶ illetve nem utolsósorban a minisztériumra és a szigetországi közvéleményre nagy befolyással lévő

⁵⁹ Amint a bevezetőben említettem, Arday Lajos munkája az 1970-es évek végéig tartalmazza a magyar-angol kapcsolatok főbb eseményeit, a hozzájuk tartozó részletekkel együtt.

Arday 9-28. o. és 149-206. o.

Jelen fejezet elsősorban az „*in medias res*” elkerülése végett íródott, azaz próbál egy rövid összefoglalót nyújtani, hogy ne egyből 1979-ben kezdődjön a kapcsolatok vizsgálata. A jelen fejezet rövid voltát a lábjegyzetekben ismertetett, elsősorban az 1970-es évekig terjedő bőséges irodalom indokolja. Az 1979-ig tartó időszak rövid vizsgálatakor primer magyar forrásokkal, egy-két érdekes, 1956-al kapcsolatos angol véleménnyel (amit Arday a rendszerváltás előtt természetesen nem írhatott meg), illetve a későbbiek során visszatérő problematikával próbálom kiegészíteni az ismert eseményeket.

⁶⁰ Arday munkájából látjuk, a relatív eseménytelenség számos érdekességgel párosul, pl. VIII. Henrik egy íjász csapatot küldött a Mohácsi csatába. Az angol katonák sajnos a magyar társaik sorsában osztoztak.

Arday 9-28. o.

⁶¹ Ismert, Nagy-Britannia több háborúban támogatta a Habsburg Birodalmat, melyet Kelet-Európa stabilizáló államának tekintett és szinte figyelmen kívül hagyták a térség többi nemzetét. Megdöbbentő például az, hogy brit történelemkönyvekben nagyon ritkán kerül elő Magyarország, vagy gyéren bukkannak fel a magyarok. Ez alól kivételt képez az 1867-1918 közötti időszak, ahol a jobb szigetországi munkákban helyesen az „*Ausztria-Magyarország*” kifejezés, nem Ausztria szerepel.

⁶² A XX. század első felének magyar-brit kapcsolatairól Arday munkái mellett – többek között – a következő összefoglaló anyagok készültek. Romsics Ignác, *A brit külpolitika és a „magyar kérdés”, 1914-1946* In Helyünk és sorsunk a Duna-medencében, Budapest, Osiris Kiadó, 2005. és Jeszenszky Géza, *Magyarország a brit gondolkodásban és külpolitikában, 1848-tól 1945-ig*, Külügyi Szemle, 2014. nyár, 150-175. o. valamint Juhász Gyula: *Magyar-brit titkos tárgyalások 1943-ban*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978., illetve Juhász Gyula: *Magyarország külpolitikája, 1919-1945*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1988

⁶³ 1916-1922 között Nagy-Britannia miniszterelnöke.

⁶⁴ Arthur Balfour 1916-1919 között volt külügyminiszter (előtte, 1902-1905 között miniszterelnök). Posztján George Nathaniel Curzon váltotta a békekonferencia közben, 1924-ig.

⁶⁵ Az FO soraiban leginkább Sir Eyre Crowe (1864-1925) vallott magyarellenes nézeteket.

⁶⁶ Harold Nicolson (1886-1968) a csehszlovák területi bizottság, míg Reginald Allen Leeper (1888-1968) a román-jugoszláv területi bizottság tagjaként rendszerint Magyarország kárára döntöttek.

Bővebben: Jeszenszky 2014.

újságíró-történész szakértői⁶⁷ azonban rendszerint a magyarok ellen foglaltak állást. A történetekhez azonban hozzátartozik, hogy Budapesttel szemben még a leginkább (joggal) magyarellenesnek tekintett angol politikusok és véleményformálók sem akartak a trianoni határokhoz mérhető szigorral bánni. A francia diplomácia és az emigráns szláv, illetve román képviselők egyértelmű győzelme a párizsi békekonferencián azonban nem születhetett volna meg az angolok asszisztálása nélkül, így a történetekért és azok következményeiért az Egyesült Királyság politikai krémje – az eseményeket pontosan felmérő, és azokat szinte megmagyarázhatatlanul tétován szemlélő magyar-barát Lloyd George miniszterelnökkel együtt – teljes joggal hibáztatható. Talán sosem volt és sosem lesz olyan alkalom, ahol London ennyire egyértelműen befolyásolta, illetve befolyásolhatta volna Magyarország sorsát.

Mindemellett az 1919-es esztendő, valamint az 1920-as évtized, illetve az 1930-as évek egy része⁶⁸ a magyar-angol kapcsolatok egyfajta csúcspontját jelentették. A Horthy Miklós hatalomra jutásában és annak stabilizálásban játszott szerep; a királypuccsok illetve a Népszövetségi kölcsönök, valamint a frankhamisítás és fegyverszállítási botrányok idején tanúsított atyáskodó, védelmező angol magatartás közismert.

Az 1930-as évek összességében azonban nem mutattak ennyire egyértelmű képet. Egy 1931-es bizalmas angol összeállítás úgy fogalmazott, hogy „*Őfelsége kormányának nincsenek különleges érdekei Magyarországon,*”⁶⁹ míg egy évvel később nem kisebb politikus, mint Winston Churchill nyilatkozott úgy az Alsóházban, hogy Erdély státuszát újra kellene tárgyalni.⁷⁰

Churchill a későbbiek során is többé-kevésbé szimpatizált a magyarokkal, Frank Roberts FCO alkalmazott⁷¹ és Owen O'Malley volt budapesti nagykövettel⁷² együtt; Carlisle Aylmer Macartney támogatása és munkássága pedig mutatta, a magyaroknak tevékeny brit

⁶⁷ Robert William Seton-Watson (1879-1951) illetve Wickham Steed (1871-1956). Seton-Watson szerepéről bővebben: Beretzky Ágnes: *Scotus Viator és Macartney Elemér: Magyarország-kép változó előjelekkel (1905–1945)*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005.

⁶⁸ A fordulópontot általában az 1935-ös abesszíni válságra datálják. Az Olaszország melletti magyar kiállást (a Népszövetség szankcióinak meg nem szavazását) Magyarország hűtlenségének jeleként értékelték az angolok és az eseményt, később sem felejtették el. Arday 2005.

⁶⁹ Arday 18. o.

⁷⁰ Beretzky 69-70. o.

Ennek ellenére London – az I. bécsi döntéssel és a kárpátaljai bevonulás passzív elfogadásával ellentétben – nem támogatta az Erdély újraosztását beteljesítő II. bécsi döntést.

⁷¹ Frank Roberts (1907-1998) 1937-1945 között szolgált Londonban a Külügyminisztériumot.

⁷² Owen O'Malley (1887-1974) 1939 és 1941 között volt budapesti nagykövet, a diplomáciai kapcsolatok megszakítása után is próbált érvelni Magyarország mellett. Ld. Juhász 1978. és Juhász 1988.

szimpatizánsai is voltak.⁷³ Anthony Eden külügyminiszter, Bruce Lockhart,⁷⁴ Robert Vansittart⁷⁵ nem tartoztak ezek közé, de nem a fenti szereplők voltak az első rendű felelősök azért, hogy végül nem a britek, hanem a történelmi körülmények diktálták a Magyarországgal szembeni II. világháborús angol politikát.⁷⁶ Ezen körülmények miatt (is) a II. világháború előtt és közben kialakult anglofil magyar ellenállás,⁷⁷ valamint a britek felé történő béketapogatózások⁷⁸ a kétoldalú kapcsolatok talán legizgalmasabb és legszövevényesebb időszakát mutatták.

A két világháború közötti, a bilaterális kapcsolatokban intenzív periódus után nem meglepő, hogy 1945 és 1949 között az Egyesült Királyság volt hazánk második legnagyobb külkereskedelmi partnere. A szovjet befolyás és a kommunista diktatúra evidenssé válásával ez a státusz gyorsan megváltozott. A II. világháborút követően a magyar-angol viszony főbb vonalai hasonlóképpen alakultak, mint a Nagy-Britannia és Kelet-Európa többi szocialista országa közötti kapcsolatok. Az Egyesült Királyság és Magyarország ráadásul egy nagy vihart kavarázó konfliktusban találta magát: 1949-ben, a Standard-per⁷⁹ és következményei folytán a viszony alapjaiban romlott meg, sőt eljutott a mélypontra.⁸⁰ A két ország között éppen ekkor

⁷³ A témáról, valamint a magyarok iránt legendás hűséget mutató Carlisle Aylmer Macartney (1895-1978) életéről ld. Beretzky 2005. és Juhász 1978.

⁷⁴ A volt kém Lockhart (1887-1970) a Tengely elleni propagandáért felelt.

⁷⁵ Robert Vansittart (1881-1957) 1930-1938 között szolgált az FCO kötelékében de később is fontos tanácsadó volt. Parlamenti képviselőként a Standard-per idején is felszólalt Magyarország ellen. Ld. Juhász 1988 és Szörényi 2006.

⁷⁶ Például a balkáni partraszállás meg nem valósulása és a szovjet csapatok előre vonulása.

⁷⁷ Bővebben (többek között): M. Kiss Sándor, *Utak 56-hoz, utak 56 után, Válogatott cikkek esszék, tanulmányok (1981-2005)*, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2006.

Szekér Nóra, *Szent-Iványi Domokos és könyve*, I. rész. Magyar Szemle, Új folyam XXII. 11-12. szám. 2013.

http://www.magyszemle.hu/cikk/szent_ivanyi_domokos_es_konyve_1_resz

(utolsó megtekintés: 2015. május)

Szekér Nóra, *Szent-Iványi Domokos és könyve*, II. rész. Magyar Szemle, Új folyam XXIII. 1-2. szám. 2014.

http://www.magyszemle.hu/cikk/szent_ivanyi_domokos_es_konyve_2_resz

(utolsó megtekintés: 2015. május)

Szent-Iványi, Domokos: *The Hungarian Independence Movement 1939-1946*.

Hungarian Review Books – Magyar Szemle Könyvek, Budapest, 2013.

Trieber Péter, *Adalékok a SOE magyarországi akciójához és tevékenységéhez*, In M. Kiss Sándor – ifj. Bertényi Iván – Fejérdy Gergely (szerk.): *A mában élő tegnapok*. PPKE BTK, Piliscsaba, 2011, 105-128. o.

⁷⁸ A témában született legalaposabb feldolgozás: Juhász 1978, 7-75. o.

⁷⁹ Az 1950. február 17-21. között zajló Standard-ügy, és koncepció per első felvonásaként, 1949. november 21-én letartóztatták a Standard Villamossági Rt. Londonból érkezett pénzügyi ellenőrét, Edgar Sanders-t.

Szörényi Attila: *"A brit-magyar diplomáciai kapcsolatok és a Sanders-ügy, 1949-53"*. Valóság, Vol. 49. No. 6. (2006), 74-91. o. és Szörényi Attila: *A Standard-per előzményei és előkészítése, 1948-1950*. PhD Értekezés, PPKE BTK, 2011.

⁸⁰ Szörényi 2006.

folytak gazdasági tárgyalások, amelyeket London az ügy hatására 1949. december 19-én felfüggesztett. Edgar Sanderst csak 1953-ban engedték ki a fogságból.⁸¹

Ha a Sanders-ügy nem lett volna elég, a magyar vezetés 1950. március 10-én bezárta a British Council-t, a brit kultúra és nyelvoktatás külföldi bázisát. Ez az esemény tökéletesen szimbolizálta a kapcsolatok befagyását. 1953-ig, a Sanders-ügy konklúziójáig az államközi gazdasági és politikai kapcsolatok gyakorlatilag nem létező státuszban voltak. A diplomáciai kapcsolatokat némileg normalizálta egy 1956-os, hosszú lejáratú kereskedelmi szerződés és pénzügyi megállapodás, majd a Szeze-Csatornánál zajló események, valamint a magyar forradalom és szabadságharc ismét csendesítették a bilaterális viszonyt.⁸²

1956 magyar eseményeiről érdemes idézni két brit véleményt. Az akkoriban Ausztráliában diplomataként szolgáló Peter Carrington, a szezei-válság kapcsán fent ismertetett négy pontja mellett nem mellékesen azt is írta, hogy akkora kő esett le Hruscsov szívére – hogy történt valami, ami eltereli a világ figyelmét Budapestről –, hogy annak hangja szinte elnyomta a briteket elítélő hangoskodását.⁸³ A Budapest elleni novemberi szovjet támadáskor csak súlytalan tiltakozások hangoztak el London részéről, és ha meg is szerették volna kérdőjelezni azt a tényt, hogy a kelet-európai térség a szovjet érdekszférába tartozott, akkor a szezei impotens fellépés miatt az teljes mértékben hiteltelen lett volna.⁸⁴

Fenti sorok azonban azzal a veszéllyel fenyegetnek, hogy túlságosan leegyszerűsítik a többrétű brit gondolatokat. Emiatt fontos idézni egy másik aspektust is, nevezetesen Margaret Thatcherét, aki önéletrajzában emlékezett vissza, mit gondolt akkoriban – parlamenti képviselőjelöltként – a magyar eseményekről. *„Nem voltam annyira elfoglalva a Szeze-el, hogy ne vegyek tudomást arról, a gonosz, könyörtelen magatartásról, amit a Szovjetunió tanúsított a magyar forradalom 1956. novemberi elnyomásakor.[...] Sosem gondoltam, hogy a kommunizmus képes lesz egy emberi szív szerint viselkedni, még ha emberarcúnak is tűnik. De akkoriban rendkívülinek tűnt, hogy a Szovjetunió az emberi tisztesség ilyen nyers és barbár tettekkel való megszegésével kész feladni az összes, Sztálin halála óta eltelt erőfeszítését arra vonatkozóan, hogy javítsa az imidzsét.[...] Ugyanakkor keveset tudtunk volna tenni azért, hogy megelőzzük a magyar tragédiát. Magyarországért a NATO – Szeze ide*

⁸¹ Uo. és Bátonyi Gábor, *Egy elkésett brit kísérlet a magyar kommunisták megfélemezésére és a megtorlás*, Kommunizmus Bűnei Alapítvány.

<http://www.kommunizmusbunei.hu/publikaciok/egy-elkesett-brit-kiserlet-magyar-kommunistak-megfekezere-es-megtorlas> (utolsó megtekintés: 2015. május)

⁸² Bővebben: Békés 2004. 187-219. o.

⁸³ Carrington 130. o.

⁸⁴ Bővebben: Békés 2004. 187-219. o.

vagy oda – semmilyen körülmények között nem kockáztatott volna egy nagy háborút. Ugyanakkor sok magyar úgy gondolta, hogy bátorították őket és ez fokozta a cserbenhagyásunk miatti keserűséget. Emlékszem egy vasárnapi újságra, amiben egy olyan magyar hölgyel készítettek egy interjút, aki egy pincében megbújva figyelte az eseményeket. Azt mondta: *„A Nyugat nem fog jönni segíteni. A szabadság nagyon önző dolog.”*⁸⁵ Az 1956-os év így sok brit számára nem csak a Szuezi miatt maradt emlékezetes. Leslie Fry budapesti nagykövetet⁸⁶ leszámítva azonban az Egyesült Királyság ekkor tényszerűen keveset kívánt tenni Magyarorszáért.⁸⁷ Már csak azért sem, mert ismeretes, a saját birodalmi álmuk is végérvényesen összeomlott és kiderült, az Egyesült Államok miatt maguk is rendkívül szűk külpolitikai mozgástérrel bírnak. 1956-tól a kétoldalú államközi kapcsolatok gyakorlatilag évekig szüneteltek. Az 1960-as évek elején, a Szovjetunió és Kelet-Európa többi országával szinkronban a bilaterális kapcsolatokban is elindult egy lassú változás. 1961-ben a két ország között először jött létre egy diákcseres program.⁸⁸ 1963-ban Nagy-Britannia első magyarországi képviselője nagykövetségi rangot kapott és a következő két évben parlamenti küldöttségek által érintkezett a két ország. Elsősorban a gazdasági partnerség normalizálódott 1964-ben, amikor Edward du Cann külkereskedelmi államminiszter Budapestre látogatott. Az 1960-as években az államközi viszony „csúcspontját” az 1965-ös angliai külügyminiszteri találkozó jelentette. Péter János külügyminiszter útjának legfőbb témája a vietnámi konfliktus volt.⁸⁹ A magyar diplomácia ekkor az angolokon keresztül, a Vietnámi Demokratikus Köztársaság elleni bombázások abbahagyására szólította fel az Egyesült Államokat.⁹⁰ Noha kereskedelmi és kulturális kérdések is előkerültek, a vietnámi ügy jól szimbolizálta, hogy a II. világháború utáni magyar-angol viszonyban mindig prioritizált helyet kaptak a hidegháború aktuális kérdései. 1965 és 1967 között jelentősen nőtt a két ország közötti külkereskedelem és az 1968-as magyarországi reformok is felkeltették London érdeklődését, de az 1968-as prágai

⁸⁵ Thatcher 1995, 90-91. o.

⁸⁶ Fry 1955-1959 között szolgálta Ófelsége kormányát Budapesten.

⁸⁷ Bővebben: Békés 2004. 187-219. o.

⁸⁸ A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár KÜM TÜK Anglia (a továbbiakban csak MNLÖL) anyagában 6-135, 00486, 1983. jelzettel. Az évszámot csak ott jelölöm meg, ahol az a tárgyalt téma időpontjából nem derülne ki egyértelműen.

⁸⁹ Péter János 1965-ös útjáról ld. bővebben: Békés 2004, 249-251. o.

⁹⁰ Arday 156. o.

események újabb bukkanót jelentettek az államközi kapcsolatokban. Michael Stewart⁹¹ a csehszlovákiai VSZ akcióban való magyar részvétel miatt mondta le a budapesti útját.

A bilaterális relációban a *détente* évtizede sem kezdődött túl biztatóan, ugyanis a már említett 1971-es londoni „*diplomata*” kiutasítás miatt nem volt várható jelentős előrelépés. Az enyhülés azonban érezte hatását és az évtized közepére rendszeressé váltak a két Külügyminisztérium közötti politikai érintkezések.

Újabb előrelépés ismét a brit-szovjet viszonyban bekövetkezett változásokból született. Harold Wilson 1975-ös moszkvai útját követte külügyminiszterének, James Callaghannek az 1975. július 28-29. közötti budapesti útja, amelynek során többek között találkozott Kádár Jánossal, Lázár György miniszterelnökkel,⁹² valamint Losonczy Pállal.⁹³ A tárgyalásokat az enyhülés és a Helsinki záróokmány aláírása előtti pozitív hangulat determinálta, ami egyrészt békés, nyugodt hangulatot adott a megbeszéléseknek, de egyúttal szűkítette is a tematika sokszínűségét. A brit külügyminiszter Budapesten kijelentette, hogy kormányának határozott szándéka a kelet-európai szocialista országokkal való jó kapcsolat kialakítása.⁹⁴ A megbeszélések során Callaghan a Helsinki „*harmadik kosár*” tartalmi feltöltését tartotta fontos, hangsúlyozandó célnak. Kijelentette, hogy Nagy-Britannia különösen kiemeli az emberek és eszmék szabad áramlását, valamint a nemzetiségi kisebbségi jogok garantálását és a határok sértetlenségét.⁹⁵ A brit külügyminiszter részéről szinte csak pozitívumok hangoztak el Magyarországról és a magyar politikusok is kerültek a konfliktusokat magukban hordozó kérdéseket.

Az 1975-ös évben hazánkba látogatott Gordon Richardson,⁹⁶ a brit jegybank elnöke, amit a következő évben viszonzott Tímár Mátyás,⁹⁷ a Magyar Nemzeti Bank elnöke. A látogatások előzményeként, 1973-ben nyílt meg Londonban a Hungarian International Bank Ltd., a magyar jegybank angliai fióktelepe.

1976-ban több miniszterhelyettesi megbeszélésre is sor került, amely közül kiemelkedett Székér Gyula Miniszterelnök-helyettesnek a londoni útja. Puja Frigyes⁹⁸ külügyminiszter pedig 1977. márciusban, Londonban viszonzta James Callaghan útját.

⁹¹ 1965. és 1966. között foglalta el a külügyminiszteri bársonyszéket.

⁹² A Minisztertanács elnöke 1975-87 között.

⁹³ Az Elnöki Tanács elnöke 1967-87 között.

⁹⁴ Arday 163. o.

⁹⁵ Uo. 163. o. és 344. o.

⁹⁶ 1975-1983. között a Bank of England, az Egyesült Királyság jegybankjának elnöke.

⁹⁷ 1975-1988. között a Magyar Nemzeti Bank elnöke.

⁹⁸ Puja Frigyes 1973-1983. között töltötte be a külügyminiszteri posztot.

A brit fővárosban a magyar politikus az enyhülési folyamat előrehaladásáért, valamint a „fegyverkezési verseny”⁹⁹ csökkentéséért kardoskodott.¹⁰⁰ A Helsinki záróokmány aláírása után két évvel egyéb témák is nagyobb hangsúlyt kaphattak, így a magyar külügyminiszter témái között a két ország közötti kereskedelem fellendítése, valamint a magyar passzívum csökkentése is szerepelt.¹⁰¹

A magyar-angol gazdasági kapcsolatok jó ütemben bővültek az évtized során, ami összefüggésben volt a már ismertetett ténnyel, hogy Nagy-Britannia gazdasága számára ekkor Kelet-Európa jelentette a leggyorsabban növekvő piacot. 1974-ben a magyar export Nagy-Britanniába 49%-al, míg az onnan való import 66%-al növekedett.¹⁰² A bővülés azonban a magyar kereskedelmi passzívum növekedésével is járt: Az 1970-es évek négyszeres forgalom növekedés a magyar deficit megnégyszereződését is jelentette egyben.¹⁰³

A londoni út során Puja Frigyes ennek forrásaként említette a Magyarországgal szembeni diszkriminatív intézkedéseket és az import korlátozásokat.¹⁰⁴ A magyar fél számára problémás kereskedelmi passzívummal kapcsolatban London jelezte, hogy az Európai Gazdasági Közösség tagságuk nem akadály a két ország közötti kereskedelemben, ugyanakkor a Helsinki utáni első években nem várhat mindenki csodát.¹⁰⁵

A baráti hangulatú találkozón valóban nem születtek csodák, a magyar fél hangsúlyozta csalódottságát amiatt, hogy a kapcsolatok még nem emelkedtek a legmagasabb szintre és ennek megfelelően James Callaghan immár miniszterelnökként is meghívást kapott Magyarországra.¹⁰⁶ Ez a meghívás szolgált alapként, amikor a következő években Magyarország miniszterelnöki szintre szeretne volna fejleszteni az államközi kapcsolatokat.

Puja Frigyes útja során a felek közösen megállapították, hogy az elmúlt években élénkültek a kapcsolatok.¹⁰⁷ Ez nem volt diplomáciai túlzás, hiszen a látogatások mellett a „*kollektivista hetvenes évek*”¹⁰⁸ Nagy-Britannia és Magyarország között számos megállapodást hoztak. Az évtized elején a felek a nemzetközi közúti fuvarozás, a konzuli, a gazdasági, ipari és műszaki kooperáció területein kötöttek megállapodást, míg 1977-ben a kettős adóztatás elkerüléséről,

⁹⁹ MNLOL 6-1, 00315/5, 1977.

¹⁰⁰ A szocialista országok politikusai ekkor még nem sejtették, hogy a következő évtizedben mi fog történni a nyugatiak részéről ezen a területen.

¹⁰¹ MNLOL 6-1, 00315/4, 1977.

¹⁰² Arday 178. o.

¹⁰³ Uo. 180. o.

¹⁰⁴ Uo. 174. o.

¹⁰⁵ MNLOL 6-1, 00315/15, 1977.

¹⁰⁶ MNLOL 6-1, 00315/8, 1977.

¹⁰⁷ MNLOL 6-1, 00315/10, 1977.

¹⁰⁸ Johnson, Paul: *A Modern Kor*, XX. Század Intézet – Kairosz Kiadó, Budapest, 2000. 751. o.

1978-ban pedig az alkalmazott tudományok és technológia területén történő együttműködéssel kapcsolatban valósultak meg egyezmények.¹⁰⁹

Richard Parsons, az 1970-es évek végén szolgáló budapesti nagykövet¹¹⁰ akkori meglátása szerint hivatali ideje alatt a bilaterális viszony jelentősen fejlődött, ugyanakkor „*a politikai kapcsolatok sajnálatos módon némileg lemaradtak a Magyarország és a számos nyugat-európai ország közötti kapcsolatok szintjéhez képest*”.¹¹¹ Parsons mondanivalóját azzal lehetne kiegészíteni, hogy a Nagy-Britannia-Magyarország viszony nemcsak a Magyarország-Nyugat-Európa kapcsolatokhoz képest maradt el, hanem az Egyesült Királyság többi szocialista országgal ápolt viszonyához képest is, amire jó példa a román-brit kapcsolatok legfelső szintű realizálása az 1970-es években.

A Kelet-Európával kapcsolatos brit politika elemzésekor ugyanis láttuk, hogy az 1970-es évekig egyik térségbeli ország sem kapott prioritást, többek között Magyarország sem. Londonban látszólag hiányzott a politikai régióra vonatkozó átfogó terv. Ahogyan a Nagy-Britannia-Kelet-Európa kapcsolatok terén, a magyar-angol viszonyban is az 1970-es évek végére közbelépett egy új, meghatározó tényező. 1975-1979 között jellemző volt ugyanis, hogy a konzervatív ellenzék vezetőjeként Margaret Thatcher azon vitatkozott James Callaghan kormányfővel, hogy egy demokrata párt egyáltalán ápolhat-e jó viszonyt egy kommunistával.¹¹² Így 1979-ben a fő kérdés az volt, hogy a vehemensen anti-kommunista politikus hírében álló, kormányfői pozícióba kerülő Thatcher alatt lesz-e negatív változás a szigetországi politikában, vagy netán kialakul-e egy, a térségre vonatkozó koherens stratégia és ha igen, abban Magyarország hol kap majd helyet. Az időszakot megelőző évtizedekben a kapcsolatok egy hullámhosszon mozogtak a hidegháborús tendenciákkal, így a magyar-angol reláció szemszögéből nem adott okot túl nagy optimizmusra az, hogy a „*kis hidegháborús*” hangulat is ekkoriban kezdett kialakulni.

¹⁰⁹ MNLOL 6-14, 006378/1, 1981.

¹¹⁰ Richard Parsons 1976-79. között szolgálta Őfelségét Budapesten

¹¹¹ The National Archives, az Egyesült Királyság levéltárának iratai (innenről TNA), Summary Record of HMA's Call on State Secretary Rácz at the Foreign Ministry on 20 November at 3:00 p.m. 1. o.

¹¹² O'Sullivan, 204.o .

d, Margaret Thatcher életpályájának vázlata 1979-ig¹¹³

A XX. századi brit történelem egyik legjelentősebb és legvitatottabb figurája,¹¹⁴ Margaret Hilda Thatcher (leánykori neve: Roberts) 1925. október 13-án látta meg a napvilágot a kelet-angliai Grantham városában, metodista¹¹⁵ szülők gyermekeként.¹¹⁶ Ösztöndíjasként, 1947-ben vegyészmérnökként végzett Oxfordon, de a politika mindig is jobban érdekelte, mint a vegyészet. Édesapja Alfred Roberts helyi politikusként rendszeresen átbeszélte vele a napi politikai ügyeket, és Margaret-et egyetemi évei alatt az oxfordi Konzervatív Diákszövetség elnökének választották. Ebben a miliőben találkozott és lett ismert a prominens konzervatív politikusok körében a párt számára válságos időszakban.¹¹⁷ Vegyészként elhelyezkedve jogi tanulmányokat folytatott, majd 1953-ben ügyvéddé avatták. Eközben az ország legfiatalabb női jelöltjeként indult a parlamenti választásokon, Dartford választókerületében. Az Alsóházba nem sikerült bekerülnie képviselőnek, de a hagyományosan baloldali körzetben csökkentette a Munkáspárt előnyét. Itt találkozott Dennis Thatcher-el, a pár 1951-ben házasodott, ikreik Mark és Carol 1953-ben születtek. Bár nincs *expressis verbis* leírva, de önéletrajzában Thatcher azzal, hogy keveset ír gyerekeiről bevallja, élete során nem tudta betölteni a klasszikus családanyai szerepet.¹¹⁸ Talán ellenfelei is beismernék, hogy Thatcher politikusnak született.

Az 1959-es választásokon végre sikerrel vette az akadályt a konzervatívok számára kedvezőbb észak-londoni Finley választókerületben és egészen 1992-ig maradt a körzet

¹¹³ Elsősorban külpolitikai szemszögből.

¹¹⁴ A 2008-as gazdasági világválság felelevenítette a személye körüli vitákat, nem mintha azok valaha szüneteltek volna.

¹¹⁵ A kb. 75 millió tagot számláló protestáns irányzat többek között a puritanizmusáról és jótékonyágáról ismert.

¹¹⁶ Margaret Thatcher életének legfontosabb eseményeinek összefoglalásában a Margaret Thatcher Alapítvány honlapjának alapadatait és információit vettem alapul.

www.margareththatcher.org (utolsó megtekintés: 2015. május)

Életének miniszterelnöki korszakig tartó részét saját maga is megírta. Thatcher, 1995.

¹¹⁷ A válság oka már ismertetésre került: Winston Churchill meglepően nagy arányú veresége Clement Attlee-vel szemben az 1945-ös választásokon.

¹¹⁸ A nemi egyenjogúság jegyében meg kell írnom, melyik férfi politikus tudja elmondani magáról, hogy betöltötte a klasszikus családanyai szerepét? Thatchert azzal támadni, hogy keveset foglalkozott a gyerekeivel, ugyanolyan igazságtalan lenne, mint egy férfi politikust vádolni azzal, hogy kevés időt töltött a családjával.

képviselője. Két éven belül államtitkári pozícióba került Harold Macmillan kormányában. Az 1964-70-ig tartó ellenzéki időszakban többször kapott ún. *Shadow Cabinet*, azaz árnyékkormány pozíciót. Az 1970-es konzervatív győzelem után az oktatási tárca várta Edward Heath¹¹⁹ kormányában. A brit baloldal már 1971-ben megbélyegezte a politikus asszonyt, amikor a nehéz gazdasági helyzetre hivatkozva oktatási miniszterként megszüntette az ingyenes tej alanyi jogon való kiosztását a brit közoktatási intézményekben. Ekkor a „*Thatcher, Thatcher Milk Snatcher*” (Thatcher, Thatcher a Tejlopó) gúnynévvel illeték meg. Az 1974-es választási vereség után közeli munkaviszonyba került Keith Joseph-el, aki szintén a Heath árnyékkormány tagja, ugyanakkor kritikusa is volt. Joseph a monetarista gazdaságpolitika híveként – és a heath-i intervenciós politika, valamint a második világháború utáni konszenzusos politika ellenfeleként – megnyerte Thatchert és együtt megalapították a Centre for Policy Studies¹²⁰ kutatóközpontot. A zsidó vallású politikus a konzervatív párt jobbszárnyának vezéréként komoly eséllyel bírt a párt vezetésének elnyerésére. 1974. októberi edgbastoni beszédével¹²¹ azonban leírta magát a közvélemény előtt és kijelentette Thatcher-nek, hogy nem fogja magát megmérettetni Heath-el szemben, aminek hatására Thatcher mentora helyett elvállalta a jelöltséget.¹²² 1975. február 4-én a Konzervatív Párt elnökségért folyó szavazás első körében Margaret Thatcher több szavazatot kapott, mint Edward Heath, aminek következtében a volt kormányfő lemondott pártelnöki tisztségéről. Egy héttel később a szavazás második körében Thatcher elnyerte az elnöki posztot többek között William Whitelaw-val és Geoffrey Howe-al szemben. A szavazással a politikus az első női pártelnökké vált a nyugati politikatörténelemben, vezetésével pedig a Konzervatív Párt 1979. május 3-án a megnyerte a választásokat, 43 fős többséget szerezve az Alsóházban. A következő napon Őfelsége II. Erzsébet kormányalakítással bízta meg Nagy-Britannia és a nyugati világ első hölgy miniszterelnökét.

¹¹⁹ 1965 és 1975 között a Konzervatív Párt elnöke, 1970-1974-ben miniszterelnök.

¹²⁰ A Politikatudományok Központja néven lehetne fordítani.

¹²¹ Joseph 1974. október 19-i beszéd egésze semmi rendkívülit nem tartalmazott, a politikában ismert módon azonban az egyik kiragadott mondat váltott ki heves érzelmeket, főleg a baloldalon. „*The balance of our populations, our human stock is threatened*” azaz „*A népeink egyensúlya, az emberállományunk veszélyben van*” mondat az eugenika tudományának melléközöngéit hordozta magában. Joseph az egyedülálló szülők korai gyermekvállalása ellen szólt a hírhedt mondattal, de nyilatkozatával végül ígéretes politikai pályáját tette parkoló pályára. A beszédig Joseph volt a Konzervatív Párt egyik legesélyesebb elnök aspiránsa, a párt egy jelentős része rá tekintett, mint vezérre, egészen a beszédig.

www.margareththatcher.org

(utolsó megtekintés: 2013. március) és <http://www.theguardian.com/politics/1994/dec/12/obituaries>

(utolsó megtekintés: 2015. június)

¹²² Thatcher saját bevallása szerint 1974. előtt csak azt hitte, hogy konzervatív nézeteket vallott, de igazából csak Joseph hatására kezdte megérteni, hogy mit jelent konzervatívnak lenni.

www.margareththatcher.org (utolsó megtekintés: 2013. március) és Thatcher 1993, Thatcher 1995.

A Konzervatív Párt, Finley választókerületének képviselője eleinte nem volt túlságosan jártas a külügyekben.¹²³ Ritkán utazott külföldre, és a diplomáciában és világpolitikában nem volt túl sok gyakorlati tapasztalata. Oktatási miniszterként bővült a politikai látóköre, de amikor az ellenzék vezetőjeként 1975-ben Olaszországba utazott – tanácsadójának vélhetően túlzó megfogalmazása szerint – Itália Thatcher számára hasonlóan távoli földrajzi fogalom volt, mint külső Mongólia.¹²⁴ Thatcher nem tagadta a külpolitika területén való tapasztalatlanságát és relatív tájékozatlanságát. *„Nem tudok semmit a diplomáciáról, de hiszem és tudom, hogy Nagy-Britanniának bizonyos dolgokra van szüksége.”*¹²⁵ Thatcher külügyi hiányosságai fokozatosan eltűntek, személyisége predesztinálta arra, hogy gyorsan hozza be a lemaradását. *„El kell ismerniük még azoknak is, akik átkozzák, hogy kitűnik a politikai riválisai, és ami ennél is veszélyesebb, a politikai szövetségesei közül gondolkodásban, kiállásban és cselekvésben. Mi teszi azzá, aki? Természetesen a rendszer szintű gondolkodás; a gyors asszimilációja és irányítása annak, ami a céljaihoz szükséges; természetesen a kemény munka. Emellett szenvedélyesen tud azonosulni az általa választott úttal, és könyörtelen indítatással bír arra, hogy meggyőződéseit ráerőltesse másokra. Ez egy félelmetes kombináció,”*¹²⁶ írta róla az egyik tanácsadója. A Thatcher-hez közel álló John O’Sullivan is sokatmondóan írt a későbbi kormányfő személyi vonásairól. *„Önbizalma (Thatcheré – TG) olykor az arrogancia határát súrolta, de megfért benne az igazi alázat is. Tudta magáról, hogy intelligens, és keményen dolgozik, ezért kiérdemelte a sikert, de tudatában volt hiányosságainak is: mindig beismerte, ha valamihez nem értett, s kész volt tanulni azoktól, akik nála többet tudtak.”*¹²⁷

Bár Thatcher karrierje elején nem koncentrált túlságosan a külügyekre, a kommunizmusról már az 1950-es, Dartford körzeti választási kampányában is beszélt. Akkori beszédében a fő mondanivaló az volt, hogy Nagy-Britanniának erősnek kell lennie, hiszen csak az erős országok lehetnek nyugodtak.¹²⁸ Fiatal politikusként úgy látta, hogy a békét egyedül a kommunizmus veszélyezteti, bár bevallása szerint akkori anti-kommunista álláspontjának

¹²³ O’Sullivan, 111. o.

¹²⁴ Young 168. o.

¹²⁵ Sir Rhodes Boyson and Antonio Martino: What We Can Learn from Margaret Thatcher, Heritage Lecture #650, November 24th, 1999

www.heritage.org/Research/PoliticalPhilosophy/HL650.cf (utolsó megtekintés: 2009. november)

¹²⁶ Urban, George. *Diplomacy and Disillusion at the Court of Margaret Thatcher*, I. B. Tauris & Co Ltd., London, 1996. 40. o.

¹²⁷ O’Sullivan, 86. o.

¹²⁸ Young 169. o.

inkább zsigeri, semmint intellektuális alapjai voltak.¹²⁹ A külügyek és diplomácia területein való intellektuális hiányosságokat Thatcher, mint oly sok minden mást, kemény munkával próbálta ledolgozni. A fiatal hölgynek elsősorban a magyar anyanyelvű, Magyarországon 14 éves koráig élő Arthur Koestler¹³⁰ és Robert Conquest¹³¹ nyújtott intellektuális támpontot.

Thatcher idővel egyértelműen az „új jobboldal”¹³² oldalán találta magát. Ezen ideológia lényegi mondanivalója, hogy az 1970-es évek folyamatai egyértelműen a Szovjetuniónak kedveznek és az enyhülés, valamint a hozzá kapcsolódó jelenségek nem pozitív, hanem negatív tendenciákat hordoznak magukban, amelyeket sürgősen meg kell állítani. Ronald Reagan akkoriban kaliforniai kormányzóként¹³³ is ezt az ideológiát képviselte. A két angolszász ország „új jobboldala” kölcsönös kapcsolatban állt egymással, de a *détente* egyértelműen negatív megítélése akkoriban újdonságnak, szinte szélsőséges álláspontnak számított.

Thatcher ekkoriban az elméleti oldalon sokat erősödött, de első kelet-európai, nevezetesen a romániai útjai is mély benyomást hagytak benne. 1971-ben, mint oktatási miniszter látogatott Bukarestbe, majd 1975-ben pártelnökként utazott egy romániai konferenciára. Az, hogy Thatcher négy éven belül kétszer is ellátogatott Romániába mutatta, milyen hosszú út kellett vezessen odáig, hogy a szigetországiak ténylegesen megismerjék a térségbeli prioritásaikat. A folyamat azonban elkezdett beérni, hiszen Thatcher sokrétű tapasztalatokkal távozott Ceausescu országából. Saját bevallása szerint a többi nyugati politikussal együtt 1971-ben még elhitte, hogy Románia, a szovjetekkel nem konformáló külpolitikája miatt pozitívan kiemelkedik a szocialista országok közül, de 1975-ös látogatása alkalmával ez megváltozott.¹³⁴ „*Ceausescu maga elég átlagosnak tűnt számomra. Rideg, unalmas volt és statisztikák áradatát okádta felém. Birtokában volt annak a modoros, hivatalos udvariasságnak, amelyet a kommunisták felvettek, mint stílust, a valódi civilizáltság hiányának leplezésére.*”¹³⁵ Elena Ceausescu Nobel-díj iránti álma és a dogmatikus kommunista előadásokkal együtt a román látogatás nagy szerepet játszottak Thatcher

¹²⁹ Thatcher 1995, 56. o.

¹³⁰ Az 1905-1983 között élő író és polihisztor leghíresebb munkáját, a *Sötétség Délben* című művet 1940-ben, Angliában adták ki először.

<http://www.koestler.hu/koestler011010.html> (utolsó megtekintés: 2015. június)

¹³¹ 1917-ben született angol-amerikai szovjetológus. Leghíresebb művei Sztálin kegyetlenségeit dolgozták fel.

<http://balticworlds.com/a-pathbreaker-robert-conquest-and-soviet-studies-during-the-cold-war/>

(utolsó megtekintés: 2015. június)

¹³² Bell és Kavanagh nyomán használja a kifejezést: Clarke 1988, 58. o.

¹³³ 1967-1975 között volt a nyugati-parti állam kormányzója.

¹³⁴ Thatcher 1995, 353-357. o.

¹³⁵ Uo. 355. o.

kommunista-ellenes nézeteinek kikristályosodásában.¹³⁶ A Ceausescu házaspárral való találkozásokkal fémjelzett romániai utak dolgozatunk szemszögéből azért is bírtak kritikus fontossággal, mert az újdonsült pártelnök-asszony az akkoriban kiemelkedőnek számító kelet-európai országban szerzett, pozitívnak egyáltalán nem nevezhető ismeretek hatására ekkor még nem tudott különbséget tenni a szovjet és a kelet-európai kommunizmus között.

Thatcher külpolitikai nézeteit szokatlan vehemenciával és extrovertált módon tudatta a közvéleménnyel. Az újdonsült pártelnök 1975. július 26-án, a Helsinki záróokmány előtt mindössze egy pár nappal, vitába szállt az akkoriban csúcspontját ünneplő *détente* alapjaival. A Chelsea-ben elmondott beszéd a két szövetség közötti katonai egyenlőtlenségről, a szovjet nukleáris flotta veszélyeiről, az egyéni szabadságjogokról, valamint az Egyesült Államok védőszárnyának fontosságáról szólt.¹³⁷ Emellett egy igazi, konkrétumokat tartó enyhülés melletti kiállás alkotta a beszéd gerincét. *„Az enyhülés egy jól hangzó szó. Ha a nemzetközi feszültség csökkenésének szemszögéből nézzük, ez egy elfogadható dolog. Ugyanakkor az igazság az, hogy az enyhülés évtizedében nőtt a szovjet fegyveres erők száma, most is nő és a csökkenésnek még a jeleit se látjuk.*¹³⁸ *[...] A feszültség valódi lazításáért kell dolgoznunk, de a keleti blokkal való tárgyalásokon a valódi enyhülés helyett nem szabad elfogadnunk a szavakat és gesztusokat.*”¹³⁹

Az 1975-ös Chelsea megnyilvánulás nem keltett nagy vihart, tartalma ekkor még nem érte el a nemzetközi közvélemény ingerküszöbét. Thatcher fél évvel később azonban újabb fokozatba kapcsolt. Újabb beszédét egyeztetni szeretne volna árnyék külügyminiszterével, Reggie Maudlinggal,¹⁴⁰ aki cserébe egy olyan módosított vázlatot adott vizonzásképpen, ami Denis Thatcher, Margaret férje szerint *„egy rizs pudingot se tudna megfélemlíteni”*.¹⁴¹ A pártelnök-asszony valami hatásosabb megnyilvánulásban gondolkodott és ez sikerült is neki.

1976. január 19-i, Kensington Városházán előadott szónoklata önmagáért beszélt. *„Oroszországot egy türelmes diktatúra uralja, hosszú távon gondolkodó emberekkel az élen, akik országukat a legerősebb tengeri és katonai hatalommá tették. Mindezt nem csak önvédelemből teszik. Egy óriási, nagyrészt szárazföldi országnak, mint Oroszország nincsen*

¹³⁶ Young 170. o.

¹³⁷ Thatcher 1995, 351-352. o.

¹³⁸ Idézi: Young 170. o.

¹³⁹ *„We must work for a real relaxation of tension, but in our negotiations with the Eastern Bloc we must not accept words or gestures as a substitute for genuine détente.”* Thatcher 1995, 352. o.

¹⁴⁰ 1970-1972 között brit belügyminiszter. 1975-1976 között Thatcher árnyék külügyminisztere, ami az utolsó rangos poszt volt, amit pályafutása során betöltött.

Thatcher 1995, és <http://www.telegraph.co.uk/culture/books/3632066/Just-too-louche-to-be-leader.html> (utolsó megtekintés: 2015. június)

¹⁴¹ Thatcher 1995, 361. o.

szüksége arra, hogy a világ legnagyobb flottájával rendelkezzen pusztán azért, hogy megvédje a saját határait. Nem. Az oroszok eltökéltek a világhoz dominancia megszerzésében, és jó úton haladnak affelé, hogy a legerősebb katonai nemzet legyen, amit a világtörténelem valaha látott. A szovjet Politbüro embereinek nem kell foglalkozniuk a közvélemény ingadozásaival.

*Ők a fegyvereket a vaj elé helyezik a fontossági sorrendben, míg nekünk csaknem minden fontosabb a fegyvereknél.”*¹⁴² A Konzervatív Párt elnöke ezen kívül beszélt a katonai kiadások lefaragásának veszélyeiről (amivel a kormányon lévő Munkáspártot kritizálta), valamint arról, hogy véleménye szerint az Európai Gazdasági Közösség egyik legfontosabb feladata a szovjetekre történő gazdasági nyomásgyakorlás.

Nem túloznak a magyar források akkor, amikor azt írták, hogy Thatcher beszédének hangneme az akkori nemzetközi viszonyok között szinte példátlan volt.¹⁴³ A hölgy politikus mondanivalójára az egész világ felfigyelt, legalábbis a szovjetek reakciója után. Az oroszok hivatalosan is tiltakoztak, de a beszéd örökkévalóságát a Vörös Hadsereg újságjának, a Vörös Csillagnak az írója biztosította azzal, hogy az esemény után Thatchert a „*Vaslady*” gúnynévvel kívánta megbélyegezni. A vélhetően ártó szándék azonban ellenkező előjelű hatást ért el. A pártelnök stábjára felfigyelt az elnevezésre és kifejezetten örültek neki. „*Gyorsan láttam, hogy akaratlanul piederasztálra emeltek, mint a legnagyobb európai ellenfelüket. Sosem tettek (a szovjetek – TG) nekem nagyobb szívességet,*”¹⁴⁴ írta visszaemlékezéseiben Thatcher. A szovjet média így jelentős hatással volt a pártelnök megítélésére. Biztosították neki a nemzetközi ismertséget és végleg eloszlattak bármilyen felmerülő kételyt, hogy női léte határozottságban fel tudja e majd venni a versenyt a férfi politikusokkal szemben.

A beszéd után pár hónappal, 1976. októberében született meg az ellenzéki Konzervatív párt külpolitikai elképzeléseit is tartalmazó összefoglaló irat. A „*Right Approach*”¹⁴⁵ meglehetősen gyéren foglalkozik a külpolitikával, hiszen a pártprogram 13 fejezetéből mindössze egyben olvashatunk részletesebben a külpolitikai elképzelésekről, annak is egy jelentős része a Munkáspárt gazdaságpolitikai vetületeit elemzi. Az egyik alcím például „*A Munkáspárt kudarcai*”¹⁴⁶ címmel lett illetve. A szándék a mondanivaló tömör volta ellenére is világosan

¹⁴² Uo. 361-362. o.

¹⁴³ MNLOL 6-13, 0080/10, 1984.

¹⁴⁴ Thatcher 1995, 362. o.

¹⁴⁵ „*Helyes hozzáállás*” vagy „*A Jobb Megközelítés.*”

<http://www.margareththatcher.org/document/109439> (utolsó megtekintés: 2015. január)

¹⁴⁶ Uo.

kirajzolódott. A dokumentum kiállt az Európai Gazdasági Közösség tagság mellett,¹⁴⁷ és a szervezetben nagyobb brit befolyást ígért a választópolgároknak, de az iratban Európa elsősorban a közös védelem kontextusában tűnik fontosnak. A védelmi kiadásokra vonatkozóan a program leszögezi, a párt nincsen abban a helyzetben, hogy konkrét intézkedéseket és számokat mondjanak, de a Munkáspárttal ellentétben a kiadásokat semmilyen szín alatt nem fogják csökkenteni és bírálták a kormányon lévő párt összes, ezzel kapcsolatos intézkedését.¹⁴⁸ A jobboldali párt a Szovjetuniót érintő jövőbeni nyilatkozatokból is ízelítőt adott. *„A Szovjetunió[...] olyan pozíció elérésére törekszik, amellyel veszélyeztetni tudná a Nyugat számára oly fontos nyersanyag utánpótlási csatornákat. Ahogyan az amerikaiak világossá tették, az ilyen jellegű veszélyeket nem lehet kizárólag a stratégiai erőegyensúly megtartásával kivédeni.”*¹⁴⁹ A Konzervatív Párt kiáltványában Kelet-Európa többi része azonban nem kapott említést.

Mindenesetre ilyen hivatalos álláspont alig születhetett volna Edward Heath vezetése alatt. Thatcher elnöki hatása így már az első években rányomta a bélyegét a párt külpolitikájára, noha nem győzzük hangsúlyozni, hogy ekkor a külpolitika az elnök-asszony egyik gyenge pontjának számított.

Az enyhülés elleni harcban meglepően fontos front volt Thatcher számára az Európai Gazdasági Közösség. A pártelnök Európa szorosabb összefogását sürgette, de nem a mai vagy a hagyományos értelemben vett európai integrációról volt szó, amit Thatcher mindig is ellenezett, hanem a szovjet veszéllyel szembeni sajátos brit konzervatív európai integrációs kép került előtérbe. Thatcher akkori meglátásai szerint, ha a kontinens nyugati országai nem fokozzák a fegyverkezést, a szovjet dominancia ellensúlyozására, akkor veszélybe kerülhet a *„nyugati civilizáció”*.¹⁵⁰ *„Kontinensünk keleti és nyugati részén fenn kell tartanunk az emberi méltóság azon eszméit, amelyeket Európa adott a világnak,”*¹⁵¹ mondta Thatcher. Spanyolország és Portugália európai integrációját, az EGK-be való felvételüket a pártelnök katonai okokból nevezte elengedhetetlennek. A pártelnök akkori véleménye alapján a Közösségben senki nem foglalkozott a védelmi politikával: *„Az EGK döntések során ki áll ki*

¹⁴⁷ Ekkor a Munkáspárt volt megosztva a kérdésben ami mutatja a történelem iróniáját, a Konzervatív Párt-ot az 1980-as évek közepétől napjainkig gyötri a kérdésben való megosztottság.

¹⁴⁸ The Right Approach

<http://www.margarethatcher.org/document/109439> (utolsó megtekintés: 2015. január)

¹⁴⁹ Uo.

¹⁵⁰ MNLOL 6-1, 00315/14, 1977.

¹⁵¹ Young 184. o.

a védelem mellett?[...] A tét nagyságából adódóan nem tolerálható a Nyugat szándékaiban tapasztalható zavarodottság.”¹⁵²

A hadi megközelítés mellett akkoriban sajátos volt Thatcher hozzáállása az európai gazdasági kérdésekhez is. Tézisei alapján az EGK-nak elsősorban a szovjetellenes politika gazdasági oldalát kellett szolgálnia. Eszerint a Közösség legfőbb célja nem a gazdasági együttműködés, hanem a kommunistákra való nyomásgyakorlás. Véleménye szerint az EGK-nak nem szabad szorosabb kapcsolatban állni a KGST-vel.¹⁵³

Thatcher ellenzéki retorikája jelentősen befolyásolta az angol közvéleményt és ezáltal a brit kormány politikáját. A Munkáspárt szilárdan kitartott a *détente* mellett, de az ellenzék vezetőjének beszédeit nem lehetett teljesen mellőzni. A Labour Party Thatcher ellensúlyozására egyre inkább eltolódott egy szinte szélsőségesen pacifista irányba, amely hosszú évekig távol vitte őket a politikai centrumtól.

A magyar iratok sem véletlenül idézték a pártelnök akkori szavait. Ijesztőek lehettek a magyar fül számára, hiszen Budapestnek egyre inkább szüksége volt az EGK-vel való kereskedelem fejlesztésére. Emellett Thatcher enyhülésellenes nézetei, esetleges kormányra kerülése esetén nem egészen a kétoldalú és multilaterális kapcsolatok fejlődését vetítették előre. Határozott nézetei elsősorban a Szovjetuniót célozták meg, viszont a hitelezés területén tett nyilatkozatai nem ígértek sok jót Kelet-Európa többi részének sem, az 1970-es évek ugyanis a hitelezés virágkorát jelentették a szocialista államoknak, köztük Magyarországnak is. Bármilyen, ezzel kapcsolatos változás az összes csatlós állam gazdaságát veszélyeztette. 1979. május 3. után új korszak kezdődött a brit történelemben. Margaret Thatcher elkezdte több mint egy évtizedes miniszterelnökségét. Ekkor, még ezt a hosszú intervallumot természetesen, senki sem tudhatta előre, és a brit külpolitika jövődöbéli irányáról is keveset lehetett biztosan állítani.

¹⁵² Uo. 185. o.

¹⁵³ MNLOL 6-1, 00315/14, 1977.

II. Az első Thatcher kormány Kelet-Európa-politikája (1979-1983. június)

Komplex és tisztázandó kérdés, hogy a dolgozatban és általában mit értünk brit külpolitika alatt. Az események megértéséhez érdemes megvizsgálni a brit külügy szerkezeti felállítását. Az angol kormányzati struktúrában az egyes minisztériumok, valamint a hozzájuk tartozó közalkalmazottak nagy fokú függetlenséggel és önállósággal rendelkeznek. Az Egyesült Királyságban előfordulhatott, hogy Thatcher több mint tízéves kormányzása alatt egyik általa választott külügyminiszterével sem volt kiválóan jó viszonyban. A legtöbb demokratikus (és kevésbé demokratikus) ország államszervezetének szemszögéből nézve is elképzelhetetlenül sok volt a politikai ellentét Peter Carringtonnal, majd Francis Pymmel, ill. Geoffrey Howe-al.¹⁵⁴ Carrington távozása után Thatcher külpolitikai hiányosságairól beszélt a sajtó előtt, miniszterelnökének „hangszórós”¹⁵⁵ diplomáciáját róta fel neki. Eszerint volt főnökének nyilatkozatai ártanak a kapcsolatoknak, és a kijelentései sokszor nem a diplomácia világába tartoznak.¹⁵⁶ Pym még 1984-ben, mindössze egy évvel menesztése után 6 évvel Thatcher távozása előtt, még aktív kormánypárti parlamenti képviselőként (!) írta meg emlékiratait¹⁵⁷ és politikai téziseit, nyílt és sokrétű kritikájával. Geoffrey Howe szintén emlékirataiban,¹⁵⁸ feltűnően sokat kritizálta korábbi főnökét. Talán ennél is fontosabb, hogy 1990. november 1-én elhangzott parlamenti beszédét, melyben a miniszterelnök-helyettes posztról való lemondását jelentette be, a Margaret Thatcher elleni legnagyobb belső támadásnak lehet tekinteni. Általános vélekedés szerint Howe ily módú távozásával lényegében bukásra ítélte a kormányfőt, aki még abban a hónapban – miután nem elég nagy többséggel nyerte meg a

¹⁵⁴ Carrington 1979-1982, Pym 1982-1983, míg Howe 1983 és 1989 között volt külügyminiszter.

¹⁵⁵ „Megaphone”, a „microphone” (mikrofon) szó helyett: Thatcher túl harsány diplomáciájának gúnyolására.

¹⁵⁶ Byrd, Peter: *Introduction*. In: Byrd, Peter: *British Foreign Policy Under Thatcher*. Phillip Allan/St.Martin's Press, Oxford/New York, 1988. 2. o.

Amikor megkérdezték tőle, hogy milyen benyomások érték Thatcher asszonyt washingtoni útja során, a külügyminiszter a következőket mondta: „Nagyon kedvelte Reagan embereit, hisz oly vulgárisak voltak.” Young 252. o.

¹⁵⁷ Pym, Francis: *The Politics of Consent*. H. Hamilton, London, 1984.

¹⁵⁸ Howe, Geoffrey: *Conflict of Loyalty*. Macmillan, London, 1994.

párton belüli szavazást –, benyújtotta lemondását.¹⁵⁹ John Major – aki Thatcher-t követte a miniszterelnöki poszton – lett a miniszterelnök asszony negyedik külügyminisztere, mindössze 1989. júliustól októberig töltötte be posztját.¹⁶⁰ Thatcher ötödik, és utolsó külügyminisztere (1989. októbertől 1990. novemberig) a hozzá teljes mértékben hűséges Douglas Hurd volt.

A kormányfőnek nem csak a tárca vezetőivel, hanem generálisan, az egész minisztériummal (Foreign and Commonwealth Office, rövidítve: FCO) voltak problémái, a Külügyminisztériumot egyszer „belső ellenségnek”¹⁶¹ is nevezte. A korabeli brit politikai szereplők, így Carrington véleménye szerint Thatcher sokszor nem bízott a minisztériumban, arra hivatkozva, hogy az FCO nem állt ki elég határozottan a brit érdekek mellett és túlságosan puha volt akkor, amikor keménynek kellett volna lennie. Thatcher az FCO tudását, szakértelmét is kétségbe vonta. Mindemellett a Külügyminisztérium túlságosan baloldali és Európa-barát volt a kormányfő ízlésének.¹⁶² Ráadásul a miniszterelnök szemében az FCO egy bürokratikus intézmény volt és Thatcher egy külügyi munkatárs meglátása szerint „nem tud rátekinteni egy intézményre anélkül, hogy ne vágná oda a retiküljét”.¹⁶³ Amikor az FCO-ban talált számára elfogadható politikust, akkor sem a hivatalt dicsérte. Anthony Parsons ENSZ-be delegált brit nagykövettel a következő beszélgetés zajlott le. „A Külügyminisztérium olyan tanácsokat adott nekem, amit egy pillanatig sem fogadok el. Szükségem lenne a véleményére.” „De miniszterelnök asszonyom, kötelességem emlékeztetni arra, hogy én is az emberük (a Külügyminisztérium embere – TG) vagyok.”¹⁶⁴

A bizalmatlanság, gyanakvás kölcsönösen mély volt: A „másik oldal,” az FCO is több mindent rótt fel a miniszterelnök asszonynak. A külügyminisztérium emberei szerint Thatchernek a konkrét, a brit érdekeknek megfelelő, véglegesen megoldható kérdések iránti éhsége nem felelt meg a külpolitika realitásainak. „Nehezen tudott alkalmazkodni az állandóan változó kontextushoz,”¹⁶⁵ fejtette ki egy külügyminisztériumi dolgozó. Az FCO egyik alkalmazottja szerint lehetetlenség volt a miniszterelnökkel privát beszélgetést folytatni,

¹⁵⁹ Howe lemondásakor Margaret Thatcher európai elképzeléseit hozta fel indítékként, többek között azt, hogy a miniszterelnök asszony nem támogatta a további európai integrációt és a közös európai valutát. Howe 1994.

¹⁶⁰ Utódjával, John Majorral annak miniszterelnöki időszakában került konfliktusba. Major a Path to Power című önéletrajzi könyv végén található Thatcher krédót egy ellene való támadásnak ítélte. Thatcher 1995.

¹⁶¹ Byrd 2. o.

¹⁶² Carrington 285. o. és 315. o.

¹⁶³ Julian Critchley-t idézi: Clarke 1988, 61. o.

¹⁶⁴ Young 380. o.

¹⁶⁵ Uo. 248. o.

hiszen azok tartalmát többször elmondta a külföldi vendégeknek, a külügyminisztériumot messze nem kedvező fényben feltüntetve.¹⁶⁶ A kormányfő ellenszenva a saját minisztériuma iránt tehát nem csak a miniszterelnökség utáni emlékiratokban, hanem már az első ciklusban is felszínre került.

Az ellentéteket természetesen az ellenzék is szerette rendre kihangsúlyozni. Denis Healey, az árnyékkormány külügyminisztere, Howe külügyminiszteri beiktatásakor a következő módon üdvözölte kollégáját, aki a következőképpen emlékszik vissza az esetre. *„Azon felhívás kíséretében üdvözölte a kinevezésemet, hogy a legnagyobb diplomáciai probléma, amivel valaha szembe kell néznem majd, nem száz vagy ezer mérföldekre lesz tőlem, hanem ,egy pár yarddal arrébb az utca túloldalán a 10-es szám¹⁶⁷ alatt, ahol egy műveletlen és önfejű miniszterelnökkel kell szembenézni, aki mindig megvan róla győződve, hogy mindenhez ő ért a legjobban.”*¹⁶⁸

A brit külpolitika, a brit Külügyminisztérium és Thatcher tehát valójában sokszor nem egy és ugyanazt jelentették. Ez egy érdekes aspektust ad a Margaret Thatcher kormányzása alatti brit külpolitikának, és a disszonancia egyik legszembetűnőbb területét az angol kelet-európai kapcsolatok jelentették.

Lord Peter Carrington 1979. májusától 1982. áprilisáig szolgált Thatcher első külügyminisztereként. Thatcher még középiskolás, amikor Carrington elfoglalta a helyét a Lordok Házában, és az angol Felsőház vezetője, amikor Thatcher még első képviselői ciklusát töltötte be. Carrington miniszteri kinevezése meglepő annak tükrében, hogy a két politikus, akár más pártban is politizálhatott volna, annyira különböztek egymástól. Szemléltetésképpen Carringtont zavarta, amikor az ausztrál hőségben, rövidnadrágban fogadta a helyi polgármester,¹⁶⁹ míg Thatcher első miniszterelnöki éveiben szinte az összes hajnalba nyúló kormányülésen saját maga főzött az éhes kormánytagoknak, mintha csak egy vendéglátó háziasszony lett volna. Carrington a Konzervatív Párt régi szárnyának tagjaként, Európa-barát politikusként – Thatcher a párt „*euroszkeptikus*” szárnyához tartozott¹⁷⁰ –, nyíltan kiállt Ted Heath mellett a párt elnökségéért folytatott 1975-ös¹⁷¹ csatájában és ennek megfelelően, Thatcherhez intézett levelében megírta abbéli számítását, hogy az árnyékkormányból távoznia

¹⁶⁶ Uo.

¹⁶⁷ Downing Street 10. A hivatalban lévő brit miniszterelnök állandó lakhelye.

¹⁶⁸ Howe 309. o.

¹⁶⁹ Carrington 133. o.

¹⁷⁰ A kérdés az elmúlt évtizedekben a mai napig a Konzervatív párt fő törésvonalának bizonyult.

¹⁷¹ Carrington ráadásul a párt szempontjából „*traumatikus időszaknak*” nevezte az 1975-ös évet. Mivel Thatcher-t ekkor választották pártelnöknek a megfogalmazás mögöttes tartalommal kell, hogy bírjon. Carrington 274-275. o.

kell.¹⁷² Ez be is következett, utána Carrington a Lordok Házában vezette Őfelsége kormányának ellenzékét 1979-ig. Az árnyékkormányban egyszer sem ő volt a „Külügyminiszter”, először Reginald Maudling, John Davies, majd Francis Pym töltötték be ezt a posztot. Ráadásul a Felső Ház-ban betöltötte szerepe, valamint ideológiai „hidegfejűsége”¹⁷³ miatt nem számított a kinevezésre, noha egész életében erre a posztra vágyott és „politikai ambícióinak csúcsa”¹⁷⁴ jelzőkkel illette.

Carrington 1988-as életrajzában mindemellett tárgyilagosan ír a volt főnökéről. Az alábbi sorok jól jellemzik a külügyek és a miniszterelnök asszony közötti különös kapcsolatot.¹⁷⁵ „Margaret Thatcher alatt a Tory pártban határozott fordulat következett be, pontatlanul 'jobboldali' vagy 'a meggyőződés politikája' névvel, vagy egyéb, az ízléseknek megfelelő dicsérő vagy sértő címekkel illetik. Az akkori hangulat klasszikus közgazdasági teóriákat, a piac hatékony önszabályozó mechanizmusait, a tulajdonjog kiszélesítését, a saját felelősség és kezdeményezőképeség erősítését és erős patrióta, józan eszű hozzáállást kívánt az összes témában.”¹⁷⁶ A Thatcher kormány első külügyminisztere tehát alapvetően támogatta a nagy üzemben folyó gazdasági reformokat, és ezen a téren, nem kérdőjelezte meg főnöke kompetenciáját. „Ennek a (fent idézett – TG) hozzáállásnak az a veszélye, hogy olyan témákra is kiterjedhet, amely meghaladják (a hozzáállás – TG) hatáskörét. Becses lehet bizonyos módon gondolkodni egy adott, relatív nem komplikált témáról; egy helyzet megkívánhatja a robosztus józan paraszti észet és a morális bátorságot. Más területeken viszont, és a külpolitika különösen ilyen terület lehet, ezek a tulajdonságok nem biztos, hogy elegendőek.[...] A szív húzhat az egyik irányba, de a fej fárasztó módon egy másik utat jelöl meg. A külpolitikában ez egyénnek különös módon kell számolnia a következményekkel, és sutba kell dobni az ösztönök által sugallt, saját vágyaknak megfelelő reakciót.”¹⁷⁷ Carrington udvariasan megfogalmazza a Margaret Thatcher és a külügyeknek az első ciklus alatti sajátos kapcsolatát. A „Vaslady” gépezete a politika minden területén hengerelt, és ezt a stratégiát kívánta a külpolitikában is alkalmazni, ahol első külügyminisztere szerint más eszközökkel kellett volna működni.

¹⁷² Uo. 274. o.

¹⁷³ „Cool on ideology”. Carrington a kormányzati időszakra vonatkozóan is Thatcher politikájával szembeni kétségeinek ad hangot visszaemlékezéseiben, elismerve azt, hogy kormányfője sok kérdésben nála előrelátóbb volt.

Carrington 280. o. és 309. o.

¹⁷⁴ Uo. 280. o.

¹⁷⁵ Uo.

¹⁷⁶ Carrington 275-276. o.

¹⁷⁷ Uo. 276. o.

Mindezt elmondva döntő fontosságú tény ugyanakkor, hogy Thatcher első miniszterelnöki ciklusának nagy részében viszonylag keveset foglalkozott a külügyekkel. Első éveiben többször elmondta, hogy a belpolitikai kérdésekre kíván koncentrálni és a külügyekről az volt a véleménye, hogy csak elrabolják idejének jelentős részét,¹⁷⁸ noha külső szemmel nézve azok semmilyen szempontból nem kaptak főszerepet nála. A ciklus elején a fő külügyi témákat az akkori Rhodézia (mai Zimbabwe),¹⁷⁹ az Európai Gazdasági Közösség, valamint a Közel-Kelet problémái jelentették.

A külügyminiszter megfogalmazása szerint Rhodézia „*tolerálhatatlan mértékben monopolizálta*”¹⁸⁰ az FCO látóterét, majd a brit EGK pénzvisszatérítés kérdése¹⁸¹ és az ehhez képest szinte levezetésnek tekinthető, 1981. július és december közötti, EGK soros elnöki időszak kötötte le a külügyi erőforrásokat. 1982-ben a Falklandi háború minden szempontból – a belpolitikát is beleértve – megemelte a külügyek jelentőségét, de a háborúig a nemzetközi szintér relative perifériális jelentőséggel bírt az első Thatcher kormányban. Az aránylag kicsi részesedés döntő hányada, pedig gyakorlatilag egyes, fent megnevezett területekre koncentráldott.

Az első Thatcher kormány alatti legfontosabb kelet-nyugati ügy az afganisztáni szovjet okkupáció, a legfontosabb kelet-európai kérdés a lengyel válság volt. Az első affér, mely közvetett módon kelet-európát érintette, a brit nukleáris fegyverkezés dilemmája volt.¹⁸² Az angol (és a francia) önálló nukleáris haderő miatt a két ország fontos regionális szerepet játszott a hidegháborúban. Mindkét állam fegyverkezésével kapcsolatos kérdés értelemszerűen geopolitikai ügyet is jelentett egyben. A hadi stratégia a nukleáris elrettentésen¹⁸³ alapult, amelynek Margaret Thatcher eltántoríthatatlan híve volt.

A Thatcher kormány, hosszas elemzés után, 1980. június 2-án az Egyesült Államok technológiáján alapuló¹⁸⁴ Trident programról állapodott meg a Carter kormányzattal.¹⁸⁵ Ez

¹⁷⁸ Young 183. o.

¹⁷⁹ Bizonyos szempontból a tágabb értelemben vett Dél-Afrika; nemcsak maga az ország, hanem Afrika déli része, beleértve Rhodéziát. Rhodézia kérdése ugyanis a brit gazdaság szempontjából kulcsfontosságú Dél-Afrika (maga az ország) miatt is fontos volt.

¹⁸⁰ Carrington 316. o.

¹⁸¹ Uo. Ez esetben nemcsak a Külügyminisztérium, hanem a brit kormányfő figyelméről is lehet beszélni. Thatcher személyes ügynek tekintette a kérdést, legismertebb mondata az ügyről a híres-hírhedt „*Vissza akarom kapni a pénzemet.*”

Carrington 311. o.

¹⁸² A brit fegyverkezéshez lásd: Lovassy Tamás: *Nagy-Britannia katonapolitikájának főbb vonásai*. Külpolitika, 1984/2.szám, 31-50. o.

¹⁸³ Angolul „*nuclear deterrence*”

¹⁸⁴ A már kipróbált amerikai rakétarendszerek átvétele költségkímélőbb megoldásnak bizonyult. Az angoloknak szövetséges nélkül nem lett volna meg a pénzügyi fedezete a nukleáris eszközök rendszerbe állítására. Lovassy 41. o.

alapján a meglévő, Nagy-Britanniában 1962 óta állomásoztatott amerikai Polaris atomrakétákat a korszerűbb Trident I. (C4) rakétákkal váltották volna fel. Ronald Reagan elnökségének első évében a korszerűbb Trident II. (D5) rakétákat kínálta fel Londonnak, Thatcher szerint kedvezőbb feltételekkel, mint Carter a kevésbé modern Trident-eket kínálta.¹⁸⁶ Az 1981. februárjában szentesített, 7,5 milliárd Angol Font értékű, több éves programmal Nagy-Britannia tartósan a nukleáris középhatalmak között foglalhatott helyet.¹⁸⁷ Az Egyesült Királyság kormánya a NATO 1979-es rakétatelepítési tervét is támogatta.¹⁸⁸ A Pershing II¹⁸⁹ amerikai fegyvereket Európa területén kívánták elhelyezni. Anglia úttörőként, a NATO első európai országaként kívánta megkezdeni a rakéták telepítését. Az 1970-es évek végén a Munkáspárti kormány is hasonló intézkedéseket tervezett és vélhetően hasonló döntéseket hajtott volna végre, a brit és nemzetközi közvélemény az antikommunista hírében álló Thatcher határozott lépéseiben mégis keményvonalas akciót látott. Ez egyrészt a Munkáspárt pacifista fordulatának,¹⁹⁰ valamint a döntés utáni, speciálisan thatcheri nyilatkozatoknak köszönhetően alakult így. A „*Vaslady*” ugyanis eleinte a kormányfői posztról is folytatta a választások előtti hangnemet. Lényegében miniszterelnöki ciklusa előtti nyilatkozatait ismételte, amikor azt mondta, hogy a szovjetek mindig a leggyengébbekre vadásznak.¹⁹¹

A következő közvetlen hidegháborús csörte a Szovjetunió és a kelet-európai országokkal a Moszkvai Olimpia (1980) volt. Az Egyesült Államok az afganisztáni szovjet invázió miatt tiltakozásképpen bojkottálta a nyári játékokat. A brit parlamentben Thatcher a rendezvény bojkottjára szólította fel a Brit Olimpiai Bizottság vezetőjét, Dennis Fellowst. A miniszterelnök határozottan a sportvezető tudatára adta: minden olimpikonnak javasolja az ötkarikás játékoktól való távolmaradást. Tekintve, hogy az Egyesült Királyság demokratikus ország, Thatcher nem tilthatta meg a részvételt. Mivel a Brit Olimpiai Bizottság vezetője nem értett egyet a miniszterelnökkel, a moszkvai játékokon való részvétel mellett határozott. A megdöbben miniszterelnök hangoztatta az elégedetlenségét, de mást nem tudott tenni. A brit

¹⁸⁵ Thatcher, Margaret: *The Downing Street Years*. HarperCollins, London, 1993, 246. o.

¹⁸⁶ Uo. 247-248. o.

¹⁸⁷ A Trident rakéták képesek lettek volna áthatolni, például a moszkvai rakétaelhárító rendszeren.

Lovassy 44. o. és Thatcher 1993, 248. o.

¹⁸⁸ 1979. december 12-én a NATO-tagállamok döntést hoztak 572 amerikai közepes hatótávolságú atomrakéta telepítéséről, valamint a leszerelési tárgyalások egyidejű folytatásáról. Ez volt a szövetség ún. „*kettős határozata*.”

¹⁸⁹ A Pershing II rakétákat 1983-ban kezdték el telepíteni.

¹⁹⁰ A Labour Party az 1980-as évek során, a kormányzati felelősségtől „megszabadulva” szinte radikális módon távolodott el nemcsak korábbi hadügyi politikájától, hanem a politikai centrumtól is.

¹⁹¹ idézi: Clarke 1988, 63. o.

olimpikonok döntő többsége végül részt vett az ötkarikás rendezvényen.¹⁹² A döntés következtében a fiskális gondokkal küzdő Thatcher kormány minden anyagi támogatást megvont az olimpiai csapattól.¹⁹³ Az olimpiai bojkottok ügye azonban, a sok egyéni tragédia mellett (például a magyar sportolók szenvedései azáltal, hogy az 1984-es játékoktól távol maradtak a szocialista országok) nem reálpolitikai, hanem inkább szimbolikus jelentőséggel bírt.

Geopolitikai szempontból jelentősebbnek tűnt a lengyel kérdés 1981-es fokozódása. A brit-keleti kapcsolatokban potenciálisan puszkaporos hordót jelentő esemény azonban, Thatcher addigi politikáját ismerve, meglepő mederben haladt. Varsó 1981. december 12-én hirdette ki a szükségállapotot, Wojciech Jaruzelski tábornok ettől az időszaktól kezdve vezette be a nyílt diktatúrát, és az ellenzék vezetőinek nagy részét ekkor börtönözték be. A katonai diktatúra következtében elmaradt a szovjet beavatkozás, legalábbis a kortársak így gondolták. Legújabb kutatások szerint¹⁹⁴ a szovjetek sem 1980 végén sem 1981-ben nem támogattak egy lengyelországi fegyveres intervenciót. Az immár Ronald Reagan irányított Egyesült Államok Jaruzelski diktatúrájának bevezetése után kemény gazdasági szankciókat hirdetett meg; az IMF csatlakozás megakadályozása mellett a teljes lengyel adósság felmondását is kilátásba helyezték.

Kritikus intézkedésként az Egyesült Államok vissza akarta vonni az általuk exportált olaj és gázipari berendezések jogosítványait, aminek a végső célja az volt, hogy megakadályozzák a Szibériától az NSZK határáig terjedő gázvezeték megépítését. Az amerikaiak már 1981 közepén, Jaruzelski lépései előtt is próbálták lebeszélni az európai partnereket a gázvezeték megépítéséről,¹⁹⁵ így az események hatására elérkezettnek látták az időt a projekt megakadályozására. A vezeték megghiúsulása azonban sértette volna az európai érdekeket. Az

¹⁹² A sors furcsa játékaként, az amerikaiak távolmaradásából – az érmeke szemszögéből –, az Egyesült Királyság sportolói egyértelműen profitáltak.

¹⁹³ MNLOL 6-IX, 003140, 1980.

¹⁹⁴ O'Sullivan, 192. o. és:

Loth, Wilfried. *The Soviet Non-intervention in Poland 1980/81*,

[http://www.perspectivia.net/content/publikationen/lelewel-gespraech/6-](http://www.perspectivia.net/content/publikationen/lelewel-gespraech/6-2012/loth_intervention?set_language=ru)

2012/loth_intervention?set_language=ru (utolsó megtekintés: 2015. március) valamint:

Kaminszki, Lukasz, „A lengyelországi szükségállapot”. *Beszélő*, 12 (2007) 2,

<http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-lengyelorszagi-szuksegallapot> (utolsó megtekintés: 2015. március)

¹⁹⁵ Casey Paper, CIA Memorandum on Siberian Pipeline. 1981. július 9.

<http://www.margarethatcher.org/document/7DCD00E46AA04C899219EBB95BABD69C.pdf>

(utolsó megtekintés: 2012. október)

A CIA által jegyzett irat javaslata szerint le kell beszélni az európaiakat a gázvezetékéről szóló megállapodás aláírásáról. Az irat próbálja lebecsülni a vezeték pozitív hatásait az európai gázellátásban, amerikai és ausztrál szentet, Észak-tengeri brit-norvég olajt, illetve szintetikus földgáz opciókat felsorolva alternatívaként, amit a projekt forrásaiból ugyanúgy fedezni lehetne. A dokumentum szerint a szovjet gazdaság bajban van és a vezeték egy esélyt adna a felzárkózásra, míg az európaiaknak minimális előnye származna a vezetékből.

Öreg Kontinens az energiabiztonság zálogának és saját belügyének tekintette a vezetékét.¹⁹⁶ Nem mellesleg annak leállása brit, és más európai cégeket juttatott volna csődbe. Ezek közül az egyik brit vállalat, a John Brown Engineering többet veszített volna az üzleten, mint az Egyesült Államokból Szovjetunióba irányuló (akkori) nehézipari export összege.¹⁹⁷

A brit kormány egységes véleménye szerint a szankciók közvetlenül sértették a brit és európai érdekeket és jobban ártottak volna a szövetségeseknek, mint azoknak az országoknak, amelyeket szankcionálni szerettek volna.¹⁹⁸ Bonn és Párizs semmi szín alatt nem akarta elfogadni ezt az intézkedést, a vezeték építésének leállítását. Margaret Thatcher is tisztán látta, hogy a tervezett amerikai szankciók katasztrófák sorozatát jelentették volna Európa mindkét felének. Az angol kormányfő álszentnek tartotta az USA érvelését, hiszen a szankciók nem vonatkoztak volna a Szovjetunióba irányuló amerikai búza exportra és alig érintették volna az Egyesült Államok gazdaságát.¹⁹⁹

A tervezett intézkedések az Észak-atlanti szövetségen belüli potenciális ellentéteket hordoztak magukban, ami rendkívüli módon aggasztotta Thatchert. A brit kormányfő a Ronald Reagannal fennálló kitűnő kapcsolata, valamint az Egyesült Államok és Nagy-Britannia közötti történelmi kötelek miatt egyértelmű kiválasztott volt arra az európai közvetítő szerepre, melynek célja az amerikai elnök puhítása volt.²⁰⁰ Európa, Nagy-Britannia és Thatcher érvrendszerének esszenciája az volt, hogy a szankciók egyedül a Szovjetunióknak nem ártottak volna, és a tervezett amerikai intézkedések helyett egyszerűbb lenne bevezényelni a szovjeteket Lengyelországba.²⁰¹ Ma már tudjuk, hogy a szovjetek nem tartották kívánatosnak a Varsóba bevonulást, de ezt ekkor nagyon kevesen tudhatták, főleg a nyugati világban – példa erre, hogy korabeli amerikai primer források kész tényként kezelték a szovjet beavatkozást.²⁰² Korántsem volt könnyű feladat tehát az amerikaiak meggyőzése, még a legszorosabb szövetségben álló Thatchernek sem.

¹⁹⁶ Ennek természetesen tudatában voltak az amerikaiak, de a helyzet fokozódása előtt nem nagyon tudtak olyan évről, amivel le lehetett volna beszélni az európai partnereket.

CIA Paper for NSC. Possible Allied Response to US Strategy on the Pipeline. 1981. október 27.
<http://www.margareththatcher.org/document/51D8F5DD6CE4409BA3E339028F382F0D.pdf>

(utolsó megtekintés: 2012. október)

¹⁹⁷ Young 256. o.

¹⁹⁸ Thatcher 1993, 252-253. o.

¹⁹⁹ Uo. 1993, 255. o.

²⁰⁰ Ronald Reagan és Margaret Thatcher első hivatalos államközi találkozása 1981. februárjában volt a brit fővárosban. Az akkori látogatás megerősítette az 1975-es, első londoni vizit óta meglévő rendkívüli, később legendássá váló szimpátiát.

²⁰¹ Young 256. o.

²⁰² National Security Council Minutes (Poland). 1981. december 22.

<http://www.margareththatcher.org/document/B7FC5FC810694AF59EC862743B4A2FCC.pdf>
 (utolsó megtekintés: 2012. október)

A miniszterelnök asszony a különleges kapcsolat mentén kezdte az amerikaiakkal való érvelési párbajt. 1981. december 22-i keltezésű, Reagan-hez írt levelében még kemény, egységes fellépésről beszélt, kerülve a lehetséges ütközési pontokat (és meghatóan Boldog Karácsonyt kívánva az utóiratban).²⁰³ Az elnök válaszában körülírta a potenciális problémát annak konkrét kimondása nélkül, a szovjetekkel való kereskedelem veszélyeiről írva, meglehetősen mélységben, személyes érzelmi hozzáfűznivaló nélkül.²⁰⁴ A vezetékek kérdése felszínre került Alexander Haig amerikai külügyminiszter és Thatcher 1982. január 22-i találkozásán. Haig kissé ijedt hangnemben írt elnökének: *„Most töltöttem másfél órát Thatcher asszonnyal és több kormánytaggal. Két aggodalma volt, amelyet szokatlan vehemenciával vetett fel. Az egyik a már érvényben lévő szankciók területen kívüli hatályaival foglalkozott és esetleges, egyelőre csak pletykaként terjedő információról, miszerint vissza akarjuk hívni a teljes lengyel adósságot. Kiemelte, hogy függetlenül attól, hogy az USA-ban hogyan látják a kérdést, a már érvényben lévő szankciók sokkal nagyobb költségeket rónak Európára, mint az USA-ra és a legerősebb fogalmakkal jellemzett bármilyen további pénzügyi és kereskedelmi lépést, amely káros hatással lenne a nyugati gazdaságokra. Azt jósolta, hogy ha ezen az úton haladunk tovább, akkor annak beláthatatlan következményei lesznek a nyugati szövetségre.”*²⁰⁵ A „Vaslady” tehát meglehetősen kemény stílussal állt ki az amerikaiakkal szemben is, ha a brit érdekek úgy kívánták. A találkozón Haig jelezte, bármilyen amerikai enyhítő lépés a visszatáncolás látszatát keltené, és politikailag nehezen lenne vállalható.²⁰⁶ A megegyezés tehát meglehetősen távolinak tűnt.

Thatcher és Reagan 1982. júniusi, washingtoni találkozásójukon sem született a britek számára kedvező amerikai döntés. Az eszmecsere követő sajtótájékoztatón a Falklandi háború utáni kedvező légkör dominált, de a német újságírók az ominózus gázvezetékéről faggatták a brit miniszterelnököt – mindkét felvetésre azt a választ adta Thatcher, hogy van egy bizonyos kérdés, ahol az álláspontok nem változtak, és ahol aggodalomra van ok.²⁰⁷ A kérdés úgy lett kidomborítva, hogy a britek elfogadták volna az amerikai szankciókat a jövőbeni, még alá nem írt szerződésekre, míg az amerikaiak a meglévő szerződéseket is megsemmisítették

²⁰³ Thatcher letter to Reagan (Poland). 1981. december 22.

<http://www.margareththatcher.org/document/109294> (utolsó megtekintés: 2012. október)

²⁰⁴ Reagan letter to Thatcher (& others) (trade with Soviet bloc). 1982. január 13.

<http://www.margareththatcher.org/document/109264> (utolsó megtekintés: 2012. október)

²⁰⁵ Haig telegram to Reagan. (MT on Polish sanctions). 1982. január 22.

<http://www.margareththatcher.org/document/109312> (utolsó megtekintés: 2012. október)

²⁰⁶ Uo.

²⁰⁷ Press Conference following meeting with President Reagan. 1982. június 23.

<http://www.margareththatcher.org/document/104980> (utolsó megtekintés: 2012. október)

volna. Mindenki tudta azonban, hogy a tét a szibériai gázvezetékéről szóló szerződés, aminek az amerikaiak álláspontja szerint megsemmisítésre kellett volna kerülnie.

1982. júliusi levelében²⁰⁸ Reagan nem engedett a vezeték ügyében. Itt már nem konkrétan a gázvezetékéről beszélt, hanem egy brit cégre egyszerűsítette le a kérdést, ami azt sejteti, hogy utolsó mentsvárként Thatcher a britekre való negatív hatás kidomborításával próbálta meggyőzni az elnököt, bízva Reagan London iránt érzett szimpátiájában.

A téma még 1982. szeptemberében is aktuális volt. Ekkor Casper Weinberger, az Egyesült Államok védelmi minisztere²⁰⁹ találkozott az Egyesült Királyság miniszterelnökével. A megbeszélésről készült irat²¹⁰ alapján a 12. tárgyalási pontban tértek rá „végre”²¹¹ a kényes kérdésre. Itt már nem európai, sőt nem is brit érdekekről szólt a beszélgetés; a kérdéskör ismét egyetlen angol vállaltra szűkült le. „Az egyetlen légy a levesben ez a John Brown dolog,”²¹² mondta a brit kormányfő. Weinberger beszámolója szerint Thatcher váltig bízott abban, hogy az amerikai reakciók, szankciók elhanyagolhatóak lesznek majd és kétségbeesett módon kért egy, az ő presztízsét mentő megoldást.²¹³ Az angol miniszterelnök megjegyezte, hogy Európában gyakorlatilag egyedül ő áll ki teljes szélességben Reagan elnök mellett és nem akarja, hogy a brit közvélemény, amely eleve torkig van a csődökkel és a munkanélküliséggel, a számára legközelebbi szövetséges amerikaiakat okolja egy gazdaságilag oly fontos projekt bukásáért. Weinberger aggodalmát fejezte ki, hogy a gázvezeték kemény valutához juttatná a szovjeteket, a pénz, pedig a szovjet hadseregénél landolna.²¹⁴ Az amerikaiak kilátásba helyezték a John Brown vállalat kompenzálását más területen. London számára megnyugtató megoldás azonban ezen a találkozón se született.

A szibériai gázvezeték ügyének – a britek (és európaiak) számára elfogadható – végét Ronald Reagan 1982. november 12-i, Thatchernek címzett levele jelentette. „*Be fogom jelenteni a Lengyelországgal kapcsolatos, december 29-én és július 22-én bevezetett szankciók felfüggesztését.*”²¹⁵ Az amerikai elnök hangsúlyozta, hogy Lengyelországra vonatkozóan speciális, külön döntést hozott. A titkosítás alól 2000-ben feloldott dokumentum szerint a

²⁰⁸ Reagan letter to Thatcher (John Brown & Polish sanctions)

Forrás: <http://www.margareththatcher.org/document/109321> (utolsó megtekintés: 2012. október)

²⁰⁹ 1981-1987 között töltötte be ezt a pozíciót.

²¹⁰ Weinberger note of meeting with MT

<http://www.margareththatcher.org/document/3727B78E766E4E5FA3E082138CD8EBE9.pdf>

(utolsó megtekintés: 2012. október)

²¹¹ Uo.

²¹² Uo.

²¹³ Uo.

²¹⁴ Uo.

²¹⁵ Reagan letter to Thatcher (& others) (East-West trade)

<http://www.margareththatcher.org/document/109270> (utolsó megtekintés: 2012. október)

megállapodással befejeződhet az a korszak, amikor a Szovjetunió ki tudta használni a nyugati szövetségesek közötti törésvonalakat, és mostantól kevesebb lehetősége lesz arra, hogy ezekből a nézeteltérésekből gazdasági előnyöket tudjon kicsikarni.

Kérdés, hogy mindebben mekkora szerep volt Margaret Thatchernek, de a primer források alapján az angol miniszterelnök főszereplő volt abban a folyamatban, melyben sikerült csökkentenie Ronald Reagan és adminisztrációjának túlzott szigorát. A szankciók kompromisszumos forgatókönyve alapján az Egyesült Államok megvonta a legnagyobb kedvezmény elvét Lengyelországtól, megvétózta az IMF-be²¹⁶ való felvételüket, valamint megakadályozták a lengyel adósságok átütemezését, de nem mondták fel az amerikai hiteleket, ami gyakorlatilag egyenlő lett volna a lengyel államcsöddel. A szankciók így is láthatóan kemények voltak, de az Észak-atlanti szövetség számára megnyugtató voltuk abban állt, hogy a szibériai gázvezeték építésében való részvétel miatt egyedül a nem európai cégek bűnhődtek volna, ami kihúzta a szövetségen belüli vita méregfogát. Nagy-Britannia volt az első európai NATO tag, amely követte az USA-t a Lengyelország elleni reakcióban: pénzügyi büntetéseket róttak a szocialista országra, korlátozták a lengyel és szovjet diplomaták mozgásterét, valamint növelték a lengyel nyelvű brit média adások mennyiségét. A szankciók meghirdetésével megvalósult az Egyesült Államok melletti kiállás, amivel sikerült megőrizni a két angolszász hatalom közötti egységes és határozott fellépést a kommunizmussal szemben, ráadásul a brit érdekek sérelme nélkül. A John Brown Engineering ugyanis folytathatta a munkát, hiszen Thatcher nem tiltotta meg a nagyszabású projektben való részvételt, holott Ronald Reagan ugyanezt az amerikai cégeknek nem engedélyezte.

A szibériai gázvezeték ügye azonban kétségtelenül nyomott hagyott a brit-amerikai különleges kapcsolatokon. Thatcher asszony dühös volt a tengeren túli angol-szászokra, mivel ők az ügyben pusztán szatellit országként²¹⁷ tekintettek az európai szövetségesekre, a briteket is beleértve. Tény, hogy az amerikaiaknak a leghűségesebb és kétségtelenül legfontosabb európai szövetségesüket is sikerült magukra haragítani a tervezett lengyel szankciók miatt, ráadásul úgy, hogy a végén meg is hátráltak az általuk sértett szövetséges legfőbb követelése előtt, tehát reálpolitikai haszon nélkül jöttek ki a házon belüli vitából. A varsói kérdés volt az első olyan esemény az angol-amerikai kapcsolatok Thatcher miniszterelnöksége alatti időszakában, amely próbára tette a két ország és két vezető egymás iránti hűséget és

²¹⁶ International Monetary Fund, a Nemzetközi Valutaalap

²¹⁷ Urban 39-40. o.

tiszteletet. Thatcher visszaemlékezéseiben az ügyről a következőt írta. „*Mindez egy jó lecke volt arra vonatkozóan, hogyan nem kell intézni a szövetséges ügyeket.*”²¹⁸

Az ügy témánk szempontjából azért is bírt kiemelkedő jelentőséggel, mert a további ütközési pontokkal együtt a továbbiakban jelentősen befolyásolta a britek kelet-európai politikáját. A lengyel kérdésben való londoni álláspont nem kis mértékben befolyásolta hazánk történetét is. Amennyiben az amerikaiak felmondták volna a lengyel adósságot, az felmérhetetlenül nagy károkat okozott volna a magyar gazdaságnak. Egy esetleges lengyel államcsőd miatt a nyugati világ bankrendszere ugyanis olyan károkat szenvedett volna, amelyek miatt a Magyarországnak nyújtott hitelek is előbb-utóbb felmondásra kerültek volna. Egy lengyel csőd tehát minden valószínűség szerint egyben magyar államcsődöt is jelentett volna. Margaret Thatchernek a bankrendszer melletti kiállása tehát többszörösen, közvetett módon a magyar állam finanszírozása melletti kiállást is jelentett, noha természetesen nem ez volt a brit kormányfő elsődleges motivációja. Az elsődleges érdek a brit gazdaság, szűkebb értelemben véve egyetlen egy angol vállalat érdekeinek körömszakadtáig való megvédése volt, ami azonban közvetve, tágabb értelemben a Magyar Népköztársaságra is jelentős hatással volt.

Thatchernek a kelet-európai országokkal szemben meglévő ideológiai ellenérzései az első kemény, nagy tétre menő gyakorlati kérdésben nem nyilvánultak meg. A Lengyelországgal kapcsolatos történet megmutatta a brit miniszterelnöknek, hogy a külpolitikában az ideológia mellett a pragmatikus kérdéseknek is nagy szerepük van. Thatcher tapasztalhatta, ha Nagy-Britannia érdekei úgy kívánták, érdemes volt felülvizsgálni az antikommunista ideológia gyakorlati alkalmazását. A nem érzelmi, ideológiai alapú reakció ebben az esetben jobban kamatozott, mint a kemény kommunistaellenes fellépés. A lengyel „*feladat*” tanulságai elengedhetetlenek lettek a jövőbeli angol Kelet-Európa politika megfontolásához.

Carringtonnak a thatcherista gazdaságpolitikához kapcsolódó objektív szavai az első szorosán Kelet-Európához köthető ügyben a külpolitikára is vonatkozhattak volna. Az első Thatcher-külgügyminiszter által említett szív mellett az ész is a helyén volt egy olyan konfliktusban, ahol nem csak az ő ellenségével, hanem a legszorosabb szövetséggel kellett megbirkózni.

Thatcher első ciklusában a Szovjetunióval való ellentétek inkább verbálisan, szimbolikusan, az ideológiában, semmint a gyakorlati lépésekben mutatkoztak meg. Michael Clarke szovjet szakértő úgy summázta a helyzetet, hogy az angolok határozottan léphettek olyan eseményeknél, melyekben nem voltak közvetlenül érdekeltek, és amelyekre semmilyen

²¹⁸ Thatcher 1993, 256. o.

befolyással nem voltak.²¹⁹ Kiváló példa a kormányfő hozzáállására a Brezsnyev temetéssel kapcsolatos magatartása. A ceremóniáról való távolmaradás egy szimbolikus, érzelmi megnyilvánulás volt, egy olyan témában, ahol Londonnak semmi veszténivalója nem volt. Thatcher már nem volt annyira kemény azokban az ügyekben, ahol a brit, főleg gazdasági érdekek sérültek volna. A lengyel ügy fontos volt számára, mert katasztrofális hatással bírhatott volna a brit gazdaságra, amely első ciklusa alatt egyértelmű prioritással bírt.

Anglia többi kelet-európai országokkal szembeni magatartását inkább passzivitással, érdektelenséggel, jóindulattal pedig idő és prioritás hiánnyal lehetne jellemezni. Mivel a szocialista térség nem volt a brit kormányfő fókuszában, a régióban zajló politikában a brit Külügyminisztérium gárdája közvetett módon szabad kezet kapott. A kapcsolatok építése, ápolása az FCO diplomaták feladata maradt. A minisztériummal, a bürokratákkal szembeni ellenérzéseinek ellenére, a kormányfő passzív magatartásával közvetett módon átengedte a kelet-európai kapcsolatok irányítását az FCO-nak. Az említett okok mellett vélhetően azért sem szólt bele nagyobb mértékben az FCO térségbeli politikájába, mert a Külügyminisztérium ezen a téren semmi olyasmit nem „vétett”, ami a brit érdekek ellenére lett volna, legalábbis nem olyan mértékben, mely elérte volna Thatcher ingerküszöbét.

Az FCO nem ideológiai, hanem pragmatikus módon állt a kérdéshez: már a helsinki záróokmány ratifikálása óta szorgalmazta a nem szovjet szocialista országokkal való kapcsolatok nagyobb iramú fejlesztését. A minisztérium akkori stratégiája alapján differenciált megközelítésre és politizálásra volt szükség Kelet-Európával szemben, aminek fő alapja az, hogy választófalat kellett verni a Szovjetunió és a kelet-európai országok közé. Egy ilyen politika nemcsak a megosztás, hanem a kölcsönös érdek miatt is gyümölcsöző lehetne, hiszen a gazdasági kapcsolatok fejlesztése kölcsönös érdek.²²⁰ A differenciálás ekkor, meglehetősen leegyszerűsítéssel a térség országainak megkülönböztetett, azaz nem egységes tömbként való kezelését jelentette az adott kontextusban. Ez a hozzáállás a választások után sem változott meg, hiszen Carrington külügyminiszter a kommunikációs csatornák nyitva hagyásának a híve volt. Ez az általános stratégia volt jellemző a magyar-angol kapcsolatokra is. A brit differenciálás 1983-ban újabb fokozatba kapcsol és tágabb értelmet is kap majd, az 1979-1983 közötti időszakban azt érdemes kiemelni, hogy az FCO differenciálás a konzervatív kormány alatt sem vesztett lendületéből, sőt egyes országok tekintetében (pl. Magyarország) tovább is fejlődött.

²¹⁹ Clarke 1988, 64. o.

²²⁰ MNLOL 6-10, 007338, 1981.

A konzervatív kormány első éveitől kezdve egy esemény azonban mindent, tehát a Thatcher kormányok alatti kelet-európai kapcsolatokat is örökre megváltoztatta. Az 1982-es Falkland-szigeteki háború nincs közvetlen kapcsolatban a britek „keleti” politikájával, de annak következményei a Thatcher kabinet külpolitikáján is messze túlmutattak. A „Vaslady” korszakot és a brit történelem ezt követő évtizedeit a dél-amerikai konfliktus nélkül nem lehet megérteni.²²¹ Argentína 1982. április elején támadást intézett a brit felségterületű Falkland-szigetek ellen. Nagy-Britanniának cselekednie kellett, mivel az argentin erők nem tervezték az általuk *Islas Malvinas*-nak nevezett terület elhagyását. Az egykor a világ jelentős részét magáénak tudó Egyesült Királyság maradék tekintélye volt a tét. Őfelsége csapatai rendkívül gyorsan szeltek át a világ óceánjait és májusban szálltak partra a szigeteken. Mindössze egy hónap alatt lényegében megsemmisítették az argentin csapatokat. Június 14-ére a terület újra az Egyesült Királyság csapatainak birtokába került.²²²

A megnyert háború dicsőségében alig kapott figyelmet egy lényeges mellékvágány, amit a külügyminisztériumi szálak miatt érdemes lehet megtárgyalni. Az 1980-as év kemény gazdasági környezetében a Thatcher kormány bizonyos szegmensekben kénytelen volt csökkenteni a hadi kiadásokat, főleg a már említett, nukleáris fegyverek terén tett vállalások miatt. 1980. novemberében tárcája költségvetésének védelmében lemondással fenyegetőzött az akkori védelmi miniszter, Francis Pym. Ezt akkor nem fogadta el a kormányfő, ennek ellenére hat héttel később eltávolította posztjáról arra hivatkozva, hogy keményebben kellett volna ellenállni a kemény vonalas hadi lobbinak. 1981. június 30-án az új védelmi miniszter, John Nott, elrendelte a Dél-Atlanti Óceán térségében állomásozó HMS Endurance hadihajó hazarendelését. A lépést Thatcher kormányfő támogatta, míg Peter Carrington külügyminiszter és tárcája többszörösen figyelmeztetett a hazarendelés veszélyeire. A mindössze 3 millió font sterlingbe kerülő hadihajó visszahívását tehát a „Vaslady” és újonnan kinevezett védelmi minisztere támogatta, míg az amúgy Thatcher által legtöbbször naiv és pacifistának tartott FCO ellenezte. Arra a kérdésre, hogy a hajó hazahívása milyen hatással volt Galtierre és az argentin juntára, illetve a későbbi támadásra, a történészek Thatcher iránt érzett véleményük és saját vérmérsékletük szerint válaszolnak.²²³ Az egyik szélsőség szerint a háború be sem következett volna a thatcheri, kiadáscsökkentés által motivált lépés nélkül, míg

²²¹ A háború itteni ismertetése csak a legszükségesebb részletekre korlátozódik, jelen munka kereteit messze túlhaladják.

²²² A háború legvéresebb, legszimbolikusabb eseménye a Belgrano nevű argentin cirkáló elsüllyesztése volt 1982 május 2-án. Majdnem ezer argentin tengerész hunyt el az eseményben. Ezen kívül a britek 250, míg az argentinok 770 katonát veszítettek a csatározásokban.

²²³ A kérdés megítélése természetesen meghaladja a munka kereteit.

a másik szélsőség szerint Galtieri így is, úgy is megtámadta volna a vitatott szuverenitással rendelkező területet.

Margaret Thatcher visszaemlékezéseiben két rendkívül izgalmas fejezetet írt az argentinokkal vívott háborúról.²²⁴ Az HMS Endurance hazarendelésének kérdésében azzal érvel, hogy a hadihajó „*sem elrettenteni, sem visszaverni nem tudott volna egy támadást,*”²²⁵ és miniszterelnöksége alatt 500 millió fonttal megnövelték a brit flottára szánt forrásokat.²²⁶

A Falkland-szigetek konfliktus ügyében felállított vizsgálóbizottság és annak jelentése (a Franks Report)²²⁷ ugyan kritizálta a kormány egyes intézkedéseit, de lényegében minden bűn alól felmentette Thatchert és kormányát. Reálisan nézve a kérdést, a vizsgálóbizottság a háború utáni eufóriában még a rendkívül demokratikus Egyesült Királyságban sem tudott volna más végeredményre jutni. Tevékenységét szintén vérmérséklet ill. párthovatartozás alapján ítéli meg a brit közvélemény.

Az utókor számára viszont egyértelmű, történelmi viták fölött álló tény, hogy amint az argentinok támadtak, Thatcher kormányfő határozottan és sikeresen intézkedett. Peter Carrington külügyminiszter azonban a konfliktus áldozatául esett. Az argentin támadás sokkolta a szigetországi közvéleményt és politikai elitet, sőt mindenkit, a Konzervatív Párt pedig bűnbakot keresett. A Külügyminisztérium és annak vezetője könnyű préda volt. Az alsó házban és a Tory párt²²⁸ ülésein a képviselők Carringtonon és az általa vezetett minisztériumon vezették le a dühöt és a feszültséget. A régi vágású Lord úgy érezte, csorba esett a becsületén és a távozás mellett döntött, annak ellenére, hogy Thatcher és egyéb prominens párttagok is maradásra bíztatták. Távozását emlékirataiban két fő tényezővel indokolta. „*Az emberek természetesen a kormányra mutogattak és a helyzet nem megfelelő kezelésével vádolták. Az én megítélésem szerint jogos követelés, hogy valaki mondjon le. A nemzet úgy érzi, hogy valami szégyenteljes történt. A becsületen ejtett foltot el kell távolítani. A tisztulásnak a felelős miniszternek kell megkezdenie. Ez pedig én voltam.*”²²⁹ A másik okot azon megfontolás jelentette, hogy személye csak gyengítené a nemzeti egységet a leendő háborúban. „*Ezen időkben nagy feladatnak tűnt hetekig megőrizni a Parlament és az ország*

²²⁴ Thatcher 1993, 173-212. o. ill. 213-235. o.

²²⁵ Uo. 177. o.

²²⁶ Uo. 185. o.

²²⁷ <http://www.margaretthatcher.org/document/109481> (utolsó megtekintés: 2015. június)

²²⁸ A brit Konzervatív Párt általánosan elterjedt beceneve.

²²⁹ Carrington 370. o.

*cselekedeteink melletti egységét és a háborúban az egység elengedhetetlen. A távozásom megszüntetné a bűnbakkeresést.*²³⁰

A sors iróniája, hogy azon hivatal vezetőjének és személy szerint annak a politikusnak kellett elviselni az argentin támadás miatti „*népharagót*”, akik a támadást megelőző évben mindent megtettek a Falkland-szigetek védelmében. Carrington távozásával ténylegesen megszűnt a bűnbakkeresés és megszületett az általa említett nemzeti egység. A sors furcsa játéka volt az is, hogy minisztere távozásával azon a miniszterelnökön csökkent a nyomás, aki az HMS Endurance hadihajó hazahívását támogatta egy évvel a háború előtt. Hugo Young megfogalmazása szerint „*azzal, hogy Carrington baltájával, saját magával végzett, vezetője számára biztonságosabbá tette az erdőt*”.²³¹

Külügyminiszterének távoása azonban Thatcher számára szomorú esemény is volt, Carrington tapasztalata hiányzott a következő években. Legnagyobb bánatára olyan külügyminisztert kellett kineveznie, akit a „*legkevésbé tisztelt és a legkevésbé kedvelt*”.²³² A Kelet-Európa nyitást támogató Lord Peter Carrington tehát távozott a politikai sakktábláról.

Amint láttuk, Peter Carrington sem hasonlított kormányfőjére, de Francis Pym némi túlzással a tökéletes ellentétje volt Margaret Thatchernek. Ugyan támogatta kormányfőjének első költségvetését, de az 1979-es olajválság és az azt követő gazdasági krízis miatt ellenezte a további thatcheri monetarista gazdaságpolitikát. 1982-re a „*wets*”,²³³ azaz a Konzervatív párton belüli ellenzék legprominensebb képviselője lett. Thatcher esetleges bukása (és erre az első években nem kevés esély volt) esetén minden valószínűség szerint ő lett volna az utódja. A külügyi pozícióért folyó versenyben az egyetlen másik szóba kerülő potenciális jelölt, Willie Whitelaw²³⁴ szerint a miniszterelnök és új külügyminisztere egyenesen „*ki nem állhatták egymást*”,²³⁵ Pym minden olyan tulajdonsággal bírt, ami Thatcher számára az FCO-ban és a külügyi apparátusban antipatikus volt.

²³⁰ Uo. 370-371. o.

²³¹ Young 266. o.

²³² Uo.

²³³ Thatcher megosztó személyisége természetesen a párton belül is érzékeltette hatását. A *wets*, azaz „*nedvesek*” kifejezés azon Tory párti politikusokra vonatkozott, akik ellenezték Thatcher kemény monetarista politikáját és az ahhoz kapcsolódó stílust. Jellemzően a Heath és Európa párti, idősebb korosztályhoz tartozó Konzervatív képviselők tartoztak az irányzathoz. A „*nedvesek*” Thatcher támogatóit elkezdték illetni a „*dries*”, azaz „*szárazok*” elnevezéssel.

²³⁴ 1979-1983 között Thatcher belügyminisztere.

<http://www.independent.co.uk/arts-entertainment/obituary-viscount-whitelaw-1103681.html>

(utolsó megtekintés: 2015. június)

²³⁵ Young 267. o.

Pym nézeteit (és Thatchertól való különbözőségét) 1984-es visszaemlékezéseiben²³⁶ fejt ki. „Az igazságnak egyensúlyt kell tartalmaznia.[...] Az egyensúly fárasztó. Azt jelenti, hogy gondolkodni kell a dolgokon, meg kell vizsgálnia egyéb véleményeket, és el kell hagyni a bizonyosság kényelmes mankóját. Mennyivel egyszerűbb igaznak nyilvánítani a saját meggyőződésünket és ezzel letudni az összes nehézséget. Könnyű beleesni ebbe a procedúrába. Sokan úgy gondolhatják, hogy mivel nem vagyok egy feltétlen híve a kormánynak, ezzel egyenesen a kritikusa vagyok. Nem vagyok az. Nagyon sok dolgot csodálok a miniszterelnökben és a kormányban, de nem mindent.”²³⁷ Az utód szavaiban, igaz harsányabb hangnemben, az első Thatcher külügyminiszter gondolatai csengenek vissza. Carringtonnal egyetemben Pym sem tud semmit fehér vagy fekete színben látni és számára mindig is az egyensúly szón volt a hangsúly.

A falklandi konfliktus által létrejövő politikai konstelláció azonban nem az egyensúly, a Thatcherrel szembeni finom kritikai hangok idejét jelentette. A helyzet feltétlen engedelmességet kívánt. Pym minden áron szeretne volna elkerülni a háborút és a „*minden opció nyitva áll*” vonalat képviselte a kabinetben belül. Külügyminiszterének magatartása²³⁸ miatt a miniszterelnök egyre kevésbé hallgatott az általa amúgy sem nagy tiszteletben tartott diplomatákra és egyre többet figyelt a határozottságához közelebb álló hadsereg képviselőire. Thatcher Pymnek sosem tudta megbocsátani, hogy a háború előtt és annak során végig küzdött a különbékéért, beleértve azt a napot is amikor az angol csapatok készen álltak a partraszállásra.²³⁹ A háborúban a britek, pedig ismert módon, vereséget mértek az argentinokra, ami utólag természetesen nem Pym magatartásának helyességét mutatják.

A győzelem, és az ezzel járó – a volt Brit Birodalom iránti – nosztalgia a világpolitikában való nagyobb és aktívabb részvételt sürgette. Az 1982-ben megnyert háború Argentínával szemben új önbizalmat adott az angol külpolitikának. A (brit) történészek és korabeli szereplők egybehangzó véleménye szerint a háború utáni hangulat volt az oka az 1983-as választások fölényes megnyerésének is. A Pym és kormányfője közötti személyes és politikai ellentétek, valamint a dél-amerikai hadjárat sikeressége miatt borítékolható volt a rövid időn belül történő elválás. Politikai paradoxonnak hangozhat, de amennyiben a háború sikertelen lett volna, minden valószínűség szerint Pym váltotta volna Thatchert a Konzervatív Párt és Ófelsége kormánya élén, ami természetesen korántsem jelentett volna egy hosszú távú ciklust:

²³⁶ A mű egy Thatcher elleni pamflettel is felért, már csak a megjelenés időpontja miatt is.

²³⁷ Pym 2-3. o.

²³⁸ Pym magatartása Thatcher híveit Chamberlain miniszterelnök 1938-as müncheni „*appeasement*”, megalkuvás politikájára emlékeztették.

²³⁹ Thatcher 1993, 192-224. o.

egy elvesztett háború után a Konzervatív Pártnak nehéz lett volna újra elnyerni a brit nép bizalmát. A tények azonban Thatcher háborús győzelmét mutatták, ami az alapkőve lett a több mint egy évtizedes miniszterelnökségnek.

Francis Pym külügyminiszteri ciklusát azonban igazságtalan lenne ennyivel elintézni. A Heath-féle konszenzus politika követőjeként a politikai párbeszéd meggyőződéses híve volt, tehát Thatcherrel való viszonya ellenére hasonlóan gondolkodott, mint elődje, Peter Carrington. Könyvében, konzervatív politikushoz méltóan szolid szovjet-ellenességet prezentált. *„Idővel, előfordulhatnak olyan körülmények, hogy a marxizmus epicentruma eltűnik és az emberek lelke, felszabadul Oroszországban, Lengyelországban és egész Kelet-Európában.”*²⁴⁰ Thatchertól eltérően azonban a *„lassú víz partot mos”* stratégiát vallva óvatos politikai krédót fogalmazott meg a keleti blokkal szemben. *„Magunkkal (a Nyugat – TG) kell foglalkoznunk, és hagyni kell a Vasfüggöny mögötti eseményeknek a saját sebességén való kibontakozást. Bizunk kell abban, hogy a marxizmus idővel, saját súlya alatt megroppan és betölti azt a történelmi sorsot, amelyet a kapitalizmusnak szánt,”*²⁴¹ fejtette ki memoárjaiban.

A külügyekben a másik fél megismerését tartotta a leghasznosabb módszernek. *„Nem az elnyomást vagy a mások általi elnyomást, hanem a megértést és a megértés pillanatában a közös emberiséget kell megtalálni, amely túlmutat és egyesíti a különbözőségeket, és nem elnyomja azt.[...] Az a külpolitika, amely a világszerte folyó emberi kontaktuson alapul reményt nyújt e fenti cél eléréséhez.”*²⁴²

Pym a folyamatos dialógus híveként nem értett egyet a Thatcher és Reagan-féle kemény retorikával és a szovjet álláspont jobb megismerése révén szeretne volna előlendíteni a kelet-nyugat kapcsolatokat. Külügyminiszteri turnusa, a Thatcher kormányfőhöz való viharos viszonya ellenére, folyamatosságot jelentett a Carrington-féle külpolitikával. Ez a kelet-európai országokkal, köztük a hazánkkal szembeni gyakorlati brit politikában is megmutatkozott. Annak ellenére, hogy Margaret Thatcher politikai stílusa lényegesen eltért a két külügyminisztere által vallottól, első kormánya alatt mégis leginkább Peter Carrington és Francis Pym elképzelései valósultak meg a britek Kelet-Európa-politikájában. Ez az első ciklusra vonatkozó szabály Magyarországgal kapcsolatban is érvényesült.

²⁴⁰ Pym 34. o.

²⁴¹ Uo.

²⁴² Pym 40. o.

**III. A magyar-brit kapcsolatok Margaret Thatcher hatalomra
kerülésétől 1982. végéig**
a, A kezdetek

A választásokkor és kormányváltásokkor jelen lévő és szokványosnak mondható, a bilaterális kapcsolatokban tapasztalható, egyfajta interregnumon túl, a magyar vezetést meglehetősen aggasztotta a „*Vaslady*” várható, majd megvalósuló érkezése. Budapest a szokásos mértéken felül, rendkívül aktívan követte az 1979-es brit választásokat. Látszott, hogy féltette az elmúlt évtizedek, különösen az 1970-es éveknek, a bilaterális kapcsolatokban meglévő pozitív trendjeit. Ez a magyar érdeklődés Londont is meglepte. „*A választások dátumának kihirdetése után nagymértékű magyar sajtófigyelmet kapott a téma és általában véve a brit politika,*”²⁴³ írta az FCO. Az angolok meglepődtek, hogy a magyarok még külön tudósítót is Londonba küldtek a választások kommentálására. A londoni iratokban a Népszava azon érdekes felvetése is megemlítésre került, melyben a magyar publicisták azt pedzegetik, hogy a Konzervatív Párt győzelme esetén lehetséges Edward Heath visszatérése a kormányfői pozícióba, Margaret Thatcher helyett. A feltevés kis túlzással abszurd volt, hiszen egy győztes parlamenti választások után a nyertes kormányfőjelöltet ritkán szokták leváltani, főleg nem egy olyan személlyel, aki szinte teljes mértékben más politikai hitvallással rendelkezik, mint az, aki pártja számára megnyerte a választást. Legalábbis biztosan nem egy olyan erős demokratikus hagyományokkal rendelkező országban, mint az Egyesült Királyság.

A választások eredményének ismeretekor a magyar aggodalmak felerősödtek, legalábbis a brit iratok alapján ezt a következtetést vonhatjuk le. „*Bizonyára nem fogja Önt meglepni, hogy számos magas pozícióban lévő és nem barátságtalan magyar fejezte ki nyugtalanságát arra az immár megvalósult eshetőségre, hogy a Konzervatív Párt nyeri meg a választásokat,*”²⁴⁴ írta a budapesti brit nagykövet. Noha az Egyesült Királyság diplomatái nyugtatták a magyar politikusokat, hogy semmiféle változás nem várható a *détente* és a Helsinki folyamatban, Budapestet különösen aggasztotta, hogy a Konzervatív Párt választási programja semmilyen formában nem említette a nemzetközi enyhülési folyamatot.

A Varsói Szerződés tagállamai Budapesten gyűltek össze, nem sokkal a brit választások után, május 14-15. között. Noha véletlen egybeesésről volt szó, a magyar-angol kapcsolatok

²⁴³ TNA, Hungarian Coverage of British Political Situation. Foreign Office Papers (A brit Külügyminisztérium iratai) ENH 020/1. 1979. 1. o.

²⁴⁴ TNA, British Policy on East-West Relations. Foreign Office Papers, ENH 020/1 1979. 1. o. Parsons levelére az FCO-ból úgy válaszoltak, hogy más országokból is ismerős az említett probléma.

szemszögéből érdekes időzítése volt annak, hogy az esemény házigazdájaként a magyaroknak kellett átadni a külföldi partnereknek a gyűlés kommunikációját. Ebben olyan „*forradalmi*” javaslatok szerepeltek a keleti blokk részéről, mint a nukleáris és a hagyományos fegyverek első használatának megtiltása. Az időzítés és maga a javaslatcsomag nem szolgálta a kétoldalú kapcsolatok fellendülését.

A megnőtt nemzetközi feszültség valós veszéllyel bírt a kétoldalú kapcsolatokra. Puja Frigyes külügyminiszter és Richard Parsons brit nagykövet egy feszült hangulatú találkozón értekezett a hidegháború újabb fejleményeiről. A magyar miniszter megadta a diskurzus alaphangját azzal, hogy a történelmi helyzet teljes figyelmen kívül hagyásával kezelte (le) a britek Rhodéziával kapcsolatos problémáit. „*Sokkal nagyobb és sokkal komolyabb problémák vannak a házaik táján,*”²⁴⁵ nyilatkozott Puja. Emellett, még ha akaratán kívül és passzív módon is, de a demokratikus brittel szemben magasabb szintűnek titulálta a magyar politikai rendszert. „*A kormányok Önöknél sokkal sűrűbben változnak[...] Carrington úr a negyedik brit külügyminiszteri partnere.*”²⁴⁶ A másik felet mindenféle lehetséges politikai haszon nélküli kioktatása és megsértése után a beszélgetésnek a Puja Frigyes szerinti lényegre törő részében a magyar külügyminiszter gyakorlatilag előadta a szovjet álláspontot a nemzetközi helyzet fokozódásának okairól, aminek az origója az volt, hogy minden feszültségért a Nyugat hibáztatható. A forrásokból ítélve Parsons nem tudta magát teljesen türtőztetni. „*A nagykövet úr nyíltan és őszintén aggódott amiatt, hogy van e értelme a beszélgetésüknek,*”²⁴⁷ írta le a helyzetet az angol irat. Puja megtorpanás nélkül folytatta monológban kifejtett téziseit a NATO 1979-es rakétatelepítési tervei ellen. A nemzetközi helyzet nem segített a kétoldalú kapcsolatoknak már csak azért sem, mert a két politikus gyakorlatilag kizárólag a külpolitikáról értekezett, aminek ily módú dominanciája elterelte a figyelmet a bilaterális kapcsolatokról.

A magyar-angol viszonyok a Thatcher győzelme utáni *status quo*-járól, angol megítéléséről a legárnyaltabb képet szerencsére nem ez a találkozó, hanem Richard Parsons 1979. novemberi, utolsó nagykövetségi iratai adják. Búcsúleveléből²⁴⁸ látszik hogy Budapest, illetve Magyarország nagy hatással volt a diplomatára. „*Londonban egyesek arról beszélnek, hogy 'Kelet-Európa'*

²⁴⁵ TNA, Summary Record of a Farewell Call by HM Ambassador to Hungary, Mr. R. E. Parsons, on the Hungarian Foreign Minister, Mr. F. Puja, on 3 December 1979 at 10 a.m. Foreign Office Papers, ENH 020/1

²⁴⁶ Uo.

²⁴⁷ Uo.

²⁴⁸ Parsons 1976-1979 között szolgálta Öfelsége kormányát a magyar fővárosban. TNA, „*We Europeans*” Her Majesty’s Ambassador at Budapest to the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs. Foreign Office Papers, ENH 020/1 1.

sivár. Ellenkező véleményen vannak azok, akik Budapesten jártak.”²⁴⁹ A szignifikánsan jelen lévő magyarok iránti szimpátia mellett Parsons objektív anyagot tett le külügyminisztere elé, a higgadt gondolkodást nem varázsolta el teljesen a fővárosi légkör. Megemlíti, hogy a magyarok találták fel Hollywoodot és a csillogó felszín részben csak a show-business része, nem minden arany, ami fénylik. Az 1976-ban hazánkba érkező diplomata szerint a szofizmussal megspékelt, egysíkúnak tűnő magyar külpolitika és a látszat ellenére Magyarország lényegesen más, mint a térség többi szocialista országa, példa erre, hogy a hivatalos dogma hangsúlya sokkal inkább a profitabilitáson van, mint az egyenlőségen.²⁵⁰ A piacgazdasági gondolkodást az anyatejjel magukba szívó briteknek a profitabilitás, a személyes javakra törekvő gondolkodás magyarországi jelenléte szimpatikusan csengett, főleg annak tükrében, hogy ebben a szerintük szürke térségben máshol nem voltak ennyire jelen ilyen fajta törekvések, legalábbis Parsons implicit módon erre célzott.

A távozó budapesti nagykövet kiemelkedően jó véleménnyel volt Kádár Jánosról. Parsons úgy értékelte a magyarországi helyzetet, hogy senki nem szeretne egy újabb 1956-ot és a magyar vezetés tevékenységét a nyomasztó szovjet katonai jelenlét fényében kell értékelni.²⁵¹ „Kádár János szovjet strómannak tűnhetett (! – TG) 1956-ban, de egy nagy formátummal bíró igazi nemzeti államfővé nőtte ki magát és kollégái kevésbé tehetségesek és vonzóak, mint ő.[...] Kevesen tagadnák, hogy ő a legalkalmasabb ember Magyarország vezetésére,”²⁵² olvasható a titkosított iratban.

A Parsons által leírtakban megjelenik az, ami rendszeresen felbukkan a Magyarországgal kapcsolatos szigetországi dokumentumokban, nevezetesen Kádár Jánost a magyar vezetés kiemelkedő alkatának tartották. A „*tűnhetett*” szó azt a benyomást kelti, mintha a KB első titkára a forradalom leverését követő évtizedekben bebizonyította volna, hogy ő 1956 óta függetleníteni tudta magát a szovjetektől.²⁵³ Parsons ebben az iratban, némileg meglepő módon nem írt többet az 1956-os forradalom és szabadságharcról.

A magyar-angol reláció szempontjából legértékesebb mondanivalók azonban a kapcsolatok fejlesztésére vonatkozó Parsons-féle meglátások voltak, amelyek felértek egy stratégiai tervvel. A Madridba távozó nagykövet véleménye szerint Anglia a magyarokkal való diplomáciai kapcsolatok terén körhátránnyal van lemaradva Bonn, Párizs, Bécs, Róma (beleértve a Vatikánt) mögött. Úgy vélte, Carrington külügyminiszternek a nem túl távoli

²⁴⁹ Uo.

²⁵⁰ Uo.

²⁵¹ Uo. 2-3. o.

²⁵² Uo. 3. o.

²⁵³ A téma részletesebb tárgyalása meghaladja a jelen dolgozat kereteit.

jövőben érdemes lenne felkeresnie Budapestet, és ott „több fényt és árnyékot fog találni, mint gondolná”.²⁵⁴ A brit nyitott, komplett érvrendszert sorol fel a hazánkkal való kapcsolatok fejlesztésének előnyeiről. „Miért kellene foglalkozni Magyarországgal? Az ország maga kicsi (11 millió alatt) és nem tudnak sokat tenni értünk. Ők azonban egy olyan nagyobb mozaik szerves részei, amellyel foglalkoznunk kell, hiszen a kelet-európai partnerek feletti irányítás a Szovjetunió külpolitikájának legfontosabb elfoglaltsága.”²⁵⁵ Parsons szerint túl veszélyes lenne a térség destabilizálásra játszani, de be kell szállni az ideológiai versenybe, hiszen a nyugati életmód vonzó a totalitárius rendszerek alatt élő emberek számára. Emiatt minél nagyobb területet kell biztosítani a nyugati gondolkodásmód keleti ismertetésére; véleménye szerint hosszú távon kedvezőbb helyzetben van a nyugati világ.

A diplomata pályáját Spanyolországban folytató Parsons Magyarországgal kapcsolatos akciótervben gondolkodott. „Kádár sosem fog a szovjetek ellen dolgozni. Ugyanakkor sok szempontból ő egy régi-módi magyar nacionalista, büszke ennek a régi országnak a hagyományaira, implicit módon sajnálja az elvesztett területeket, és nagyobb autonómiát szeretne kivívni hazájának a világgazdaságban,”²⁵⁶ írta Parsons, akinek meglátásai azon fundamentumon álltak, hogy a KB első titkárának nagyobb politikai játéktérre való igényét és tapasztalatát, valamint hazánk sajátos történelmi helyzetét az angoloknak ki kellene használniuk azzal, hogy kiemelten kezelik Magyarországot.

A búcsúzó *ambassadeur* úgy vélte, a britek érdekében áll, hogy bátorítsák, kihasználják ezt a függetlenség iránti sóvárgást azzal, hogy – fenntartásaik ellenére – nem egy szovjet szatellit országgént kezelik hazánkat, hanem mint az európai család büszke tagját. Azt hangsúlyozza, hogy a nyugat-európai brit nyitás²⁵⁷ miatt nem szabad elfelejteni a kontinens keleti felét, amelyet ideológiailag közelebb kell hozni Európa másik feléhez. „Semmi nem fog olyan törést hozni a szovjet expanziós tervekben, mint a KGST-n belüli autonómia iránti igények fokozódása. Úgy tűnik, ennek elősegítése jelenti a legjobb esélyt a szovjet monolit letörésére.[...] Amennyiben elfogadják ezt a politikát, barátságos kezét kell nyújtani Magyarországnak és a környező országoknak.”²⁵⁸ Érdekes módon, Richard Parsons

²⁵⁴ Uo. 4. o.

²⁵⁵ Uo.

²⁵⁶ Uo.

²⁵⁷ Emlékeztetőül, a britek csak 1973-ban csatlakoztak az EGK-hez.

²⁵⁸ TNA, „We Europeans” Her Majesty’s Ambassador at Budapest to the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs. Foreign Office Papers, ENH 020/1 5. o.

kategorikusan elvetette az angliai magyarok szerepét. Szerinte a disszidensek²⁵⁹ jelentősége fel van nagyítva, és a velük való kapcsolatok ápolása mellett nyitni kell az adott országon belüli erők felé, hiszen ők a rendszer keretein belül dolgoznak együtt az „angyalokkal”,²⁶⁰ de legalábbis nem nyílt ellenségei a rendszernek.²⁶¹ A budapesti követ szerint nem szabad támogatni olyan politikát, amely ezen erők elszigetelésére törekszik.²⁶² A magyar emigráció jelentőségének lekezelése a későbbiekben is visszatérő motívum a brit primer anyagokban, ami teljesen ellentétes, például az amerikai-magyar kapcsolatokról tapasztaltakkal szemben.²⁶³

A kissé költői konklúzió meggyőzőnek hathatott a londoni olvasók számára. *„Ezek álmok? Ki tudja? A fenti sorok nem azt a célt szolgálják, hogy nem kell ébernek lennünk, és gyengíteniünk kell a védelmünket. De talán igazolják azt, hogy miért kell jobban foglalkozni Kelet-Európával, az erőforrásokat kreatívan felhasználva hogyan lehet az itteni helyzetet a Nyugat javára fordítani. És Uram, hol tudna elképzelni jobbat annál, mint hogy eltöltsön egy kis időt ebben az elbűvölő Dunamenti városban, a leveles, tornyos Budán és a nyüzsgő Pesten.”*²⁶⁴

Egy másik levelében Parsons üdvözli Reginald Hibbert²⁶⁵ azon szavait, miszerint *„Sok jó érv szól amellet, hogy a Szovjetunióval való párbeszédetől, vagy a párbeszéd mellőzésétől függetlenül építsük a dialógust a kelet-európai országokkal. Ezzel egy időben arra biztatva őket, hogy lépjenek túl a szovjet politikához való szigorú engedelmségen, amire a körülmények, és a gyakorlat kárhoztatta őket.”*²⁶⁶

A magyar fél viszonzta azt a tiszteletet, ami Parsons titkos írásaiban érezhető volt, és amiből vélhetően a mindennapokban jutott a magyar politikusoknak is. Jó példa erre, hogy az MSZMP Központi Bizottság képviseltette magát a nagykövet búcsúlátogatásán.²⁶⁷ Ő volt az első olyan nem-szocialista országból származó *ambassadeur*, akinek járt ez a megtisztelő

²⁵⁹ Az angliai magyar emigrációról ld.: Arday 2005, Czigány Lóránt, Cs. Szabó László Londonban. In *Literatura*, 1989, 3-4. sz. 430-440. o. valamint Czigány Lóránt, *Gyökértelen, mint a zászló nyele: írások a nyugati magyar irodalomról*. Szabad Tér Kiadó, Budapest, 1994.

²⁶⁰ TNA, „*We Europeans*” Her Majesty’s Ambassador at Budapest to the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs. Foreign Office Papers, ENH 020/1 5. o.

²⁶¹ Parsons Szentágothai Jánosra, Illyés Gyulára ill. Lékai László bíborosra gondolt. *„Ezek az emberek azokat az erőket képviselik, akik egy napon egy jobb Magyarországot tudnának létrehozni.”* Uo.

²⁶² Uo.

²⁶³ Ld. Kávássy János, *A magyar-amerikai kapcsolatok alakulása Ronald Reagan két elnöki periódusa idején, 1981-1988-ban*. PhD Értekezés, PPKE BTK, 2013.

²⁶⁴ TNA, „*We Europeans*” Her Majesty’s Ambassador at Budapest to the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs. Foreign Office Papers, ENH 020/1 1979. 5. o.

²⁶⁵ Sir Reginald Hibbert ekkor az FCO helyettes államtitkára (1976-79). Később Őfelsége francia nagykövete, az angol-francia kapcsolatok szemszögéből meglehetősen viharos időszakban, 1979-1982 között.

²⁶⁶ TNA, Richard Parsons letter to Reginald Hibbert. Foreign Office Papers, ENH 020/1

²⁶⁷ TNA, Summary Record of a Call by HMA on Dr. J. Berecz at HSWP Headquarters, Budapest, at 3 PM on 27 November 1979. Foreign Office Papers, ENH 020/1 1979. 1. o.

gesztus. Parsonsnak jó viszonya lehetett Berecz János MSZMP KB taggal is, aki a búcsútalálkozójukon azon lamentált, hogy hazánkban csak egyetlen párt működik, mert a többi pártot „szétrombolta a baloldal”.²⁶⁸ Mitöbb, Berecz sajnálkozását fejezte ki amiatt, hogy Kádár János „az összes gesztenyét kikaparta magának a tűzből,”²⁶⁹ és nem újíította meg az MSZMP 1956. decemberi ajánlatát, miszerint mások is alapíthatnak pártot.²⁷⁰

Berecznek az MSZMP-vel ill. Kádár Jánossal kapcsolatos megnyilvánulásai, negatív gondolatai,²⁷¹ kritikái meglepték a briteket, minden bizonnyal a saját párttársai is csodálkoztak volna azon, hogy mindezt ilyen formában prezentálta az angoloknak. Mindemellett meglepő lehet az is, hogy a Parsons által jegyzett angol dokumentum Berecz szavai hallatán sem tett semmilyen negatív megjegyzést a korábban felmagasztalt Kádárra. A brit diplomata vélhetően a következő évtized stratégiájával volt elfoglalva és a több évtizeddel korábbi kérdéseket Berecz tézisei ellenére sem kívánta mélyebben elemezni.

A kelet-európai országokkal való kapcsolatok fellendítéséért lobbizva Richard Parsons a differenciálás összes előnyét prezentálva próbálta meggyőzni az új külügyminiszterét. Ami különösen fontos hazánk szempontjából az, hogy az *ambassadeur* tökéletes célországnak tekintette Magyarországot; gondolatmenete alapján a térségben itt lehet a legjobb hatásfokkal érvényesíteni a brit és nyugati szövetség érdekeit. Magyarországgal szimpatizál, de meggyőző érvrendszerrel, konkrét indokokkal támasztja alá ezt a favorizáltnak mondható véleményt.

A differenciálási stratégia alkalmazását Magyarországgal szemben Parsons írásai után is nyomon lehetett követni. Egy 1980-as titkos angol irat szerint kormányuk célja a kelet-európai országokkal való kapcsolatok fenntartása és fejlesztése az akkori hidegháborús hangulat ellenére. „*Ezt a (differenciálási – TG) politikát nem befolyásolta Afganisztán szovjet megszállása, hiszen a kelet-európaiak nem felelősek ezért a tettért. A megnőtt nemzetközi feszültség időszakában különösen fontos a teljes értékű párbeszéd fenntartása.*”²⁷²

²⁶⁸ Uo.

Gosztonyi Péter történész (1931-1999) Berecz Jánosnak írt 1984-es levelében azt írta az 1980 óta MSZMP KB tagnak, hogy „*Őn azon kommunisták soraiba tartozik, akikkel lehet, sőt érdemes, nézetet cserélni.*”

Berecz János, *Kádár élt... Emberek, esetek, emlékek avagy: Mire vadászott Kádár? – Harmadik rész* –, Duna International, Budapest, 2011. 179. o. Berecznek ezen angol iratban szereplő gondolataiból kiindulva Gosztonyi megállapításával a britek minden bizonnyal egyetértettek.

²⁶⁹ Uo.

²⁷⁰ Uo.

²⁷¹ Berecz János 1990 előtt és után számos műben fejt ki gondolatait, visszaemlékezéseit (ld. Felhasznált Irodalom). Margaret Thatcher útjáról egy mondatot találtam. Az 1970-es évek végén és az 1980-as évek elején zajló diplomáciai látogatások időszakáról és a szovjetek „tanácsairól” a következő sorokat írta. „*Majd tetézte a sorozatot Margaret Thatcher brit miniszterelnök magyarországi látogatása. Tehát ismét nem engedelmesskedett Kádár, mert a magyar érdekeket és az enyhülés elősegítését tartotta szem előtt.*” Berecz János, *Kádár élt... 100 éves lenne* – Negyedik rész –, Duna International, Budapest, 2012. 239. o.

²⁷² Uo.

A magyar-angol kapcsolatok profitáltak ebből az országokat súlyozottan kezelő stratégiából. Nehéz megítélni, hogy Parsons véleménye mekkora hatással bírt, de szavai felértek egy manifesztummal, az írásában foglaltak gyakorlatba ültetése később megvalósult annak ellenére, hogy a szerző már egy ibériai országban szolgált. A kérdés, hogy milyen folyamatok, milyen események vezettek ezen tézisek megvalósulásához. Különösen annak fényében, hogy Parsons leveleinek írásakor már tudta, a brit kormányfőt immár Margaret Thatchernek hívták...

b, Kétoldalú előkészületek a brit külügyminiszter budapesti útjára

Az újonnan fokozódó hidegháborús hangulat, illetve a konkrét indítékok hiánya ellenére a briteknél szóba került Puja Frigyes 1977-es angliai látogatásakor átadott külügyminiszteri meghívó. A látogatás realizálásáról 1980. tavaszán írtak az angolok. Egy március 28-án készült irat azt javasolta, hogy a magyaroknak lebegtessék meg a látogatás lehetőségét, de a lengyelekkel ne tegyék meg ugyanezt.²⁷³ A dokumentum cáfol egy korábbi brit javaslatot, miszerint mindkét ország esetében fel kellene függeszteni a külügyminiszteri látogatásokat. *„Magyarország üdvözléne a Külügyminiszter úr látogatását, annak ellenére, hogy a szovjetek elleneznek minden magas-szintű találkozót a kelet-európaiak és a Nyugat között.”*²⁷⁴

London szerint a vizit mellett szólt többek között annak régóta esedékes volta, de az iratban a legfontosabb érv az, hogy a látogatás *„lendületet adna a kelet-európai országokkal való kapcsolatok fejlesztésének politikájához és ahhoz, hogy megkülönböztessük őket a Szovjetuniótól”*.²⁷⁵ Julian Bullard²⁷⁶ annyit fűzött hozzá az általa támogatott jelentéshez, hogy a Magyarországra való brit minisztériumi látogatások mindig (aláhúzva) értékesek és élvezetesek voltak.²⁷⁷ Mindemellett az akkori szigetországi források szerint London meglepődne azon, ha a magyarok valóban fogadnák Carrington külügyminisztert, hiszen az angolok a szovjet rosszindulat fő európai célpontjai, és emiatt nem engednék meg egy szatellit országnak a britekkel való kapcsolatok fejlesztését. A külügyminiszteri látogatások újraindítását tehát a konzervatív brit kormány kezdeményezte, némi esélyt látva arra, hogy az nem valósul meg a magyarok szövetségi „kötelezettségei” miatt.

Mai szemmel érdekességnek tűnhet, hogy London ekkora mértékűnek, illetve potenciálisan ennyire beavatkozóknak ítélte meg a szovjetek szövetségi politikáját, hogy a bilaterális kapcsolatok ilyen szintjén is egy lehetséges intervenciótól tartottak. Ismert, hogy a két ország között egy pár évvel ezelőtt már rendszeresek voltak az angol-magyar külügyminiszteri találkozások, így ezt a brit reakciót a hidegháború negatív hullámainak tulajdoníthatjuk.

A fenti sorok fő érdekessége, hazánk kiemelése mellett Lengyelország „lefokozása” olyan státuszba, ahol egyedül Magyarország esetében kellene elfelejteni a korábban javasolt látogatási stopot. Ez az intézkedési terv ráadásul látszólag ellentmond a kelet-európai

²⁷³ TNA, Visits to Eastern Europe by the Secretary of State. Foreign Office Papers, 28/4129, ENH 026/4 1. o.

²⁷⁴ Uo.

²⁷⁵ Uo.

²⁷⁶ Az FCO politikai vezetője, angolul: „*First Political Director, Foreign Office.*”

²⁷⁷ TNA, Visits to Eastern Europe by the Secretary of State. Foreign Office Papers, 28/4129, ENH 026/4 2. o.

országokkal való kapcsolatok fejlesztésének elvével. Azért csak látszólag, mert a differenciálás nemcsak a szovjetektől való megkülönböztetést, hanem a térség országainak súlyozott megítélését is jelentette egyben. Hazánkat nemcsak a szovjetektől, hanem a lengyelektől is különbözően kezelték (nem beszélve a térség többi országáról).

A találkozó időpontjának eredetileg az 1980. május 13-14. időszakot szánták. A dátumot áprilisban június 19-20-ra, majd szeptember 10-11-re módosították. Ezt a britek később a rhodéziai válságra hivatkozva el szeretnék volna tolni október 28-29-re. 1980. május 6-án kérvényezték ezt, amit a magyar fél másnap el is fogadott.²⁷⁸ Az adott nemzetközi helyzetben azonban október nagyon messzinek tűnt, és a dátummódosítások sorozata is a látogatás realizálása ellen szólt.

A Varsói Szerződés 1979-es budapesti találkozója utáni kommuniké mellett nem emelte Carrington látogatásának esélyét a Puja Frigyes magyar külügyminiszterrel²⁷⁹ való 1980. május 16-i, bécsi találkozó, amelyre az osztrák államszerződés aláírásának 25. évfordulójára rendezett ünnepség keretében került sor. Ez volt az első eset, ahol Carrington személyesen ismerkedhetett meg a magyar külügyi vezetést reprezentáló valóságból. Meglehetősen keserűre sikerült a találkozó, ami hosszabb volt annál, mint amire a britek készültek, vagy mint azt utólag érezhették, hosszabb annál, mint amit szerettek volna. Szerencsétlen módon az új budapesti brit nagykövet, Bryan Cartledge²⁸⁰ nem tudott jelen lenni a találkozón, és nem tudta a találkozó előtt beavatni Carrington-t abba, hogy mi fog rá várni. Cartledge a következő sorokkal próbálta menteni a helyzetet. *„A mi szempontunkból Puja Magyarország elfogadhatatlan arcát jelenti. A magyarok szempontjából, pedig ha Puja nem lenne, ki kellene találni.[...] A kitartó szuper-ortodox álláspontja sajnálatos módon nagyon szükséges eleme Magyarország külügyi kirakatának. Ami igazán depresszív az, hogy Puja hüen hisz minden egyes szóban, amit kiejt.”*²⁸¹ A budapesti nagykövet attól tartott, hogy a bécsi diskurzus

²⁷⁸ MNLOL 6-13, 1844/3, 1980.

²⁷⁹ Puja Frigyes 1921-ben született Battonyán. Az 1940-es évek elején nyomdászsegéd, a Magyar Kommunista Pártba 1944. decemberben lépett be, miután 1943. június-októberben munkaszolgálatra kötelezték.

1945-ben két hónapos pártiskolát végzett, majd az MKP battonyai járási titkára lett. 1953-ban fejezte be az MDP két éves Pártfőiskoláját, ahonnan a Külügyminisztériumba irányították. Ekkor indult el a diplomáciai pályája. Stockholmban 1953-1955, míg Bécsben 1955-1959 között nagykövet.

Az 1959-1963-os időszakban külügyminiszter-helyettesnek nevezték ki, míg 1963-1968 között az MSZMP KB Külügyi Osztályának vezetője. Majdnem két évtizedig (1966-1985) az MSZMP Központi Bizottságának tagja. A külügyminiszter első helyettese 1968. június 26-án lett, államtitkárrá 1973. augusztus 3-án nevezték ki. 1973. december 14-től 1983. július 8-ig töltötte be a külügyminiszteri posztot. 1983 és 1986 között helsinki nagykövet majd 1989-1992-ben az újjászervezett MSZMP KB tagja volt. 2008-ban hunyt el. http://www.tortelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=5599&catid=84:p&Itemid=67&lang=hu (utolsó megtekintés: 2015. június)

²⁸⁰ Cartledge 1980-1983 között volt a budapesti angol nagykövet.

²⁸¹ TNA, Secretary of State's Meeting with Mr. Puja in Vienna. Foreign Office Papers, ENH 020/2. 1-2. o.

egyenesen tönkretette annak esélyét, hogy Carrington érdemesnek tartaná a magyarországi látogatás realizálását. Ha az út mégis bekövetkezne, akkor biztosította az FCO-t, személyesen mindent meg fog tenni azért, hogy a külügyminiszter más magyar politikusokkal is találkozzon. Cartledge ezen kívül azt is írta, hogy megpróbálja majd a következő találkozót „megakadályozni,”²⁸² arra hivatkozva, hogy a két külügyminiszter már találkozott. A brit nagykövet annak adott hangot, hogy Puja fellépése ellenére a magyar külpolitika, a lengyelektől és románoktól eltérően, valóban nem is annyira „érdekes”.²⁸³ A britek ebben az esetben az érdekes szót pejoratív értelemben értették és Cartledge arról próbálta meggyőzni az FCO többi részét, hogy a magyar külügyminiszter „érdekes” megnyilatkozásai ellenére pozitívan gondolkodjanak hazánkról.

Május végén az FCO Kelet-Európa Osztálya kétértelmű, de megnyugtató választ adott az esetleges októberi találkozót illetően. „*Carrington úr reakcióját a Pujával való találkozóról inkább a rezignált, semmint a csalódott jelzővel illetném.[...] Amikor elkezdjük tervezni a látogatás programját, törekedjünk arra, hogy minél több legyen Magyarországból, és minél kevesebb legyen Pujából.*”²⁸⁴ Az első Puja-Carrington találkozó negatív kimenetele tehát nem törte kerékbe az angol külügyminiszter magyarországi látogatását, legfeljebb lehűtötte a túlzott várakozásokat.

A külügyminiszteri út végül egy júniusi, lengyel és magyar közös meghívás formájában valósult meg, az időpont, pedig október 28-29. lett; a brit küldöttség Budapestről Lengyelországba tervezett menni.²⁸⁵ A varsói úttal kapcsolatos huzavona végül pozitív kimenetellel végződött, ami Magyarország térségbeli kiemelésének értékét ugyan némileg csökkentette, de ugyanakkor a magyar látogatás megvalósulásának esélyét növelte az a tényező, hogy a két ország együttes érintése hatékonyabb megoldásnak tűnt a brit kormány számára. Más szavakkal egy esetleges lengyel út meg nem valósulása a budapesti landolást is veszélybe sodorhatta volna, pusztán logisztikai szempontok miatt nem biztos, hogy az angoloknak érdemes lett volna egyetlen egy kelet-európai országot beiktatni a programba.

Egy a látogatást előkészítő londoni külügyi irat alapján az akkori magyar-angol kapcsolatok jók és nagyjából problémamentesek voltak. „*Gyakorinak mondható látogatások zajlanak le*

²⁸² Cartledge, „*pletykákra*” alapozva abban reménykedett, hogy Puját nyugdíjba küldik a júniusi „*választások*” után. Ez a pletyka tévesnek bizonyult.

TNA, Secretary of State's Meeting with Mr. Puja in Vienna. Foreign Office Papers, ENH 020/2. 1. o.

²⁸³ Uo.

²⁸⁴ Uo.

²⁸⁵ Érdekes, hogy a brit külügyminiszter látogatásáról, legfőképpen a tárgyalásokról kevés magyar külügyi irat áll rendelkezésre. Így nagyrészt az angol forrásokra kell hivatkoznunk, amelyek, a bevezetőben már említett módon, a néha sablonos magyar iratokhoz képest – az esetek többségében –, több érdekességet is tartalmaznak.

különböző területeken. A magyar kormány az egyik legliberálisabb Kelet-Európában és az emberi jogok terén jó bizonyítvánnyal rendelkezik. Nincsenek kiemelkedő negatív egyedi esetek.”²⁸⁶ Furcsán hangozhat, hogy a lengyelekkel kapcsolatban említésre kerül, hogy a tárgyalópartner részéről esetleg felmerülhet pénzügyi segítségkérés, míg a magyaroknál nem lehet ilyesmire számítani.²⁸⁷ Magyarország fizetési problémái és az esetleges londoni segítség ugyanis hamarosan kulcsszerepet kapott a kétoldalú kapcsolatokban, de ekkor ennek még nem volt különös nyoma, ami arra utal, hogy az angolok nem megfelelően végezték el a „házi feladatot” és nem voltak teljesen tudatában annak, Magyarország ekkor milyen jellegű pénzügyi problémákkal küzdött.

A brit Külügyminisztérium 1980. augusztusi dokumentuma²⁸⁸ a következő célokat tűzte ki Carrington látogatása előtt. A primer forrás alapján a találkozón a politikai párbeszéd és a kétoldalú kapcsolatok fejlesztésének a fontossága mellett London nyomtatékosítani szeretne volna a brit érdekeltséget a kétoldalú kereskedelmi kapcsolatok jövőbeni fejlesztésében. London ki szeretne nyilvánítani az angolok szimpátiáját és érdeklődését a magyar gazdasági reformok iránt. A nemzetközi kérdéseket tekintve az angolok a találkozón újra hangsúlyozni kívánták a brit aggodalmakat az afganisztáni szovjet okkupáció miatt, valamint prezentálni szerették volna a békés megoldást szolgáló londoni elképzeléseket. Ezen felül London eszmecserét kívánt folytatni a Kelet-Nyugat kapcsolatokról és egyéb nemzetközi kérdésekről, beleértve a madridi kilátásokat.²⁸⁹

Az angolok a Puja Frigyes külügyminiszterrel való találkozó mellett Kádár Jánossal, Losonczy Pállal és Lázár György miniszterelnökkel való tárgyalásokat szerettek volna beiktatni. A magyar külügyminiszterről a következő, szintén nem túl pozitív szavak szerepeltek a brit iratban. „Egy, maximum két szekciót szántunk áprilisban a Pujával való megbeszélésekre. Ismerve, hogy Puja milyen ember, reméljük, megússzuk eggyel.”²⁹⁰

Ami a tervezett tárgyalási napirendi pontokat illeti, az szinte teljes mértékben nélkülözte a kétoldalú kapcsolatokra vonatkozó konkrétumokat. Mindössze a nemzetközi kérdésekről, különösen a Kelet-Nyugat kapcsolatokról szóló általános tárgyalások jelentek meg a tervezetben.²⁹¹ A konkrét napirendi pontok hiánya a kétoldalú kapcsolatok akkori alacsony szintjét is jelentették egyben. Ugyanakkor fontos megemlíteni, hogy nem voltak olyan

²⁸⁶ TNA, Foreign Office Papers, 28/4129, ENH 026/4, Background 2. o.

²⁸⁷ Uo. 4. o.

²⁸⁸ TNA, Secretary of State's Visit to Hungary. Foreign Office Papers, 28/4129, ENH 026/4 1. o.

²⁸⁹ Uo. A Madrid-ban tartandó, 1980-as Európai Biztonsági és Együttműködési Konferenciára utalva.

²⁹⁰ Uo. 2. o.

²⁹¹ Uo. 3. o.

szimbolikus ügyek, amelyek az államközi kapcsolatokat mérgezték volna. Ha lettek volna ilyenek, azok minden bizonnyal megjelentek volna a brit felkészítő iratokban.

Az augusztusi londoni álláspont szerint egy várható kommunikét is szerettek volna elkerülni a szigetországiak, hiszen véleményük szerint az kevés tartalommal bírt volna, „*Carrington stílusához, pedig amúgy sem illeltek az ilyen feltupírozott, nagyotmondó, de kevés tartalommal bíró dokumentumok,*”²⁹² írták az angolok.

Mindezek ellenére végül maga Carrington külügyminiszter volt az, aki közölte, hogy mégis lesz kommuniké.²⁹³ A hivatalos indoklás szerint azért, mert amennyiben a látogatásról semmilyen közlemény nem jelenik meg, az félreértésre adna alkalmat.²⁹⁴ A közlemény tartalmát az előzőekben említett jelzőkkel (feltupírozott, nagyotmondó) lehetne illetni, de annak megléte, főleg a kommunikéket nem kedvelő külügyminiszter javaslatára, fontosnak mondható. A magyar fél, legalábbis az iratokból ítélve, érezhetően meglepődött azon, hogy a britek a találkozóról mégis szerettek volna kiadni egy hivatalos kommunikét. Ennek tartalmát „*stílusos változtatásokkal*”²⁹⁵ el is fogadták. A kommuniké brit felvetését Carrington pragmatikus, tapasztalt politikai voltával célszerű magyarázni. A közös közleményt a magyarok szemszögéből fontosnak tarthatta, míg az angol szempontból teljesen veszélytelennek, lényegtelennek ítéltette. Londonnak egy ilyen irománnyal nem volt veszténivalója, míg a magyaroknak az fontos lehetett, így Carrington a találkozó utáni közleményt a magyarok felé való pozitív gesztusnak tartotta, saját érzése, meggyőződése ellenére javasolhatta annak meglétét.

A hivatalos tárgyalásokra felkészülve a találkozó előtt készült egy brit védekező irat,²⁹⁶ mely a magyar fél esetleges gazdasági jellegű, nagyrészt az EGK-val kapcsolatos panaszainak elhárításra volt hivatott. Koncepció készült az ipar fő területein érvényes korlátozások megvédésére, az acél és textilipar külön kiemelésével. Amennyiben a magyarok nagyon kitartóan forszíroznák a témát, a britek azzal védekeztek volna, hogy a brit importkorlátozások általában véve enyhébbek a magyarok korlátozásainál.²⁹⁷

Carrington látogatása előtt két héttel megnőtt a brit felkészülés intenzitása. Általános útmutatóként London hangsúlyozta, hogy a magyarok nem fogják triviális, üres beszédnek

²⁹² Uo.

²⁹³ TNA, My visit. Foreign Office Papers, 28/4129, ENH 026/4

²⁹⁴ MNLOL 6-13, 1844/11, 1980.

²⁹⁵ Uo.

²⁹⁶ TNA, Visit of the Secretary of State to Hungary: 27-29 October. Points to Make (Defensive). Protective Measures Against Hungarian Imports. Foreign Office Papers, 28/4129, DSR 11 C. 1. o.

²⁹⁷ Uo.

tekinteni a gazdasági együttműködés megerősítésének fontosságáról szóló hangsúlyokat, hiszen Budapestnek a gazdaság területén „annyi biztatásra, megerősítésre van szüksége, amennyit csak adhatunk neki”.²⁹⁸ Ez a mondat már utal a magyar gazdasági problémákra, amelyeket ezek szerint egyre kevésbé lehetett eltitkolni a nagyvilág előtt.

London minden fő tárgyalópartnerhez rendelt egy bevezetőt, általános tervet. A Puja Frigyessel való „elkerülhetetlen”²⁹⁹ megbeszéléseken a szigetországiaknak az volt a félelmük, hogy Carrington-nak a magyar külügyminiszter „aktatáskájában hordott monológját”³⁰⁰ kell majd végig követnie. Arra készültek, hogy a tárgyalásokon Carrington-nak meg kell majd védenie a NATO-t, és a kényes pontoktól elsősorban az Afganisztánra vonatkozó brit béketervek felvázolásával szerették volna elterelni a figyelmet.³⁰¹ Ugyanakkor az angolok szerették volna tudatosítani, hogy a magyar *détente* elképzelések illúzió alapulnak.³⁰²

A magyar levéltári források alapján a Puja-Carrington találkozóra a magyarok is alaposan felkészültek. Ez arra utal, hogy a brit külügyminiszteri látogatás tekintetében ezt a tárgyalási kurzust tartották a legfontosabbnak. A „nemzetközi politikai kérdések”³⁰³ szerepeltek az első helyen, mind tartalmilag, mind sorrendben és nem utolsósorban a mennyiséget tekintve is ez volt a magyarok fókuszában. A nemzetközi kérdésekben az egyik oldalon a magyar, míg a másik oldalon az angol álláspont szerepel. Meglehetősen túlzásokkal tarkított az irat. „Az angol kormány a legszélsőségesebb külpolitikai álláspontokat képviseli.[...] Ismét hidegháborús eszközöket próbálnak alkalmazni a kétoldalú kapcsolatokban.”³⁰⁴ Carrington és az FCO pragmatikus külpolitikai hozzáállását a szélsőségesség megnevezéssel illetni egyértelműen hibás, nem beszélve arról, hogyha ez a megállapítás helytálló lenne, a brit külügyminiszter ebben a feszült időszakban semmiféleképpen nem látogatott volna hazánkba, és nem lett volna semmilyen tárgyalás, amelyre felkészülésként kellett volna írni az adott elemzést. Mintha a hazai külpolitikát képviselők nem érezték volna át, nem fogták volna fel a helyzet súlyát. A nemzetközi enyhülési folyamatot tekintve az ellenkező álláspontok akkori fő forrása az afganisztáni kérdés megítélése volt. A britek szovjet okkupációról és bábkormányról beszéltek, míg a magyarok „belső forradalmi változásról[...] az ENSZ alapokmányával

²⁹⁸ TNA, Secretary of State's Visit to Hungary 27-29 October: The Talks. Foreign Office Papers, 28/4129, ENH 026/4 1. o.

²⁹⁹ Uo.

³⁰⁰ Uo.

³⁰¹ Uo.

³⁰² Uo.

³⁰³ MNLOL 6-13, 004105/4, 1980.

³⁰⁴ Uo. Nem szorosan a magyar-angol kapcsolatokhoz tartozik, de az „USA részről ismét visszatértek az erő politikájához, céljuk katonai erőfölény megszerzése 1985-ig.” mondat is meglehetősen érdekes. Ekkor még Jimmy Carter-nak hívták az USA elnökét, Ronald Reagan fegyverkezési tervei még a jövő zenéjét képezték.

összhangban lévő [...] segítségről³⁰⁵ írtak. Budapest úgy vélte, az enyhülési folyamat megtorpant, de folytatható, míg London az afganisztáni szovjet csapatok kivonulásától tette függővé a *détente* folytatását.³⁰⁶ Az afganisztáni kérdésre való precíz magyar felkészülés, amely nagyságrendileg akkora terjedelmű volt, mint a kétoldalú kapcsolatokra való tématervezet anyaga együttvéve, meglehetősen terméketlennek tűnhet, hiszen ebben a kérdésben egészen biztosan ki volt zárva a felek közeledése.

A magyar-angol *détente*-el kapcsolatos tárgyalások egyik jellemzője és örök problémája, hogy London teljesen más aspektusból vizsgálta a kérdéskört. Szerinte nincsen olyan önálló témakör, hogy európai katonai enyhülés, amely elválasztható lenne az egész enyhülési folyamattól. A magyar felet elsősorban – természetes módon – az európai biztonsági kérdések érdekelték, míg a britek, akik nem is olyan rég a világ egy negyedét tudhatták gyarmatbirodalmuk részének, nem csak Európában gondolkodtak. Nem szabad megfeledkeznünk az önálló brit nukleáris arzenálról sem, ami miatt a két ország sosem lehetett egy súlycsoportban. Az angolok az ún. atomcsend mellett kardoskodtak, a saját atomarzenáljuk felújítása természetesen nem befolyásolta ezt a nézetet. Noha a tárgyalások alatt ezek a témák részletesen kerültek megvitatásra, a kétoldalú kapcsolatok szempontjából a megbeszélések ezen aspektusa ritkán volt termékeny, azon kívül, hogy hasznosnak nevezhető az, hogy az akkori feszült nemzetközi helyzetben a két ország egyáltalán tárgyalt ezekről a kérdésekről. A helyi érték tehát abban rejlik, hogy a nukleáris fegyverekkel bíró britek és a magyarok tárgyaltak a „*hűvös*” nemzetközi helyzetben. Ettől a kétoldalú diskurzusoktól, a „*forró*” kérdések ilyen körben való megvitatásából világraszóló eredményt, megegyezést viszont nem lehetett várni.

A nemzetközi enyhülési témák közül a Helsinkii Záróokmány végrehajtása viszont egyértelműen kapcsolódott az államközi viszonyhoz. A Puja-Carrington találkozót előkészítő magyar irat megjegyzi a britek azon nézőpontját, miszerint a harmadik kosárhoz tartozó témákra szeretnének hangsúlyt fektetni. Budapest az összes kosár fontosságát kívánta kiemelni a találkozó során, de a történelem későbbi menetét tekintve fontos leszögeznünk, hogy Puja Frigyes és a magyar külügyi apparátus már 1980-ban igenis tudatában volt annak, hogy London az emberjogi kérdéseket kiemelten fontosnak kezeli, és ez által próbálja meggyengíteni a szocialista szövetséget. Magyarország számára a gazdaság, a kultúra és az

³⁰⁵ Uo.

³⁰⁶ Uo.

információáramlás bírt kiemelkedő fontossággal és Budapest ezek hangsúlyozásával próbálta kivédeni az emberjogi témákkal kapcsolatos támadásokat.³⁰⁷

A magyar fél érzekelte az angolok differenciálási szándékait. Carrington látogatására készült egy általános felkészítő irat, mely a következőképpen fogalmaz a brit tervekről. *„Új eleme az angol koncepciónak (a kelet-nyugati kapcsolatokra vonatkozó koncepció – TG) az, hogy egyre élesebb határvonalat kívánnak húzni jövőbeni kapcsolatfejlesztési terveik tekintetében a Szovjetunió és a többi kelet-európai szocialista ország között. Ennek nem feltétlenül 'leválasztási' céljai vannak. Inkább feltételezhető annak felismerése, hogy Anglia kapcsolatépítésében kelet-európai irányban messze elmaradt nyugat-európai partnereitől és ebből a jelenlegihez hasonló helyzetekben komoly politikai hátrányai származnak.*”³⁰⁸ A fenti sorokból két dolgot érdemes kiemelni. Az „új eleme” kifejezés arra utal, hogy a magyar fél hangsúlyeltolódást érzekelt London politikájában, ami egyrészt nem illik a Thatcher miniszterelnökről alkotott leegyszerűsített képükhöz, miszerint a „Vaslady” és kormánya szélsőséges álláspontot képvisel a kelet-nyugati kapcsolatok kérdésében. Az, hogy a britek egyes országokkal jobb kapcsolatot kívánnak ápolni, mint másokkal, nem a szélsőségességet, a fekete-fehér gondolkodásmódot igazolja, hiszen eszerint az összes szocialista országot egy kalap alá kellene venniük. Másrészt a magyar fél, legalábbis az iratokból ítélve, nem mérte fel kellőképpen, hogy mindez milyen pozitív hatásokkal lehet Budapest számára. A differenciálási szándék felismerése megtörtént, ami dicséretes, de ebből a magyarok gyakorlatilag semmilyen konklúziót nem vontak le. A kétoldalú kapcsolatok akkori alacsony szintje és a magyar gazdaság korabeli katasztrofális állapota ennél nyitottabb, kreatívabb hozzáállást igényelt volna a lehetőségek kiaknázásához. Ez különösen szembetűnő ugyanebben az iratban, három oldallal később, *„A kelet-nyugati gazdasági kapcsolatok alakulása, a KGST-EGK viszonya”*³⁰⁹ című fejezetben. Nagy-Britanniának a szocialista országokkal való gazdasági kapcsolatainak elemzése mindössze azt jegyzi meg összegzésképpen, hogy a britek a kapcsolatok fejlesztését – a Szovjetunió kivételével – nem akadályozzák, de különösebben nem is serkentik.³¹⁰ A differenciálási politika gazdaságra vonatkozó esetleges hatásai egyáltalán nincsenek kifejtve, sem az angol kelet-európai országokkal való kapcsolatok, sem a brit-magyar reláció tekintetében.

³⁰⁷ Uo.

³⁰⁸ MNLOL 6-13, 004105/2, 1980.

³⁰⁹ Uo.

³¹⁰ Uo.

A tárgyalások során Budapest a KGST-Közös Piac kapcsolatokra is szeretett volna kitérni. Amint azt az angol iratokból láttuk, a britek eleve egy védekező pozícióból álltak neki a kérdésnek, számítottak az ezzel kapcsolatos magyar panaszokra. Budapest sérelmezte az EGK diszkriminatív gazdasági intézkedéseit (mennyiségi korlátozások stb.) mind saját, mind szövetségi szinten és arra számított, hogy Nagy-Britannia passzívan fog reagálni, az EGK Bizottság döntései mögé bújva, már csak azért is, mert a kelet-nyugat gazdasági kapcsolatok kevésbé voltak fontosak számukra, mint egyéb „tőkés”³¹¹ országoknak. A magyar irat szerint a passzivitás mellett aktivitás is észrevehető volt, csak sajnos fordított előjellel – a britek számos KGST országgal leszállították a vegyes bizottsági tárgyalások szintjét.³¹² Mivel hazánk nem volt ezen országok között, és a brit külügyminiszter is Budapestre készült, érdemes lehetett volna a KGST-EGK kérdéskört olyan színben feltüntetni, hogy a gazdasági korlátozások lazítása egyben London érdeke is, hiszen 1980 folyamán a szigetországi gazdaság sem állt túl jól. Ezek után érthetetlen, hogy a magyarok a külügyminiszteri találkozón ezt a témát nem kívánták nagyobb mértékben előtérbe hozni. A felkészülési iratból az tűnik ki, hogy Budapest belenyugszik a *status quo*-ba, és semmilyen terv nem készült arra vonatkozóan, hogy az EGK kérdéskörben milyen érvekkel lehetne lazítani a britek pozícióját. Szenior politikusként Carrington tisztában volt a brit gazdaság krónikus problémáival, és egy hatásos érvrendszerrel be lehetett volna mutatni, hogy egyes intézkedések részleges vagy teljes feloldása az Egyesült Királyság érdekében állt. Nagy-Britannia az EGK soros elnöki tisztét töltötte be 1981. július és december között. A magyar fél is birtokában volt ennek az információnak, mégsem tűnik úgy, hogy erre a történelmi helyzetre felkészültek volna, illetve túl nagy erőfeszítéseket kívánt tenni annak érdekében, hogy a hamarosan bekövetkező brit EGK elnökség leendő kulcsalakja előtt prezentálják a magyar gazdaság számára oly fontos problémakört. Nehéz feladat lett volna a befolyásolás, de a magyarok ezen a találkozón meg se próbálkoztak azzal, hogy EGK ügyekben Carrington-ra hassanak.

A nemzetközi kérdéseket tekintve a tárgyalási tématervből utolsó pontként szerepelt Lengyelország. A 10. pont mellé zárójelbe került a „csak, ha Carrington felveti”³¹³ kifejezés. Amennyire érzékeny témának is tűnt a lengyel kérdés, a téma felvetése illetve fel nem vetése szempontjából, annál nagyobb volt a tervezett egyetértés is a kérdésben. A felkészülési irat szerint mindkét fél lengyel belügynek tekintette az eseményeket és logikájuk alapján a

³¹¹ MNLOL 6-13, 004105/4, 1980.

³¹² Uo.

³¹³ Uo.

problémákat a lengyeleknek saját maguknak kell megoldaniuk.³¹⁴ Október 14-én a magyarok reménykedtek abban, hogy a lengyel kérdés nem kerül terítékre, de nem féltek egy nagyobb vitától, amennyiben ez mégis bekövetkezik. Ebben szerepet játszhatott az is, hogy Budapest birtokában volt annak az információnak, miszerint az angolok „*várakozó és óvatos magatartást tanúsítanak*”,³¹⁵ Varsó ügyében tehát nem volt várható vehemens vita. 1980. őszén járunk, a lengyel kérdés messze volt még a csúcsponttól, a Jaruzelski által bevezetett 1981. decemberi rendkívüli állapottól.

London kellemesebb tárgyalásra számított Lázár Györggyel, mint a magyar külügyminiszterrel. Csendes, visszafogott embernek írták le a magyar miniszterelnököt. A tárgyalópartnerek közül vele kívánták megbeszélni a magyar gazdasági reformok állását; azt, hogy a magyar vezetés milyenek ítéli meg saját gazdasági helyzetét, az ezen a téren való kapcsolatukat a KGST-vel illetve a nyugati országokkal.³¹⁶

Losonczi Pállal pusztán egy formális, udvariassági eszmecsere-t terveztek az angolok. Mivel az Elnöki Tanács elnöke Carrington látogatása előtt nemrég Afrikában járt,³¹⁷ a tárgyalópartnere ebben a témában szeretett volna egyeztetni. Tudván azt, hogy a britek számára a kérdés nagy súllyal bírt, az érdeklődés valódi lehetett. Ugyanakkor a kétoldalú kapcsolatokról való tárgyalások háttérbe szorításának brit terve³¹⁸ a Losonczi-val való tárgyalás várt jelentőségét minimalizálta.

Végül ez a minimális jelentőség is teljes mértékben elmaradt, hiszen Carrington Budapesten nem tudott találkozni Losonczi Pállal. A magyarázatot a hazai iratokban találjuk. Cartledge nagykövet azon kérdésére, hogy Callaghan akkori külügyminiszter 1975-ös találkozójakor Losonczi fogadta őt, most ezúttal miért nem lehet számítani a külügyminiszter-Losonczi találkozóra, a magyar fél a következőképpen válaszolt: „*Kádár elvtárs az Elnöki Tanácsnak is tagja, s a vendéget lényegében két minőségben is fogadja.*”³¹⁹ A magyar fél döntése értelmében tehát elmaradt az afrikai (és egyéb) tapasztalatok cseréje.

Ebből is természetszerűleg következett, hogy a Kádár Jánossal való tárgyalásokra való felkészülés volt a britek fókuszában. Afganisztán, a Közel-Kelet és az Öböl-Háború³²⁰

³¹⁴ Uo.

³¹⁵ MNLOL 6-13, 1844/9, 1980.

³¹⁶ TNA, Secretary of State's Visit to Hungary 27-29 October: The Talks. Foreign Office Papers, 28/4129, ENH 026/4 2. o.

³¹⁷ Etiópia, Mozambik, Zambia és Tanzánia szerepelt a célországok között.

³¹⁸ TNA, Secretary of State's Visit to Hungary 27-29 October: The Talks. Foreign Office Papers, 28/4129, ENH 026/4 2. o.

³¹⁹ MNLOL 6-13, 1844/13, 1980.

³²⁰ Itt az Irán-Irak háborúról volt szó.

témaként való felhozatalát javasolták Carrington beosztottjai, a kétoldalú kapcsolatok megbeszélése után.³²¹ Itt sajnos ismét hangsúlyozni kell, hogy a felmerülő ügyek, illetve az iratban való szegényes utalások a kétoldalú kapcsolatokra azok alacsony szintjét mutatták. A magyar viszonyokról való érdeklődés is elsősorban lengyel kontextusban került bele a tárgyalási tématervebe. *„Azt javaslom, kérdezze meg (Carrington – TG) teljesen őszintén Kádártól, hogyan látja a magyar társadalom fejlődését, és vajon ezt befolyásolják e a lengyelországi fejlemények. Ezt nagyon óvatosan kell felvetni, de Kádár néha nagyon őszintén beszél a külföldi látogatókkal, feltéve, ha Magyarországgal kapcsolatban jól tájékozottak és szimpatizálnak velük, ahelyett, hogy az érveikkel csak pontokat akarnának gyűjteni Magyarországgal szemben,“*³²² fogalmazott az FCO irat.

London érzékelhetően jó esélyt látott arra, hogy Carrington nem ideológiai alapú, általánosságokat tartalmazó eszmecserére készülhet a szerintük hiteles Kádárral, hanem egy értékelhető információkat első kézből nyújtó megbeszélésben bíztak. Érdekes lehet elmélkedni azon, hogy a lengyel kérdés felvetése a britek részéről milyen módon támasztotta alá, hogy hazánkkal szimpatizálnak. Véleményem szerint itt a brit differenciálási politikát láthatjuk dolgozni; a lengyel kérdés „feszégetésének” tervezése azért lehetett fontos, hogy a magyar helyzet közvetett módon kerülhessen kedvező fénybe, és Budapest ily módon kapjon brit biztatást. Értelemszerűen a Carrington lengyel útjához való információszerzés fontosságát sem lehet mellőzni, ahogyan az angol kelet-európai politikában a szovjeteket sem lehet figyelmen kívül hagyni, főleg a lengyel kérdést tekintve. *„Ha a párbeszéd megfelelően alakul, Lord Carrington talán megkérdezhetné Kádár véleményét arról, hogy a szovjetek hogyan fognak reagálni a lengyel eseményekre.[...] Végül is Kádár a legnagyobb élő szakértője hasonló fejleményekkel bíró helyzetekben nyújtott szovjet reakciókban, és ha a pillanat megfelelő, a kérdés megér egy próbát,“*³²³ írta a londoni dokumentum.

A „*legnagyobb élő szakértője*” jelző kétértelmű lehet, tág forrásértelmezéssel tipikus brit iróniát is felfedezhetünk benne. Parsons gondolatmenetében azonban korábban láttuk, a jövőre vonatkozó implikációk miatt teljes mellőzésre került a múltbeli események fölötti (negatív) értékítélet. Egy hamarosan bekövetkező tárgyalásra felkészítő dokumentum természetesen nem koncentrálhatott teljes mértékben egy több évtizeddel korábbi eseményre, ugyanakkor egyetlen egy megjegyzést sem olvashatunk arról, hogy a britek szerint Kádár

³²¹ TNA, Secretary of State’s Visit to Hungary 27-29 October: The Talks. Foreign Office Papers, 28/4129, ENH 026/4 2. o.

³²² Uo.

³²³ Uo.

János milyen politikát folytatott 1956. novemberétől. Attól az időszaktól kezdve, ahonnan azokat a tapasztalatokat gyűjtötte, mellyel elérte a „*legnagyobb élő szakértő*” státuszt, a lengyelországi válsághoz hasonló helyzetekben. Az angol forrás sajnos nem tartalmaz információt Kádár és a szovjetek 1956-os kapcsolatának brit megítéléséről, ami lehetővé tette volna a kép teljesebb megismerését.

Mivel a tárgyalási tématerv végén mindössze a közelgő madridi csúcstalálkozó, Zimbabwe és az energiaellátás helyzete – ami a britek szerint számunkra létkérdés³²⁴ – szerepelt, megállapíthatjuk, hogy London elsősorban a nemzetközi kérdésekről kívánt tárgyalni. A lengyel és szovjet vonatkozásokat tartalmazó magyarországi témák is hangsúlyt kaptak a tervekben, de egyértelműen háttérbe szorultak. Így a londoni iratból szinte teljesen hiányoztak a kétoldalú kapcsolatokra vonatkozó konkrét ügyek.

A fenti tényezőt erősíti meg az a magyar rejtjel távirat Angliából, amelyet Bánlaki György³²⁵ jegyzett és amelyben Paul Lever, Carrington magántitkárával való ebédéről számolt be.³²⁶ Lever tájékoztatása szerint a kétoldalú kapcsolatokat Carrington akkor fogja megvitatni, ha azt a magyarok hozzák fel, saját maga nem fog ilyen témákat kezdeményezni.³²⁷ A felkészülési fázisban az angolok előtt a nemzetközi kérdések lebegtek. A munkaebédén elhangzott, hogy Carrington „*nagyon szeretné, ha munkáspárti elődjéhez, Callaghanhoz hasonlóan látogatást tehetne Kádár elvtársnál*”.³²⁸ A Kádár-Carrington tárgyalás 1980. októberi brit felvetése arra utal, hogy az angolok némileg elbizonytalanodtak a csúcspontot jelentő találkozó létrejöttével kapcsolatban. A magyar és angol iratokban nincsenek empirikus bizonyítékok arra vonatkozóan, hogy Kádár hezitált volna Carrington fogadásával kapcsolatban, így a relatív nagy befolyású magántitkárának kérdése ahhoz hasonlítható, amikor egy páros sporteseményen a pár egyik résztvevője az esemény előtt pár héttel rákérdez, hogy a partnere valóban hajlandó e kiállni az adott eseményen. Ami a látogatás egyéb páros interakcióit illeti, a britek a következő mondattal egyértelműen Puja Frigyenek

³²⁴ TNA, Secretary of State's Visit to Hungary 27-29 October: The Talks. Foreign Office Papers, 28/4129, ENH 026/4 3. Ma már szinte elképzelhetetlen, de 1978/79 telén a britek átérték a „*Winter of Discontent*” időszakát. Ekkor az általános elégedetlenség („*discontent*”) többek között abból fakadt, hogy rendszeresek voltak az áramkimaradások és többek között, a szemetésszállítás is akadozott.

³²⁵ 1977-1981 között londoni sajtóattasé.

http://www.whoiswho-verlag.ch/versionnew/ungarn/verlag/63.php?txt_Language=HU&real_str_PersID=41004535&uniqueID=949c6e9c-22e3-4fdf-bb97-8ff3dbcd0333 (utolsó megtekintés: 2012. június)

³²⁶ MNLOL 6-13, 004105/2, 1980.

³²⁷ Uo.

³²⁸ Uo.

szerettek volna burkoltan üzeni. „Carrington előnyben részesíti a közvetlen, párbeszédszerű tárgyalási módot, kevésbé a hosszú, monológyszerű álláspont ismertetéseket.”³²⁹

A lengyel kérdés is előkerült a Lever-Bánlaci munkaebéden. „Megértve a kérdés érzékenységét, nem kéri konkrétan (Carrington – TG), de nagyon nagyra értékelné, ha napirenden kívül, valamikor a látogatás során módja nyílna képet nyernie a lengyelországi események és helyzet magyar értékeléséről.”³³⁰ A Carrington látogatására felkészítő magyar dokumentumok egyértelműen úgy kezelték a lengyel kérdésnek a tárgyaláson való felhozatalát, mintha arra akkor kerülhetett volna sor, ha a másik fél kezdeményezte volna az ügy megvitatását. Bánlaci György tájékoztatása világossá tette a magyarok számára, hogy az angolok nagyon szerették volna elemezni a varsói helyzetet.

A Bánlaci-Lever munkaebéden Budapest alapvetően megkapta azokat az információkat, amelyek révén a legjobb fajsúllyal hasznosíthatta volna a brit külügyminiszter látogatását. A kérdés ekkor az volt, a magyarok vajon hogyan kezelik a rendelkezésükre álló információkat.

³²⁹ Uo.

³³⁰ Uo.

c, Peter Carrington magyarországi látogatása

Lord Carrington október 27-én érkezett hazánkba. A tiszteletére rendezett vacsorán a magyar-angol kapcsolatok kezdetleges szintjéről és azok beindításáról beszélt. *„Igazából csak most kezdjük egymást jól megismerni.”*³³¹ [...] *Azért vagyok itt, hogy mindent megtegyek a kétoldalú kapcsolatok fejlesztéséért. A ma esti vendéglátás egy kitűnő kezdet és bátorítás a jövőbeni sikerekre.”*³³² Az első esti pozitív hangnem reményt adhatott arra, hogy Carrington látogatása alatt a kétoldalú kapcsolatok is előtérbe kerülhetnek.

Október 28-án Carrington Puja Frigyes külügyminiszterrel találkozott. A tárgyalás elején a felek megállapodtak abban, hogy az döntően a nemzetközi helyzet és a kelet-nyugat kapcsolatok megvitatásáról fog majd szólni, hiszen mindkét miniszter meglátása alapján a kétoldalú kapcsolatokat kevés nehézség terhelte.³³³ A bilaterális problémamentesség önmagában pozitívum, de ez a kezdő kijelentés sajnos ismét az államközi kapcsolatok alacsony szintjét jelezte.

Puja a bevezetőjében mintha tudatosan szeretne volna igazolni a vele kapcsolatos brit várakozásokat. *„A nyugatnak meg kell értenie, hogy a Szovjetunió sosem fog elfogadni egy olyan helyzetet, ahol a nyugat katonai fölényrel rendelkezik. [...] A nyugati (katonai – TG) készülődés az 50-es évek erőpolitikájához való visszatérésnek tűnik, akkor az USA a világ legerősebb nemzete volt. A Szovjetunió nem fogja még egyszer elfogadni ezt a helyzetet,”*³³⁴ mondta a magyar politikus. Mitöbb a szovjet külpolitikát mintaszerűen megvédő magyar külügyminiszter előadta, hogy az afganisztáni, angolai és etióp jelenlét teljesen megfelel a nemzetközi jognak, és az SS20 rakéták telepítése is pusztán az angol és francia nukleáris haderő ellensúlyozása miatt történt meg.³³⁵ A magyar világpolitikai kitekintő szerint *„Kína világhegemóniára törekszik és a Nyugat egyszer ezen nem fog majd mosolyogni, mint most”.*³³⁶ Puja ezen meglátása legalább előrelátó és elgondolkodtató volt.

³³¹ TNA, Draft passage for Inclusion in the Secretary of State's Speech During His Visit to Budapest on 27/29 October. Foreign Office Papers, 28/4129, ENH 026/4 1. Ahhoz képest, hogy az Oxford egyetem első beiratkozott diákját Nicholas de Hungaria-nak hívták, a kapcsolatok valóban alacsony szinten álltak.

³³² TNA, Speech by the Secretary of State at Dinner Given by the Hungarian Foreign Minister on 27 October 1980. Foreign Office Papers, 28/4129, ENH 026/4 8. o.

³³³ TNA, Record of a Meeting between the Foreign and Commonwealth Secretary and the Foreign Minister of Hungary in Budapest on Tuesday 28 October 1980 at 9 AM. Foreign Office Papers, 28/4129, ENH 026/4 1. o.

³³⁴ Uo.

³³⁵ Afganisztánnal a szovjetek már a Monarchia idejében szoros kapcsolatokat ápoltak, mondta a magyar külügyminiszter. Az invázió és a szoros kapcsolatok közötti összefüggés magyarázata elmaradt.

Uo. 1-5. o.

³³⁶ Uo.

A megbeszélésen a battonyai születésű politikus próbálta oszlatni azt a – szerinte téves – nyugati képet, miszerint Magyarország belpolitikája liberális, míg külpolitikája ortodox. A bő előzmények után furcsán hathatott, hogy Puja ezen gondolatát nem fejtette ki nagyobb terjedelemben. A brit külügyminiszter válaszul pragmatikusnak titulálta a brit diplomáciát, ami lehetővé tette a kommunikációt olyan nemzetek között, amelyek láthatóan nem mindig értettek egyet egymással.³³⁷ Megállapíthatjuk, hogy ez a tárgyalás erre kiváló példa volt.

Az államközi kapcsolatokra késve, szinte alig tért rá a két politikus. Puja úgy látta, a gazdasági kapcsolatok jóval lemaradtak a többi fejlett országhoz képest, főleg a közös vállalatokat tekintve. Panaszkodott a hazánk elleni diszkriminatív gazdasági intézkedések és a mikroelektronika terén történő technológia átadás hiánya miatt. Carrington a brit forgatókönyv alapján a közös piac szabályaira való hivatkozással hátrította ezeket a panaszokat és megemlítette, hogy a londoni kormány semmilyen módon nem tudja kötelezni a cégeket, hogy üzleteket kössenek. Carrington ugyanakkor udvariasan megígérte, hogy felhívja a brit cégek figyelmét hazánkra és bátorítja majd őket.³³⁸

Puja tárgyalásának saját értékelésekor úgy fogalmazott, hogy partnerével „*fő vonalaiban*”³³⁹ áttekintették a kétoldalú kapcsolatokat. A fentiekből kiderül, hogy ez a fő vonal elég sovány volt. A magyar külügyminiszter sokkal fontosabbnak tartotta kihangsúlyozni, hogy angol kollégájával alaposan megvizsgálták a nemzetközi kérdéseket. „*Ismertettem álláspontunkat a világ különböző térségeiben meglévő feszültség-gócokról, érintve az Afrika déli részén, a Közel- és Közép-Keleten, valamint a Dél-Kelet Ázsiában kialakult helyzetet,*”³⁴⁰ írta. Tény, hogy Puja mindezekről a témákról kifejtette a magyar álláspontot, de nem magyarázta el, hogy ez hogyan segítette a kétoldalú kapcsolatokat, illetve milyen gyakorlati haszon származott mindebből. Sérelemzte viszont, hogy „*A brit külügyminiszter nem adott összefüggő értékelést a nemzetközi kérdésekről, hanem megjegyzéseket fűzött az általam elmondottakhoz.*”³⁴¹ A magyar külügyminiszter fontosnak tartotta saját teljesítményének kiemelését a nemzetközi kérdések tekintetében, szinte perverz módon nagy jelentőséget tulajdonítva a témának, kiemelve azokat a pontokat, ahol brit kollégáját sikerült – szerinte – egyetértésre bírni. Tény, hogy a nemzetközi kérdésekről való minél hosszabb és részletesebb monológ képzeletbeli versenyében a magyar fél győzött. Véleményem szerint Puja Frigyes

³³⁷ TNA, Record of a Meeting between the Foreign and Commonwealth Secretary and the Foreign Minister of Hungary in Budapest on Tuesday 28 October 1980 at 9 AM. Foreign Office Papers, 28/4129, ENH 026/4

³³⁸ Uo. 4-7. o.

³³⁹ MNLOL 6-13, 004105/9, 1980.

³⁴⁰ Uo.

³⁴¹ Uo.

részéről a szocialista dogmák kötelező ismertetése mellett sokkal nagyobb hangsúlyt lehetett volna fektetni a kétoldalú kapcsolatokra is.

A primer források alapján a britek hasonló véleményen voltak, értékelésükben nem voltak elragadtatva a magyar külügyminiszter tárgyalás alatti teljesítményétől. *„Puja úr szertartásában unalmas katalógust prezentált a világ számos témájáról és térségéről kialakított magyar álláspontról, a Kelet-Nyugat kapcsolatok romlásáért az USA-t és a NATO-t okolva. A 90 perces szóló performansz egyetlen érdeme a magyar ortodox külpolitika és relatíve liberális belpolitika közötti kontraszt megvilágítása volt. Ez a megkülönböztetés láthatóan kezdi zavarni a magyarokat, hiszen Puja saját maga is lesújtóan vélekedett róla,“*³⁴² összegzett az FCO irat. London tehát viszonylag objektívan és érzelemmentesen értékelt, hiszen rögzítve lett, hogy maga a magyar külügyminiszter sem lát mindent feketén-fehéren, ami az addigi kritikákhoz képest szinte dicséretnek számított. A fenti sorokat azonban kár szépíteni, a brit Puja-összkép a tárgyalások után is meglehetősen negatív maradt.

Némileg nagyobb hangsúlyt kaptak a bilaterális kérdések Carrington és Lázár György miniszterelnök találkozásán.³⁴³ Lázár fontosnak tartotta, hogy Carrington a feszült nemzetközi helyzetben is Magyarországra tudott látogatni. A magyar miniszterelnök Budapest szempontjából rendkívül kritikusnak tartotta az enyhülés folyamatát, mivel kereskedelmünk felét a KGST országokon kívüli országokkal bonyolítjuk le. Ezek után a magyar jegyzőkönyv szerint *„Lázár György elvtárs tájékoztatást adott a brit külügyminiszternek gazdasági építőmunkáinkról“*.³⁴⁴ Ennek esszenciája a Minisztertanács elnöke szerint pedig az, hogy *„Magyarország a minőségi és nem a mennyiségi gazdasági fejlődéssel foglalkozik“*.³⁴⁵ A gazdasági szempontból némileg lemaradó kétoldalú kapcsolatok fejlődése szempontjából Budapest mérföldkőnek tekintette Carrington látogatását. Lázár szerint a kapcsolatok előrelépéshez közös erőfeszítések szükségesek és jó lehetőségek vannak a műszaki, tudományos és kulturális együttműködés területén.³⁴⁶ Carrington az enyhülés fontosságának menetrendszerű említése mellett egyetértett abban, hogy a kapcsolatok túl lassan fejlődtek, és remélte, hogy a látogatásával *„új fejezet“*³⁴⁷ kezdődik. A brit külügyminiszter mindkét ország gazdasági problémáit említette a kapcsolatok intenzitásának hiányáért. Kitörési pontként

³⁴² TNA, Visit to Hungary by the Secretary of State and Lady Carrington Foreign Office Papers, 28/4129, ENH 026/4 3. o.

³⁴³ TNA, Secretary of State's Meeting with Hungarian Prime Minister. Foreign Office Papers, 28/4129, ENH 026/4 1. o.

³⁴⁴ MNLOL 6-13, 004105/9, 1980.

³⁴⁵ Uo.

³⁴⁶ Uo.

³⁴⁷ Uo.

jelölte meg az energiagazdálkodás területén történő lehetséges együttműködést (szén cseppfolyósítása stb.) és azt, hogy fontos lenne a brit vállalatok nagyobb nyitottsága a közös vállalatokra.³⁴⁸

A rendelkezésre álló iratanyag alapján Lázár György nagyobb erőfeszítéseket tett a kétoldalú gazdasági kapcsolatok terítékre kerüléséért és megvitatásáért, mint Puja Frigyes. Ha tekintettel vagyunk arra, hogy az angol és magyar felkészítő iratokban is az szerepelt, hogy Carrington csak akkor szeretett volna mélységeiben tárgyalni a kétoldalú gazdasági kapcsolatokról, ha azt a magyar fél kezdeményezte volna, akkor a magyar miniszterelnök eredményesnek mondható tárgyalást tudhatott maga mögött. Segítségére lehetett az említett Bánlaki-Lever ebéd, ahol az angolok felvetették, hogy nem feltétlenül a külügyminiszteri találkozón, de az egyik beszélgetés alatt Carrington a magyar gazdaságirányításról is szeretne hallani.³⁴⁹ Úgy látszik, Lázár György volt az a szereplő, aki Carrington magántitkárán keresztül kérésének megfelelően átadta a magyar gazdaságra vonatkozó szükséges információkat az angol félnek. A Carrington-Lázár tárgyaláson ugyan nem dúslakodott a konkrétumokban, de a fő magyar üzenet, miszerint rendkívül alacsony szinten vannak a kétoldalú gazdasági kapcsolatok, megvitatásra került.

Sajnos sokat mondó tényező, hogy a tárgyalás hivatalos magyar értékelése kevésbé részletes módon érinti a kétoldalú gazdasági kapcsolatokban rejlő lehetőségeket.³⁵⁰ Erre némi magyarázatot adhat, hogy az iratot Puja jegyzi, de mögöttes tartalomként meg kell említeni, hogy Budapest nem megfelelően mérte fel a tárgyalásnak a gazdasági kapcsolatokra vonatkozó fontosságát.

A magyar külügyminiszter és miniszterelnök röviden érintette a kétoldalú kapcsolatok lényegét, míg Kádár János sokkal konkrétabban fogalmazott az angol külügyminiszterrel való találkozó során. Maga a találkozó is megnyugtató lehetett Carringtonnak, hiszen a britek szinte az utolsó pillanatban is rákérdeztek, valóban találkozni fog-e a két fő tárgyalópartner. Az ott elhangzott üzenetek így talán még nagyobb értékkel bírtak.

Az MSZMP vezetőjének szavai szerint Magyarország gazdasági terveinek megvalósításához nagy szüksége van a nemzetközi együttműködésre. „*Anélkül, hogy éket akarna verni a nyugati országok között,*”³⁵¹ megemlítette az NSZK-val való erős gazdasági kapcsolatokat,

³⁴⁸ Uo.

³⁴⁹ MNLOL 6-13, 004105/2, 1980.

³⁵⁰ MNLOL 6-13, 004105/9, 1980.

³⁵¹ TNA, Secretary of State's Meeting with Mr. Kádár. Foreign Office Papers, ENH 026/4 1. o.

amelyek akkor is fejlődtek, amikor „*minden lehetséges jelzővel illeték egymást*”.³⁵² Kádár szerint a franciáknak és az angoloknak is növelnie kellene érdekeltségeiket Kelet-Európában: „*Noha Magyarország lehetőségei nem végtelenek, 'a kis hal is jó hal'*.”³⁵³ Carrington is bátrabban fogalmazott a főtitkárral való tárgyalásokon, miután alapvetően egyetértett Kádár szavaival, miszerint „*Túl kevés valódi tartalom van a kapcsolatainkban: Húst kell tenni a csontokra.*”³⁵⁴

Ezen a beszélgetésen felkavarodott az állóvíz és valami elkezdődött. Az udvariassági körök túlhaladását jelentették ezek a szavak, hiszen az igazság kimondása az első lépés az előrehaladás felé. A magyar-angol kapcsolatokban meglévő, vagy meg nem lévő kevés valódi tartalom felismerése, kijelentése kritikus lépés volt a kapcsolatok tartalommal való megtöltéséhez. Ebben nagy szerepet játszott a KB első titkára; nem lehet elégszer hangoztatni, hogy Carrington lényegében nem tervezett beszélni a kétoldalú kapcsolatokról a tárgyalásokon, amihez képest relatíve nagy eredmény, hogy azok gazdasági szempontból (is) alacsony szintjét meglehetősen őszintén, metafora jelleggel tárta a magyar partner elé. Kijelenthető, hogy a gazdasági kérdések nagyobb hangsúllyal történő megvitatása miatt is Kádár és Carrington találkozása volt a brit külügyminiszter magyarországi útjának a legfontosabb etapja.

A beszélgetés fontosságát felismerve, talán Carrington meglepetésére, a londoni iratok szerint Kádár maga kezdett bele a lengyel helyzet elemzésébe. Ez elsősorban annak fényében volt váratlan fordulat, hogy a magyar tárgyalási tématervezet szerint is csak akkor kerül terítékre a lengyel téma, ha azt a britek kezdeményezik. Carrington a beszélgetés napjának délutánján utazott Varsóba; ő volt az első nyugati külügyminiszter, aki a lengyel helyzet kiéleződése óta a lengyel fővárosba látogatott. London számára azért volt oly fontos a Lengyelországgal kapcsolatos magyar vélemény, mert Carrington lengyel útjával úttörő szerepet vállalt, és minden létező információ kritikus volt számára, főleg ha az egy, a szocialista táborban (a britek szerint) hiteles és fajsúlyos politikustól származott. A téma a magyar-angol kapcsolatok szempontjából pedig azért bírt nagy jelentőséggel, mert az Egyesült Királyság-Kelet-Európa reláció akkori legjelentősebb, legaktuálisabb témája volt, és az MSZMP vezetője a kérdés megvilágítása révén betekintést adott saját és a magyar politikai vezetés sablonoktól mentes gondolatvilágába. A varsói helyzet valóban aggasztó volt Kádár akkori meglátásai szerint,

³⁵² Uo.

³⁵³ Uo.

³⁵⁴ Uo. 2. o. Kádár erre a kulturális kapcsolatok alacsony szintjének növelését és a brit turisták iránti nyitottságunkat vélte fontosnak megjegyezni.

ugyanakkor szerinte „*A magyar belpolitikát tekintve nem aggasztja a magyarokat, akik túl voltak 1956-on és levonták a megfelelő következtetéseket.[...] Nincs semmi, ami miatt aggódni kellene most, hogy Magyarország más helyzetet teremtett, mint 1956 előtt. Vannak, akik azt mondják, hogy a magyarok a lengyel események hatására párbeszédet folytatnak a szakszervezetekkel. Valójában ez a párbeszéd már 20 éve zajlik.*”³⁵⁵ A KB első titkára így az akkori varsói helyzetet Budapest (és saját) politikájának dicséretére használta fel.

A két politikus egyetértett abban, hogy a helyzetet a lengyeleknek kell önmaguknak rendezni, és ha ez nem így történik, akkor az a *détente* végét jelenti majd. Kádár szerint a szovjetek nem szándékoznak beavatkozni.³⁵⁶

Az, hogy a lengyel téma ily módon a magyarok, ráadásul Kádár kezdeményezésére került elő, meglepetésnek tekinthető. Megjelenése talán annak volt köszönhető, hogy Kádár a Carrington iránt érzett, minden valószínűség szerint spontán személyes szimpátia alapján nyitotta meg a lengyel „füzetet”. Az MSZMP vezetője talán a kezdeményezés révén próbálta tompítani a téma jelentőségét és a már említett módon azt Budapest számára pozitívrá kívánta fordítani.

Az már nem nevezhető meglepetésnek, hogy a kérdésben nem bontakozott ki különösebb vita, legalábbis a két ország külügyi iratai szerint. Mindkét fél tárgyalási felkészítő iratai alapján ez volt betervezve.

A november 6-i brit kormányülés jegyzőkönyve azonban egy különlegességgel szolgál a lengyel kérdésben.³⁵⁷ Carrington magyar látogatása már az ülés elején, kiemelkedő helyen került napirendre. A jegyzőkönyv szerint Kádár János „*nagy tekintéllyel rendelkező szereplő*”³⁵⁸ jelzőket kapott Ófelsége kormányülésén. Carrington ugyanakkor azt is fontosnak tartotta megjegyezni, hogy a tárgyalópartnere a lengyel kérdés kapcsán feszülten viselkedett. A brit külügyminiszter szerint Kádár aggódott, nehogy „*a Nyugat adjon a szovjeteknek valamilyen ürügyet arra, hogy megtámadják Lengyelországot*”.³⁵⁹ Az FCO vezetője a kormányülésen úgy találta a lengyel kérdés magyar megítélését, hogy Kádár igenis lehetségesnek találta az esetleges szovjet intervenciót. Láttuk, hogy a brit FCO iratban Kádár más hangsúlyokkal, magabiztosabban mutatta be a szovjet álláspontot, gyakorlatilag kizárva egy moszkvai beavatkozást. A fent idézett, feszültségre utaló mondat teljes mértékben

³⁵⁵ TNA, Secretary of State's Call on Kádár: Poland. Foreign Office Papers, ENH 026/4 1. o.

³⁵⁶ Uo. 2. o.

³⁵⁷ Conclusions of a Meeting of the Cabinet, held at 10 Downing Street on Thursday 6 November, 1980 at 10.00 am

<http://www.margarethatcher.org/document/FFFC150D6E6C4BDAB3C5A1D7082984A9.pdf>

(utolsó megtekintés: 2012. június)

³⁵⁸ Uo.

³⁵⁹ Uo.

hiányzik az FCO tárgyalási jegyzőkönyvet bemutató iratából. Mivel a Carrington-Kádár találkozóról alig található magyar külügyi irat, nehéz igazságot tenni a két brit dokumentum közötti eltérésben, igaz a magyar primer források is vélhetően kihagytak volna olyan passzust, melyben Kádár feszült lelkiállapotát feszegetik. A háttérben esetleg a Thatcher és a Carrington-FCO közötti kötélhúzás lehet. A külügyminiszter a kormányülést használhatta fel arra, hogy miniszterelnökét figyelmeztesse a már ismertetett „megafon” diplomácia, a túl éles hangvételű nyilatkozatok és esetleges tettek veszélyeiről oly módon, hogy Kádár feszült érzéseit és pesszimistább álláspontját közvetítette, miszerint a szovjetek csakis megfelelő nyugati – negatív – cselekedetek esetén avatkoznának be Lengyelországban. Eszerint Londonnak oda kell figyelni minden Varsóval kapcsolatos mozzanatra. Az is lehetséges, hogy Carrington a többi kormánytag előtti szavaival nagyobb jelentőséget szeretett volna tulajdonítani a magyar útnak, a kelet-európai országokkal való kapcsolatoknak, valamint saját minisztériumának tevékenységének azzal, hogy kiemelt helyen számolt be a budapesti útról. Tette mindezt eredményesnek, érdekesnek hangzó összegzéssel, mely a saját, illetve tárcája álláspontját próbálta előtérbe helyezni, miszerint jobban kell ezen országok felé nyitni. Így Carrington említett technikáját a magyar-angol kapcsolatok szemszögéből rendkívül fontos tényezőnek tekinthetjük.

A korabeli forrásokból ítélve barátságos Carrington-Kádár találkozáson nagy hangsúly volt az enyhülés fontosságán. Az FCO miniszter számára biztató lehetett, hogy a KB első titkára kevésbé fújta a dogmatikus szocialista nótát. Nagy mérföldkő jellegű megállapodás természetesen nem született, nem születhetett, de az angol iratokból az szűrhető le, hogy Carrington számára az összes tárgyalópartner közül Kádár volt a legszimpatikusabb. Mivel a brit külügyminiszter a lengyelekkel kapcsolatos „beszámolót” is fontosnak vélte, a Kádárral való találkozó során pozitív benyomásokkal gazdagodhatott.

Kádár János messze kiemelkedik az FCO vezetőjének budapesti útját taglaló primer forrásban. A dokumentum alapján London a magyar külpolitika nem hivatalos vezetőjével való eszmecsere-tartotta a legizgalmasabbnak és leggyümölcsözőbbnek. *„Őn (Carrington – TG) fel tudta mérni a vezetésben meglévő jelentős formátumát a többi középszerű kollégájához képest és betekintést kapott azokról a tulajdonságokról (a vezetés tulajdonságairól – TG), bármit is gondoljunk róluk, amelyek Magyarországot vezetik 1956 sötét napjai óta,”*³⁶⁰ jegyezték fel az angolok.

³⁶⁰ TNA, Visit to Hungary by the Secretary of State and Lady Carrington. Foreign Office Papers, ENH 026/4 2. o.

A magyar forradalom és szabadságharc utáni napokat egyrészt „sötétnek” nevezik a szigetországiak, másrészt magasztalják a „sötét napok” magyar főszereplőjét. Ez képzavart okozhat az olvasóban, sőt bárkiben, aki végig elemzi az elmondottakat. Az FCO minden valószínűség szerint tisztában volt Kádár 1956 utáni megtorló intézkedéseivel. A kiemelés, még az 1956-al kapcsolatos kontextusban is vélhetően ugyanazon okok miatt történt meg, mint Richard Parsonsnál. A Budapesttel és Kádár Jánossal kapcsolatos potenciális lehetőségek ebben a helyzetben fontosabb volt Londonnak, mint a múlt mélyebb vizsgálata. Carrington magyar útjának aspektusából vélhetően irrelevánsnak tartották a magyar forradalom és szabadságharc utáni eseményekre való kitérést. A „*bármit is gondolunk róluk*” pedig szabad forrásértelmezéssel azt is takarhatta, hogy az angolok mást, rosszabb dolgokat is el tudtak volna mondani Kádár Jánosról, csak azt ebben a dokumentumban nem kívánták bővebben kifejteni.

A források alapján egyértelmű, hogy az Egyesült Királyság hihetőnek tartotta Kádár Lengyelországgal kapcsolatos gondolatmenetét. *„Kádár úrnak azon véleménye, miszerint a lengyelországi vezetés problémái a szakszervezetekkel nem valószínű, hogy náluk megismétlődnek, hitelesnek tűnik. A Párt nem csak jó munkakapcsolatot tartott fenn a szakszervezetekkel az évek során, hanem a Lengyelország helyzetét aláásó gazdasági problémák sem léteznek itt,*”³⁶¹ írta az FCO anyag. A britek tehát kizárólag pozitívan nyilatkoztak a Carrington-Kádár találkozóóról.

A tárgyalások utáni, az ITN angol tévétársaságnak adott interjújában Carrington megerősítette a brit Kelet-Európa politikának azon elemét, miszerint érdemes a szocialista országokat felkeresni. *„A múltban hajlamosak voltunk hanyagolni Kelet-Európát, nemcsak politikailag, hanem kereskedelmileg is, noha ez Lengyelországra vonatkozóan nem teljesen igaz. Fontosnak tartom a jó viszonyt és azt, hogy tudjunk kereskedni. Politikai szempontból, pedig úgy gondolom, hogy bőséges haszna van az ilyen látogatásoknak. Mindent egybevetve nem hiszem, hogy a magyarokat vagy a lengyeleket okolni lehetne az Afganisztánban törtétekért és tisztázni, valamint tudatni kell azt, hogy nagyon izgulunk azért, hogy jobbak legyenek a kapcsolatok, és boldogok vagyunk, ha ez megtörténik.*”³⁶²

A hivatalos program végeztével a brit külügyminiszter az agárdi állami gazdasághoz látogatott, amely a magyar mezőgazdasági modellt volt hivatott bemutatni. A gazdaság

³⁶¹ Uo.

³⁶² TNA, Following for News Department from FENN. Foreign Office Papers, ENH 026/4 2. o. Carrington útját jelentős sajtóérdeklődés övezte. A brit delegátust húszfős írott sajtó és televíziós tudósító kísérte. A sajtó ilyen mértékű jelenléte a brit érdeklődés hitelességét támasztotta alá.

ügyvezetőjének meglepetésére Carrington külügyminiszteri tevékenysége mellett maga is jártas volt a mezőgazdaságban. A protokoll szerinti tájékoztató rövidítését kérve a Lord, a helyiek nagy meglepedésére kifejezetten kérte, hogy a formalitások helyett inkább nézzék meg a disznókat.³⁶³

A londoni összegző iratokból az látszik, hogy Carrington útját sikeresnek ítélték. *„A látogatás fő céljai teljesültek; a nemzetközi kérdések megvitatása kapcsán megvalósult a szovjet kalandor politika veszélyeinek hangsúlyozásával párhuzamos, enyhülés melletti kiállásunk. A magyarok élvezték a látogatást, amely friss lendület adott kétoldalú kapcsolatainknak.”*³⁶⁴

Érdekesség, hogy a budapesti vizitet Carrington első olyan lépésének tekintették, ahol belépett a Kelet-Nyugat törésvonal kevésbé statikus terepére. *„Az ilyen látogatások[...] ha röviden is, betekintést engednek a Kelet-Nyugat törésvonal állapotának felméréséhez. Reméljük, hogy hasznos benyomásokat szerzett, amikor a törésvonal statikus szektorából először mozdult el a törésvonal azon részére, ahol rezgések érzékelhetőek,”*³⁶⁵ jegyezte fel a titkosított dokumentum.

Carrington önéletrajzában is említi a magyar utat és a Kádárral való találkozást.³⁶⁶ Itt az említés tényét kell fontosnak vélnünk. A Lord könyvében sok útról nem számolt be, így elmondható, hogy a budapesti látogatást utólag is fontosnak tartotta.

Lord Peter Carrington külügyminiszter látogatását egyértelműen, mindkét oldal szemszögéből sikeresnek lehet ítélni. Egy folyamat, ha lassan is, de elkezdődött, a találkozótól függetlenül is. Az 1980-as év olyan volt az angol-magyar kapcsolatokban, ahol *„valódi előrelépés történt”*.³⁶⁷ Ahogy Carrington fogalmazott, a két ország igazából most kezdett egymással megismerkedni, ugyanakkor szintén az FCO vezetőjének meglátása alapján szükség volt a kapcsolatok tartalommal való megtöltésére. Különösen fontos megemlíteni azt, hogy mindez Thatcher és a konzervatív kormány alatt valósult meg.

Carrington látogatása és az 1980-as, elmozdulást jelző év után áttörés, a magyar–angol kapcsolatokban történő dinamikus változás egy ideig nem valósult meg, a további pozitív folyamatok vártak magukra. Margaret Thatcher személyes aktivitása nélkül nehéz volt újabb csatornákat nyitni. Az államközi kapcsolatokból továbbra is hiányzott a legfelsőbb szintű

³⁶³ TNA, Visit to Hungary by the Secretary of State and Lady Carrington. Foreign Office Papers, ENH 026/4 3. o.

³⁶⁴ Uo. 2. o.

³⁶⁵ Uo. 3-4. o.

³⁶⁶ Carrington 330. o.

³⁶⁷ TNA, Record of a Call by HM Ambassador, Mr. B. G. Cartledge, on the Hungarian Prime Minister, Mr. György Lázár, on 2 June 1980 at 2.30 p.m. Foreign Office Papers, 28/4129, 4. o.

A találkozón Cartledge egyértelműen nem mondott igazat Lázár György-nek, amikor Puja és Carrington bécsi találkozóját sikeresnek nevezte.

reprezentáció. A felfelé ívelő kapcsolatok ellenére 1980 után sem tűnt valószínűnek, hogy ezen a téren változás következne be, legalábbis nem a „*Vaslady*” kormányzása alatt.

Ez annak tekintetében jelenthető ki, hogy Margaret Thatcher külügyminiszterének 1980-as útját is közömbösen kezelte. A brit miniszterelnök asszony személyi titkára által jegyzett levélben³⁶⁸ Thatcher engedélyezte Carrington magyar útját, azzal a feltétellel, hogy az ne legyen összeférhetetlen a parlamenti és kormányzati elfoglaltságaival. A levél hangvételéből meglehetősen érdektelenség tükröződik. Azt az érzést kelti, mintha Thatcher asszony fontosabb utat vagy elfoglaltságot tudna elképzelni külügyminiszterének.³⁶⁹

Thatcher akkori, a témával kapcsolatos gondolkodását jól tükrözte az az eset is, amikor még magyarországi kinevezése előtt megkérdezte Bryan Cartledge-t, hogy mit szeretne a jövőben tenni. Cartledge kifejezte azon kérését, hogy Magyarországra szeretne jönni. Thatcher erre a következő szavakkal reagált: „*Magyarország? Milyen unalmas!*”³⁷⁰ Mivel Cartledge és Thatcher jóban voltak, a szavak őszinték lehettek és azt tükrözik, Magyarország a brit miniszterelnök számára ekkor még csak egy unalmas kommunista ország volt a sok közül.

Meglehetősen nehéz feladat volt a kormányfő érdeklődésének felkeltése hazánk iránt. Károly trónörökös és Diana hercegnő 1981. július 29-ei esküvőjén Bányász Rezső nagykövetnek³⁷¹ sikerült egy pár szót váltania Margaret Thatcherrel, melyben a brit kormányfő azt mondta, hogy a budapesti nagykövet³⁷² „*nagyon érdekes dolgokat jelent haza a magyarországi fejlődésről.[...] Remélem, meg tudom engedni magamnak, hogy két napot tölthessek Önöknél,*”³⁷³ közölte a miniszterelnök. Az eseményből azonban nem szabad messzemenő következtetéseket levonni, hisz Bányász visszaemlékezéseiben azt írta, hogy a kormányfő csak általánosságokban beszélt.³⁷⁴

A londoni magyar nagykövet 1981. szeptember 30-án is érdeklődött egy lehetséges miniszterelnöki útról. A kísérletet jegyző brit irat³⁷⁵ alapján London meglehetősen közömbösen tervezte háritani a magyar érdeklődést. A Kelet-Európa és Szovjet Osztály

³⁶⁸ TNA, Letter to Malcolm Adams. 1980. Foreign Office Papers, ENH 026/4

³⁶⁹ A „*content*” szó - általam interpretált „hajlandó” értelmét véve - árulkodik erről, természetesen a fenti tézis nincsen *expressis verbis* kimondva.

³⁷⁰ „*Hungary? How boring!*”

Interjú Bryan Cartledge-el, Churchill Archives Centre, Churchill College, British Diplomatic Oral History Programme.

<http://www.chu.cam.ac.uk/archives/collections/BDOHP/Cartledge.pdf> 41 (utolsó megtekintés: 2009. november)

³⁷¹ 1981 és 1984 között.

³⁷² A már említett Bryan Cartledge korábban Margaret Thatcher személyi titkára volt.

³⁷³ Bányász 1993, 120. o.

³⁷⁴ Uo. Bányász itt érdekes módon az esküvőt követő kerti rendezvényvel és annak kulináris részével jóval többet foglalkozik, mint az eszmecserevel.

³⁷⁵ TNA, Call by Hungarian Ambassador. Foreign Office Papers, ENH 020/1

vezetője, Nigel Broomfield szavai szerint Bányász a közelmúltban többször tett célzást egy esetleges Thatcher útra. „*Semmi konkrét terv nincs egy ilyen útról, és ehhez hasonló terv sincs a láthatáron. Ha ez a téma felvetődik, akkor Lord Trefgarne*³⁷⁶ *esetleg azt mondhatja, hogy a miniszterelnök bizonyára szeretne Magyarországra látogatni a megfelelő időben, de erre vonatkozóan jelenleg nincsenek tervek,*”³⁷⁷ írta Broomfield.

A Trefgarne-al való találkozón Bányász Rezső először megkérdezte, hogy illendő e egy rövid, a miniszterelnökkel való találkozót beiktatni egy magyar külügyminiszteri út során, amire pozitív választ kapott. A következő kérdése arról szólt, hogy megfelelő lehet ezen a személyes beszélgetésen átnyújtani Lázár miniszterelnöknek, a miniszterelnök asszonynak szóló, magyarországi meghívóját. Ez a mozdulat minden bizonnyal kínos momentumot hívott létre, Trefgarne ugyanis hátrította a meghívó hivatalos átadását, mondván, elegendő annak verbális átadása.³⁷⁸ A magyar nagykövetség erőfeszítései értékelendők, de 1981. őszén London részéről láthatóan nem volt meg a szándék egy magyarországi Thatcher útra.

A miniszterelnök Robert Adley-hez³⁷⁹ írt, 1981. november 19-i levele azonban a remény szikráját mutatta. Ebben Thatcher méltatta a magyar-angol kapcsolatok fontosságát, és hogy kiemelkedő fontosságú meghívást kapott Magyarországra, amelynek a megfelelő időpontban kíván eleget tenni.³⁸⁰ Thatcher szerint a meghívásnak „*nagy jelentősége van*”,³⁸¹ és amennyire lehetséges, erősíteni szeretné a kapcsolatokat. „*Személyesen megerősítem, hogy a kormány eltökélt a Magyarországgal való kapcsolatok fejlesztésében,*”³⁸² írta. A levél pozitív kicsengésű, személyes hangvételű. Hiba lenne azonban felnagyítani annak jelentőségét. A brit kormányfő ugyanis híres/hírhedt volt arról, hogy pozíciójához képest túlságosan sok levélre válaszolt személyesen.³⁸³ Emiatt az Adley-hez írt sorokban tapasztalt személyes érdeklődés, hangvétel jelentősége jelentős mértékben devalválódik. A levél konkrétumok nélküli volta, pedig ugyanolyan távolságba helyezte a brit miniszterelnök esetleges látogatását, mint az a levél megszületése előtt volt. A következő években ez a távolság azonban fokozatos ledolgozásra került.

³⁷⁶ Az FCO államtitkára, 1981-1982 között.

http://en.wikipedia.org/wiki/David_Trefgarne,_2nd_Baron_Trefgarne (utolsó megtekintés: 2012. június)

³⁷⁷ Uo. 1. o.

³⁷⁸ TNA, Call by Hungarian Ambassador, Thursday, 24 September at 1215. Foreign Office Papers, ENH 020/1 1. o.

³⁷⁹ A brit-magyar parlamenti bizottság elnöke, konzervatív képviselő.

³⁸⁰ MNLOL 6-13, 0038/3, 1981

³⁸¹ Uo.

³⁸² Uo.

³⁸³ Nem művészi túlzások tehát a „*Vaslady*” című film (2012) azon jelenetei, ahol a kormányfő a falklandi háború áldozatainak hozzátartozóihoz személyesen írt levelet.

d, Puja Frigyes londoni útja

A „*Vaslady*” esetleges budapesti útja bizonytalan távolságba került, de a magyar diplomáciának hamarosan esélye nyílt azt közelebb hozni. Puja Frigyes 1982-es londoni útja jelentette ezt a lehetőséget. A britek Carrington látogatásával és a közelgő Puja úttal úgy érezték, „*részleges*”³⁸⁴ választ adtak a magyar vezetés azon igényére, hogy növeljék a magas szintű találkozások számát, de úgy vélték, hogy az Egyesült Királyságnak a legfelsőbb szinten is szükséges prezentálnia magát a magyarok előtt. A magyar külügyminiszter, 1982. január 12-14. között lezajló szigetországi útjára így be lett iktatva egy Thatcher-Puja találkozó. Noha a tárgyalás pontos időpontját változtatgatták, az végül január 13. 15 órára lett fixálva és arra brit részről egy hosszabb, a mélyebb háttérrel is vizsgáló felkészítő dokumentum,³⁸⁵ valamint egy rövidebb, jegyzetszerű tárgyalási tématerv³⁸⁶ is készült.

Ezen angol iratok alapján a brit miniszterelnök által a tárgyaláson elsődlegesen érintendő téma a kétoldalú kapcsolatok lesznek. Az államközi viszonyban eszerint a fő üdvözlendő elem az immár rendszeresített magas szintű politikai dialógus, mely „*a bizonytalan nemzetközi helyzetben fontosabb, mint valaha*”.³⁸⁷ Legalábbis Thatchernek ezt kellett volna mondani Pujának, a háttérrel nyújtó irat azonban kitér arra, hogy a brit érdekek csekély volta miatt a bilaterális kapcsolatok jók ugyan, de hiányzik belőlük a szubsztancia.³⁸⁸ A hosszabb tervezet részletesen foglalkozik a kormányfő esetleges magyarországi látogatásával. Az angolok zárójelben megjegyzik, hogy brit miniszterelnök még sosem látogatott el Budapestre és az első utat a magyarok erőteljesen erőltetik, a látogatás azonban nincsen tervbe véve, és a lengyel fejlemények miatt erre nem is szabad kötelezettséget vállalni. Lehetséges javaslatként az fogalmazódott meg, hogy a Bányász Rezsőnek nyáron elmondottakat lehetne elismételni.³⁸⁹ Ismeretes, Diána hercegnő esküvőjén egy udvarias, de az eddigiekhez képest személyesebb, kecsgetőbb elutasítást kapott a magyar nagykövet. A rövid jegyzet szerint azonban rögtön hárátni kellene majd a miniszterelnöknek az esetleges útjával kapcsolatos

³⁸⁴ Call by Hungarian Ambassador. Foreign Office Papers, ENH 020/1 2. o.

³⁸⁵ A Freedom of Information „*Az információ szabadsága*” angol törvény (2005) által lehetővé tett egyéni kérvényeim révén hozzám kerülő brit titkosított dokumentum, melyek ily módon lettek feloldva a titkosítás alól. Innentől (FOI). Background, Brief for Call by Hungarian Foreign Minister, Mr Puja, 13 January 1982 at 3.00 PM. Foreign Office Papers, ENH 026/1 1. o.

³⁸⁶ FOI. Call by the Hungarian Foreign Minister: 13 January 1982. Foreign Office Papers, ENH 026/1 1. o.

³⁸⁷ FOI. Brief for Call by Hungarian Foreign Minister, Mr Puja, 13 January 1982 at 3.00 PM. Foreign Office Papers, ENH 026/1 1. o.

³⁸⁸ FOI. Background, Brief for Call by Hungarian Foreign Minister, Mr Puja, 13 January 1982 at 3.00 PM. Foreign Office Papers, ENH 026/1 1. o.

³⁸⁹ Uo. 2. o.

magyar felvetést. „*Tudatában vagyunk annak, hogy van egy érvényes meghívás Magyarországra. Megfelelő időben jó lenne ennek eleget tenni. Jelenleg nincsen tervbe véve ilyesmi,*”³⁹⁰ jelentette ki az FCO anyag. A tervezett úttal kapcsolatos háritás csak adott esetben, magyar kérés esetén került volna bevetésre, mégis egyfajta határvonal húzást láthattunk. Ezt a londoni véleményt tekinthetjük egy olyan állásfoglalásnak, miszerint a kapcsolatok fejlődnek és rendszeres a magas szintű párbeszéd, de a legfelsőbb szintre emelkedés ideje még nem jött el. Az iratban először találkozunk a lengyel ügygel, mint kifogással a magyarországi látogatás elhárítására.

A kereskedelmi kapcsolatok témakörét, csak akkor lenne érdemes felvetni a szigetországiak szerint, ha azt a magyarok felhozzák. A részletesebb felkészítő irat megjegyzi, hogy Magyarország mindössze a 73. legnagyobb export piacát jelenti az Egyesült Királyságnak és az iparosodásban és modernizációban is le vagyunk maradva a térségbeli országokhoz képest. London azt is fájlalta, hogy az elmúlt években kevés nagy projektet nyertek el hazánkban.³⁹¹ A megállapítások sajnos újdonságot jelentenek a brit primer források között: kevés olyan kijelentést lehet olvasni, ahol az angolok meglátása alapján Magyarország le van maradva a térség többi országához képest. Ha Budapest gazdasági kérdés kapcsán volt megemlítve, ott általában a már ismertett pozitív toposzok (új gazdasági mechanizmus, piacgazdasági elemek) kerültek elő, nem az, hogy le lennénk maradva a modernizációs és iparosodási folyamatokban. Noha ez nincs *expressis verbis* leírva, a kelet-európai országokban több megbízást nyerhettek el angol cégek. Érdekesség, hogy a magyar diplomácia mindenáron erőltette a legfelsőbb szintű látogatást, de ennek érdekében nem találhatóak annak nyomai, hogy ezt egy-két brit cég magyarországi „*helyzetbe hozásával*” elősegítették volna.³⁹² Pedig a nyugati világ első hölgy kormányfője e gazdasági vonatkozású sorok mellett biztos nem sikkadt el: a szibériai gázvezeték kapcsán láthattuk, mennyire a szívéen viseli a szigetországi cégek sorsát, és az angol vállalatok magyarországi sikereiről bizonyára értékelt volna kézzelfogható, konkrét példákat.

A fentiek mellett a „*Vaslady*” tárgyaláson prezentált reakcióját London pozitív hangvételűnek szánta, olyan tartalmat beleértve, miszerint a „*kereskedelmi kapcsolatok általában véve nagyon jók*”.³⁹³ A valóságot csak súroló megállapítás nagyobb hitelességet nyert azzal, hogy a

³⁹⁰ Uo. 1. o.

³⁹¹ Uo. 2. o.

³⁹² Számos helyen és kontextusban szó esik harmadik országban történő kooperációról, ezt a brit iratok itt is megemlítik.

³⁹³ FOI. Brief for Call by Hungarian Foreign Minister, Mr Puja, 13 January 1982 at 3.00 PM. Foreign Office Papers, ENH 026/1 1. o.

London azt is kommunikálni szeretne volna, hogy a kapcsolatokat építeni, fejleszteni kellene, mert a helyzeten az Egyesült Királyságban és a világgazdaságban tapasztalható recesszió sem segített.

A nagy gazdasági vonatkozású általánosságok mellett a londoni anyagban Magyarország IMF és Világbank csatlakozási kérvénye konkrétumként szerepelt. A hosszabb felkészítő irat az IMF csatlakozási folyamatok kapcsán azt írta hazánkról, hogy látván a kelet-nyugati kapcsolatok kedvezőtlen hangulatát, „radikális lépéseket”³⁹⁴ tettünk a pénzüpiacokhoz való hozzáférésért. Radikális lépések alatt a részleges konvertibilitási kísérletünk és az IMF-hez való csatlakozási kérelmünk publikus voltát értették.³⁹⁵ Az IMF-be való belépési kísérletünk értelemszerűen új elemeként jelent meg a hazánkról szóló jelentésben és ez egyértelműen pozitívan van feltüntetve, Thatcher emellett a „radikális lépések” szavak hatására – ráadásul a gazdaságpolitika terén – bizonyára bekönyvelt egy képzeletbeli pluszt a nevünk alá. London mindenesetre fontosnak tartotta megemlíteni a folyamatok támogatását.³⁹⁶ A témákból, a túl sok általánosságból, a felkészítő jegyzetben foglalt alapvetően defenzív hangvételtől sajnos arra a következtetésre kell jutni, hogy Londonban egy rövid, konkrétumokat alapvetően nélkülöző általános vizitnek szánták a Puja-Thatcher találkozót.

A lengyel kérdés a monotonitás és menetrendszerűség megtörésével kecsegtetett. A részletesebb felkészítő irat bőségesen ír az 1981. decemberi és azt követő események magyarországi vonatkozásával kapcsolatban. Miután a brit dokumentum előadta a hivatalos magyar politikai vonalat,³⁹⁷ kifejtésre kerültek a magyarok egyéb informális csatornákon keresztül elhangzó aggodalmai. *„A hivatalos optimizmus – miszerint a lengyel sürgősségi lépések működni fognak – ellenére a magyar hatóságok privát körökben nem ennyire hevesek. A magyar vezetés egy gyors megoldást szeretne Lengyelországban, amely egy újjáélesztett Kommunista Párton alapulna, magyar hozzájárulás nélkül. Tudatában vannak annak, hogy egy hosszas katonai elnyomás milyen káros hatásokkal lenne a szocialista hitelességre és a saját (a magyarok – TG) nyugati gazdasági kapcsolataikra,”*³⁹⁸ adta elő az FCO anyag.

London tehát ismerte a magyarok kétes lelkesedését a lengyel szükségállapot iránt. A budapesti privát aggodalmak fenti hangoztatásából a Varsói Szerződés szövetségesei közötti esetleges törésvonalak felhozatala lehetett a cél, igaz, ennek *expressis verbis* említése nélkül.

³⁹⁴ Uo. 3. o.

³⁹⁵ Uo.

³⁹⁶ Uo. 2. o.

³⁹⁷ *„A hivatalos reakció üdvözölte a rendkívüli állapot bevezetését Lengyelországban és elítélte az Egyesült Államok Lengyelország és a Szovjetunió elleni intézkedéseit.”* Uo. 3. o.

³⁹⁸ Uo.

Bryan Cartledge budapesti nagykövete további háttér információkkal világított rá a magyarok kurrens helyzetére. *„A recesszió és a magas energiaárak következtében a gazdaságuk (a magyaroké – TG) (éppen hogy) tartja magát, de nagyon sérülékeny lenne egy esetleges, kelet-nyugati kereskedelmet súlyosan érintő korlátozás és/vagy a nyugati hiteleknek a Varsói Szerződés országai számára történő befagyasztása esetén. Az ebből adódó negatív gazdasági fordulat a magyar rezsim számára sokkal súlyosabb politika fejfájást okozna, mint a Szolidaritás példája valaha okozhatott volna.”*³⁹⁹ Cartledge azzal folytatta, hogy a magyarok számára pontosan azért oly fontos Puja látogatása, mert mutatja, hogy a kommunikációs csatornák még mindig élnek, a Kelet-Nyugat párbeszéd még létezik, és ebben a magyarok szerepet vállalnak.⁴⁰⁰ A brit nagykövete tisztában volt azzal, hogy még Puja sem számított egy könnyű tárgyalásra a lengyelországi események miatt, hiszen a magyarok tudták, hogy a rendkívüli állapot *„semmit nem fog megoldani hosszú távon”*.⁴⁰¹ London érdekes párhuzamot vont Kádár *„Aki nincs ellenünk velünk van”* szlogenje és Jaruzelski politikája között: szerintük a kettő közötti kontraszt meglete és annak megvilágítása ellen biztosan nem tudnának tiltakozni a magyar politikusok.

A fenti mondatok bemutatták a magyarok érzékeny helyzetét, a szigetországiak látták, mennyire kínos és veszélyes Budapest számára a szövetséges országban zajló eseménysorozat. A kérdés az volt, a Thatcher-Puja találkozón hogyan kezelik ezt a helyzetet.

A január 11-i NATO külügyminiszteri tanácskozás fokozta a kérdés fontosságát: a gyűlés után a Thatcher-Puja találkozóra készült egy kiegészítő tématervezet.⁴⁰² A primer forrás szerint a miniszterelnök esetleg felvethetné a lengyel témát a magyar külügyminiszterrel való tárgyalásán. Ezt a kimenetelt (ha a kormányfő felvetné a lengyel témát) tartalmazó felkészítő dokumentum a nyugati világ ismert aggályait sorolta fel. A Varsói Szerződés tagjainak szóló negatív lajstrom a szükségállapot azonnali beszüntetését, a fogva tartottak elengedését és az Egyházzal valamint a Szolidaritással való párbeszéd felvételét követeli.⁴⁰³ A legsúlyosabb mondat természetesen az esetleges szovjet beavatkozásra vonatkozott, amely *„A nemzetközi kapcsolatok szempontjából a legsúlyosabb következményekkel járna és az enyhülés végét jelentené.”*⁴⁰⁴

³⁹⁹ FOI. Hungarian Foreign Minister's Visit (Bryan Cartledge), 12-14 January. 1. Foreign Office Papers, ENH 026/1

⁴⁰⁰ Uo.

⁴⁰¹ Uo.

⁴⁰² FOI. Supplementary Brief for Call by Hungarian Foreign Minister, Mr. Puja: 13 January 1982 at 1500 Hours. Foreign Office Papers, ENH 026/1 1. o.

⁴⁰³ Uo.

⁴⁰⁴ Uo.

A szigorú (tervezett) szavak végén azonban ismét van egy, a magyaroknak szóló pozitív üzenet, miszerint a kormányfő tudatában van annak, hogy hazánk az elmúlt évtizedben „*innovatív*”⁴⁰⁵ bel-, és külpolitikát folytatott, amit a Nyugat üdvözölt és kár lenne, ha mindezt veszélyeztetnék a lengyelországi fejlemények.⁴⁰⁶ Egy ilyen kemény üzenet minden bizonnyal negatív tárgyalási hangulathoz vezetett volna, kétes kimenetellel. A fő kérdés ezzel kapcsolatban az volt, a tervezet szövegéből mennyit épített volna be Margaret Thatcher.

London azonban számoltak azzal a lehetséges kimenetellel, hogy Puja talán megpróbálja majd elterelni a beszélgetést (távol ettől a témától). A kalkuláció jogos volt, hiszen a magyar titkosított tématervezet fontossági sorrendje alapján Budapest Afganisztán és Kambodzsa után csak hetedik napirendi pontként kívánta megtárgyalni a lengyel kérdést.⁴⁰⁷ Az Egyesült Királyság irataiban megfogalmazottak alapján a britek úgy látták, a magyar külügyminiszter nem fog szívesen beszélni a lengyelországi helyzetről. „*Sokkal szívesebben kezdené el a szokásos turnéját a világ különböző politikai problémájáról,*”⁴⁰⁸ írta London. Bár ez a mondat korántsem pozitív, az eddigiek során megszokottnak mondható Puja Frigyes elleni szlogenek (ettől az egy negatív megjegyzéstől eltekintve) nem hangoztak el. Nem került kimondásra például az, hogy ha valaki képes lenne megvédeni a védhetetlen álláspontot, az a doktriner magyar külügyminiszter lenne. A szavakból még az is érződik, hogy szinte sajnálják, Puja milyen kellemetlen helyzetre számíthat a lengyel ügy miatt.

Ha Puja valóban a témától való figyelemelterelést választja, akkor az FCO anyag szerint „*nem érdemes a párbeszéd fő témájává avanszálni Lengyelországot*”⁴⁰⁹ A britek tehát nem szándékozták a magyaroknak szegezni a lengyel kérdést, nem kívánták ezzel a kellemetlen témával elrontani a bilaterális kapcsolatokban – eddig a pontig – szinte csúcspontnak szánt Thatcher-Puja találkozót. Igaz, hogy egy alapvetően protokollárisnak szánt beszélgetésen meglehetősen barátságtalan lépésnek számított volna a lengyel kérdés ilyen agresszív erőltetése. A téma forszírozása nélkül viszont nem lehetett a lehetséges törésvonalakat feszegetni, illetve nem lehetett megismerni a magyarok valódi álláspontját.

A Thatcher-Puja találkozót előkészítő brit dokumentum azonban ennél többet is elárul a magyarokról való szigetországi vélekedésről, illetve arról, a tárgyalásnak miért kellene barátságos hangnemben lezajlania. „*A politikánk eddig a kelet-európai országok*

⁴⁰⁵ Uo. 2. o.

⁴⁰⁶ Uo.

⁴⁰⁷ MNLOL 6-13, 1551/8

⁴⁰⁸ FOI. Hungarian Foreign Minister's Visit (Bryan Cartledge), 12-14 January. Foreign Office Papers, ENH 026/1 2. o.

⁴⁰⁹ Uo.

*diszkriminálására való törekvésen alapult, belső fejlődésük és a szovjetektől való szófogadásuk mértéke alapján. Magyarország, véleményünk szerint, relatíve sikeresen küzdött az érdekeiért és a gazdasági reformok bevezetéséért.*⁴¹⁰ Mivel ezen mondat elsősorban a miniszterelnöknek készült, a „*Vaslady*” talán felfigyelt hazánkra, a térségben való egyedi státuszunkra. A diszkriminálási, vagyis differenciálási politika esszenciája és Magyarországhoz köthető volta, valamint annak a miniszterelnök felé történő exponálása egyértelműen pozitív fejleménynek tekinthető. Ezen logika alapján nem kellene a magyarokat büntetni, sarokba szorítani a lengyel események kapcsán.

London azonban fenntartotta a szovjetek és egyéb Varsói Szerződés tagok felé üzenés lehetőségét. „*Noha nem javasoljuk annak sugallását Puja úr felé, hogy a magyaroknak közvetlen felelőssége lenne a lengyelországi szükségállapot bevezetéséért, a miniszterelnök ettől függetlenül talán hangsúlyozhatja a lengyelországi események jelentőségét és hatásukat a kelet-nyugati kapcsolatokra globális szinten, beleértve a magyarokkal való kapcsolatainkra,*”⁴¹¹ jegyezte fel a Külügyminisztérium dokumentuma.

Összegzésképpen elmondhatjuk, hogy a magyarokról szóló pozitív gondolatokkal párhuzamosan, vagy azok ellenére az Egyesült Királyság ekkor a differenciálási politika azon szintjén állt, miszerint vannak lényeges különbségek, pozitív kiemelkedések a térségben, a szovjetekkel való kapcsolatokban meglévő negatív tendenciák, események azonban a kiemelkedő országokkal való bánásmódot is ebbe a negatív spirálba húzták bele. A lengyelországi nyomokat nem lehetett kitörölni a magyar-angol kapcsolatokból (sem).

Az összes, a témával kapcsolatos forrás elemzése alapján nem lehet egyértelműen eldönteni, az angolok mennyire erőltették volna a lengyel kérdést a Thatcher-Puja találkozón. A bizonytalanság ill. a nem egyértelmű állásfoglalás tükrözi az angol külpolitika sajátosságát, az FCO és Thatcher speciális viszonyából adódó többszínűséget. A titkosított iratanyag alapján a lengyel témának a körülményekhez képest való teljes mellőzése, ill. a külügyminiszteri-miniszterelnöki találkozón való leglényegesebb megtárgyalandó elemként való szerepeltetése sem volt kizárható.

A lengyel kérdés megvitatása, illetve a brit miniszterelnök és magyar külügyminiszter közötti beszélgetésre szánt teljes tematikát azonban kénytelenek vagyunk feltételes módban említeni. A Thatcher-Puja találkozó ugyanis törlődött a programról: a *tabula rasa* oka Margaret

⁴¹⁰ Uo.

⁴¹¹ Uo.

Thatcher fiának holléte körüli bizonytalanság,⁴¹² ami miatt a miniszterelnök összes január 13-i programját lemondták. A magyar-angol kapcsolatok szempontjából Mark Carol hat napos eltűnése meglehetősen szerencsétlenül jött.

Puja Frigyes angolai látogatásának legfontosabb összejövedele így sajnálatos módon elmaradt. A történelem számtalan „*mi lett volna ha*” kérdései közül ezt is nehéz megítélni; vajon hogyan alakult volna a találkozó kimenetele, ha mégsem történik meg ez a szerencsétlen, Mark Carol Thatcher incidens. A tárgyalás protokollárisnak ígérkezett, ugyanakkor ismerve Margaret Thatcher és Puja Frigyes személyiségét, aligha múlt volna el érdekesebb esemény nélkül. A személyes találkozók, csúcspolitikusok közötti tárgyalások az 1980-as években sokszor különösen nagy jelentőséggel, esemény és sorsfordító jelleggel bírtak. Margaret Thatcherre és politikai találkozóira ez az állítás többszörösen igaz volt. Nála kifejezetten sokat számítottak az aktuális megérzések, benyomások. Ez egyrészt női mivoltából adódhatott, de nagyobb részt talán a személyiségének volt köszönhető: meggyőződéses politikus volt, és rögtön véleményt alkotott egy-egy témáról, politikusról, amiről visszaemlékezéseiben többször megbizonyosodhatunk. Puja Frigyes valószínűleg felkeltette volna a „*Vaslady*” érdeklődését, és minden bizonnyal határozott véleményt vont volna maga után. Természetesen túlzás lenne kijelenteni, hogy az akkori politikai helyzetben a magyar külügyminiszter és az angol miniszterelnök közötti tárgyalás beilleszkedett volna az évtized legnagyobb hatású találkozóinak közé, de a magyar-angol viszony szempontjából igenis sorsdöntő esemény lehetett volna a téli alkalom. Egy dolgot biztosan leszögezhetünk: Margaret Thatcher és Puja Frigyes tárgyalása befolyásolta volna a kapcsolatok további menetirányát. A primer források alapján a britek is sajnálták az első olyan találkozó elmaradását, ahol a kormányfőjük először találkozhatott volna a magyar kormány valamelyik tagjával. Amint láttuk, a tárgyalási tématervek bő tartalommal lettek elkészítve, a programban mindvégig ott szerepelt a találkozó, azt ténylegesen az adott napon, az utolsó pillanatban lett lemondva.

Az államközi kapcsolatokban lévő irány így nem változott kritikusan, ezt többek között az biztosította, hogy a miniszterelnök helyére lépő William Whitelaw belügyminiszter és Puja Frigyes közötti párbeszéd érdekességek nélkülire sikerült. Megtisztelő volt, hogy a brit

⁴¹² Mark Carol Thatcher a Dakar Ralin túnt el 6 napig, nyomába többek között 9 repülőgép eredt. A nyomkövetők első körben egy nagy kifizetetlen éttermi számlát találtak. Az eltűnés, a keresés és a számla költsége meglehetősen kínos lett a kormányfő számára. Üzleti ügyei és az esetleges összeférhetlenség miatt Thatcher tanácsadói azt javasolták az 1987-es választások előtt, hogy Mark távozzon Angliából. http://en.wikipedia.org/wiki/Mark_Thatcher (utolsó megtekintés: 2013. május) és <http://m.mg.co.za/article/2005-01-13-thatcher-the-wayward-son> (utolsó megtekintés: 2015. június)

kormány ilyen magas szinten helyettesítette a kormányfőt, de a tárgyalható témák tárháza leszűkült azáltal, hogy egy belügyminiszter találkozott egy külügyminiszterrel. Ráadásul Thatcher hiánya illetve az azzal kapcsolatos brit szabadkozás – melyet a magyar iratok részleteztek⁴¹³ – is determinálta a Whitelaw-Puja közötti diskurzust. A fő kérdés, miszerint milyen mértékben kerül terítékre az időszak legfőbb politikai ügye meg is oldódott a maga módján: Whitelaw és Puja egy szót sem ejtettek Lengyelországról. Az egyetlen említésre méltó momentum a Margaret Thatcher-nek szóló magyarországi meghívó újbóli „átadása” volt, amelyet a tervezett módon, udvariasan hátrítottak a britek, a már ismert „*megfelelő időben*”⁴¹⁴ történő realizálás meglebegtetésével.

A magyar külügyminiszter angliai látogatásának csúcspontja így a Carrington-Puja találkozó lett, illetve találkozók lettek: a brit külügyminiszter három külön diskurzust folytatott magyar kollégájával. Ez a tényező az 1980-as események fényében bír jelentőséggel. Ismeretes, az akkori külügyminiszteri csúcs előtt London Pujával egy találkozót is elegendőnek vélt. Akkor a britek azt remélték, „*megússzák*” azt, hogy többször kelljen a magyar politikussal találkozni. Ezúttal kifejezetten szerették volna a többszörös találkozást, két etap eleve be volt tervezve, a harmadikat, pedig maga Carrington szerette volna beiktatni Puja látogatásának végére.

Az első találkozóra január 13-án reggel került sor és a két politikus rögtön rátért a hidegháborús helyzetelemzésre. Puja véleménye alapján a nemzetközi kapcsolatok romlottak legutóbbi találkozások óta, míg Carrington szerint azok jelentősen javultak a budapesti útkor tapasztalt állapotokhoz képest, majd egy pár perccel később saját magát cáfolta meg azzal, hogy kifejtette: a hangulat tagadhatatlanul romlott a lengyel helyzet miatt.⁴¹⁵ A brit külügyminiszter önellentmondásával megbocsátható hibát vétett annak fényében, hogy Puja Frigyes a primer forrásban másfél oldalnyi írott szöveggel „indította” a beszélgetést, ami minden bizonnyal megzavarta a Lordot, aki megköszönte a magyar „*expozeit*”.⁴¹⁶

A menetrendszerű hosszas bevezetésében Puja számon kérte a nyugat emberjogi téren elért eredményeit, majd elmondta, hogy hazánk szinte bármilyen áron készen lenne javítani a nyugattal való kapcsolatokat, de „*politikai engedmények nélkül*”.⁴¹⁷ A bármi áron, de engedmények nélkül közötti logikai ellentmondásra nehezen lehet magyarázatot találni;

⁴¹³ MNLOL 6-13, 0082/4

⁴¹⁴ FOI. Call on the Home Secretary by the Hungarian Foreign Minister. Foreign Office Papers, ENH 026/1 1. o.

⁴¹⁵ FOI. Record of a Discussion between the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs and the Hungarian Foreign Minister at 10.00 AM on Wednesday 13 January 1982 at the Foreign and Commonwealth Office. Foreign Office Papers, ENH 026/1, 1-3. o.

⁴¹⁶ Uo. 3. o.

⁴¹⁷ Uo. 1-2. o.

ugyanakkor a kétoldalú viszony javulásáért való bátrabb kiállás dicsérendő taktika volt a magyar külügyminisztertől, hiszen a legutóbbi találkozón hiányzott ez a lendület.

A várakozásoknak megfelelően a lengyel kérdés adta az első találkozó gerincét. Meglepetésnek mondható, hogy a magyar fél hozta fel a témát és így Carringtonnak nem kellett mérlegelni, hogy mikor és hogyan vezesse be azt a kérdést, amelynek megvitatásából a britek remélhettek nagyobb előnyt. A meglepetésszerű témafelhozatal háttérében az angolok által prognosztizált terelő taktika állhatott, hiszen Puja a *„Szükségtelen belemenni a lengyelországi krízis okainak részleteibe”*,⁴¹⁸ mondattal indított, melynek célja a téma rövid lezárása lehetett. A magyar külügyminiszter által írt jelentésben büszkén megerősítette a fenti tézist, miszerint valóban élt a megelőzés taktikájával. *„Lord Carrington érdeklődésének elébe menve ismertettem véleményünket a lengyelországi és az afganisztáni helyzettel kapcsolatban is.”*⁴¹⁹

Az angolok által említett gyors lezárás azonban relatív fogalom, Puja Frigyesnél ez több bekezdésnyi szöveget jelentett a londoni primer forrásban. Sőt, a magyar külügyminiszter támadásba lendült a Szolidaritás hibáztatásával (igaz, meglepetésre a lengyel Kommunista Párt 1980 előtti hibáit is megemlíti), valamint a nyugati szankciók elleni verbális offenzívával. Érvelése alapján a két hidegháborús fél megegyezett abban, hogy a lengyel kérdés belügy, a Nyugat mégis szankciókat alkalmazott, ezzel Puja szerint a transzatlanti szövetség ellentmondásba került korábbi állításaival.⁴²⁰ A bilaterális kapcsolatok szemszögéből tekintve a legérdekesebb mondat a hazánk elleni, 1956 utáni szankciókkal való párhuzamban található. Puja meglátása szerint a szankciók az eredeti céllal szemben pontosan az ellenkező hatást váltották ki, ez történt Magyarországgal is 1956 és 1963 között: ebben az időszakban Budapest azért nem mert liberálisabb politikát folytatni, mert nem szerette volna azt a látszatot kelteni, hogy nyugati kényszer hatására teszi azt.⁴²¹ A magyar forradalom és szabadságharc utáni megtorlások fényében ezen állítások bizonyára vita alapját képezik. Puja logikája alapján a nyugati szankciók hibáztathatóak az 1956-63 közötti szigorú Kádári intézkedésekért.

⁴¹⁸ Uo. 2. o.

⁴¹⁹ MNLOL 6-13, 0082/5

⁴²⁰ FOI. Record of a Discussion between the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs and the Hungarian Foreign Minister at 10.00 AM on Wednesday 13 January 1982 at the Foreign and Commonwealth Office. Foreign Office Papers, ENH 026/1 2. o.

⁴²¹ Uo.

Carrington mondandója elején nem vette fel Puja tempóját, békésebb hangnemben reagált: szerinte a két fél ugyanazt a teleszkópot nézi, csak a teleszkóp két különböző végéből.⁴²² A válasz udvarias volt annak fényében, hogy Puja Frigyes mondandója nem egy azonos teleszkópot, hanem egy másik univerzumot szimbolizált. Idővel azonban Carrington a rideg tények elé állította magyar kollégáját, például számba vette a szükségállapotról szóló anyagoknak a Szovjetunióban történő nyomtatását. A Lord véleménye alapján az elnyomó rendszer elleni cselekvés hiánya nem a be nem avatkozást, hanem a közömbösséget jelentené, és ennek megfelelően a szükségállapot megszüntetését, a foglyok szabadon bocsátását és az Egyházzal, valamint a Szolidaritással való párbeszéd folytatását jelölte meg mint célokat, aminek bekövetkezésekor változhatna a Nyugat álláspontja.⁴²³ Puja gyorsan és taktikusan riposztzott, az Egyesült Államok Törökországgal és a latin-amerikai országokkal szembeni politikáját okolva az adott ország, térség hasonló problémáiért. Érveinek kifejtése után érezhető volt a magyar külügyminiszter szándéka, hogy tömören és barátságosan zárja le a témát. *„A lengyel helyzet lassan konszolidálódik, és lassan fel fogják oldani ezt a szükségállapotot.[...] Nekünk sem kellene ennyit Lengyelországról beszélni, de ilyen jó hangulatú beszélgetésnél ez megengedhető,“*⁴²⁴ írta a magyar jegyzőkönyv. A konkrét nyugati követeléseket, pedig Puja ügyesen hátrította azzal, hogy biztos azok bekövetkeztében, ugyanakkor ennek esélyét szerinte csökkentik a nyugati szankciók és az általuk okozott pénzügyi nyomás.⁴²⁵ Carrington ezzel egyetértett, sőt *„ördögi körnek“*⁴²⁶ nevezte a fennálló helyzetet, ezzel közvetetten elismerve azt, hogy a nyugati szankciók felfüggesztése valóban könnyítene a helyzeten.

A magához képest diplomatikus magyar külügyminiszter itt egyértelmű taktikai győzelmet aratott. Nemcsak a téma kivédését érte el, hanem a kérdésben elhangzó utolsó angol szavak a magyar mondanivalók igazának elismerését jelentették. A lengyel kérdés itt ugyanis berekesztésre került, és következhetek a Puja Frigyes számára sokkal kellemesebb témák, mint a Közel-Kelet, különösen az Irán-Irak háború.

Itt sajnálhatjuk igazán, hogy a *„Vaslady“* nem tudott találkozni a magyar külügyminiszterrel. Láthattuk, hogy Carringtonnak jutott osztályrészül a varsói kérdés kezelése (a miniszterelnök

⁴²² Uo. 3. o.

⁴²³ Uo. 3-4. o.

⁴²⁴ MNLOL 6-13, 0082/7

⁴²⁵ FOI. Record of a Discussion between the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs and the Hungarian Foreign Minister at 10.00 AM on Wednesday 13 January 1982 at the Foreign and Commonwealth Office. Foreign Office Papers, ENH 026/1 4. o.

⁴²⁶ Uo.

helyett), a tématervekben szereplő célok elérése. A brit külügyminiszter egyik célját sem érte el igazán, egyrészt nem sikerült a téma esetleges kihagyásával békésnek, a bilaterális kapcsolatok szempontjából gyümölcsözőnek kihozni a beszélgetést, a keményebb hangnem és a magyar fél kérdőre vonása pedig túl gyengén sikerült, oly mértékig, hogy Puja ezúttal valóban győztesnek érezhette magát. A tárgyaláson a magyar fél gyakorlatilag csak a lengyel vezetés hibáit ismerte el, és nem is kaptak átütő cáfolatot, míg az angol fél nem tudta kétségtelenül bebizonyítani, hogy a nyugati szankciók tényleg javíthatnak a helyzeten. Carringtonnak talán sebességet kellett volna váltani, fel kellett volna vállalni a konfrontációt, vagy legalábbis nem ennyiben hagyni a dolgokat, de diplomatikus hírnevéhez híven ezt nem tette. Margaret Thatcher a győzni vágyás, a meggyőződés és a személyisége miatt biztosan nem hagyta volna ilyen állapotban a vitát, és reakciója bizonyára más végeredményhez vezetett volna. Peter Carrington stílusa idomult Puja Frigyeshez, és a beszélgetés ennek mentén alakult, míg Margaret Thatcher jelenléte esetén ez aligha történt volna meg.

Nem tisztünk megítélni, hogy mindez negatív vagy pozitív lett volna a magyar-angol kapcsolatok szemszögéből, de a Carrington-Puja párbeszéd egyrészt azért volt kevésbé érdekes az utókor számára,⁴²⁷ mert a két politikus másfél évvel ezelőtt már találkozott egymással, másrészt a brit politikus kimért, érzelmek nélkül, diplomatához túlságosan híven konfrontációt kerülően tárgyalt Pujával, aki a lengyel kérdésben győzelmet könyvelhetett el magának, még akkor is, ha ez a győzelem nem igazán hozott politikai tőkét. Mindenesetre London nem érte el a tárgyalás előtt felvázolt politikai célját, illetve mivel azok eleve rugalmasak és/vagy határozatlanok voltak, nem is igazán érthette el azokat. A sorok elemzésekor számunkra Margaret Thatcher azon szavai köszönnek vissza, mely szerint az FCO nem képviseli elég határozottan a brit érdekeket. Ezt a kijelentést kizárólag a Carrington-Puja tárgyalások alapján némi túlzás lenne alkalmazni, de ízelítőt kaptunk abból, hogy a kritika megtételekor mire gondolhatott a miniszterelnök. A határozatlanság bizonyára nem lett volna jelen, ha Thatcher vezette volna a tárgyalást, így ebben az esetben megtudhattuk volna, Puja Frigyes látogatása alkalmából London valóban mit szeretett volna, és mit tudott volna elérni a lengyel kérdésben.

Peter Carrington és Puja Frigyes második tárgyalási szekciója az első alkalom magasságait is alig érte el. A január 13. esti találkozón a bilaterális kapcsolatok szempontjából áttörést aligha

⁴²⁷ A Puja-Carrington tárgyalások Egyesült Királyságban lezajló fordulójával kapcsolatos magyar primer források, főleg a tárgyalás utáni jelentések – a budapesti tárgyalásokhoz képest – viszonylag kevés újdonságot rejtenek magukban, ezért ebben az alfejezetben ritkán elemzem őket. A magyarok által rögzített tárgyalási jegyzőkönyvek is nagyrészt megegyeznek a londoni anyagokkal.

hozó, Puja Frigyes titkosított jelentésében⁴²⁸ rendkívül bő terjedelemben elemzett témák, mint Dél-Afrika, Latin-Amerika, különösképpen Nikaragua kerültek górcső alá.⁴²⁹ A beszélgetés végén, szinte zárójelben szóba kerültek a magyar-angol kapcsolatok is, amelyet a felek a már 1980-ban ismert, jók a kapcsolatok, de bővülésre szorúlnak mottó alapján nyugtáztak. Csalódást keltő, hogy konkrétumok nem hangzottak el, Puja Frigyes a Margaret Thatcher részére szóló, a William Whitelaw belügyminiszternek már szóban átadott meghívást ismételte el. Nem volt pozitív jel, hogy Carrington még a remény foszlányát jelentő udvariassági kifejezéseket sem alkalmazta, ezúttal mindössze a kitérő válaszként értékelhető „fontosnak tartotta a rendszeres találkozásokat”,⁴³⁰ mondat hangzott el.

A két politikus másnap reggel találkozott harmadszorra egy búcsúra és rövid beszélgetésre. A felek az Egyesült Államok szerepéről vitatkoztak, és az eszmecsere meglehetősen kordialisra sikerült.⁴³¹ A téma potenciálisan feszültséget okozhatott volna, ennek elmaradásának egyik oka abban rejlett, hogy Carrington nem volt annyira híve az Egyesült Államok politikájának, mint Margaret Thatcher. Ez természetesen nem azt jelentette, hogy Puja újabb hosszasan monológjának minden egyes pontja vállalható lett volna a Lordnak, hanem hogy egyáltalán voltak benne vállalható, egyetértésre okot adó elemek. Az USA kérdésköre bizonyosan másképp alakult volna, ha a miniszterelnök vezette volna a tárgyalást. A reggeli találkozó jelentősége elsősorban abban állt, hogy annak létrejötte nem volt kőbe vésve, kizárólag akkor valósulhatott meg, ha ezt a britek (is) szerették volna. Az angol dokumentumok erre eredetileg „slim”,⁴³² azaz kevés esélyt láttak. A bilaterális kapcsolatok szempontjából öröndetes, hogy a két miniszter tárgyalássorozata pozitív hangulatban zárult.

A három alkalom annak a jele is volt, hogy a szigetországiak megbékéltek Puja Frigyes személyiségével, és jellemében fejlődést láttak. A londoni iratok alapján a magyar külügyminiszter ezúttal a „kevésbé doktriner, mint eddig volt”⁴³³. [...] Puja úr a vártnál sokkal nyugodtabb volt.”⁴³⁴ és „Higgadtabb lett az évek alatt, az öntudatos, szürke imperialista-ellenes jellemből a nemzetközi politika tapasztalt államférfija lett (legalábbis ennek szeretné

⁴²⁸ MNLOL 6-13, 0082/5

⁴²⁹ FOI. Record of Talks between the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs and the Hungarian Foreign Minister, at 1900 HRS on Wednesday, 13 January at Admiralty House. Foreign Office Papers, ENH 026/1

⁴³⁰ Uo. 3. o.

⁴³¹ FOI. Record of Conversation between the Secretary of State and the Hungarian Foreign Minister, Mr Frigyes Puja, at the Carlton Tower Hotel on 14 January 1982 at 0830 Hours. Foreign Office Papers, ENH 026/1

⁴³² Uo. 1. o.

⁴³³ FOI. Visit of the Hungarian Foreign Minister. Foreign Office Papers, ENH 026/1

⁴³⁴ FOI. Visit of the Hungarian Foreign Minister: 12-14 January 1982 (Nigel Broomfield). Foreign Office Papers, ENH 026/1

láttatni magát),⁴³⁵ jelzőket kapta. A magyar külügyminiszter pozitívan reagált arra a szerencsétlen esetre is, melynek során 20 percet ragadtak egy FCO liftben.⁴³⁶ Alapvetően megmaradtak a régi jelzők, miszerint „*előrelátható módon reagált*”,⁴³⁷ és „*bizonyos kérdésekben semmi újat nem tudott mondani*”,⁴³⁸ de elmúlt az az időszak, amikor London szinte szalonképtelennek tartotta a magyar politikust.

A brit belügyminiszter és külügyminiszter mellett Puja Frigyes találkozott David (Lord) Trefgarne-al, az FCO államtitkárával. A találkozón egy fokkal nagyobb hangsúlyt kaptak a bilaterális kapcsolatok, ill. elhangzott egy érdekes brit felvetés. Trefgarne megkérdezte a magyar külügyminisztertől, hogy KGST/EGK megállapodás hiányában érdekes lehet-e Magyarország számára egy kétoldalú megállapodás az Európai Közösséggel.⁴³⁹ A magyar politikus válaszában vázolta, hogy számos európai országgal nem volt kereskedelmi megállapodás, ennek ellenére ezen országokkal zökkenőmentesen folyik a kereskedelem, és Magyarország tartja magát a KGST azon álláspontjához, miszerint az EGK-val nem köt bilaterális megállapodásokat.⁴⁴⁰ Amikor a brit államtitkár Románia esetét említette, Puja keleti szomszédunk politikáját a sor megkerülésének nevezte.⁴⁴¹ A magyar politika részéről ekkor még nem merült fel az EGK-val való külön megállapodás keresése, a tárgyaláson Puja a következő kitéréjével a KGST egységességét hirdette. „*Mi technikai jellegű kétoldalú egyezményeket szívesen kötünk, de tartjuk magunkat a KGST döntéséhez.*”⁴⁴²

Ahogy az 1980-as Carrington út alatt, Puja Frigyes most is relatív keveset foglalkozott a kétoldalú gazdasági kapcsolatokkal. Az IMF és Magyarország viszonyáról szóló kérdést illetékeség hiányára nem válaszolta meg, helyette viszont fontosnak tartotta megemlíteni, hogy Magyarország nem csak a gazdasági kapcsolatokat tartotta fontosnak, hanem az összképet, és ennek kapcsán megismételte az esetleges miniszterelnöki út jelentőségét.⁴⁴³ Az az információ, miszerint a kétoldalú kapcsolatoknak szüksége van egy Thatcher útra, már többszörösen kommunikálva volt a britek felé, ezen az alacsonyabb szintű találkozón fontosabb lett volna mélyebben belemenni a gazdasági kapcsolatokba, a felszín vakarása és az

⁴³⁵ FOI. Visit of the Hungarian Foreign Minister, 12-14 January 1982. (Bryan Cartledge), Foreign Office Papers, ENH 026/1 3. o.

⁴³⁶ Uo. 2. o.

⁴³⁷ Uo. 4. o.

⁴³⁸ Uo. 6. o.

⁴³⁹ FOI. Record of Talks between Lord Trefgarne and Mr F Puja, Hungarian Foreign Minister: FCO: 14 January 1982, 2. Foreign Office Papers, ENH 026/1

⁴⁴⁰ Uo.

⁴⁴¹ Uo. 2. o.

⁴⁴² MNLOL 6-13, 0082/6

⁴⁴³ FOI. Record of Talks between Lord Trefgarne and Mr F Puja, Hungarian Foreign Minister: FCO: 14 January 1982, 2. Foreign Office Papers, ENH 026/1 3. o.

általános panaszkodás helyett. Puja Frigyes fejlődése tehát nem vonatkozott a gazdasági kapcsolatok fontosságának felméréshez, amit a magyar külügyminiszter nem prezentált eléggé a tárgyalásokon, akárcsak 1980-ban.

A korabeli titkosított angol források mindezek mellett pozitívan értékelték a magyar külügyminiszter januári látogatását. Puja fejlődéséről és arról, hogy a körülményekhez képest nagyon sok időt töltöttek vele az angolok, már volt szó. London emellett azt is fontosnak tartotta kiemelni, hogy Carrington külügyminiszter *„kétségek nélkül tudatta Pujával, hogy a brit és a többi nyugat-európai kormány milyen súlyosan ítéli meg a lengyel katonai rezsimnek a Helsinki Záróokmányt és az emberi jogokat sértő cselekedeteit”*.⁴⁴⁴ Az iratokban többször szereplő állítást⁴⁴⁵ nem látjuk indokoltnak és helyén valónak; tartalma véleményem szerint nem teljesen fedi a valóságot. Az, hogy az angolok ily sűrűn ismétlik ezt a tényezőt, annak a jele lehet, hogy ezt tartották utólag a legfontosabb eredménynek, főleg a lengyel kérdésben, és ennek kijelentésével nyugtázták, hogy elérték a számukra kitűzött legfőbb célt. Puja Frigyessel kapcsolatban, pedig azt írták, hogy *„várható”*⁴⁴⁶ módon kezelte a lengyel kérdést és *„szomorú módon”*⁴⁴⁷ ugyanazt mondta, mint amit vártak tőle. Ez szintén túlzó kijelentés, főleg annak fényében, hogy a felkészítő iratok többször azt jósolták, hogy a magyar külügyminiszter esetleg hátrítani fogja a témát. Az igazság azonban az volt, hogy Puja Frigyes jól kezelte a lengyel kérdést, még ha sokszor az ismert KGST szlogenekkel is, valamint ügyesen védte ki Carrington támadásait: az angol külügyminiszter nem érte el az erkölcsi győzelmet és hervadtra sikerült az állítólagos nyomatékos nyugati figyelmeztetés is. Véleményem szerint a briteknek Margaret Thatcher nélkül nem sikerült diplomáciai győzelmet aratni még akkor sem, ha az iratokban ezt állították.

Sajnos a látványos előrelépés hiánya a lengyel kérdésben, Puja Frigyes oda-vissza látogatása és az ebből adódó megismerése, valamint a magyar-angol kapcsolatok konkrétumokban való csekélysége felvetette a kérdést a britek részéről, vajon mi értelme volt a londoni látogatásnak. Bryan Cartledge nagyköveti beszámolójában teszi fel a kérdést: *„Legitim kérdés, hogy az ilyen formális látogatások érdemlegesek e, és indokolják e az értékes*

⁴⁴⁴ FOI. Visit of the Hungarian Foreign Minister, 12-14 January 1982. (Bryan Cartledge), Foreign Office Papers, ENH 026/1 5. o.

⁴⁴⁵ Carrington saját beszámolójában is azt állítja, hogy határozottan szállt szembe Pujával. FOI. Hungarian Foreign Minister's Visit: 13/14 January. (Peter Carrington) 1. Foreign Office Papers, ENH 026/1 1. o.

⁴⁴⁶ FOI. Visit of the Hungarian Foreign Minister, 12-14 January 1982. (Bryan Cartledge), Foreign Office Papers, ENH 026/1 4. o.

⁴⁴⁷ Uo. 7. o.

*minisztériumi időkeret felhasználását, főleg akkor, amikor a látogató oldal érintett személyiségei nem nyújtanak intellektuális kompenzációt vagy nem adnak okot derűre.*⁴⁴⁸

Véleményem szerint jogtalan a kérdésfeltevés és igazságtalan lenne megállapítani a briteknek, hogy felesleges lett volna Puja útja, hiszen ha ez így lett volna, akkor az FCO feje semmiféleképpen nem találkozott volna háromszor a magyar kollégájával, főleg nem egy eseményteli héten és főleg nem úgy, hogy korábban milyen negatív véleménnyel voltak Pujáról, nem beszélve arról, hogy a harmadik találkozót kifejezetten Carrington szerette volna megvalósítani. A magyar külügyminiszter ráadásul ezúttal nem adott különös okot arra, hogy ez a kérdés felmerüljön.

Szerencsére Cartledge nem adott saját kérdésére igazságtalan, a látogatás haszontalanságát hirdető választ, azaz beszámolójában érdemesnek tartotta az ilyen vizitek folytatását. A budapesti angol nagykövet meglátása szerint fontos a kelet-európai országokkal való kommunikációs csatorna „*karbantartása*”⁴⁴⁹ arra az esetre, ha a térségben olyan helyzet adódna, melyben a párbeszéd kritikussá válhat.⁴⁵⁰ Eszerint a miniszteri párbeszédnek részesei a kommunikációs folyamatnak, ráadásul a nagykövet úgy vélte, Puja Frigyes különösen fontos személy ebben a láncban: mivel a magyarok a külügyminiszterük összes tárgyalásáról kénytelenek beszámolni Moszkvának, Puja Frigyes egy eszköz is volt egyben az angoloknak. „*Úgy lehet rá (Puja Frigyesre – TG) tekinteni, mint egy hasznos kommunikációs vonalra a szovjet vezetés felé. Ez egy olyan funkció, mely nem haszon nélküli számunkra, különösen egy olyan időszakban, amikor nehéz a Moszkvával való közvetlen kommunikáció,*”⁴⁵¹ írta Cartledge, akinek logikája alapján Puja Frigyest már a Moszkva felé történő üzenés miatt is érdemes volt fogadni. A fenti érvek már korábban is elhangzottak a britek részéről, kérdés, hogy a lengyelországi fejlemények nélkül is ezen az állásponton lettek volna, más szavakkal a szigetországiak vajon egy kevésbé felfokozott nemzetközi helyzetben is ugyanígy vélekedtek volna. Természetesen a kétoldalú kapcsolatokban végbemenő pozitív hozadék miatt is hasznos volt a látogatás a brit nagykövet szerint,⁴⁵² de ez akár egy üres frázis is lehetett.

Erre a kérdésre is nemleges választ lehet adni, a Puja Frigyes útra fontos momentumként tekintett a brit politika, és nem csak a budapesti nagykövetük látta így. Bryan Cartledge gondolatmenetét ugyanis továbbvitte Nigel Broomfield, az FCO Kelet-Európa és Szovjet Osztály vezetője, aki úgy vélte, hogy a magyaroknak különösen fontos volt az út. Úgy látta,

⁴⁴⁸ Uo.

⁴⁴⁹ Uo. 8. o.

⁴⁵⁰ Uo.

⁴⁵¹ Uo.

⁴⁵² Uo.

hogy a lengyelországi helyzet, az IMF csatlakozási kérelem, valamint a pénznem részleges konvertabilitása iránti magyar próbálkozások miatt Budapest a nyugattal szeretné megtartani a politikai és gazdasági kapcsolatok jelenlegi szintjét.⁴⁵³ A magyar primer források is többször alátámasztották Broomfield véleményét, Budapest „*nagy fontosságot tulajdonított*”⁴⁵⁴ az angliai útnak és úgy vélte, London is hasonlóan érzett. „*Egyetértettünk abban, hogy a magas szintű látogatások erősítik kapcsolatainkat,*”⁴⁵⁵ jegyezte fel a magyar külügyi dokumentum. Az érzés, Cartledge pesszimista kérdésfeltevése ellenére valóban kölcsönös volt, a látogatás a britek számára is fontossággal bírt. „*A kelet-európai országokkal szemben egy diszkriminálási politikát szeretnénk alkalmazni; a lehetőségekhez képest szeretnénk bátorítani a változásokat és a Moszkvától való távolodást,*”⁴⁵⁶ írta Broomfield. A látogatás utáni beszámoló elemzésekor láthatjuk, végre sikerült az FCO-nak szavakba önteni, pontosan milyen céllal szeretnének nekivágni a kelet-európai politikusokkal folytatott tárgyalásoknak, és ez független volt a lengyelországi helyzettől, ergo a Budapesttel való kapcsolattartás nem csak Jaruzelski miatt fontos. A Puja-Carrington találkozón kevés elemét láthattuk a diszkriminálási politikának, de a tárgyalások utáni iratok elemzésekor rábukkanhatunk egy konkrét FCO javaslatra is: Broomfield szerint a Lengyelországgal, valamint a Szovjetunióval szembeni intézkedések meghozatalakor figyelembe kell venni azok Magyarországra való hatását is.⁴⁵⁷ A kezdeti aggodalmak után így a Puja Frigyes-Peter Carrington „oda-vissza” találkozó a bilaterális kapcsolatokat tekintve pozitívan zárult. Magyarország egy favorizált kategóriába került a két külügyminiszteri út után, ami a Pujáról szóló előzetes brit véleményeket tekintve Budapest szempontjából rendkívül jó eredménynek mondható, még akkor is, ha a magyar-angol partnerségnek bőven volt hova tovább fejlődnie. A további előrelépést elsősorban a konkrétumok, a kapcsolatok lényeges, kézzelfogható elemekkel történő bővülése hozhatta. Ez elsősorban a kereskedelem-gazdaság-pénzügy területén mehetett végbe.

⁴⁵³ Visit of Hungarian Foreign Minister, Mr Puja (Nigel Broomfield), Foreign Office Papers, ENH 026/1

⁴⁵⁴ MNLOL 6-13, 0082/5

⁴⁵⁵ Uo.

⁴⁵⁶ Visit of Hungarian Foreign Minister, Mr Puja (Nigel Broomfield), Foreign Office Papers, ENH 026/1

⁴⁵⁷ Uo.

e, A magyar-angol gazdasági kapcsolatok vázlatja az első Thatcher kormány idején

A gazdasági kapcsolatok általános említést nyertek el az eddig ismertetett brit primer forrásokban és a külügyminiszteri találkozókban, meglehetősen kevés konkrétummal. A részletesebb gazdasági kapcsolatrendszer, és azok indítékainak főbb elemeit érdemes lehet áttekinteni, még akkor is, ha ez a terület a magyar-angol reláció egyik kevésbé érdekes aspektusának is tűnhet. Peter Carrington budapesti, valamint Puja Frigyes londoni útja alatt csak részlegesen került terítékre a kérdéskör, egyik fél sem szorgalmazta igazán a kereskedelmi kapcsolatok felfuttatásának ügyét, amint fent említettem, Budapestnek ezen a téren jobban kellett volna kihasználni a tárgyalásokat. Igaz, hogy mai szemmel nézve elképzelhetetlenül rosszabb szinten állt a brit gazdaság, mint Margaret Thatcher kormányzása után vagy a 21. században; a vizsgált időszakban azonban mégis Magyarország állt a csőd szélén, ergo nekünk lett volna fontosabb a reláció ezen szegmensének felpörgetése.

Margaret Thatcher kormányra kerülésekor megvolt a stabil alap a két ország közötti gazdasági kapcsolatok fejlődésére, az 1970-es években ugyanis az Egyesült Királyságba irányuló magyar export megötszöröződött, míg az import a háromszorosára növekedett. Magyarországnak a fejlett nyugati országokkal való külkereskedelmében Nagy-Britannia a 4. és 5. hely között mozgott a 1980-as éveket megelőző évtizedben. Ez a pozíció kiemelkedőnek tűnhet annak fényében, hogy a politikai kapcsolatok milyen alacsony szinten álltak a Thatcher kormány hivatalba lépése előtt.

A lenti táblázatból azonban kiderül, hogy az 1980-as és 1981-es évben a magyar export csökkenő tendenciát mutatott, és még 1982-ben sem érte el az 1970-es évtized végének szintjét.

A magyar-brit kereskedelmi mérleg millió font sterlingben:⁴⁵⁸

	1978	1979	1980	1981	1982	1983
Export	42,5	51,7	43,3	41,0	44,1	54
Import	64,5	61,0	69,0	84,2	77,4	89

⁴⁵⁸ MNLOL 6-14, 006378/2, 1981; MNLOL 6-51, 00370, 1984; MNLOL 6-142, 003632, 1987.

Mérleg	-22	-9,3	-25,7	-43,2	-33,3	-35
--------	-----	------	-------	-------	-------	-----

A brit aktívum (és ezzel a magyar passzívum növekedése) miatt a külkereskedelmi kapcsolatokban Budapestnek minőségi fejlődésre lett volna szüksége. Ez még egy ok arra, hogy a találkozón a magyar félnek erőteljesebben kellett volna szorgalmazni bizonyos lépéseket, melyek orvosolni próbálták volna ezt a helyzetet. Amint láttuk ez korántsem így alakult, illetve az erre irányuló kísérletek erőtlenek voltak. Mitöbb, a gazdasági kapcsolatok terén történő negatív tendenciák, nem lettek eléggé hangsúlyozva, mintha egyik fél sem vette volna komolyan a riasztó statisztikákat. London sem tett sokat a helyzet javulásáért, pedig a stagnáló, illetve csökkenő adatok reálértékben szinte drámai visszaesést jelentettek. Javulás a második Thatcher kormány első évének végén, ill. a második ciklus idején következett be, amikor a felek komolyabban kezdték venni ezt a területet.

Ami a kereskedelmi kapcsolatok összetételét illeti, a magyar források szerint Magyarország importjának 60%-át nyers és alapanyagok tették ki. Magyarország elsősorban vegyipari termékeket, textil-nyersanyagokat és hengerelt árukat vásárolt az Egyesült Királyságból. Ami a Nagy-Britanniából behozott többi kategóriát illeti, a gépek és szállítóeszközök aránya 25%-os, a fogyasztási iparcikkek 7%-os, míg a mezőgazdasági termékek 2-4%-os részesedéssel bírtak.

A Nagy-Britanniába irányuló magyar export közel felét a fogyasztási iparcikkek (textiláru, ólomkristály, sikküveg termékek, izzólámpák és hűtőgépek) alkották. A magyar kivitel 20%-át sem alkották a mezőgazdasági és élelmiszeripari cikkek. A gyümölcs és főzőfélék, vetőborsó, méz és bor által dominált agrár export a korábbi majdnem 40%-ról csökkent 20% alá. A vegyipar és műanyagipar az export egy ötödét jelentette, míg a gépipar (járműipari alkatrészek, általános szerszámgépek, rádiócsövek, konténerek) 8-9%-al részesedett a magyar exportból.⁴⁵⁹

A londoni források a következő megoszlást mutatták:

⁴⁵⁹ Az adatok forrása: MNLOL 6-14, 006378/2, 1981 ; MNLOL 6-51, 00370, 1984; MNLOL 6-142, 003632, 1987.

***Az Egyesült Királyság Magyarországból történő importjának első tízes listája, 1980,
az értékek ezer font sterlingben értendők:⁴⁶⁰***

1.	Elektromos gépek, berendezések, eszközök	5364
2.	Ruházati, felszerelési tartozékok	5184
3.	Textilek	3488
4.	Zöldség, Gyümölcs	3161
5.	Nem-fémes ásvány gyártmányok	2931
6.	Vas és acél	2726
7.	Lábbeli	2374
8.	Egyéb gyártott cikkek	2056
9.	Műgyanták és műanyagok	1883
10.	Gépjárművek (Beleértve a légpárnás járműveket)	1519

***Az Egyesült Királyságból Magyarországra történő exportjának első tízes listája, 1980,
az értékek ezer font sterlingben értendők:⁴⁶¹***

1.	Organikus kemikáliák	7256
2.	Általános ipari gépek és felszerelések	6231
3.	Textilek	5728
4.	Bizonyos iparágakra specializálódott gépek	4488
5.	Elektromos gépek, berendezések, eszközök	4112
6.	Fém-ből készült gyártmányok	3754
7.	Műgyanták és műanyagok	3512
8.	Egyéb gyártott cikkek	3436
9.	Kémiai anyagok és termékek	3324
10.	Színező-, festő-, cseranyagok	2630

A csökkenés okai elsősorban nem a kétoldalú kapcsolatokban keresendők, hanem annál mélyebb problémákból fakadtak.⁴⁶² A magyar gazdaság általános hanyatlásának csak egyik

⁴⁶⁰ FOI. Visit of the Hungarian Foreign Minister, Mr Puja, 12-14 January 1982. Annex „A”, Foreign Office Papers, ENH 026/1

⁴⁶¹ Uo.

⁴⁶² Botos Katalin-Kőrösi István: Nemzetközi Gazdasági Ismeretek. Szent István Társulat, Budapest, 2004. 218. o.

jele volt a magyar-angol kereskedelem ilyen, Magyarország számára szomorú állapota. A krónikusan rossz magyar gazdasági állapoton kívül a kétoldalú kereskedelem visszaesésért az Európai Gazdasági Közösség diszkriminatív politikája is felelős volt. A közösségi gazdaságpolitikát Magyarország irányába nem az EGK-ba csak 1973-ban belépő Nagy-Britannia szabta meg. London inkább arra hajlott, hogy töröljék ezen intézkedéseket. Az 1973-as év abból a szempontból is releváns, hogy az EGK-val folytatott külkereskedelmünk utoljára ebben az évben mutatott többletet.⁴⁶³ Ezen folyamat alól Nagy-Britannia sem képzett kivételt.

A kétoldalú gazdasági kapcsolatok elemzésekor azonban nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy azok száma az Egyesült Királyság gazdaságának problémái is befolyásolták. Magyarország külkereskedelmének, fejlett nyugati országok alkotta listáján Nagy-Britannia az 1970-es évek végén elért 4-5. helyét elvesztette és egészen a 7-8. helyig esett vissza. 1982-ben a magyar exportban a 8., míg az importban a 7. helyet töltötte be. Így hiába nőtt a Magyarországra irányuló szigetországi export, a magyar gazdaságban csökkent a britek szerepe, legalábbis relatív értelemben véve. Nyugat-Európa többi országa jobban tudta növelni a magyarországi exportját. Ezért a jelenségért sem a kétoldalú politikai kapcsolatok hibáztathatóak, a vizsgált korszakunkat az Egyesült Királyság egy rendkívül korszerűtlen gazdasággal kezdte. A Nyugat-Európa vezető államaival való gazdasági, technológiai versenyben Nagy-Britannia jelentősen le volt maradva, legalábbis 1979-ben.⁴⁶⁴ A számok elemzésekor így arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy ekkor nem csak a magyar, hanem a brit gazdaság is strukturális gondokkal küszködött.

⁴⁶³ Uo.

⁴⁶⁴ Ez a tendencia az 1980-as években fokozatosan fordult meg. Még Margaret Thatcher politikájának legnagyobb ellenzői is elismerik a gazdaság korszerűsítéséért tett egyes intézkedéseit, igaz annak árnyoldalainak hangsúlyozásával. Az egyik legfontosabb makrogazdasági sikert az infláció letörése jelentette. A gazdasági struktúra átalakításának legnagyobb elemét a nagy állami tulajdonban lévő vállalatok privatizációja jelentette. Többek között a British Airways, British Steel, British Gas, British Telecom és a Cable and Wireless cégek kerültek magántulajdonba, sok esetben a közeposztályt juttatva – életükben először – részvényekhez. Szemben egyes, más országokban történő magánosítások eredményeivel, ez nem Nagy-Britannia vagyonának szétesztését, hanem a brit gazdasági struktúra teljes megújulását és újbóli világszínvonalra emelését eredményezte. A munkanélküliség több milliós növekedése az érem másik oldalát jelentette. A Thatcher-féle gazdaságpolitika évtizedekig vitaforrást fog jelenteni a közgazdászok (és a szélesebb publikum) számára. A vita a 2008-as gazdasági válságkor újult erővel a felszínre került, sok közgazdász a „*Vaslady*” tőzsdei intézkedéseinek tulajdonította a pénzügyi krachot. Ennek fő oka az 1986-os ún. „*Big Bang*” (Nagy Durranás-nak lehetne fordítani), amikor a pénzügyi szabályok egyszerűsítésével és a londoni tőzsde modernizálásával London újra a világ pénzügyi központja lett. A burjánzó gazdasági előnyök mellett a szabályozás radikális mértékű csökkentése még az akkori, egyébként zseniális pénzügyminiszter, Nigel Lawson (1983-1989-ig töltötte be a posztot) szerint is a gazdasági világválság egyik okozója volt.

http://en.wikipedia.org/wiki/Nigel_Lawson (utolsó megtekintés: 2015. február)

http://en.wikipedia.org/wiki/Big_Bang_%28financial_markets%29 (utolsó megtekintés: 2015. február)

Nagy Britannia exportjának mindössze 0,1%-át, míg importjának 0,08%-át bonyolította le Magyarországgal,⁴⁶⁵ így túlzás lenne azt állítani, hogy a bilaterális gazdasági kapcsolatok jelentős szerepet játszottak Anglia gazdasági arzenáljának működésében. Ez az arzenál ugyanakkor messze nem volt olyan nagy, mint napjaink szigetországi gazdasága és egy egészségesebb állapot bizonyára nem engedte volna meg a fenti táblázatban látható aktivitás hiányát.

Az elenyésző százalékok ellenére azonban a gazdasági viszony fontosságát más vonalon, nevezetesen az angolok hitelnyújtási politikájából lehet a legjobban érzékelni. London Európa legfőbb pénzügyi központjaként biztosította az 1970-es évek során felvett közép és hosszú lejáratú magyar hitelek többségét. A magyar primer források azt is említik, hogy Magyarország és Anglia között számos nem publikus, kétoldalú hitel megállapodás is érvényben volt.⁴⁶⁶ A Magyar Nemzeti Banknak, Londonban jegyzett közép és hosszú lejáratú hiteleinek együttes összege meghaladta a 3 milliárd amerikai dollárt, ami rendkívül magas összegnek számított és jelezte, már ekkor hol tartott a magyar eladósodás.

A hitelezés területén való kétoldalú kapcsolat akkor lett kritikusan fontos, amikor Magyarország a csőd szélére került. Egészen pontosan a vizsgált korszakunk elején, 1979-től változtak meg a nemzetközi hitelfelvételek feltételei. A második olajárrobbanás⁴⁶⁷ és az ún. kamatrobbanás⁴⁶⁸ miatt a hitelezési lázat egy hitelezési hisztéria váltotta fel.⁴⁶⁹ A nyugati és közel-keleti hitelezők elkezdtek felmondani a betéteiket, és a konzorciális, azaz a több bank és ország által szervezett hitellehetőségek is beszűkültek. Ez az általános helyzet húsbavágó probléma lett Magyarországnak is, a nemzetközi hitelezők az 1980-as évek elején során több mint 1,5 milliárd amerikai dollárt vontak ki az országból.

A csőd szélén álló Magyarországnak a BIS⁴⁷⁰ és az IMF hitelei nyújtottak életbevágóan fontos segítséget. Az Egyesült Királyság a BIS által szervezett, három hitelben játszott domináns szerepet,⁴⁷¹ és ezzel a lépéssel az angol-magyar kapcsolatokban London pénzügyi segítsége

⁴⁶⁵ MNLOL 6-14, 006378/2, 1981

⁴⁶⁶ MNLOL 6-51, 00370, 1984

⁴⁶⁷ Az olaj világpiaci árainak újabb, 1973 óta a második robbanásszerű emelkedése ismét jelentős mértékben rontotta hazánk külkereskedelmi feltételeit. A termékek többszörösét kellett előállítani ugyanannyi olajért.

⁴⁶⁸ Ez Magyarország olcsó hiteleit megdrágította. A két „robbanás” közül ez még kártékonyabb volt a magyar gazdaság számára, mint az olajárak emelkedése.

Botos, Kőrösi 190. o.

⁴⁶⁹ Uo.

⁴⁷⁰ Bank For International Settlements, Nemzetközi Fizetések Bankja

⁴⁷¹ Botos, Kőrösi 190. o.

Az 1982-es esztendő során a Manufacturers Hannover Trust 260 millió dolláros, a Lloyds Bank International 75 millió fontos, míg a Barclays Bank International 50 millió fontos hitelt biztosított hazánknak. MNLOL 6-51, 00370, 1984 és

egyértelműen fontos aspektusként jelent meg. Magyarország a Nemzetközi Valutaalaphoz valamint a Világbankhoz 1981-ben nyújtotta be a felvételi kérelmét, amit Nagy-Britannia készségesen támogatott.⁴⁷² A fentiek miatt nem lenne túlzás azt kijelenteni, hogy az Egyesült Királyság és pénzügyi intézményei jelentős szerepet játszottak abban, hogy Magyarországnak sikerült elkerülni a fizetésképtelenséget.⁴⁷³

A jó pénzügyi kapcsolatokban fontos szerepe volt a Bank of England-nek, az Egyesült Királyság jegybankjának. A bank korábban ismertetett kormányzója Gordon Richardson kétszer (1975-ben valamint 1980-ben) is járt a magyar fővárosban. Tímár Mátyás, a Magyar Nemzeti Bank elnöke az 1976-os és 1981-es esztendő során szintén két alkalommal tárgyalt Londonban.

Egy brit titkosítás alól feloldott irat szerint 1980-ban Richardson magyar nyomásra tett eleget a meghívásnak.⁴⁷⁴ Ez a tényező is mutatta, mennyire fontos volt számunkra a brit jegybank elnök szimpátiájának elnyerése a pénzügyi krízissel fenyegető helyzetben. Richardson Geoffrey Howe pénzügyminiszternek írt, 1982. március 16-i levelében a következő elmélkedés alapján kért segítséget Magyarország számára. *„A helyzetet két fő ok miatt tartom súlyosnak. Az első az a nagyon komoly veszély, ha Magyarország – amelynek racionális gazdaságpolitikájával kiváltotta a nyugati bankárok többségének különleges bizalmát – a hitelezés átütemezését kérné, akkor az fokozná az extrém elővigyázatosságot mutató magatartást, amelyet a nyugati bankok általában tanúsítanak Kelet-Európa iránt.[...] Aggodalmam második oka politikai. Magyarország elmúlt évtizedben mutatott fejlődése egy általuk szocialista piacgazdaságnak nevezett rendszerben kétségtelenül példaként és tanulságként szolgált Kelet-Európa többi részének.[...] Ha úgy gondoljuk, ahogyan én, hogy Kelet-Európában a szociális és gazdasági változás csak ilyen evolúciós fejlődés során jöhet létre, akkor egy óriási csapás lenne, ha Magyarország pusztán azért bukna meg, mert a Nyugat nem hajlandó nekik segítő kezet nyújtani egy nehéz időszak átvészeléséhez.”*⁴⁷⁵

A levél hangneme és érvelése Richard Parsons volt nagykövet írásaihoz hasonlított. Akkoriban a brit jegybank elnökök nem rendelkeztek nagy hatalommal. Példa erre, hogy

FOI. Visit of Mr Marjai, Hungarian Deputy Prime Minister: 6-11 March 1983. Foreign Office Papers, ENH 026/1, 1. o.

⁴⁷² A két világszervezethez Magyarország 1982. május 6-án tudott csatlakozni.

⁴⁷³ Az 1980-es évek gazdasági, pénzügyi kapcsolatait, főleg a hitelezés területén csak fő vonalakban, a szűkebb témához kapcsolódó részletekkel ismertetem, a téma nagyobb fokú megvilágítása tágabb tartalmi keretet kívánna.

⁴⁷⁴ Note of the Governor's Telephone Conversation with Tim Lankester (No. 10) 6.00 p.m. on Thursday 3 July. <http://www.margareththatcher.org/document/113076> (utolsó megtekintés: 2015. február)

⁴⁷⁵ Gordon Richardson letter to Geoffrey Howe. (1982. március 16.)

<http://www.margareththatcher.org/document/133797> (utolsó megtekintés: 2015. február)

Thatcher sikeres inflációs politikájának főbb döntéseinek meghozatalában nem játszott érdemi szerepet a Bank of England, a bank vezetőjének szavára azonban így is figyelniük kellett a kormány minisztereinek. Geoffrey Howe későbbi külügyminiszterré válása mellett a levél fontossága abban is rejlett, hogy láthatjuk, Gordon Richardson révén volt egy folyamatos hang a brit politikában, mely Magyarország pénzügyi és ezáltal politikai segítségét szorgalmazta. A külügyminiszteri látogatások elméleti, diplomáciai sikerei így egy gyakorlati, konkrét területen történő pénzügyi segítség elméleti oldalát szolgálták. Richardson egészen a BIS hitelig és ez után is folytatta ezen, Magyarország támogatását szolgáló tevékenységét, amiben az FCO részéről Nigel Broomfield és Malcolm Rifkind is segítette.

Aktivitásuk azért is volt rendkívül fontos, mert a nemrég titkosítás alól feloldott iratok alapján ebben az időszakban két kulcsszereplő, Margaret Thatcher és Geoffrey Howe (akkor még pénzügyminiszter) nem mutattak túl nagy lelkesedést a magyar témában.⁴⁷⁶ Jó példa erre, hogy a Magyarország iránt eddig nem túl sok mindent mobilizáló Francis Pym külügyminiszter 1982. szeptember 22-én Magyarország érdekében írt egy levelet,⁴⁷⁷ a pénzügyminiszternek – és külügyminiszter utódjának – címezve. Az FCO vezetője ebben a következő kulcs gondolatokat szerepeltette.

*„Továbbra is erősen azt az álláspontot képviselem, hogy a magyar gazdasági kísérlet megérdemli a támogatást. A jelenlegi nehézségeik ellenére a rendszer igenis működik és a gazdaság menedzselésének piacorientált hozzáállásának modelljét kínálja azon kelet-európai országoknak mely saját gazdasági problémájuk megoldása érdekében ezekhez a módszerekhez fordulnának.”*⁴⁷⁸ Miután Pym ecseteli, tudatában van annak, hogy a britek eddig is sokat segítettek, a további segítségnyújtás érdekében a következőket írta, arra hivatkozva, hogy az elmúlt 6 hónap segítése mit sem ér, ha most veszni hagyják Magyarországot.

*„De rövid távon segítségre van szükségük. Ha a reformok elbuknak, egyedül a szovjet-féle ortodoxia lehet a nyerő, az összes Kelet-Európára vonatkozó gazdasági és politikai következményével együtt.”*⁴⁷⁹ Pym tehát látta az ügy jelentőségét, ami által ő is jobban kezdett figyelni Magyarországra.

Az elenyésző számok, a csökkenő tendenciák, a két ország gazdaságának eltérő, de bizonyos szempontból hasonló krónikus problémái ellenére a gazdaság és pénzügy terén jöttek létre

⁴⁷⁶ Chancellor of the Exchequer letter to Governor of the Bank of England ('Hungary')
<http://www.margareththatcher.org/document/133799> (utolsó megtekintés: 2015. február)

⁴⁷⁷ Francis Pym letter to Geoffrey Howe.

<http://www.margareththatcher.org/document/133801> (utolsó megtekintés: 2015. február)

⁴⁷⁸ Uo.

⁴⁷⁹ Uo.

konkrét területek, indultak be bizonyos folyamatok, mely a Magyarország és Anglia közötti partnerséget egy működő, felfelé kúszó irányba vitték el.

f. A politikai kapcsolatok fokozatos fejlődése az 1982-es év során

A bilaterális kapcsolatokat körülvevő helyzet 1982 elején nem csak a pénzügyek területén volt mozgalmas. A lengyelországi krízis, valamint az 1982. tavaszán lezajló Falklandi háború is hátráltatta, vagy legalábbis megtörte a kétoldalú politikai kapcsolatok fejlődési görbáját. Ennek tényszerűségét a britek sem tagadták. Julian Bullard Bányász Rezsővel folytatott beszélgetése során kifejezetten kérte a magyar diplomatát, hogy ne szépítse a Falklandi krízis figyelemelterelő hatásának fokát a magyar illetékesek felé történő beszámolóiban. *„Az FCO elvesztett egy tehetséges külügyminisztert és három minisztériumi vezetőt és a Dél Atlanti Óceán eseményei heteken keresztül teljes mértékben lekötötte a figyelmünket. A zavaró tényezők nagy fokát nem lehet letagadni,*”⁴⁸⁰ mondta Bullard. A miniszteri, miniszter-helyettesi látogatások intenzitása nőtt és ezt a britek is jegyezték, de továbbra is úgy tekintettek a kapcsolatokra, hogy azok *„barátságosak, de hiányzik belőlük a tartalom*”.⁴⁸¹

Lord Carrington már ismertetett távozása Francis Pym-et helyezte a külügyi bársonyszékbe. A protokoll szerinti üdvözléskor rábukkanhatunk a kapcsolatokat jellemző, fontos szimbolikus eseményre. Amikor Pym a szokásos, angolosan hűvös üdvözléssel kívánt reagálni a magyarok beiktatási gratulációjára, akkor Nigel Broomfield kifejezetten kérte, hogy barátságosabb formában fogadja a magyarok üdvözlését. A módosított köszönőlevélben Broomfield *„melegebb hangnemet*”⁴⁸² javasol a Puja Frigyesnek szóló üzenetben, míg a többi kelet-európai külügyminiszternek pusztán a szokásos protokoll szerinti választ kért. Magyarország kiemelése itt expressis verbis megjelenik, ami annak fényében külön értékelendő, hogy Puja Frigyesrel kapcsolatban London általában nem a szokásosnál barátságosabb stílust helyezte kilátásba. Természetesen a szavak Magyarországnak és nem a magyar külügyminiszternek szóltak, mindenesetre az aktus figyelemre méltónak tekinthető. *„Mindez a kelet-európai országok közötti diszkriminációs politikánkkal vág egybe,*”⁴⁸³ emelte ki a Kelet-Európa és Szovjet Osztály vezetője. A diszkrimináció ebben a szövegekörnyezetben egyértelműen pozitív megkülönböztetést takar és ezúttal kizárólag Budapestnek szólt. Talán ennél is érdekesebb a folytatás, miszerint az angolok úgy vélték, Magyarország az IMF tagság felé közeledve⁴⁸⁴ támogatásra és megerősítésre szorul, főleg a nyugati hitelezők részéről. Az angol

⁴⁸⁰ FOI. Anglo-Hungarian Relations, Foreign Office Papers, ENH 020/01 1. o.

⁴⁸¹ FOI. Call by Hungarian Ambassador, Foreign Office Papers, ENH 020/1 2. o.

⁴⁸² FOI. Message of Congratulations from the Hungarian Foreign Minister. Foreign Office Papers, ENH 020/1.

⁴⁸³ Uo.

⁴⁸⁴ Az irat 1982. április 19-én íródott, Magyarország 1982. május 6-án csatlakozott a világszervezethez.

osztályvezető levele egyfajta fordulópontot jelent, legalábbis a kapcsolatok javításának szándéka, Magyarország pozitív megkülönböztetésének hangsúlyozása újra terítékre került, talán látványosabb módon, mint eddig valaha. A szavak fontosságát azért sem célszerű lebecsülnünk, mert Pym új külügyminiszterként minden bizonnyal felfigyelt erre a látszólag apró ürüggyel induló ügyre, de legrosszabb esetben is feljegyezte Magyarország térségbeli prioritását.

A bilaterális kapcsolatok szempontjából Puja látogatása mellett az 1982-es év egyik kiemelkedő eseménye Malcolm Rifkind⁴⁸⁵ budapesti látogatása volt, mely július 16-18. között valósult meg. Jelzésértékű tényező, hogy ez volt Rifkind kinevezése utáni első külföldi látogatása.⁴⁸⁶

A magyar források örömmel idézték, hogy a britek sikeresen értékelték a látogatást. *„Rifkind parlamenti államtitkár igen elégedetten nyilatkozott budapesti megbeszéléseiről, a látogatás programjáról.[...] Rifkind véleményét megfelelő súllyal tudja képviselni az FCO vezetésében, illetve a konzervatív vezető körökben.”*⁴⁸⁷ A szigetországi primer dokumentumokból kiderül mi is volt ez a megfelelő súlyú vélemény.

Rifkind látogatása utáni angol beszámolója kulcsfontosságú annak megértéshez, hogy mi keltette fel, illetve mi tartotta fenn a Budapest iránti fokozott brit érdeklődését. *„Minden, amit láttam és hallottam, megerősítette bennem a kelet-európai országokkal szembeni 'differenciálási hozzáállásunk' helyességét. Magyarország kevés kezdeményezést mutat a politikai reformok terén otthon, míg a külügyekben szovjet-barát állásponton van. De ez utóbbiért cserébe egy 'kitöltetlen fehér lapot'⁴⁸⁸ kap, mely feljogosítja arra, hogy gazdasági kísérleteket folytasson, melyek súrolják a piacgazdaság határait. Ösztönzők, jutalmak az egyéni kezdeményezésekért, szabadság arra vonatkozóan, hogy a piacnak mire van szüksége: mindenhol találunk erre bizonyítékot. Nincsenek orosz vagy lengyel stílusú sorok; és az életszínvonal elfogadhatónak tűnik, legalábbis Budapesten. A gazdaságot illetően igazi, országszerte zajló viták vannak. A miniszterek és hivatalnokok beszédei üdítően mentesek a begyakorlott, a párt által jóváhagyott soroktól. Ez a szabadság olyan stílusa, amit diszkréten*

⁴⁸⁵ Malcolm Rifkind 1982-től a *Parliamentary Under-Secretary for State* posztot töltötte be, külügyi államtitkárra lehetne fordítani a pozíció elnevezést. 1986-1990 között a Skóciáért felelős miniszter lett, ahol sokszor nézeteltérésbe keveredett Thatcherrel. Később John Major miniszterelnök alatt Közlekedésügyi-, Védelmi-, majd 1995-1997 között Külügyminiszter lett.

<http://malcolmrifkind.com/biography/> (utolsó megtekintés: 2015. június) és Thatcher 1993.

⁴⁸⁶ MNLOL 6-13 002433/2

⁴⁸⁷ MNLOL 6-13 002433/7

⁴⁸⁸ A *carte blanche* francia kifejezés sűrűn használatos az angol nyelvben.

*fenn kellene tartanunk; sokkal gyorsabban fog terjedni, mint a lengyel radikalizmus.*⁴⁸⁹ A külügyér szavai visszatükrözik a Parsons nagykövet által exponált szinte túlzó dicséretet, ugyanakkor mivel Rifkind jóval magasabb pozícióban volt, mint az akkori nagykövet és kevésbé elfogult kellett, hogy legyen, a dicséretnek nagyobb súllyal eshettek latba. A differenciálási politika ily explicit, részletes módon való megjelenése is figyelemre méltó.

Parsons volt nagykövet évekkel ezelőtti gondolatmenete oly módon is visszatükröződik, hogy Rifkind hasonlóan hosszú távú, szinte filozófusi gondolatokat fogalmazott meg, és nem elégedett meg Magyarország helyzetének konstataálásával. *„Hogyan tarthatjuk fenn ezt a helyzetet? Jelenleg pénzügyi segítségre van szükségük; szenvednek a lengyel adósságválság dominó effektusától. A pénzügyi források gyors (többek között arab bankok általi) kivonása nagy likviditási problémát okozott. Ettől függetlenül a gazdaság fundamentumai jók; az International Monetary Fund után hamarosan csatlakoznak a Világbankhoz, és idővel jelentős támogatásra számíthatnak. Úgy gondolom, mindent meg kell tennünk, hogy segítsünk a magyaroknak átvészelni ezt a rövid távú likviditási problémát; ha a Nyugat nem tud nekik segíteni, akkor akár júliusban csődöt jelenthetnek,*⁴⁹⁰ írta a később külügyminiszterré váló Rifkind.

Az esetleges csödről szóló vízió is elemzésre méltó, de a tézisekben mégis talán az a legkritikusabb, hogy a külügyi államtitkár szinte ódákat zeng a magyarok gazdasági gondolkodásáról, kísérleteiről. Igaz, saját maga jelenti ki, hogy az IMF és közelgő Világbank tagság ellenére hamarosan csődbe mehet az ország, aminek okát azonban külső tényezőkben látja. Nem feladatunk, hogy Rifkind szavait helyesnek vagy helytelennek értékeljük, sokkal kritikusabb a kétoldalú kapcsolatok szempontjából a brit politikus felkaroló tevékenysége: Budapest sorsa láthatóan érdekelte Rifkind-et és megpróbált olyan alapon gondolkodni, az Egyesült Királyság mely eszközökkel tudna segíteni Magyarországon. Az FCO a hitelezés kapcsán úgy értékelte a helyzetet, hogy végre volt egy megfogható kérdés, ahol a britek ki tudták mutatni a hazánk iránti szimpátiájukat.

Ezen a téren a külügyi államtitkárnak nem voltak illúziói. *„Nem sugallom, hogy mindez (a pénzügyi segítség – TG) azonnali politikai hozadékkal járna, sem egy segítőkész magyar hozzáállás a nyugati külpolitikával szemben, sem a belpolitikai intézmények radikális átalakítása szempontjából. Mindemellett a gazdasági reformok és a növekvő gazdasági szabadság a legvalószínűbb út afelé, hogy Kelet-Európában tartós politikai változás*

⁴⁸⁹ FOI. Foreign Office Papers, ENH 026/5. 1982. 1. o.

⁴⁹⁰ Uo.

*következzen be. Még akkor is, ha ez évekkel később következik be,*⁴⁹¹ folytatta az FCO középvezető. A Magyarországgal szembeni pozitív gondolatmenet a végszóban is megerősítésre került. *„A magyar gazdasági kezdeményezések megmutatják a Szovjetuniónak és a többi kommunista országnak, hogy a szigorú, központosított szocialista gazdaságpolitikai intézkedések kenyérért sorba állást és politikai elégedetlenséget eredményeznek, míg egy decentralizált, profit-orientált piaci rendszer a mezőgazdaság és az ipar területén meghozza az eredményeket,*⁴⁹² összegzett Rifkind.

Az államtitkár szavai túlmutatnak a pusztá szimpátián, gondolatmenetét egyfajta programként is értékelhetjük. Ezzel ismételten a volt budapesti nagykövet, Richard Parsons-t idézi vissza számunkra. Mindketten többet láttak Magyarországon, mint egy kiemelendő országot: szerették volna a magyarokkal szembeni bizalmat tágabb, tartós külpolitikai célokkal szinkronba hozni. Az 1982-es év összképét tekintve a junior miniszter programba illő szavai fontos pontot jelentettek. A magyar-angol kapcsolatok stagnálása, romlása helyett azok újra a fellendülés elé néztek.

Bányász Rezső is érzékelte e helyzetet és a Rifkind látogatás utáni hullámokat próbálta kihasználni. 1982. július 15-én Julian Bullard-nál kérdezett rá az esetleges külügyminiszteri, illetve miniszterelnöki találkozóra. Az államtitkár diplomatikusan, a külügyminiszteri utak szervezésének nehézségével hátrította a kérdést, hozzátéve, hogy a Falklandi válság elfoglaltságai után a külügyminiszter *„többet szeretne megtudni olyan országokról, amelyek Kelet-Európában találhatóak*”.⁴⁹³ Bullard viszont felajánlotta Marjai József miniszterelnök-helyettes angliai látogatásának lehetőségét.⁴⁹⁴ Bányász, mint Marjai József régi barátja mindent meg is tett a látogatás révbe éréséért. Emellett a magyar nagykövet július 22-én Rifkind-nél ismételten felvetette az esetleges Margaret Thatcher látogatás lehetőségét. Ekkor azonban a *„megnézzük a lehetőséget,*⁴⁹⁵ és a *„felvetjük az ötletet, amikor a jövő évi programokat vizsgálják,*⁴⁹⁶ konkrétum nélküli válaszokat kapta. A legfelsőbb körök ugyanis, legalábbis egyelőre, továbbra sem láttak akkora fantáziát Magyarországon, mint Rifkind, Bullard vagy Parsons.

⁴⁹¹ Uo. 2. o.

⁴⁹² Uo.

⁴⁹³ FOI. Record of Call by Dr. Bányász, the Hungarian Ambassador on Sir Julian Bullard at the FCO on 15 July at 4.30 pm. Foreign Office Papers, ENH 020/1 1. Magyarország itt külön dicséretet kapott Bullard-tól, a Falklandi válságról szóló, Anglia számára kedvező tudósítások miatt.

⁴⁹⁴ Uo.

⁴⁹⁵ FOI. Call by Hungarian Ambassador on Mr. Rifkind. Foreign Office Papers, ENH 020/1 1. o.

⁴⁹⁶ Uo.

Az új angol külügyminiszter, a londoni primer források alapján legalábbis, egyelőre nem figyelt fel különösebben hazánkra. Francis Pym 1982. szeptember 1-jén egy vacsora keretében a lengyel ill. osztrák nagykövettel együtt fogadta Bányász Rezsőt. Az esti témákat dominálta a lengyel kérdés, ami a figyelemelterelés révén gátolta a kétoldalú kapcsolatok kibontakozását. A 7 felvetendő téma között mindössze egy szólt a bilaterális kapcsolatokról, az is meglehetősen semmitmondó módon. A vacsorára való angol felkészülési iratok egyöntetűen azt érzékeltetik, hogy az alkalmat a magyaroknak ki kellene használni a kétoldalú kapcsolatok javítására. Sajnos az eseményről nem készült érdemi angol beszámoló, így arra a következtetésre kell jutnunk, hogy nem sikerült elérni a fő célt: Bányász nem hagyott maradandó benyomást az új angol külügyminiszterben, ha ez megtörtént volna, akkor erről az FCO minden bizonnyal jelentett volna. A magyar összefoglalóban azt olvashatjuk, hogy Bányász Rezső szerint a vacsora *„igen jó hangulatban, az elképzelések szerint zajlott le,*”⁴⁹⁷ és a pohárköszöntőn az angol külügyminiszter *„igen melegen beszélt Magyarországról*”.⁴⁹⁸ A konkrétumok mellőzése azonban erősíti a fenti tézist, ráadásul Francis Pym úgy nyilatkozott, jövőre valószínűleg az NDK-be ill. Csehszlovákiába fog látogatni (!),⁴⁹⁹ a magyar út szerinte nem fog beleférni az 1983-as évbe. A vacsora tartalmi része⁵⁰⁰ így magyar szemszögből finoman fogalmazva, nem volt átütően sikeres.

Pym ráadásul egy újabb esemény kapcsán próbált passzívan cselekedni hazánkkal kapcsolatban, mint azt az FCO többi része indokoltnak tartotta volna. A külügyminiszter New York-i, ENSZ útja alkalmából a magyar apparátus szeretett volna elérni egy kétoldalú külügyminiszteri találkozót Puja Frigyessel és ehhez egy felkészítő iratot is összeállítottak.⁵⁰¹ Az angol miniszter viszont ragaszkodott ahhoz, hogy nem tartja szükségesnek a találkozó létrejöttét. Puja Frigyes személye ezúttal nem került fókuszba, hiszen mindez indoklás nélkül került a jegyzőkönyvekbe, azzal a kitételrel, hogy *„valamilyen formájú érdeklődést érdemes mutatni, demonstrálva azt, hogy támogatjuk a (magyarok – TG) gazdasági kísérleteiket*”.⁵⁰² Egy rövid személyes találkozó lehetőségét nem zárta ki a külügyminiszter titkára, de a kétoldalú, érdemi párbeszéd elvetésre került. Az FCO képviselőjében Julian Bullard próbálta megváltoztatni minisztere döntését, sikertelenül. A londoni Külügyminisztérium alsóbb

⁴⁹⁷ MNLOL 6-13 005347

⁴⁹⁸ Uo.

⁴⁹⁹ A felkiáltó jel jelentőségét a további fejezetek mutatják meg, Pym jóslatai finoman fogalmazva, nem váltak be.

⁵⁰⁰ Bányász ezúttal nem számolt be a kulináris részről, így a vacsora szó szoros tartalmi részét sem tudhattuk meg.

⁵⁰¹ MNLOL 6-13 005272

⁵⁰² FOI. Secretary of State's Visit to New York. Foreign Office Papers, ENH 020/1 4. 1982

szintjei nagyobb dinamikát szerettek volna beiktatni a kapcsolatokba, magasabb fokozatú figyelmet szenteltek volna a magyaroknak, de a felsőbb szinteken erre egyelőre kevesebb fogadókészség volt, mint Peter Carrington idején.

A lassú folyamat viszont idővel kezdett beérni. Érdemi változást és Francis Pym, Magyarországot valóban segítő magatartását jelentette a már idézett, szeptember 22-i levele, mely mutatta, a külügyminiszter egy lényeges kérdésben Magyarország érdekében szólalt fel. Ez a levél nagy mértékű változást jelentett Pym addigi magatartásához képest. Malcolm Rifkind minden bizonnyal jelentős szerepet játszott abban a folyamatban, amely során a Budapest iránti alsóbb szintű FCO lelkesedés beszivárgott a magasabb szintekre is.

Jurij Vlagyimirovics Andropov 1982. november 10-én lépett az SZKP első titkári pozíciójába. Magyar „*múltja*” miatt beiktatásakor, a britek információszerzés céljából érdeklődéssel fordultak Budapest felé. Bányász Rezső 1982. november 26-án találkozott Julian Bullard-al. A londoni nagykövet akkori nyilatkozata szerint Magyarország örült Andropov főtitkári kinevezésének.⁵⁰³ Bányász úgy értékelte, hogy jó emlékeink vannak a Magyarországon töltött három évről és azóta is, sokat segítette hazánkat.⁵⁰⁴ Az angolok gyorsan reagált ezekre a kétes értékű mondatokra. „*Nem úgy volt e valójában, hogy Andropov úr, Magyarországon töltött ideje alatt bizonyos embereknek garantálta a biztonságát, akik hamarosan a koporsóban kötöttek ki?*”⁵⁰⁵ kérdezte az FCO illetékese. Bányász kikerülte a kérdést, és azzal védte meg az újdonsült szovjet pártfőtitkárt, hogy lehetőségeket adott a Rákosi ideje alatt bebörtönzötteknek. Hozzátette, hogy Andropovot a magyar lobbiz vezetőjének tartották a Kremlben; hisz a gazdasági reformokban, és ezeket valószínűleg intézményesíteni is fogja a Szovjetunióban.⁵⁰⁶ „*Kádár természetesen jól ismeri őt,*”⁵⁰⁷ folytatta Bányász. Ezen ismeretség miatt London fokozottan figyelt a magyarok véleményére. Továbbra is kulcskérdést jelentett a lengyelországi válság és az arra adott új pártfőtitkári válasz; az angolok ebben a témában is fontosnak tartották a budapesti véleményeket. Láthatjuk, Varsó továbbra is lekötötte az energiákat, elterelte a figyelmet a kétoldalú kapcsolatok bővítésének fontosságáról.

A lengyelországi válság, valamint hazánk pénzügyi gondjai ellenére a magyar-angol kapcsolatok szempontjából relatíve jól sikerült az 1982-es év. Hazánk nem profitált a Falklandi válság okozta külügyminiszteri váltásból, sőt Francis Pym-el egy darabig úgy tűnt,

⁵⁰³ FOI. Record of Call by the Hungarian Ambassador on Sir Julian Bullard. Foreign Office Papers, ENH 020/1

1. o.

⁵⁰⁴ Uo.

⁵⁰⁵ Uo. 2. o.

⁵⁰⁶ Uo.

⁵⁰⁷ Uo.

kedvezőtlen külügyminiszteri cserét kaptunk. Igaz, a magyar pénzügyi krízis megoldása érdekében fellépő Pym magatartásában szeptembertől pozitív fordulat rajzolódott ki. A Külügyminisztérium vezetőjére, vélemény eltolódásában jelentős szerepe lehetett Malcolm Rifkind-nek, aki az 1982-es budapesti útja után rendkívül jó véleménnyel volt a magyarokról. Ebben az évben a titkosított londoni iratokban mutatkozó brit gondolatok erőteljesebb, Budapest iránti pozitívabb jeleket mutattak. A londoni pénzügyi segítség Magyarország megmentésében, pedig önmagáért beszélt. A fenti tényezőkből adódóan biztonságosan kijelenthető, Nagy-Britanniát egyre jobban érdekelte Magyarország sorsa.

Az 1982-es esztendő végére ugyanakkor bizonyossá vált, hogy Margaret Thatcher miniszterelnök első ciklusa alatt nem fog megvalósulni egy magyarországi látogatás, amihez továbbra is hiányzott a legfelsőbb szint megfelelő mértékű érdeklődése. Ezt legjobban az Egyesült Királyság pénzügyi segítse kapcsán mutatott miniszterelnöki közöny jelezte. A brit választások közeledtével felvetődött a kérdés, hogy újrázhat e a „*Vaslady*”. A magyar-angol kapcsolatokban az 1983-as év azonban nem a tavaszra tervezett voksolás miatt kapott kiemelkedő státuszt.

IV. Színre lép a „kiszámíthatatlan ember”
a, Marjai József 1983-as látogatásának előzményei

A magyar miniszterelnök-helyettes Marjai József⁵⁰⁸ 1982. október 15-én, Budapesten találkozott Peter Rees, kereskedelmi államtitkárral. A beszélgetésen elhangzottak minden bizonnyal felkeltették a brit olvasók figyelmét: Marjai olyan hangot ütött meg, és olyan tartalmat közölt, amit eddig még nem hallhattak sem Puja Frigyesztől, sem más magyar politikustól.

Lényeges eltérés volt az eddigi bilaterális beszélgetésektől, hogy a felek meglátása szerint a kétoldalú kapcsolatok elsősorban kereskedelmi jellegűek voltak. A magasabb szintű Puja-Carrington találkozók pontosan ennek ellenkezőjéről volt szó Ezen találkozók mérlege alapján a politikai kapcsolatok jók voltak, de a gazdasági kapcsolatok ettől messze le voltak maradva. A magyar miniszterelnök-helyettesnek a barátságos, végre kereskedelmi szemszögből megközelített, ugyanakkor kevés konkrét tartalommal kecsegtető beszélgetést sikerült figyelemfelkeltő elemekkel tarkítania. Először is a „kötelező” 1956-os „ellenforradalom” kifejezés mellett párhuzamosan használta a „forradalom” szót, másrészt hangsúlyozta, hogy a két világháború közötti magyar politikai rendszer egyáltalán nem volt fasiszta, és Bethlen politikáját méltatta. Marjai gondolatmenete alapján az erdélyi politikus elsősorban a Kisantant és a Nyugat támogatásának hiánya miatt szenvedett.⁵⁰⁹ Mítöbb, a Minisztertanács elnökhelyettese Bethlen és a Népszövetség kapcsolatát az IMF és

⁵⁰⁸ Az 1923-ban, Budapesten született politikus kereskedelemről érettségizett. 1943-tól az MKP tagja, az 1945-1947 közötti időszakot szovjet hadifogságban töltötte. 1948-tól a Külügyminisztérium munkatársa. 1953-tól 1955-ig a Protokollosztály főnöke majd 1955-1956-ban a Politikai Osztály vezetője. 1956-1959 között svájci nagykövet. Napjainkban ezen ciklus miatt sűrűn szerepel a közvélemény előtt. 2014-es „*A berni követ*” (© Fantasy Films, Magyar Televízió) című igaz történeten alapuló filmben ugyanis Koroknai Mihály „néven” Marjai főszerepet kapott, Kulka János alakításában. 1959-től 1963-ig Prágában nagykövet, majd rövid hazatérése után, 1966-70-ben a belgrádi követség vezetője. 1970-1973 között külügyminiszter-helyettes, majd külügyminisztériumi államtitkár. 1976-1978 között moszkvai nagykövet. 1978. április 22-én a minisztertanács elnökhelyettesévé nevezték ki. 1987-1988. között a kereskedelmi miniszter posztot is betöltötte. 1976. július 21-étől 1989. októberéig az MSZMP Központi Bizottság tagja. Az értekezésben Marjai munkásságát kizárólag a Margaret Thatcher kormányzása alatti magyar-angol kapcsolatok szemszögből és az „ad fontes” elvek mentén vizsgálom. A fenti, terjedelmes életpálya (beleértve a megfilmesített svájci időszakot) részletes elemzése meghaladná a disszertáció kereteit.

http://www.tortenelmitar.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=5048&catid=76%3Am&Itemid=67&lang=hu (utolsó megtekintés: 2015. június)

⁵⁰⁹ FOI. Note of Minister for Trade's Call on Hungarian Deputy Prime Minister Jozsef Marjai, Budapest, Friday 15 October 1982. Foreign Office Papers, ENH 026/1, 2. o.

Magyarország 1980-as évekbeli viszonyával hozta párhuzamba.⁵¹⁰ Magyarország kurrens társadalompolitikájának a célja pedig Marjai fejtegetése szerint az volt, hogy a társadalom egészében legyen meg egy megfelelő színvonal, és ennek a politikának nyertesei és vesztesei is legyenek.⁵¹¹ Peter Rees a találkozón Marjainak átadta a Julian Bullard stratégiája alapján kiállított, Londonba szóló meghívót.

A meghívó az októberi beszélgetéstől függetlenül született meg, de Marjai szavai fokozhatták a brit várakozásokat. Annak ellenére, hogy a hivatalos meghívó fél a brit Kereskedelmi Minisztérium volt, az FCO átvette a látogatás feletti koordinálást, amivel jelezte annak prioritását. London ezúttal egy gazdasági-kereskedelmi központú látogatásra számított, ami Marjai (relatív) magas posztját tekintve azt jelentette, hogy a két ország között ez az út lehetett a Thatcher kormány alatti legfelsőbb szintű gazdaság-központú eszmecsere.

A jövő és dolgozatunk szempontjából azonban sokkal fontosabb tényező volt az, hogy a britek Marjai Józsefet érdekesnek találták. Ez a megállapítás nem elsősorban, vagy nem csak a Puja Frigyessel való összehasonlítás alapján volt igaz, láttuk, hogy angol partnereink 1982-re megbékültek a magyar külügyminiszter személyiségével. Marjai önmagában volt fontos, a magyar miniszterelnök-helyettes London számára egy rejtélyt, talányt⁵¹² jelentett, ami a kiszámítható magyar politikai halmazban alanyi jogon követelt figyelmet. A Marjai Józsefről szóló londoni portré hemzseg azon elemektől, melyek nagyobb érdeklődésre adhattak okot, mint bármely más, a britekkel potenciálisan találkozó korabeli magyar politikusról szóló életrajz. Talán azt is megkockáztathatjuk, nem volt olyan magas pozícióban lévő kelet-európai szereplő, akiről hasonló történeteket, gondolatokat lehetett volna olvasni. A rejtély mindig izgalmasabb, mint a kiszámíthatóság, ne felejtsük el, hogy a szigetországiak hajlamosak voltak egy vörös tömbként gondolni a térségre. Bár hazánkat egyre inkább szeparálni tudták ettől a halmaztól, az érdekes Magyarországról hiányoztak az érdekes politikusok.

A különlegesség Marjai ambivalens megítéléséből is származik. A Minisztertanács elnökhelyettese nem egy fordított Puja Frigyes volt az angoloknak, azaz a szigetországi portréjában nem egyértelműen pozitív volt a megítélése. Korábbi budapesti nagykövetek Marjait „szürke apparatcsiknak”⁵¹³[...] *unalmas külsővel rendelkezőnek*”⁵¹⁴ titulálták, mitöbb a

⁵¹⁰ FOI. Visit to the UK of Deputy Prime Minister Jozsef Marjai, 6-11 March (Bryan Cartledge). Foreign Office Papers, ENH 026/1, 1-2. o.

⁵¹¹ FOI. Note of Minister for Trade's Call on Hungarian Deputy Prime Minister Jozsef Marjai, Budapest, Friday 15 October 1982. Foreign Office Papers, ENH 026/1, 2. o.

⁵¹² Az angol enigma szó leginkább erre a két magyar szóra fordítható. A kifejezés forrása:

FOI. Visit to the UK of Deputy Prime Minister Jozsef Marjai, 6-11 March (Bryan Cartledge). Foreign Office Papers, ENH 026/1, 1. o.

⁵¹³ Uo.

„*furcsa*”⁵¹⁵ jelzőt is ráragasztották. A londoni irat alapján a nyugatiak is hasonló véleményen voltak, sőt meg is lepődtek azon, Marjai ilyen magas szintre jutott.

Egy Bryan Cartledge által jegyzett dokumentum⁵¹⁶ előadta az FCO szerint megbízható magyar forrásból származó történetet, hogyan jutott ilyen magasra az 1948 óta diplomata politikus. Az 1978-as történet alapján Marjai József akkori moszkvai nagykövet keményen odaszólt Szekér Gyula akkori miniszterelnök-helyettesnek, aki egy bilaterális, szovjet-magyar gazdasági konzultáció során a szovjetek tudomására hozta, hogy egy (a forrásban nem ismertetett) szovjet javaslatot az MSZMP 5:2 arányban leszavazott. Szekér elmondása szerint ő volt az egyik a 2 ember közül, aki a szovjetek mellett szavazott. Marjai ekkor rögtön közbevágott, rövidre zárta Szekér mondanivalóját, és megvádolta azzal, hogy a párthatározat részleteinek kitalálásával megsértette a pártszabályokat, és elárulta az MSZMP autonómiáját. A találkozón ezután zavar keletkezett, majd be lett rekesztve, és Marjai hazautazott beadni a felmondását, az incidens után feltételezve, hogy nem engedik folytatni a munkáját. Kádár János viszont éppen ellenkezőleg reagált; Marjait megtette miniszterelnök-helyettesnek a magyar érdekek védelméért végzett munkájáért, és Szekér addigi portfólióját kapta megbízásul.⁵¹⁷ Függetlenül attól, hogy a szigetországiak hitelt adtak-e a sztorinak vagy sem (bár több iratban is szerepelt, így nincs okunk feltételezni, hogy nem), bizonyára ritkán lehetett olvasni olyan kelet-európai politikus felemelkedéséről az adott Kommunista Párton belül, aki a szovjetekkel szemben, ráadásul Moszkvában ily módon cselekedett volna, és ennek köszönhette posztját. London szemében ez is növelhette Marjai rejtélyes nimbuszát.

A történet és az elmúlt pár éves munkássága alapján a brit iratok külön kiemelték Marjai azon képességét, hogy keményen küzdött a specifikus magyar érdekek védelméért, és mindezt egy, a Kommunizmus előtti történelmi perspektívába tudta helyezni.⁵¹⁸ Kifejezetten értékelték Marjai azon privát beszélgetésen elhangzott véleményét, miszerint ő személy szerint támogatta Ófelsége kormányának akcióját a Falkland-szigetek visszaszerzéséért.⁵¹⁹ Ez a kiállítás értelemszerű okok miatt tetszett a briteknek, karakán jellege azonban objektív szemszögből is értékelhető. Marjai őszinteségét is kiemelte az egyik leírás. Ez alapján a magyar miniszterelnök-helyettes megkérte a vendéglátóit, hogy ne lepődjenek meg azon, hogyha az újságírók előtt tett nyilatkozatai hangnemben és tartalomban nem fognak feltétlenül

⁵¹⁴ Uo.

⁵¹⁵ Uo.

⁵¹⁶ Uo. 1-2.o.

⁵¹⁷ Uo. 1-2. o.

⁵¹⁸ Uo. 2. o.

⁵¹⁹ Uo.

egybeesni a tárgyalóasztalnál elhangzottakkal.⁵²⁰ Bizonyára ritkán találkozhattak ennyire nyílt beismerésekkel a szigetországiak, amikor kelet-európai politikusokkal beszélgettek.

A londoni leírás Magyarország miniszterelnök-helyettesét egyenes beszédűnek, protokollt kifejezetten nem kedvelőnek titulálták, aki kedveli az eseti vicceket, ugyanakkor kíméletlenül siettetni a beosztottjait: a „*krónikus munkamániás*”⁵²¹ Marjai Józsefet Lázár György utódjának tippelték ekkor, hozzátéve, hogy a ceremóniális feladatok túlsúlya miatt pocskolva lennének a képességei a Minisztertanács Elnökének pozíciójában.⁵²²

Marjai pozitív angol megítélését azon tényező is erősítette, miszerint kulcsszerepe volt az 1982-es brit pénzügyi támogatás megszerzésében, sőt ez lehetett a fő ok, ami miatt London ennyire felfigyelt rá. Magyarország likviditási problémái és az azok elhárításában játszott angol szerep már ismertetésre került, a magyar politikus kritikus szerepe a primer forrásokban azonban ritkán volt hangsúlyozva. Egy Nigel Broomfield által jegyzett FCO irat azonban kifejti, hogy Marjai nagy szerepet játszott az Egyesült Királyság segítő kezének elfogadásában.⁵²³ A kijelentés igazolja a Minisztertanács elnökhelyettesének a Magyarország és a magyar-angol kapcsolatok oly fontos epizódjában való súlyát.

Marjai londoni útja az 1983. március 6-11. közötti időszakra volt betervezve, a hossz önmagában is jelezte annak potenciális értékét. A vizittel a bilaterális kapcsolatok szempontjából kézzelfogható előrelépés lehetősége is felcsillant, London a magyar gazdasági kulcsszereplőkre való Marjai ráhatásban is reménykedett.⁵²⁴ Fontos eset és különbség az eddig ismertetett magas szintű konzultációkkal szemben, hogy az angolok Marjai Józseffel nem terveztek hosszasan beszélni a nemzetközi helyzetről; elsősorban kereskedelmi és gazdasági feladatköreiből adódóan várták ennyire a látogatást. A nemzetközi helyzet elemzésére már volt példa az elmúlt évek magasabb szintű bilaterális találkozóin, gazdaság-központú, ilyen magas szintű látogatásra viszont nem. Az 1980-as évek elején a multilaterális kapcsolatok kétoldalú elemzése, megtárgyalása már kimerítette a bennük lévő tartalékokat,

⁵²⁰ FOI. My Telno No. 45 Visit of Deputy Premier Marjai: Agenda. Foreign Office Papers, ENH 026/1

⁵²¹ Visit to the UK of Deputy Prime Minister Jozsef Marjai, 6-11 March (Bryan Cartledge). Foreign Office Papers, ENH 026/1, 3. o.

⁵²² Uo.

⁵²³ FOI. Return of Mr Cartledge, HM Ambassador in Budapest, to UK. Nigel Broomfield, Eastern European and Soviet Department. Foreign Office Papers, ENH 026/1

Az irat célja egyébként Bryan Cartledge budapesti nagykövet angliai útjának (Marjai kísérésének céljából) közpénzből történő fedezésének indoklása miatt született. Cartledge kérését egy darabig érthetetlen okok miatt meg akarták tagadni, de végül, többek között Broomfield levelének hatására megvalósulhatott a jogos kérés.

⁵²⁴ Uo.

más téren volt szükség az aktivitásra.⁵²⁵ Marjai programja bőséges táptalajt adott a gazdasági ügyekben való előrelépéshez. Peter Rees kereskedelmi államtitkár, Lord Cockfield Kereskedelmi Miniszter, a pénzügyminisztérium második embere⁵²⁶ és a brit nemzetgazdaság fejlesztéséért felelős hivatal vezetője⁵²⁷ mellett a volt moszkvai nagykövet az Angol Nemzeti Bank,⁵²⁸ valamint a Lloyd's bank elnökével,⁵²⁹ a londoni Kereskedelmi és Iparkamara elnökével,⁵³⁰ a Shell ügyvezető igazgatójával⁵³¹ is hivatalos volt egy találkozóra. Ezen felül a londoni tőzsde meglátogatása is szerepelt a programban. Fontos, hogy Marjai kezdeményezett egy találkozót a Financial Times hetilap kelet-európai tudósítójával is.⁵³² Érdekeség, hogy a látogatás tervezésekor a magyar (és nem az angol) források hívják fel a figyelmet arra, hogy a programból hiányoztak a brit ellenzéki politikusokkal való eszmecserek.⁵³³ Az ellenzéki politikusok mellőzése egyrészt nem volt szokványos az Egyesült Királyság politikai kultúrájában, de témánk szempontjából inkább azért bír érdekességgel, mert mutatta, Marjait nem érdekelték az ideológiai momentumok, nem volt prioritás a baloldali Munkáspárttal való találkozás, sőt a részéről az be sem volt tervezve.

Az angolok a találkozókon a magyar gazdaságpolitika folytatására való biztatást szerették volna demonstrálni, emellett a brit kereskedelmi kilátások javítását kívánták előremozdítani. Ezen kívül szerették volna hallani Marjai véleményét a további magyar lépésekről, illetve a többi KGST országban várható gazdasági és politikai fejleményről is többet szerettek volna megtudni.⁵³⁴ Mivel ezúttal az általános célok mellett voltak konkrét gazdasági programok és tárgyalások, a fenti célokat nem tekinthetjük üres frázisoknak. Marjai útja előtt volt mögöttük tartalom, illetve alap, melyre az általános célok épülhettek.

A magyar miniszterelnök-helyettes látogatás előtti várakozásait illetően, a brit nagykövet jelentésében úgy vélelmezte, hogy Marjai a magyar gazdasági kísérlet iránti brit támogatásról és szimpátiáról kíván majd megbizonyosodni, és szeretné majd hangoztatni Magyarország különleges helyzetét és érdekeit, beleértve azon reményt, hogy Nagy-Britannia kormánya a gazdasági teljesítményük alapján differenciáltan kezeli majd a kelet-európai országokat, azaz

⁵²⁵ FOI. Visit of Mr Jozsef Marjai, Hungarian Deputy Prime Minister: 6-11 March 1983, Foreign Office Papers, ENH 026/1, 3. o.

⁵²⁶ Chief Secretary to the Treasury. Leon Brittain

⁵²⁷ Director-General of the National Economic Development Office. Geoffrey Chandler volt az illető neve.

⁵²⁸ Lord Gordon Richardson

⁵²⁹ Sir Jeremy Morse

⁵³⁰ Sir David Steel

⁵³¹ A. Bennard

⁵³² FOI. Your Telno 51: Visit of Mr Marjai. Foreign Office Papers, ENH 026/1, 1-3. o.

⁵³³ MNLOL 6-132 00696/4

⁵³⁴ FOI. Visit of Mr Jozsef Marjai, Hungarian Deputy Prime Minister: 6-11 March 1983. Foreign Office Papers, DSR 11C. 4. o.

házánkat.⁵³⁵ A londoni források konkrétumokban is kifejezték ezeket a várható magyar célokat. Az Egyesült Királyság szerint a miniszterelnök-helyettes (további) brit pénzügyi támogatásért (is) ment Londonba lobbizni, szerette volna biztosítani az angolokat arról, hogy Magyarországon érdemes kockáztatni egy befektetést.⁵³⁶

A hitelezés, pénzügyi támogatás területén a britek a baráti hozzáállás mellett kevés konkrétum kommunikálására voltak felkészülve. A londoni felkészítő irat érvei szerint a westminsteri kormány nem volt olyan pozícióban, hogy irányíthassa a bankokat, a hitelezésről a bankoknak a saját kereskedelmi érdekeik alapján kellett döntenük.⁵³⁷ Az angolok megjegyezték az 1982. év végén kísérelt pénzügyi segítségkérés „ügyetlen”⁵³⁸ voltát: a magyarok 1982. decemberében ugyanazokhoz a pénzintézményekhez fordultak segítségért, akik az áthidaló hitelükkel, pár hónappal ezelőtt szerepet játszottak Magyarország fizetőképességének fenntartásban. Ezek a bankok nem voltak felkészülve ilyen hirtelen jött újabb segítségkérésre.⁵³⁹

A források elemzése után azt a következtetést vonhatjuk le, hogy kevés kézzelfogható segítséget várhattunk, ugyanakkor a britek ezt a visszautasító álláspontot azzal szerették volna tompítani, hogy a bankok teljes mértékben tisztában voltak azzal, Magyarország mennyire fontos Őfelsége kormányának. Emellett az akkori pénzügyi klímához képest fontos tényezőként szerették volna hangsúlyozni, hogy az Egyesült Királyság bankjai fenntartották a hazánknak nyújtott hitelezést, és nem vontak ki pénzeszközöket.⁵⁴⁰ A magyar miniszterelnök-helyettes előtt szinte lehetetlen feladat állt, ugyanakkor a fenti sorokból lehetett érezni, hogy a jövő államközi kapcsolatok szempontjából egyáltalán nem volt mindegy, milyen módon próbálkozik és az hogyan csapódik le a londoni szervek szemében.

Másik fontos témaként az angol felkészítő irat valószínűsítette, hogy Marjai a londoni út során, folytatva Horn Gyula munkáját,⁵⁴¹ egy az EGK és Magyarország közötti szabad

⁵³⁵ FOI. Visit to the UK of Deputy Prime Minister Jozsef Marjai, 6-11 March (Bryan Cartledge). Foreign Office Papers, ENH 026/1, 3. o.

⁵³⁶ FOI. Visit of Mr Jozsef Marjai, Hungarian Deputy Prime Minister: 6-11 March 1983. Foreign Office Papers, ENH 026/1, 4. o.

⁵³⁷ FOI. Visit of Mr Marjai, Hungarian Deputy Prime Minister: 6-11 March 1983. Brief No 6 (d), Foreign Office Papers, ENH 026/1

⁵³⁸ Uo. 1. o.

⁵³⁹ Uo.

⁵⁴⁰ Uo.

⁵⁴¹ Az MSZMP KB külügyi osztályának vezető helyetteseként Horn Gyula 1982. őszén Angliába látogatott, a fő szövegben említett célok elérése érdekében. A brit hatóságokhoz írt Freedom of Information kérvénnyel próbáltam hozzájutni a látogatással kapcsolatos elsődleges szigetországi forrásokhoz. A londoni szervek tájékoztatása szerint Horn útról semmilyen angol dokumentumot nem találtak, amit újabb kérdésekre másodszor is megerősítettek. Ez meglehetősen érdekes annak fényében, hogy Marjai látogatásáról bőséges anyagot kaptam a britektől, míg Horn Gyula útról semmilyen angol primer anyaghoz nem tudtam hozzájutni. A

kereskedelmi megállapodásért is fog majd dolgozni.⁵⁴² Ez a konkrét téma többször előkerül a brit forrásokban, és érdekes módon az angolok sokáig nem tudták pontosan felmérni, Marjai mennyiben lehetett tisztában azzal, amivel Horn Gyula 1982-ben megpróbálkozott. Az iratok szerint London csak valószínűnek gondolta, hogy Marjai tudott a magyar próbálkozásról, de az angolok úgy gondolták, kollégái biztosan nem voltak beavatva. Így ezt a témát megítélésük alapján legfeljebb szűk körben és csendben kívánták felhozni a magyarok (pontosabban Marjai), ha egyáltalán. Az iratban a britek pedig óva intették magukat attól, hogy ők hozzák fel az EGK ügyét, hiszen nem lehettek biztosak abban, hogy mely magyar politikusoknak van egyáltalán tudomása erről a kísérletről. A hivatalos programból így kikerült az EGK megállapodás megvitatása, de a Peter Rees-el való beszélgetésen, a „nem hivatalos program” keretében London lehetőséget akart adni annak megvitatására, miután – a brit források szerint – még Horn Gyulával is konzultáltak, hogy biztosak legyenek a dolgukban.⁵⁴³ A témáról való beszélgetésen, pedig Marjai mellett mindössze Bánlaki György tolmács jelenléte volt betervezve.⁵⁴⁴ London budapesti forrásai a témáról azt nyilatkozták, hogy a magyarok a franciáknál, a németeknél és az olaszoknál is puhatolóztak az ügyben, de nem szerették volna, ha egyéb EGK tagállam is tudna a kezdeményezésről.⁵⁴⁵ Az angolok mindenestre nagyobb fajsúllyal – és a fentiek alapján diszkréten – kezelték a kérdést, és tisztában voltak annak politikai jelentőségével. Úgy vélték, sokkal komolyabban vették ezt a témát, mint a többi nyugat-európai ország. Következtetésképpen, a felkészítő forrás szerint, amennyiben a szabadkereskedelmi kérdés előkerülne a tárgyalásokon, akkor az udvariassági körök lerovása és a támogatás biztosítása mellett azt kellene baráti tanácsként adni a magyaroknak, hogy sokkal több érdeklődést kell felkelteni a német, francia és olasz partnereknél, ugyanis nélkülük nem lesz előrelépés és az eddigi jelek alapján nincsen meg a megfelelő szintű érdeklődés.⁵⁴⁶

Az, hogy a britek egyáltalán ilyen mélységgel foglalkoztak a problémával mutatta, Magyarország és Németország/Franciaország között hiába állt fenn magasabb intenzitású bilaterális kapcsolat, egy, Magyarország sorsát lényegesen befolyásoló kérdésben a

téma részletes kifejtése ezen ok miatt maradt ki az értekezésből. A döntésemet elősegítette az is, hogy Horn útról KÜM TÜK forrásokat sem találtam.

⁵⁴² FOI. Visit of Mr Jozsef Marjai, Hungarian Deputy Prime Minister: 6-11 March 1983. Foreign Office Papers, ENH 026/1, 4. o.

⁵⁴³ FOI. Visit of Mr Marjai, Hungarian Deputy Prime Minister: 6-11 March. Foreign Office Papers, ENH 026/1, 6. o.

⁵⁴⁴ FOI. Your Telno 51: Visit of Mr Marjai. Foreign Office Papers, ENH 026/1, 3. o.

⁵⁴⁵ FOI. Visit of Mr Marjai, Hungarian Deputy Prime Minister: 6-11 March. Foreign Office Papers, ENH 026/1, 6. o.

⁵⁴⁶ Uo. 1-6. o.

szigetországiak sokkal inkább mellettünk álltak.⁵⁴⁷ Legalábbis ezt a következtetést lehet levonni abból, hogy a londoni felkészítő dokumentumok több oldalon keresztül, alaposan elemezték az EGK-vel kapcsolatos magyar fájdalmakat. Ebben a sorsdöntő ügyben sem egyszerű feladat várt Marjaira, a kivitelezés módja és maguk a tárgyalások azonban kulcsfontosságúak lehettek annak tekintetében, hogy hosszú távon hogyan alakul az EGK-ügy.

Összességében a márciusi napok előtt London az elmúlt évek legfontosabb bilaterális eseményének titulálta Marjai látogatását, amely az Egyesült Királyság szerint „szimbolizálja azon gazdaságpolitika támogatását, mely megkülönbözteti Magyarországot a többi KGST partnerétől”.⁵⁴⁸ A látogatás azzal is nyerve el ezt a kiemelt státuszt, hogy hosszú évek óta a brit miniszterelnök is a várható tárgyalópartnerek között volt található. Puja Frigyes londoni vizitje alkalmával történt szerencsétlenség miatt senki nem lehetett biztos abban, hogy ezúttal valóban létrejön a „*Vaslady-vel*” való, évek óta várt tárgyalás, de a várakozások már magától a lehetőségtől is felfokozottak voltak. Egy (az angolok szerint) karakán, gazdaság-központú gondolkodással bíró, a magyar nemzeti érdekekért kiálló, hiteles politikus találkozási egy gazdaság-orientált mentalitással rendelkező angol politikussal önmagában is kecsegtető volt, ha ehhez hozzáteszük Margaret Thatcher személyiségét, valamint a „*kiszámíthatatlan*”⁵⁴⁹ és „*szokatlanul érdekes*”⁵⁵⁰ Marjai Józsefét, akkor egy ennél is izgalmasabb találkozó volt várható. A drámát fokozta, hogy a tárgyalás létrejötte ezúttal is az utolsó pillanatokban lett rögzítve: a Margaret Thatcherrel való program hivatalosan március 4-én, napokkal a látogatás előtt lett végérvényesen lefixálva.

A londoni út legfontosabb találkozására külön felkészítő angol iratok szerint Marjai egy olyan képet próbál majd kialakítani Magyarországról a miniszterelnökkel való találkozáson, mely szerint hazánk a földrajzi és politikai terhek ellenére próbálja hirdetni és megvédeni a saját nemzeti érdekeit.⁵⁵¹ London számított arra, hogy Marjai a „*Vaslady-nél*” is lobbizni fog a brit

⁵⁴⁷ Igaz, hogy a brit gazdaságot vélhetően kevésbé érintette volna egy ilyen megállapodás. Az is igaz, hogy az angolok féltek attól, hogyha túlságosan mellénk állnak az ügyben, akkor az furcsa lesz a többi nyugat-európai országnak. Uo. 7. o.

⁵⁴⁸ FOI. Visit of Mr Jozsef Marjai, Hungarian Deputy Prime Minister: 6-11 March 1983. Brief No.1 Foreign Office Papers, ENH 026/1, 1. o.

⁵⁴⁹ FOI. Visit to the UK of Deputy Prime Minister Jozsef Marjai, 6-11 March. (Bryan Cartledge). Foreign Office Papers, ENH 026/1, 4. o.

⁵⁵⁰ FOI. Visit of Mr Marjai, Hungarian deputy Prime Minister: 6-11 March 1983. (Mr. Goodison). Foreign Office Papers, ENH 026/1

⁵⁵¹ FOI. Visit of Mr Jozsef Marjai, Hungarian Deputy Prime Minister: 6-11 March 1983. ENH 026/1, 5. o.

bankok nagyobb szerepvállalásáért, de az EGK ügyet nem említik a kormányfővel való beszélgetés lehetséges témájaként.⁵⁵²

A szigetországiak úgy kalkuláltak, hogy a Margaret Thatchernek szóló, érvényben lévő meghívás ezúttal is előkerül a magyar tarsolyból. A Kelet-Európa és Szovjet Osztály azt javasolta, hogy a látogatást elviekben el lehet fogadni: az egyéb kötelezettségek és a megfelelő dátum megtalálásától függően az sorra is kerülhet.⁵⁵³ Magyarországra nézve ez volt eddig a legbiztatóbb terv a meghívásra való brit reagálást tekintve; igaz, az csak egy árnyalattal biztatóbb, mint az eddigi reakciók és vélhetően csak a Marjainak megelőlegezett bizalmat sugározták. A miniszterelnöki taktikát felvázoló irat ugyanis már nem fogalmazott ennyire diplomatikusan: ebben leírják az üggyel kapcsolatos döntést, miszerint erre az esztendőre (1983) Thatcher a látogatás ellen foglalt állást.⁵⁵⁴

Itt ismételtén a külügyi apparátus és a miniszterelnök eltérő síkon való mozgását érzékelhettük. Thatcher nem tervezte szép szavakkal elpalástolni a döntését, miszerint 1983-ban nem kívánt Budapestre látogatni. Az FCO Kelet-Európa és Szovjet Osztálya egy ennél diplomatikusabb, Magyarország számára nézve pozitívabb, vagy legalábbis kevésbé lesújtó hírt szeretett volna kommunikálni. Az iratban ugyanakkor felvetődik a lehetősége egy angol külügyminiszteri látogatásnak, az 1983-as nyári szünet után. Ezt viszont London még egyelőre nem kívánta kommunikálni.⁵⁵⁵ Noha az 1983-as thatcheri út ki lett zárva, a döntés csak ezen esztendőre vonatkozott. A korábbi, a témával kapcsolatos kijelentések sokkal általánosabban fogalmaztak, és belőlük nem következett semmilyen konkrét remény, hogy a kapcsolatok rövid távon a legfelsőbb szintre emelkedhetnek. A legújabb esetleges brit külügyminiszteri út, pedig ekkor szerepelt először egy konkrét tervezetben és jelentőségét nem szabad lekicsinyíteni, mivel az 1980-as évek elején a két ország már átesett egy „oda-vissza” külügyminiszteri eszmecserén.

A Thatcher-Marjai eszmecserére felkészítő magyar irat jóval kevesebb érdekességet tartalmaz, mint a brit primer források arra vonatkozóan, hogy a magyar fél mit próbál majd elérni a tárgyalásokon.⁵⁵⁶ Szinte hasonlítanak a Puja-Carrington időszak felkészítő dokumentumaira, azaz a nemzetközi kérdéseket szinte unalomig helyezik előtérbe. A forrás megegyezett a brit várakozásokkal abban, hogy benne az állt, Marjai fel kívánja majd vetni

⁵⁵² Uo.

⁵⁵³ Uo. 6. o.

⁵⁵⁴ FOI. Visit of Mr Jozsef Marjai, Hungarian Deputy Prime Minister: 6-11 March 1983. (For Prime Minister). Foreign Office Papers, ENH 026/1, 2. o.

⁵⁵⁵ Uo.

⁵⁵⁶ MNLOL 6-132 00696/5

Thatcher asszony magyarországi látogatását, meg kívánja köszönni a brit pénzügyi segítséget, és hangsúlyozza majd hazánk nemzeti érdekeit.⁵⁵⁷ A felkészítés általános hangnemét azonban a következő mondatok jellege hatja át. „*Fontos, hogy megállítsuk a világhelyzetben tapasztalt negatív tendenciákat, mert aggasztónak tartjuk, hogy a világ szinte minden régiójában krízisek vannak.[...] A kapcsolatok, a dialógus folytatásának és biztosításának a jelenlegi nemzetközi helyzetben minden eddiginél nagyobb jelentőséget tulajdonítunk,*”⁵⁵⁸ írta a magyar külügyi forrás. Ha a magyar és brit felkészítő dokumentumokat elemezzük, akkor arra a következtetésre juthatunk, hogy London jobban tudta, mit kellene felvetni, mit kellene hangsúlyozni a magyaroknak avégett, hogy a kétoldalú kapcsolatok a találkozón előre tudjanak haladni, és érvényesülhessenek a budapesti érdekek.

A stratégia, a tervek, és felkészítő iratok egy dolgot jelentettek, de ezúttal a magyaroknak valódi, gyakorlati lehetősége nyílt a miniszterelnökkel való személyes találkozón növelni a kapcsolatokat legfelsőbb szintre emelő, áhított út létrejöttének esélyét, és erre egyáltalán nem a budapesti előkészületeknek való megfelelés adott volna lehetőséget. A londoni forrásokban – a budapestiektől eltérően – érzékelhető volt egy megnövekedett érdeklődési szint, és ez a miniszterelnöknek készülő iratra is vonatkozott. Marjai Józsefre egy nyitott, pozitív hozzáállással rendelkező kör várt Angliában, beleértve azt a legfontosabb személyt, aki eddig Magyarországnak relatíve kevés figyelmet tudott szentelni.

⁵⁵⁷ Uo.

⁵⁵⁸ Uo.

b, Marjai József látogatása

Margaret Thatcher angol kormányfő 1983. március 8-án, 11 órakor fogadta Marjai József magyar miniszterelnök-helyettest, aki ügyes taktikai elemként szinte rögtön bevetette azt a gondolatot (ami egyébként nem szerepelt a magyar felkészítő tervezetben),⁵⁵⁹ miszerint nem csak a magyar kormány, hanem a magyar nép is örülne egy esetleges látogatásnak, hiszen a miniszterelnök asszony hazánkban egy nagyon népszerű személy.⁵⁶⁰ A megjegyzést hiba lenne üres udvariassági elemnek titulálni. Mivel Thatcher eddig nemigen tudott mélyebben foglalkozni Magyarországgal, nem biztos, hogy belegondolt abba, milyen lehet a szélesebb megítélése egy szocialista országban. Ne felejtjük el, hogy ekkor ritkán, vagy egyáltalán nem találkozott⁵⁶¹ szocialista politikusokkal, és az FCO vagy egyéb felkészítő iratokban sem foglalkoztak ilyen kérdésekkel. A Falklandi háború után megnövekedett népszerűségnek örvendő politikusban egy ilyen megjegyzés gondolatébresztő hatással bírhatott. Utólagos okoskodásnak tűnhet, de Marjai szavai zseniálisak voltak annak tudatában, hogy Margaret Thatcher memoárjának második, 1995-ben írt kötetének epilógusában a kelet-európai népeket tekintette a hozzá legközelebb álló szövetségeseeknek. „Mindvégig úgy gondoltam, hogy a Szovjetunióval való hosszú küzdelemben a legszorosabb szövetségeseim a keleti blokk egyszerű emberei voltak,”⁵⁶² írta. Ha elemzésünkkel nagyon messzire akarnánk menni, akkor elképzelhető, hogy Marjai ezen szavai akár komoly befolyással is bírhattak Thatcher későbbi gondolkodására, illetve Kelet-Európa politikájára.

Mindenesetre, noha egyetlen tárgyalás előtti felkészítő forrás sem említi az 1983-as választásokat, mint olyan eseményt, amire kifogásként lehet hivatkozni, miért nem kellene eleget tenni a magyarországi meghívásnak, Thatcher mégis ezt hozza fel indokként, ami sokkal pozitívabb kommunikációt jelentett, mint az általánosságokat tartalmazó elutasítás, vagy az *expressis verbis* kizárás, azaz a tervezetekben javasolt két elutasító indok. A

⁵⁵⁹ Uo.

⁵⁶⁰ FOI. Record of a Discussion between the Prime Minister and the Deputy Prime Minister of Hungary at 1100 Hours on Tuesday 8 March 1983 at Downing Street. Foreign Office Papers, ENH 026/1

⁵⁶¹ Brezsnyev temetése kivételt képezett, de ez a kivétel inkább erősítette a szabályt, az eseményen lényeges politikai párbeszéd nem hangzott el a felek között.

⁵⁶² Thatcher 1995, 603. o.

A Thatcher politikájával nem értök minden bizonnyal problematikusnak ítélnék ezt a mondatot. Szerintük a kormányfő az alsóbb társadalmi rétegek, az „egyszerű emberek” problémái iránt teljes mértékben közömbös volt. Az „egyszerű emberekkel” való szövetség gondolata, főleg a nem angolokkal, ennek fényében furcsán hangozhat. A Thatcher-hívek természetesen kiemelnék, hogy a „Vaslady” mindig is kíváncsi volt az emberek véleményére, ahogy erről memoárjaiban többször is írt.

választásokra való hivatkozás spontán, ugyanakkor legitim okot jelentett, hiszen senki nem lehetett teljesen biztos abban, hogy egy pár hónap múlva is Thatcher lesz e a kormányfő.

Marjai ügyes bevezetője után Magyarország nyitottságáról, a gazdaságpolitikánknak a nehéz világgazdasági és politikai helyzet ellenére végrehajtandó voltáról beszélt.⁵⁶³ Mindezt el lehetett volna mondani monoton, érdektelen stílusban is, a magyar külügyi felkészítésnek megfelelő módon, de a miniszterelnök-helyettes ismét olyan hangot ütött meg, mely kedves lehetett a brit kormányfő számára a „*Magyarország specifikusan magyar megoldásokat keres a problémáira*”⁵⁶⁴ mondattal. Ismert, hogy a „*Vaslady*” akár az „*Unortodox Asszony*”⁵⁶⁵ elnevezést is kaphatta volna az utókortól. A brit gazdaság speciális problémákkal küszködött, amikor átvette a kormányfői stafétabotot, és olyan megoldásokkal próbálkozott, amelyeket addig még sehol a világon nem alkalmaztak. Kérdés, hogy Marjai vajon véletlenül ütött e meg olyan hangot, hogy a magyar és brit gazdaság, illetve a magyar kísérlet és a Thatcher kísérlet közötti közös vonásokat felszínre hozza – mindenesetre jól kivitelezte a feladatot, ha ez lett volna a terve.

Az érdeklődés felkeltése ezzel a Thatcher politikai krédójára való párhuzammal mindenesetre biztosan megtörtént, és a tárgyalási jegyzőkönyv szerint a kormányfőt „*nagyon érdekelte a magyar gazdasági kísérlet és nagyon megköszönné a célok és a javasolt módszerek implementálásának leírását*”.⁵⁶⁶ Marjai ezúttal is olyan hangsúlyokkal válaszolt, mely zenét jelentett Thatcher fülének. A „*Nehéz kitörni a megszokott gondolkodási módokból,*”⁵⁶⁷ valamint „*A kormánynak nem feladata a gazdaság megszervezése és menedzselése. A cél a gazdasági eszközökkel történő működés,*”⁵⁶⁸ mondatokkal biztosra ment a piacgazdaságot az ereiben tudó miniszterelnöknél. A fentiek ismeretében szinte mondani sem kell, hogy ezen gondolatok nem szerepeltek a magyar primer forrásokban.⁵⁶⁹ Miután a miniszterelnök egy rövid közbevetéssel ellenőrizte, hogy vajon tényleg jól értette Marjait, a Minisztertanács elnökhelyettese a beszélgetés csúcspontját szolgáltatta: „*A profitnak kell ösztönöznie. Nem a*

⁵⁶³ FOI. Record of a Discussion between the Prime Minister and the Deputy Prime Minister of Hungary at 1100 Hours on Tuesday 8 March 1983 at Downing Street. Foreign Office Papers, ENH 026/1, 1-2. o.

⁵⁶⁴ Uo. 2. o.

⁵⁶⁵ Ezt a kifejezést még nem olvastam máshol, ha mégis leírta volna valaki, akkor a megegyezés a véletlen műve.

⁵⁶⁶ FOI. Record of a Discussion between the Prime Minister and the Deputy Prime Minister of Hungary at 1100 Hours on Tuesday 8 March 1983 at Downing Street. Foreign Office Papers, ENH 026/1, 2. o.

⁵⁶⁷ Uo.

⁵⁶⁸ Uo.

⁵⁶⁹ MNLOL 6-132 00696

*kormánynak kell pénz osztania, hiszen a kormánynak nincsen pénze,*⁵⁷⁰ hangoztak el a kritikus mondatok. A szavak telitalálatot jelentettek. Margaret Thatcher a később oly sokat idézett mondattal válaszolt, miszerint ezek a megjegyzések akár saját beszédében is szerepelhettek volna.⁵⁷¹ A reakció spontaneitását, őszinteségét és értékét mutatta, hogy ez a sor a primer dokumentumok után Margaret Thatcher memoárjaiban is előkerült.⁵⁷² Ezen könyvben sok mindenről kendőzetlenül írt a miniszterelnök, így a pozitívumokat valóban névértéken lehetett venni. Abban is biztosak lehetünk, hogy a memoárokban szereplők, illetve gondolataik csak akkor kerültek bele a művekbe, ha azok valóban hatással bírtak a kormányfőre.⁵⁷³ Ezen tényező óriási megtiszteltetés a magyaroknak, elsősorban Marjai Józsefnek.

A folytatás is jól sikerült, a magasabb profit, a piac törvényei és a teljesítmény varázsszavakkal operált a volt moszkvai nagykövet, melyre Thatcher úgy reagált, hogy szeretné elolvasni a témához kapcsolódó Marjai beszédeket.⁵⁷⁴ Ez a kérés felettébb hízelgő lehetett a magyar politikusnak.⁵⁷⁵ Thatchert ezek a beszédek vélhetően valóban érdekelték, de megjegyzésével valószínűleg azon irányban is tapogatózott, hogy ezek a gondolatok mennyire publikusak és nyilvánosak. Marjai válaszában azt mondta, hogy az év folyamán valószínűleg születik egy közlemény a témában.⁵⁷⁶

Ilyen tartalmú publikus kommunikáció az adott nemzetközi helyzetben nem lehetett reálisan számítani. Ezzel Thatcher is tisztában lehetett, hiszen nem kért konkrét ütemtervet erre vonatkozóan, és engedte hogy Marjai folytassa gondolatmenetét, mely a magyar gazdaságpolitikának a piacgazdasághoz hasonlító konkrét intézkedéseinek felsorolásában ölt testet. A miniszterelnök-helyettes elmondása alapján ezek mellett (vállalkozások decentralizálása, monopol piaci helyzetek letörése, kis- és középvállalkozások támogatása, a versenyhelyzet feltételeinek megteremtése) a világgazdasági válság ellenére is kitartottak a magyarok. Fontos, hogy Marjai ismételten hangsúlyozta a piac törvényeinek fontosságát, amivel újabb pozitív lendületet vitt a beszélgetésbe.⁵⁷⁷ Köztudott Margaret Thatcher

⁵⁷⁰ FOI. Record of a Discussion between the Prime Minister and the Deputy Prime Minister of Hungary at 1100 Hours on Tuesday 8 March 1983 at Downing Street. Foreign Office Papers, ENH 026/1, 2. o.

⁵⁷¹ Uo.

⁵⁷² „I commented that these remarks could have been made in one of my own speeches.” Thatcher 1993, 454. o.

⁵⁷³ Thatcher 1993, és Thatcher 1995.

⁵⁷⁴ FOI. Record of a Discussion between the Prime Minister and the Deputy Prime Minister of Hungary at 1100 Hours on Tuesday 8 March 1983 at Downing Street. Foreign Office Papers, ENH 026/1, 2. o.

⁵⁷⁵ Szinte elképzelhetetlen lett volna, hogy Puja Frigyes is ilyen tartalmú üzenetet kapjon.

⁵⁷⁶ FOI. Record of a Discussion between the Prime Minister and the Deputy Prime Minister of Hungary at 1100 Hours on Tuesday 8 March 1983 at Downing Street. Foreign Office Papers, ENH 026/1, 2. o.

⁵⁷⁷ Uo. 3. o.

meggyőződése, mely alapján a piac szabályait szinte mindennél fontosabbnak tartotta és e sémák használatát Marjai kiválóan időzítette.

A tárgyalás aktuális témákkal folytatódott, mint a világgazdasági helyzet és az olajárak. Itt Thatcher bebizonyította, hogy a kelet-európai térségről ekkortájt még nem rendelkezett széleskörű ismeretekkel, amikor a magyar miniszterelnök-helyettestől megkérdezte, hogy hazánk honnan szerzi be az olaját.⁵⁷⁸ Ha jóindulattal feltételezzük, hogy ez egy taktikai húzás volt a miniszterelnöktől, és Marjaival esetleg egy, a brit észak-tengeri olajforrások⁵⁷⁹ Magyarországra történő exportálásra vonatkozó tapogatózás történt meg, vagy Thatcher esetleg Magyarország szövetségi elkötelezettségére vonatkozó burkolt kérdést szeretett volna feltenni, azt a magyar politikus ügyesen kezelte. Válaszában Marjai először az olajárak stabilizálásának közös érdekét emelte ki, majd diplomatikusan kiemelte a Szovjetunióból történő importnak a fizikai előnyét, miszerint onnan csővezetéken keresztül érkezik a nyersanyag.⁵⁸⁰ Így bármilyen szándékkal tette fel a kérdést a Downing Street 10 lakója, arra megfelelő válasz érkezett. Ha tudatlanság volt a háttérben, akkor is udvarias, nem kioktató magyarázat született: lehetett volna a Szovjetunióból történő import magasztalásával is válaszolni. A szovjetektől való import költséghatékonysági és fizikai előnyeinek elmagyarázásával, pedig az esetleges brit import tapogatózást vagy szövetségi repedések iránti kutakodást is sikerült elhárítani a hitelesség egyidejű megtartásával.

A tárgyalás pozitív lendülete így megmaradt, ami megfelelően megágyazott az utolsó témának, nevezetesen Jurij Vlagyimirovics Andropovnak. Margaret Thatcher az új szovjet pártfőtítkárral kívánta zárni a beszélgetést, ugyanis megkérdezte a volt moszkvai nagykövetet, hogy személyesen ismerte e Andropovot és vajon ő hozzá fog e tudni járulni a nemzetközi feszültség enyhítéséhez.⁵⁸¹ Marjai ebből a témából már nehezen tudott volna úgy kijönni, hogy elérje a nemzeti érdekképviselő maximumát, a szövetségi kötelezettség teljesítésének minimumával vegyítve, anélkül, hogy az utóbbit kompromittálja. Nekilátott Andropov dicséretének, az „*intelligens és széles tudású*”⁵⁸² jelzőkkel. Emellett Marjai állította, Andropovval őszinte és nyílt beszélgetést lehetne folytatni és nagy előnye, hogy „*meghallgatta a partnereit, nemcsak a saját hangját hallatja*”.⁵⁸³ A magyar miniszterelnök-

⁵⁷⁸ Uo.

⁵⁷⁹ Az észak-tengeri olajmezők kiaknázásából származó bevételek az 1970-es évektől fontos szerepet játszottak a brit gazdaságban.

⁵⁸⁰ FOI. Record of a Discussion between the Prime Minister and the Deputy Prime Minister of Hungary at 1100 Hours on Tuesday 8 March 1983 at Downing Street. Foreign Office Papers, ENH 026/1, 3. o.

⁵⁸¹ Uo. 4. o.

⁵⁸² Uo.

⁵⁸³ Uo.

helyettes azonban ezúttal sem kockáztatta hitelességét, miután minden körítés nélkül kijelentette, hogy a gazdasági kérdésekben Thatchernek fölénye lenne az új szovjet pártfőtitkárral szemben.⁵⁸⁴ Ezzel az őszinte mondattal ellensúlyozni tudta a többi, Andropovval kapcsolatos, Puja Frigyesre emlékeztető kijelentéseit.

Látszólag ezen utolsó téma nem szolgáltatott túl sok érdekes elemmel. Az utólagos elemzés helyzetéből adódóan azonban biztosan kijelenthető: az angol-magyar és az angol kelet-európai kapcsolatok szempontjából kritikus dolgok hangoztak el. Margaret Thatcher először itt hallhatta, hogy van olyan szovjet politikus, akivel érdemes és lehet is nyílt beszélgetést folytatni. Még ha Marjai szavainak ebben a témában nem is lehetne feltétlenül hinni, a többi kérdésben nyújtott hiteles teljesítménnyel akár el is hitethette a brit miniszterelnökkel, érdemes párbeszédet folytatni az új szovjet pártfőtitkárral. Még ha nem is Andropov volt az ideális jelölt az esetleges kelet-nyugati párbeszédben való főszerepre (és valóban nem volt az), akkor is elindulhatott egy gondolati szál a miniszterelnöknél, vajon érdemes lehet e a legfelsőbb szinten tárgyalni a szovjetekkel.

Ezen a ponton értünk el a Thatcher-Marjai találkozó és az 1983. márciusi londoni út lényegéhez. A brit miniszterelnök és a magyar miniszterelnök-helyettes közötti tárgyaláson olyan dolgok történtek, amire addig nem volt még példa, és olyanok, melyek egy új folyamatnak a kezdetét jelentették. Margaret Thatcher még sosem tárgyalt ilyen szinten, ilyen mélységben magyar vagy egyéb kelet-európai politikussal. A találkozón Marjai bebizonyította, hogy egy kelet-európai politikus lehet hiteles is és nem minden kommunista országból származó, fontos pozícióban lévő ember vallja a tervgazdaság mindenhatóságát, sőt a piaczgazdasági gondolkodás nem kis mértékben van jelen, például Magyarországon. A „*Vaslady*” láthatta, léteznek olyan, a piaczgazdaságot ismerő és a piaci elveket bátran valló kelet-európai politikusok, akikkel érdemes tárgyalni. 1983. márciusában hiába volt sokkal nagyobb ranggal bíró, ráadásul hazai pályán szereplő politikus Margaret Thatcher, a mondatokból látszik, hogy őszintén figyelte Marjai szavait, és nem saját hangját és gondolatait szerette volna hallatni.

Ennek fontossága abban rejlik, hogy egy olyan kormányfőről volt szó, aki valószínűleg még (ezúttal a jóindulatot mellőzve) azt sem tudta, Magyarország honnan szerzi be a kőolaját. Szinte teljes bizonyossággal kijelenthető, hogy Margaret Thatcher nem várt sokat a Marjai József találkozótól. A felkészítő iratok minden próbálkozása ellenére vélhetően nem várt többet, mint egy szürke kelet-európai politikust, aki kevés újdonsággal szolgálhat a szürke,

⁵⁸⁴ Uo.

monoton térségből. Ennél mélyebb és színesebb tartalmat kapott, és ez által megnőhettek a térséggel kapcsolatos reményei. A bilaterális kapcsolatok szempontjából pedig kiemelten fontos, hogy Magyarország jelentősége, jövőbeni kulcsszerepe ekkor juthatott először a látókörébe.

A Marjaival való tárgyalás jelentőségét nemcsak a találkozóhoz a Thatcher memoárókban való szereplése bizonyítja, ami önmagában is nagy értékkel bír, hanem az, hogy a miniszterelnök-helyettessel való beszélgetés szerepel a kelet-európai nyitásról szóló fejezet konkrét eseményeket taglaló első részében. A miniszterelnök könyvben leírt szavai önmagukért beszélnek. *„Lenyűgözött az, amit elmondott nekem a 'magyar gazdasági kísérletről'. Egy ponton Marjai, a profit és ösztönzők fontosságát megjegyezve kijelentette, hogy a kormánynak nem célja a pénzosztás, hiszen a kormánynak nincsen pénze. Hozzáfűztem, hogy ezek a megjegyzések akár az egyik beszédemben is szerepelhettek volna.”*⁵⁸⁵ A korábban ismertetett utolsó mondat ismétlése a hangsúly miatt szándékos. Óriási fegyvertény az, hogy egy „egyszerű” magyar politikus ennyire meghatotta a nála sokkal magasabb szinten lévő angol kormányfőt. Margaret Thatcher személyiségét és memoárjának az utólagos ismeretek birtokában néha nem kissé diadalittas hangulatát ismerve, ennek a tényezőnek az értéke exponenciálisan értendő.

A tárgyalás Marjai köszönetnyilvánításával zárult: *„az elmúlt nehéz hónapokban tanúsított megértést,”*⁵⁸⁶ és az IMF csatlakozás során nyújtott brit segítséget köszönte meg. Thatcher örömét fejezte ki, hogy konstruktív segítséget tudtak nyújtani, és elmondta, hogy *„Felismerték, Magyarországot mit szeretne végrehajtani.”*⁵⁸⁷

Ez a mondat méltó befejezés. A szavak ellenére Margaret Thatcher a Marjai Józseffel való találkozásig minden valószínűség szerint nem ismerte fel, Magyarországot mit szeretne végrehajtani, de a tárgyalás után biztosan másképpen ítélte meg az országot. A március elején végbement eszmecsere után sosem látta ugyanannak Magyarországot, mint a tárgyalás előtt.

Arra a kérdésre, hogy a magyar külpolitika is felismerte-e a Thatcher-Marjai tárgyalás jelentőségét, nemleges válasszal kell szolgálnunk. A Thatcher-Marjai tárgyalásról való magyar jegyzőkönyv nem található a KÜM TÜK iratokban,⁵⁸⁸ ami lehetséges, hogy pusztán a véletlen műve. Az viszont érdekes, hogy ugyanakkor fennmaradt a szinte semmilyen lényeges

⁵⁸⁵ Thatcher 1993, 454. o.

⁵⁸⁶ FOI. Record of a Discussion between the Prime Minister and the Deputy Prime Minister of Hungary at 1100 Hours on Tuesday 8 March 1983 at Downing Street. Foreign Office Papers, ENH 026/1, 4. o.

⁵⁸⁷ Uo.

⁵⁸⁸ MNLOL 6-132 00696

tartalommal nem bíró – előzőekben ismertetett – felkészítő irat.⁵⁸⁹ Ha csak ezeket a primer forrásokat tudnánk elemezni, akkor minden bizonnyal elsiklanánk a londoni tárgyalás fontossága mellett. Az, hogy a magyar külügyi források az összefoglalóban az általánosításoktól eltekintve keveset írtak a találkozóról, illetve a tárgyalás után, azt sejteti, hogy a magyar külügy nem fogta fel az eszmecsere jelentőségét és az abban rejlő potenciált. Marjai József útjának második legfontosabb tárgyalása a Francis Pym külügyminiszterrel folytatott eszmecsere volt. Láthattuk, a Falklandi háború közben beiktatott külügyminiszter támogatta a kelet-európai nyitást, igaz a magyarok iránt némileg kisebb lelkesedést mutatott, mint Peter Carrington. Mindemellett a magyar felkészítő irat is több lehetőséget rejtett magában, mint a miniszterelnökkel folytatandó diskurzushoz készült dokumentum,⁵⁹⁰ ami növelte a jelentőségtejtesebb eszmecsere esélyeit. A forrás szerint Marjai József közölheti abbéli örömet Pym külügyminiszterrel, hogy „*brit részről készek támogatni mezőgazdasági kezdeményezéseinket a Közös Piacon belül*”.⁵⁹¹ A tárgyaláson tehát a magyar külpolitika EGK ügyben exponálni kívánta magát úgy, ahogy a gazdasági kapcsolatok alacsony szintjére is fel kívánta hívni a figyelmet. A szinte sablonos nemzetközi problémákkal foglalkozó elemzések mellett, miszerint „*aggaszt bennünket a nemzetközi helyzet alakulása, a fegyverkezési verseny fokozódása, az erőpolitika aktivizálódása,*”⁵⁹² a magyarok végre az államközi kapcsolatok hűsbavágó kérdéseit tervezték terítékre tenni.

Az előjelek ellenére a párbeszéd jelentőségében jóval elmaradt a miniszterelnökkel folytatott tárgyalásától, amiben nemcsak a rang, hanem a felek személyisége közötti kontraszt is közrejátszott. Pym karakterisztikájának tárgyalásakor láttuk, hogy ő két szintől ódzkodott, a feketétől és a fehértől, pedig ennek a színnek a keveredése olvasható ki a tárgyalási jegyzőkönyvekből. A tárgyaláson szürke Pym mellett a korábbi budapesti nagykövetek által szürkének nevezett Marjai József kifejezetten színes és szenvedélyes alkatnak tűnt. Pym-nek a magyar politikussal való beszélgetésében nem, vagy alig tudott érvényesülni a Kelet-Európa nyitás iránt való lelkesedése.

Az alaphang megfelelőnek tűnt, amikor a brit külügyminiszter azzal kezdte a felvezetést, hogy a britek „*csodálják*”⁵⁹³ *a magyar politikát*”.⁵⁹⁴ Az FCO vezetője azonban rögvést áttért a

⁵⁸⁹ MNLOL 6-132 00696/5

⁵⁹⁰ MNLOL 6-132 00696/7

⁵⁹¹ Uo.

⁵⁹² Uo.

⁵⁹³ Az *admire* szót nem nagyon lehet másképp fordítani.

⁵⁹⁴ FOI. Record of Conversation between the Foreign and Commonwealth Secretary and the Deputy Prime Minister of Hungary, Held in the FCO on 8 March 1983 at 1010 Hours. Foreign Office Papers, ENH 026/1, 1. o.

szovjet vezetés kérdésére, amivel nehezen tudta leplezni, hogy őt igazából nem Magyarország, hanem a Szovjetunió érdekli a legjobban. A differenciálási politika egyik célja a Varsói Szerződés országai közötti különbségek megvilágítása, de Pym nem várhatta el, hogy Marjai Andropov ellen mondjon bármit, ráadásul úgy, hogy nemzeti érdekeink helyett az új szovjet pártfőtitkárról kelljen beszélnie. A Marjai-Pym duó a tárgyalásuk elején így a Carrington-Puja eszmecserek legunalmasabb pillanatait idézték, ahol a kelet-nyugati adok-kapok legkurrensebb elemei kerültek elő, mint brit oldalról a Szovjetunió fegyverekre történő túlköltekezése, illetve a magyar részről a túlzó nyugati követelések kerültek fókuszba.⁵⁹⁵ Pym a magyar miniszterelnök-helyettes legrosszabb arcát, vagy legalábbis legmonotonabb, legdemagógabb mondatait csikarta ki azzal, hogy nemzetközi indításával kényszerpályára szorította Marjait, ahonnan nem tudta kihozni a legtöbbet magából, illetve a tárgyalásból.

A lefelé tartó hangulati spirált a magyar félnek sikerült megállítania. Az egyik lényeges különbség Puja Frigyes és Marjai József között a tárgyalás hangulatának felmérésében rejlett. A magyar politikus, ahelyett, hogy tovább lendült volna bele mondanivalójába, a témánál maradva egy kitérével sikerült más színtérre vinnie a beszélgetést. A tárgyalási jegyzőkönyv hatodik pontjában Marjai még *„Az oroszok változtatnának, ha kapnának rá esélyt,”*⁵⁹⁶ vonalat folytatta, de mondanivalójának végén véget ért a hiteltelen Puja utánzás, és újra sikerült saját magát előhozni. *„Jelentős minőségi változások történtek több szocialista országban, vagy visszagondolva, talán egy országban. De nem Magyarország tiszte megítélni ezeket az ügyeket. Magyarország szerette volna, ha a Szovjetunió a gazdasági kérdésekre koncentrálna, nem a katonai kérdésekre,”*⁵⁹⁷ idézte Marjait a tárgyalási jegyzőkönyv.

Ezen mondatokban több olyan elem volt, amely eltért nemcsak az eddigi magyar tárgyaláson és tárgyaláson kívüli nyilatkozatoktól, hanem minden valószínűség szerint a legtöbb kelet-európai politikus is ritkán nyilatkozott így a nyugatiakkal való eszmecsere során. A szavakban benne volt a Szovjetunió kritizálása, nem is burkolt módon, ami minden bizonnyal egyedülálló elem lehetett akkoriban egy Varsói Szerződéshez tartozó ország politikusától (ráadásul egy ilyen magas poszton lévőtől), legalábbis egy nyugati ország külügyminisztere előtt biztosan nem született sok ilyen kijelentés. Ráadásul mindez az akkori *„kis hidegháború”* szempontjából legérzékenyebb témájában tett megnyilatkozást jelentett. Másképpen megfogalmazva, szinte nem lehetett volna olyan kérdéskört találni, ahol a szovjeteknek jobban fájó nyilatkozatot tegyen egy szocialista országhoz tartozó politikus. A volt moszkvai

⁵⁹⁵ Uo. 1-3. o.

⁵⁹⁶ Uo. 3. o.

⁵⁹⁷ Uo.

nagykövet ráadásul a szituáció hevében közvetett módon, de egyértelműen kijelentette, hogy Magyarország az egyetlen olyan Varsói Szerződés ország, ahol minőségi gazdasági lépések történtek. Ez egyrészt a szocialista tervgazdasági elképzelésekről szóló nagy kritika, másrészt az összes többi szocialista országnak jelenthetett sértést. Azzal, hogy Marjai deklarálta, nem a magyarok tiszte megítélni az ügyeket, csak megerősítette kijelentéseinek súlyát.

Vajon miért volt szükség ezekre a drasztikus kijelentésekre? Pymnek a semmitmondóságba torkolló, túlzottan diplomatikus stílusa az ok? Lehetséges, hogy Marjai úgy érezte, a beszélgetés sehová nem tart. A választ csak találgathatjuk, de meglátásom szerint a londoni tárgyalásai során Marjait az aktuális nemzeti érdekek vezérelték, és a legtöbbet szerette volna kihozni a beszélgetésből, ami láthatóan nem előre haladt. A Minisztertanács elnökhelyettesének legfontosabb célja Magyarország kiemelése volt a többi szocialista ország közül annak érdekében, hogy a britekkel való fejlődő kapcsolaton keresztül eredményeket tudjon elérni a hitelezés, az EGK és a bilaterális kapcsolatok kérdéseiben. Ha ehhez odáig kellett mennie, hogy szovjeteket is nyíltan kellett kritizálnia, akkor ezt megtette. Meglehetősen bátor tettei mindenesetre nem kis unikalitást jelentettek a magyar-angol kapcsolatokban.

A szinte megdöbbenítő szavak után Marjai folytatta a bátor vonalat. *„Magyarország a saját útját szeretné járni a fejlett országokkal. De folyamatosan abba a problémába szaladt bele, hogy pusztán egy szélesebb kör tagjaként kezelik. Magyarország más, mint Csehszlovákia, Románia vagy Jugoszlávia. Azt kéri (Magyarország – TG), hogy saját érdemei alapján kezeljék.”*⁵⁹⁸ Miután Pym kijelentette, hogy a britek igenis külön kezelték Magyarországot és ezt Marjai elismerte, felrótta Londonnak, hogy néha túlságosan lassan cselekszik.⁵⁹⁹

A már egyértelműen emocionális (már amennyire ezt egy dokumentum alapján egyértelműen ki lehet jelteni) Marjai példaképpen felhozta látogatásának egyik fő célját: A Deutsche Bank szervezett egy új hitelt Magyarországnak, és egyesült államokbeli illetve holland bankok már részt is vettek ebben, de brit bankok még nem. Legalább egy jelképes részvételt kért a brit féltől.⁶⁰⁰ A legszenvedélyesebb pillanatok, pedig akkor következtek be, amikor Pym egy általános válasszal próbálta nyugtatni Marjait, miszerint London nagy szerepet játszik a recesszió kezelésében. A magyar politikus ez után hangsúlyozta, hogy Magyarország tulajdonképpen kevesebbet kér, mint amit eddig kapott, és kérte Nagy-Britanniát, ne felejtse el, egy olyan ország is elveszhet, amely mindent megtesz a saját erőből való kilábalásért, ha

⁵⁹⁸ Uo. 3-4. o.

⁵⁹⁹ Uo. 4. o.

⁶⁰⁰ Uo.

nem kapja meg a szükséges hiteleket. „Magyarország kész elviselni a recesszió által okozott szenvedésnek a rá eső részét, de nem többet,”⁶⁰¹ érvelt a magyar politikus. A Marjairól szóló brit leírások említették, hogy Bethlen István politikájával szimpatizált, itt mintha a volt miniszterelnök szerepébe képzelte volna magát, és küzdött a brit bankok segítségéért, mint annak idején a gróf küzdhetett a Népszövetséggel. A tárgyalás hangulata mutatta mennyire fontos volt Magyarországnak a brit bankok segítsége.

Meglepetésnek mondható, hogy Marjai a témát a külügyminiszteri találkozón ilyen vehemensen adta elő. Ennek oka egyrészt a reménytelenség, a „*nincsen vesztenivaló*” attitűd lehetett. A magyar politikus tudta, hogy kevés kézzelfogható eredményt érhet el ezen a téren, másrészt a tárgyalás már említett túlzottan általános volta, illetve partnerének szürke stílusa, valamint az Andropovra való ilyen módú rákérdezés szinte provokatív jellege zavarhatta, illetve sodorhatta ilyen stílus felé. Marjai érzelmes hozzáállását mindenféleképpen pozitívan érdemes értékelni, ezen az adott tárgyaláson azonban, egy ilyen típusú személyiséggel szemben az eredmény kérdéses volt.

Rendkívül sajnálatosnak mondható, hogy a fiskális kérdéskört Marjai Margaret Thatchernek nem tudta előadni ily módon, a miniszterelnök a bankokra valamilyen közvetett csatornán hatni tudott volna. Thatcher-nél a személyi szimpátia mellett a szenvedélyesség is szerepet játszhatott volna, a hölgy miniszterelnök minden bizonnyal jobban értékelte volna a magyar politikus ilyen szintű megnyílását.

Marjai, a Pym külügyminiszterrel folytatott tárgyalásának utolsó előtti témájaként a bankok felé történő segítségkérés mellett sürgette, hogy a brit tőke aktívabb lehetne Magyarországon.⁶⁰² Amint láttuk, nagyon sok politikus érintette, kerülgette ezt a témát, de arra még nem volt példa, hogy valaki ilyen közvetlen módon kérte volna a London aktivitásának emelését. Ne felejtsük el, hogy Marjai tárgyalópartnere a brit külügyminiszter volt és a két politikus rangja között nem volt lényeges különbség. A közvetlen stílusra magyarázatot jelenthetnek az eddig már említett, tárgyalást befolyásoló tényezők.

Befejezésképpen a magyar miniszterelnök-helyettes, hogy mégis pozitívabb hangulatban, normális mederbe terelje, illetve fejezze be a tárgyalást, megdicsérte a budapesti brit nagykövet munkáját, és meghívta a külügyminisztert Magyarországra.⁶⁰³ A meghívás, a brit miniszterelnöknek szóló „örökzöld” invitálással együtt mutatta, mekkora fontosságot tulajdonítottak a magyarok a magas rangú látogatásoknak, hiszen Puja Frigyes nemrég járt

⁶⁰¹ Uo.

⁶⁰² Uo.

⁶⁰³ Uo.

Londonban, és Carrington külügyminiszter sem volt olyan régen Budapesten. Pym reakciója nem is volt túl kecsegtető, ugyanolyan jellegtelen volt, mint az egész tárgyalás alatti stílusa. A választásokra hivatkozott, ami jogos indok volt, de a „*majd keresi a lehetőséget,*”⁶⁰⁴ mondat nem adott okot túl nagy optimizmusra.

A primer iratokban megjelenő Francis Pym tárgyalási technikából nehéz volt kihámozni, milyen célokat szeretett volna elérni a megbeszélésen. Rövid, nem túl tartalmas mondataiból arra lehet következtetni, hogy nem igazán mérte fel, illetve nem értékelte oly nagyra a Marjai Józseffel való megbeszélés fontosságát. A brit külügyminisztert az angol és magyar források egyértelműen úgy állították be, mint olyan személyt, aki szívéen viselte a kelet-európai országok sorsát, illetve aki fontosnak tartotta a közöttük való differenciálást, megkülönböztetést. Andropovra való rákérdezése a tárgyalás elején kérdéses lépés volt, amivel egy rossz pályára terelte a beszélgetést. Ezzel a kezdő lökésével, paradox módon mégis a legtöbbet hozta ki Marjai Józsefnek a Magyarország státuszát emelő képességeiből. Francis Pym ezen érdekes lépésével (taktikájával?) így mégis, közvetett módon hozzájárult az általa fontosnak tartott kelet-európai nyitáshoz: a két politikus párbeszéde egyértelmű konklúziója, hogy Magyarországot külön kell kezelni a térség többi részétől. Ilyen súlyú kijelentésekhez, a térség színes voltát igazoló egyértelmű anyaghoz más Varsói Szerződés országok politikusáival való tárgyalások során nem lehetett volna hozzájutni. A volt hadügyminiszter Pym a Marjai-val való eszmecsere révén így fontos epizód szerepet játszott az FCO keleti nyitási vágyainak majdani beteljesülésében, még akkor is, ha ezen témában való legfontosabb szereplési lehetőségében a célért nem is tett meg minden tőle telhetőt, vagy legalábbis sokkal többet tehetett volna. A kérdés fennmarad, vajon mi lett volna, ha Pym egy baráti gesztussal, egy sokat szimbolizáló pénzügyi elemmel például, a megnyíló magyar miniszterelnök-helyettesből még több, a brit politikának értékes kijelentést tudott volna kihozni.

Marjai József nemcsak a legnagyobb rangú brit politikusokkal való tárgyalásokon tett meg mindent a magyar célok megvalósításáért. Az EGK-vel való külön megállapodás volt a legfontosabb téma, amit bizalmas volta miatt csak egyes informális beszélgetéseken tudott felhozni. Egy március 7-i ebéden Peter Rees, Malcolm Rifkind és Bryan Cartledge brit politikusok jelenlétében egy jó hasonlattal szemléltette a magyarok nehéz helyzetét és az esetleges segítség fontosságát. Itt elmondta, hogy szerinte Magyarország olyan emberhez

⁶⁰⁴ Uo.

hasonlít, aki éppen stroke-ot szenved az utcasarkon, és a járókelők készségesen megmutatják neki, merre van a legközelebbi gyógyszertár.⁶⁰⁵ Ebben a pillanatban a gyakorlati segítség mindennél fontosabb volt Magyarország számára, és ezért Marjai rendkívül kitartóan küzdött. A magyar miniszterelnök-helyettes ezen a beszélgetésen is folytatta saját differenciálási politikáját, nevezetesen Magyarországot kiemelte a többi kelet-európai országhoz képest. Kifejtette, hogy a következő években szükséges hiteleket visszafizetnénk és szerinte „*Nem vagyunk olyan, mint egyes kelet-európai országok, mint Lengyelország, Románia, Kelet-Németország vagy Jugoszlávia.*”⁶⁰⁶ Ezen megállapítás nemcsak a hitelek vissza nem fizetésének felvetése, hanem nyers, tömör volta miatt is derogáló volt a felsorolt országok számára. Nem meglepő módon ezen állítás csak egy munkaebéden hangozhatott el, mégis Marjai meglehetősen merész és bátor hozzáállását mutatta. Karakán kiállása bizonyosan pozitívan hatott vendéglátóira.

A legfontosabb informális találkozóznak Malcolm Rifkind és Marjai esetébédje adott alkalmat. Az angol politikus ezen a találkozón az iránt érdeklődött, a tervgazdaság hogyan lenne összeegyeztethető az EGK-val való esetleges megállapodással.⁶⁰⁷ Itt Marjai a vállalkozások szabadságának megnövelésével érvelt, amit Rifkind eleinte szkeptikusan fogadott, de az angol összefoglaló hangsúlyozza, a témakör végére a magyar félnek sikerült meggyőznie arról, hogy egy esetleges megállapodás esetén a magyar vállalkozások ugyanolyan döntéseket tudnak majd hozni, mint az EGK vetélytársaik.⁶⁰⁸ Marjai ezen kívül objektív módon előadta, a magyar felső politikai körökben vannak olyanok, akik a régi időkbe vágnak vissza és a megnövekedett piaci szabadság igenis okozhat majd társadalmi feszültségeket. Ugyanakkor a teljes foglalkoztatottságot sem tartotta örökérvényűnek, bár elmondásában nem tartotta szükségesnek annak megváltoztatását, hiszen leginkább munkaerőhiány volt tapasztalható a magyar piacon.⁶⁰⁹ Marjai azon mondatát, miszerint nem tartja szükségesnek a teljes foglalkoztatottság megváltoztatását, amíg „*a gazdasági és szociális valóság nem sugallja másképp,*”⁶¹⁰ a britek egyfajta delphoi jóslatnak tartották. Mindenesetre a magyar miniszterelnök-helyettes a szinte privátnak mondható beszélgetésen folytatta merész, őszinte,

⁶⁰⁵ FOI. Note of Lunch Discussion with Mr Marjai, Hungarian Deputy Prime Minister: 7 March. Foreign Office Papers, ENH 026/1 1. o.

⁶⁰⁶ Uo. 2. o.

⁶⁰⁷ FOI. Mr Rifkind's Supper Party for Mr Marjai. Foreign Office Papers, ENH 026/1 1. o.

⁶⁰⁸ Uo.

⁶⁰⁹ Uo.

⁶¹⁰ Uo.

hitelesnek mondható politizálását annak érdekében, hogy London nagyobb mértékben tudja segíteni hazánk gazdasági törekvéseit.

Március 9-én került sor Marjai útjának egyik legkritikusabb találkozására a brit jegybank elnökével, Lord Gordon Richardsonnal. A magyar iratok a pénzügyi vezetőkkel való tárgyalásokra precíz, részletes felkészülést, felkészítést jeleztek, sokkal jobban voltak kidolgozva, mint a felső politikai körökkel való eszmecserere készült anyagok.⁶¹¹ A pontok először az eddigi segítség megköszönésétől az aktuális segítségkérésig vezetnek fel a felvetendő témákat. Például Richardson 1982-es segítségét méltatta az egyik irat. Eszerint ő volt az első nyugat-európai jegybank elnök, aki figyelmeztette a bankokat: *„Helytelen, ha minden betétet visszahívják a nehéz helyzetbe került országoktól, mert ezzel csak csődsorozatot indíthatnak el, kárt okozva saját maguknak is.”*⁶¹²

Az elnök személyes érdemeire való hivatkozás jó taktikának tűnt, a lényegre törés a Deutsche Bank és a Bank of Tokyo említett 200 millió dolláros kölcsönében való brit részvételre buzdítás mellett az állami hitelbiztosítók biztosítási fedezetnyújtására való részvételre való felhívásban valósult volna meg. A tárgyalásra való tisztességes magyar felkészülés után Marjai minden bizonnyal folytatta szinte kétségbeesett harcát a magyar gazdaság érdemeinek elismeréséért, valamint a brit bankok újabb hitelezési részvételéért. Mindez csak feltételezés, a magyar célok részletes ismertetésének egyik oka, hogy kevés nyom maradt fenn a találkozóról. Az angol iratokban Gordon Richardson elnök egyetlen feljegyzett mondandója az ügyben kifejezett sajnálata, miszerint a szigetországi bankok már minden tőlük telhetőt megtettek Magyarország megsegítéséért.⁶¹³ Az őszinte, de hazánkat semmilyen módon nem segítő megállapítás megmutatta, Marjainak esélye sem volt változtatni az angol bankok azon döntésén, miszerint a legújabb, Deutsche Bank hitelben nem fognak részt venni. Az 1982-es életmentő brit segítség – aminek elérésében Marjainak az angol dokumentumok szerint jelentős szerepe volt –, ezúttal az átmeneti végpontot jelentette.

Mindez azonban nem csökkentheti a magyar miniszterelnök-helyettes látogatásának egyértelmű sikerét. Tény, hogy az eddigi magas szintű politikai találkozókra a konkrétumok hiánya jelentette a legnagyobb problémát és Marjai a gyakorlati, kézzelfogható eredmények terén nem ért el látványos sikereket. Ha a nagyobb hitelben való brit részvételt nem is sikerült elérni, a gazdasági tárgyalások relatív eredményességét mutatta, hogy Marjai útja után magyar

⁶¹¹ MNLOL 6-22 1666/1 és MNLOL 6-22 1666/13

⁶¹² MNLOL 6-22 1666/13

⁶¹³ FOI. Deputy Prime Minister Jozsef Marjai's Call on the Governor of The Bank Of England, Lord Richardson, on 9 March, 1983 at 1445. Foreign Office Papers, ENH 026/1

résről egy 14 pontos gazdasági cselekvési terv készült.⁶¹⁴ Eszerint többek között, szorgalmazni kell a diszkriminatív mennyiségi korlátozások megszüntetését, a magyar Mezőgazdasági Minisztériumnak összefoglalót kell nyújtania az angoloknak, hogyan tudják segíteni Budapest európai kezdeményezéseit. Az irat alapján az Angol Gyáriparosok Szövetségével tovább kell fejleszteni a kapcsolatokat, az angol beruházási javakra tovább kell terjeszteni a hitelkeretet, és „1984-ben a magyar gazdaságot, iparunk technikai színvonalát bemutató magyar gazdasági és műszaki napokat kell rendezni Nagy-Britanniában.”⁶¹⁵ Emellett a Shell International-től kapott tájékoztató anyagokat hasznosítani kell.⁶¹⁶ A javaslatok minősége és mennyisége mutatta, az út sok valós gazdasági potenciált jelentő fonalat indított el.

Számos lehetőséget tartalmazott az a fegyvertény is, hogy az említett Financial Times hetilap képviselőivel való találkozóknak is meg lett az eredménye, mégpedig Marjai interjúja volt a központi eleme a prominens hetilap magyar mellékletének. A cikk „igen kedvező visszhangot váltott ki”⁶¹⁷ az angolok szerint, és ez volt az első olyan eset, ahol olyan melléklet jelent meg egy KGST országról, amelyet teljes egészében a lap munkatársai írtak.⁶¹⁸ Mitöbb „A lap hirdetési igazgatója szerint külföldről (Kanadából) utánrendelést is kaptak, amelyre a lap történetében még nem volt példa,”⁶¹⁹ írta büszkén a budapesti irat. Így Marjai útjának pozitív hozadéka nem csak a magyar-angol államközi kapcsolatokban mutatkozhattak meg. A sikerben szerepet játszott az interjúra való alapos magyar felkészülés is, mely a Marjai út talán legjobban sikerült, legprofesszionálisabb magyar felkészítő irata volt.⁶²⁰

Az angolok nem csak a Financial Times kapcsán gondolkodtak pozitívan a magyar miniszterelnök-helyettes londoni útjáról. A Marjai látogatást összefoglaló titkosított angol primer forrásból sugároznak a pozitív jelzők, az utat „érezhetően sikeresnek”⁶²¹ és „kimagaslóan sikeresnek”⁶²² értékelve. London szerint Marjai a tárgyalópartnereinek (köztük a miniszterelnöknek) első kézből tudta prezentálni „a magyar gazdasági gondolkodás és menedzsment kommunista értelemben vett unortodoxiáját”.⁶²³ A ma is gyakran használt szó itt

⁶¹⁴ MNLOL 6-132 00696/8

⁶¹⁵ Uo.

⁶¹⁶ Uo.

⁶¹⁷ MNLOL 6-8 003380

⁶¹⁸ Uo.

⁶¹⁹ Uo.

⁶²⁰ MNLOL 6-22 1666/17

⁶²¹ FOI Hungary. Deputy Prime Minister Jozsef Marjai's Visit to the UK, 6-11 March. Foreign Office Papers, ENH 026/1, 1. o.

⁶²² Uo.

⁶²³ Uo.

egyértelműen pozitív módon szerepelt. Az összefoglaló részletezi Marjai érvelését, egyértelműen meggyőzőnek találva azt. A brit miniszterelnökkel való tárgyalás, pedig a „*kifejezetten őszinte és stimuláló*”⁶²⁴ jelzőket kapta, megismételve a már említett fordulatot, miszerint Marjai gazdaságpolitikai filozófiája akár Thatcher beszédében is helyet kaphatna.⁶²⁵ Marjai „*energetikus*”⁶²⁶ hozzáállása viszont a brit irat szerint sem ért el kézzelfogható sikereket ebben a kérdésben, sem a központi, sem a kereskedelmi bankoknál. Indokként itt is az 1982-es sikeres szerepvállalása volt feltüntetve. Pozitívként említhetjük, hogy a miniszterelnök-helyettes eme kudarca ellenére, az ezen a téren tett próbálkozásait is kifejezetten pozitívnak értékelték az angolok, és sajnálatukat fejezték ki a bankok hozzáállása miatt.

A londoni összefoglaló FCO iratban jegyzett zárómondat tökéletesen summázta, Marjai látogatása miatt is volt annyira fontos és sikeres. „*A látogatás új szubsztanciát adott a kétoldalú kapcsolatainknak, és remélhetőleg előkészítette a terepet a reményeink szerint nemsokára bekövetkező magasabb szintű látogatásoknak,*”⁶²⁷ írta az FCO anyag.

A magyar-angol kapcsolatoknak 1983 elején valóban új szubsztanciára volt szüksége. Magyarország kiemelt státusza megkérdőjelezhetetlen volt, amit a britek a gyakorlatban is díjaztak: 1982 végén messzemenően segítették hazánknak az államesőd elkerüléséért folytatott harcát. A látogatások intenzitása és minősége is nőtt, sőt a szigetországiak még Puja Frigyessel is kezdtek megbékélni. A Puja-Carrington korszakból hiányzó konkrét ügyek is előkerültek: Horn Gyula, 1982. őszi látogatásán az EGK-vel való külön megállapodás utáni magyar szándék jelentkezett, és ebben a britek szövetségére számítottunk. A lendület azonban kezdett elfogyni, nehezen lehetett látni, hogyan és hová fejlődhetnek a kapcsolatok. Prominens politikusok fellépésére volt szükség.

A prominens szereplőt elsősorban Margaret Thatcher jelentette, 1983. márciusán végre megvalósult az, amire óriási szüksége volt a magyar félnek; nevezetesen a miniszterelnöknek a jelenlétére. Az FCO is megnyugodott, amikor megbizonyosodtak arról, kormányfőjük ezúttal valóban találkozni fog egy magas rangú magyar politikussal. A tánchoz azonban kevés az egy fő, és egyáltalán nem volt mindegy, hogy a magyar fél mit prezentál erre a potenciálisan sorsdöntő első találkozóra.

⁶²⁴ Uo. 2. o.

⁶²⁵ Uo.

⁶²⁶ Uo.

⁶²⁷ Uo.

Nem túlzás lenne megállapítani, hogy Marjai József meglepte a briteket a találkozókra nyújtott teljesítménnyel. London eleve jó előjellel tekintett az útra, de ott sokkal több történt, mint amire számított. A kérdéskört leegyszerűsítve a magyar miniszterelnök-helyettesnek sikerült az, ami eddig egyetlen kelet-európai politikusnak sem: a markánsan kommunista-ellenes „*Vaslady*” érdeklődésének felkeltése. Tekintettel az eddigi, a kelet-európai témában tanúsított, szinte totális brit kormányfői érdektelenségre, ez nem kis eredmény volt. A figyelemfelkeltés meglepően bátor, hiteles, piacbarát, valamint a kelet-európai milió burkolt górcső alá vételét gazdagan tartalmazó megnyilvánulásokkal történt.

A Francis Pym brit külügyminiszterrel folytatott tárgyaláson ehhez egy szenvedélyes, az ország érdekeit mindennél fontosabbnak tartó politikai megnyilvánulás párosult. A Varsói Szerződés államaitól való Marjai-féle megkülönböztetés pedig a brit differenciálási politika szó szerinti beteljesülését hozta, hiszen a magyar politikus Budapest megkülönböztetett státuszát saját maga kérte Londontól.

A jelen fejezetben és az értekezésben a Minisztertanács elnökhelyettesének munkásságát – a többi, elemzés alá vont magyar politikussal egyetemben – kizárólag a magyar-angol kapcsolatok szemszögéből, elsősorban a brit primer iratok verdiktje alapján elemeztem. Békés Csaba tanulmányában⁶²⁸ a II. világháború utáni magyar külpolitika kereteit elemezve, a szovjetekkel való külpolitikai viszony jellemzésére a „*konstruktív lojalitás*”⁶²⁹ és a „*határok folyamatossá tesztelése*”⁶³⁰ kifejezéseket használta. Az általam megírt pozitív vagy negatív jellemzés annak fényében értendő, hogy az adott magyar politikusok a Szovjetunióhoz való kötelező lojalitás mellett, az Egyesült Királyság és Magyarország viszonyában mennyire tudtak konstruktívak lenni, mennyire tudták feszegetni azokat a bizonyos határokat. A fejezetben megírt pozitív ítéletem, Marjai Józsefnek a magyar politikai életben nyújtott egyéb teljesítményére nem vonatkozik, vonatkozhat, hiszen annak megítélése meghaladja a jelen dolgozat kereteit.

Az „*ad fontes*” elvét követve, a primer források elemzése után így véleményem szerint biztosan kijelenthető, hogy Marjai Józsefben – a fenti brit terminológiát használva – volt szubsztancia, ki tudta használni a rendelkezésre álló lehetőségeket és a magyar-angol kapcsolatok viszonylatában kiemelkedő szerepet játszott. Az 1983. márciusi látogatásának köszönhetően a bilaterális kapcsolatokban megjelent egy addig hiányzó tartalom és érdeklődési fok. Margaret Thatcherben is volt, nem kevés szubsztancia, aminek a kétoldalú

⁶²⁸ Békés Csaba: *Magyar külpolitika a bipoláris világban 1945-1991.*, Külügyi Szemle, 2011.tél. 95-127. o.

⁶²⁹ Uo. 112. o.

⁶³⁰ Uo.

kapcsolatokban való oly fontos hasznosulása Marjai József látogatása nélkül talán soha nem tudott volna érvényesülni. Az angol megfogalmazást kölcsön véve, a magyar-angol viszony szárnyalásának elő volt készítve a terep.

V. A második Thatcher ciklus alatti magyar-angol kapcsolatok a

miniszterelnöki látogatásig

a, A második Thatcher kormány Kelet-Európával kapcsolatos külpolitika

váltásának előzményei

A Falkland-szigetekért zajló háború és a lassan javuló gazdasági mutatók miatt a kormányfő újraválasztására nagy esély volt, de egyáltalán nem volt biztosra vehető. Az elbizakodottság veszélyeire állandóan figyelmeztető Margaret Thatcher szerint legalábbis, a politikában semmilyen eredmény sem volt magától értetődő.⁶³¹ Az 1983. júniusi brit parlamenti választásokon azonban a kormányfő vezetésével fölényes győzelmet aratott a Konzervatív Párt.⁶³² A megméretés után jelentős változások álltak be a londoni külpolitikában.

A váltás az FCO élén kezdődött. Thatcher június 10-én a volt hadügyminiszter és akkori külügyminiszter Francis Pym-et örökre eltávolította a kormányból. A magyar források és Hugo Young a távozó minisztert az új brit Kelet-Európa politika szülőatyjaként nevezik meg.⁶³³ Archie Brown szovjet szakértő meglátása alapján viszont, a menesztett külügyminiszter minél jobban szerette volna a kelet-európai térség felé való nyitást, annál kevésbé lett volna esélyes, hogy ez Margaret Thatcher alatt meg is valósuljon, hiszen Pym alatt mélyponton volt az FCO befolyása a miniszterelnökre.⁶³⁴ A források elemzése után véleményem szerint a Pym-Thatcher viszony annyira rossz volt, hogy nemhogy egy új korszakot, hanem egy új esztendőt sem lehetett elképzelni a két politikus együttműködésével. Pym kelet-európai nézetei azonban a következő időszakban sem tűntek el, bármit is gondolt róla a „*Vaslady*”.

Az új külügyminiszter szerepére Margaret Thatcher Cecil Parkinsont szemelte ki. Ezt a tényt a 2013-ban közzétett személyes miniszterelnöki iratoknak köszönhetően tudjuk egyértelműen kijelenteni. Az újraválasztott kormányfő 1983. június 10-én egy papírdarabra írta az új

⁶³¹ Thatcher 1993, és Thatcher 1995.

Egyik könyvben sem lehet olyasmit olvasni, hogy bármelyik választás lefutott lett volna.

⁶³² A szavazatok százalékos megoszlását tekintve a nagy arányúnak mondott győzelem mindössze 7%-os sikert jelentett, de mivel a briteknél kizárólag egyéni választókerületekből áll össze az Alsóház, a Konzervatívoknak majdnem kétszer annyi képviselőjük volt, mint a Munkáspártnak (Labour Party).

⁶³³ MNLOL 6-13, 004033/4, 1985.

⁶³⁴ Archie Brown-al történő levelezésem alapján és Brown 18. o.

kormányának képzeletbeli névsorát. Az F.S. azaz Foreign Secretary, külügyminiszteri poszt mellett C.P. kezdő betűket láthatunk, amelyek Cecil Parkinson nevét takarták.⁶³⁵ A személyi választás nagy visszhangot váltott (volna) ki, Parkinson 51 éves kora ellenére juniornak számított, miniszteri posztot még nem töltött be. A külügyi bársonyszékre a britek nem szoktak ilyen kevés tapasztalattal rendelkező politikust jelölni. Parkinson egyértelműen thatcheri „fióka” volt, kijelölése mutatta, mennyire nem bízott Francis Pym-ben. A jelölés végül semmilyen visszhangot nem váltott ki, Parkinson ugyanis még aznap bejelentette a kormányfőnek, hogy viszonyt folytatott a titkárnőjével. A szóban forgó hölgy édesapja, pedig levélben értesítette Thatchert, hogy lánya teherbe esett.⁶³⁶ Természetesen nem tudhatjuk biztosra, hogy végül Parkinson lett volna e a befutó, a kockázatos lépést a kormányfő vélhetően megfontolta volna még, de Cecil Parkinson befutásával a leendő angol külpolitika egy teljesen újszerű helyzet előtt állhatott volna.⁶³⁷

Az előzmények után végül Geoffrey Howe korábbi pénzügyminiszter lett az új külügyminiszter és egészen 1989-ig maradt az FCO élén. A Thatcher-féle júniusi cetlin eredetileg belügyminisztereként folytatta volna, nevének kezdőbetűi Cecil Parkinson alatt szerepeltek. Howe az 1975-ös, Tory Party elnöki választás második fordulójában, Edward Heath lemondása után indult Margaret Thatcher ellenében a megméretésen. A február 11-i voksoláson a szavazatok 6,9%-át szerezte meg,⁶³⁸ ami a harmadik helyen való holtversenyre volt elég. A gyenge szereplés ellenére ekkor kezdődött el igazán az 1960-as évek óta – egy ciklus kivételével – parlamenti képviselő karrierje. Thatcher első pénzügyminisztereként nevéhez fűződtek azok a radikális gazdaságpolitikai lépések, amelyek definiálták az első angol hölgy miniszterelnök korszakát. Az 1981-es év költségvetése unortodox, a közgazdaságtant meghazudtoló voltáról lett híres/hírheft azon taktika miatt, miszerint a

⁶³⁵ www.margareththatcher.org (utolsó megtekintés: 2015. május)

[http://fc95d419f4478b3b6e5f-3f71d0fe2b653c4f00f32175760e96e7.r87.cf1.rackcdn.com/830610%20MT%20notes%20for%20reshuffle%20\(ND\)%20THCR%201-11-15%20f31.pdf](http://fc95d419f4478b3b6e5f-3f71d0fe2b653c4f00f32175760e96e7.r87.cf1.rackcdn.com/830610%20MT%20notes%20for%20reshuffle%20(ND)%20THCR%201-11-15%20f31.pdf) (utolsó megtekintés: 2015. március)

⁶³⁶ Release of MT's Private Files for 1983.

<http://www.margareththatcher.org/archive/1983cac3.asp> (utolsó megtekintés: 2015. március)

⁶³⁷ Parkinson félrelépése évtizedeken át tartó toposz lett a brit bulvárbán és humorban. A végül többször miniszteri (ipari-, energia- és közlekedési tárca) posztot betöltő politikust még 1997-ben is „üldözték” korábbi tettei miatt. A nemrég napvilágra került dokumentumok alapján a botrányt megelőzően Thatcher (miniszterelnöki) utódként is tekintett Parkinsonra.

<http://www.margareththatcher.org/archive/1983cac3.asp> (utolsó megtekintés: 2015. március)

<http://www.parliament.uk/biographies/lords/lord-parkinson/931> (utolsó megtekintés: 2015. június)

<http://www.independent.co.uk/news/uk/politics/the-thatcher-files-the-iron-lady-saw-cecil-parkinson-as-her-heir-8862820.html> (utolsó megtekintés: 2015. június)

⁶³⁸ Forrás: [http://en.wikipedia.org/wiki/Conservative_Party_\(UK\)_leadership_election,_1975](http://en.wikipedia.org/wiki/Conservative_Party_(UK)_leadership_election,_1975) (utolsó megtekintés: 2015. március)

recesszió ellenére deflációt kívánt végrehajtani a gazdaságban. A monetarista gazdaságpolitikát folytató kormány a gazdasági növekedést az infláció csökkenésével párhuzamos alacsonyabb kamatok elérése által kívánta beindítani. A Falklandi háború sikere mellett az infláció 11,9%-ról 3,8%-ra való, alig két év alatti leszállítása nagy szerepet játszott a választók megnyerésében.⁶³⁹

Meghatározó kormányzati szerepe ellenére, Howe személyes kapcsolata Thatcher asszonnal, külügyminiszter elődeihez hasonlóan, szintén nem volt kifogástalan.⁶⁴⁰ Hugo Young megfogalmazása szerint egy szikrányi kémia nem volt a két politikus között; semmilyen szinten nem voltak lelki társak.⁶⁴¹ Ugyanakkor, ha a tényeket – és nem a csúnya végjátékot,⁶⁴² illetve a negatív érzelmeket, amelyek a memoárokban⁶⁴³ röpködnek – nézzük, a páros évek óta olajozottan tudott együtt dolgozni és Thatcher sok mindent köszönhet Howe-nak, aki szinte végig maradt a kormányainak fontos minisztériumaiban. Howe magas aspirációi ellenére alkalmazkodó politikus volt, aki a nyilvánosság előtt a kormányfőjével szembeni egyet nem értés pillanatnyi látszatát is elkerülte, az általa vezetett minisztérium és a kormányfő közötti ellentéteket is felsőfokon kezelte. A miniszterelnök – a személyi szimpátia hiány ellenére – teljes mértékben megbízott újonnan kinevezett külügyminiszterében és ekkor érezhette először, hogy totális mértékben átveheti a külpolitika feletti irányítást, ami szintén lökést adott a jövőbeni ügyekben való előrelépésnek. Mindeközben, kritikusan fontos kiemelni azt a tényt, hogy Howe eredményesebben tudta képviselni az FCO véleményét Thatcher felé. Emiatt Carrington és Pym korábbi miniszterek öröksége Howe ciklusa alatt is tovább élt, sőt paradox módon a Howe-Thatcher viszony pozitív volta miatt a két korábbi külügyminiszter tézisei hangsúlyosabban tudtak megjelenni, mint amikor pozícióban voltak. Howe kinevezése az FCO élére nem hozott olyan szintű ellentmondásokat, mint Carrington és Pym felkenése: a brit külpolitika egységesebbnek tűnő jövő elé nézett. Cecil Parkinson érkezésével egy Thatcher által kézi-vezérelt és bármennyire bizarrul hangzik, FCO ellenes brit külpolitika volt kilátásban, ami Howe kinevezésével szerencsére megghiúsult.

⁶³⁹ Egyesek Howe-t a korszak legsikeresebb pénzügyminiszterének tartották. Mások a magas munkanélküliség magas rátája (a negatív csúcs alatt 12%, amely majdnem elérte az 1929-33 közötti gazdasági világválság 13,5%-os szintjét) miatt fanyalogtak. A munkanélküliség később csökkent és a brit gazdaság is növekedésnek indult. Ahogyan a Thatcher korszakkal, Howe pénzügyminiszteri kurzusával szembeni kritikák is a 2008-as világgazdasági válság óta újból felerősödtek.

Az adatok forrása: http://en.wikipedia.org/wiki/Geoffrey_Howe (utolsó megtekintés: 2015. március)

⁶⁴⁰ Thatcher 1993, és Howe 1994.

⁶⁴¹ Young 381. o.

⁶⁴² Ld. a II. fejezetben.

⁶⁴³ Thatcher 1993, és Howe 1994.

Howe mellett új dinamikát adtak az Atlanti-óceánon túl zajló események is. Az új brit külügyminiszter felfigyelt az Egyesült Államok oldaláról érződő, némileg megváltozott hangnemre. Amerikai kollégájának, George Schulz külügyminiszternek a Kongresszusban elhangzott 1984. júniusi beszédére alapozva lehetőséget érzett a brit külpolitika megváltoztatására. Schulz a két szuperhatalom közötti ellentétek hangsúlyozása mellett kijelentette, hogy alapvető és közös érdek a háború elkerülése. Szerinte ez a közös érdek kötelez egy olyan kapcsolat építésére, amely *„biztonságosabb világot teremt az egész emberiség számára”*.⁶⁴⁴ Schulz egyik mondata többször visszacseng az évben keletkező primer brit külügyminisztériumi forrásokban. *„A békéért érzett kötelességünk része, hogy elősegítsük a szovjet rendszer lassú fejlődését egy pluralisztikus politikai és gazdasági rendszer felé.”*⁶⁴⁵ Howe 1983. június 28-i alsóházi nyitóbeszédében lényegében megismételte Schulz gondolatmenetét, a téziseket a felek egy júliusi Washington látogatáson tudták újra áttekinteni.⁶⁴⁶

1983. július 5-én Howe a londoni Carlton Gardens-ben összehívta az FCO apparátusát. A külügyminiszter visszaemlékezései alapján mindannyian érezték, hogy elérkezett a fordulóponthoz. *„Végre elmozdulnak attól az állásponttól, hogy a Szovjetunióval való kapcsolat egyetlen eleme annak lejáratása.[...] Nagy-Britannia aligha lehetett jobb helyzetben a megnyíló lehetőség kihasználására,”*⁶⁴⁷ írta Howe az Egyesült Államok megváltozott álláspontjáról. A volt pénzügyminiszter bízott abban, hogy a szovjetek és az amerikaiak is egyaránt hiteles politikusként tekintették Thatcherre. *„Mindemellett volt okom reménykedni abban, hogy kezd (Thatcher asszony – TG) némi érdeklődést mutatni a Kelet-Nyugat kapcsolatok iránt,”*⁶⁴⁸ írta Howe, aki az amerikai hangsúlyeltolódások mellett érezte, hogy miniszterelnökében is hasonló folyamatok érlelődhetnek, mely alapján a kormányfő a jövőben jobban fog majd fókuszálni a Kelet-Nyugat kapcsolatokra.

A Carlton Gardens tanácskozáson⁶⁴⁹ az FCO stábja részletesen áttekintette a szocialista országokkal való kapcsolatokat és két lehetséges utat mérlegeltek. A szovjetek azonnali

⁶⁴⁴ Howe 310. o.

⁶⁴⁵ FOI. Foreign and Commonwealth Office, „*East-West Relations*” Prepared for Prime Minister Thatcher’s Chequers Seminar. Foreign Office Papers. Ez a mondat, különböző formákban háromszor szerepel a fenti forrásban.

⁶⁴⁶ Howe 310-314. o.

⁶⁴⁷ Uo. 310. o.

⁶⁴⁸ Uo.

Thatcher külpolitika iránti relatív érdektelenségét – az első ciklus alatt –, már említettük.

⁶⁴⁹ A Carlton Gardens tanácskozásról nem került primer forrás a birtokomba, az ott megbeszélteket Howe önéletrajzából, ill. a későbbi Chequers szemináriumra készült részletes külügyminisztériumi dokumentumból lehet kikövetkeztetni:

feltartóztatása és a folyamatos felőrlésük között egy középutas választás mellett tették le a voksukat. Gyakorlati lehetőséget láttak arra, hogy az Egyesült Királyság egy aktív szerepet játsszon a szovjet kelet-európai befolyás csökkentésében, abból a gondolatmenetből kiindulva, hogy a kommunizmus, főleg a gazdaság területén, működésképtelen. *„Ki kell dolgozni egy tervet a szovjet vezetőkkel való találkozások fokozására, lehetőség szerint kitéve őket a Nyugati gondolkodásmódnak és kritikának. [...] Vigyáznunk kell arra, hogy ne térjünk el jelentősen szövetségeseink álláspontjától, különös tekintettel az Egyesült Államokra. Magunkkal kell őket vinni,“*⁶⁵⁰ jegyezte fel az új FCO vezető. A külügyminisztérium szakértői kiálltak a Kelet-Európa felé való nyitás mellett és jelezték igényüket egy, a témában megrendezendő kerekasztalra. Howe kiadta az utasítást az általa emlegetett terv írásos rögzítésére, ami végül egy hamarosan bekövetkező tanácskozásra lett véglegesen kidolgozva. A miniszterelnök azonban, az FCO-tól külön utakon indult el.⁶⁵¹ A későbbi Chequers tanácskozáson résztvevő szereplők többségének véleménye szerint a kormányfő akarata érvényesült a plénum megvalósulásakor, ehhez önmagában kevés lett volna a Külügyminisztérium. Charles Powell,⁶⁵² Thatcher személyi titkárának meglátása alapján a kelet-európai szeminárium főnökének *„brain-child“*-ja, azaz ötlete volt.⁶⁵³ Thatcher visszaemlékezéseiben is ilyen egyértelműen fogalmaz. *„Eldöntöttem, hogy szemináriumot*

FOI. Foreign and Commonwealth Office, *„East-West Relations“* Prepared for Prime Minister Thatcher's Chequers Seminar. Foreign Office Papers.

⁶⁵⁰ Már mint a kapcsolatok fokozásának útján. Howe 310. o.

⁶⁵¹ A Chequers tanácskozás tárgyalásakor nem lehet eléggé hangsúlyozni Archie Brown történész fontosságát. Nélküle nem születhetett volna meg az értekezésem ezen fejezete. Archie Brown nemcsak az eseményről készült összefoglaló tanulmányával – amely többek között tartalmazza a szeminárium itt ismertetett kronológiáját, Brown 3–47. o. – játszott nagy szerepet a történet feltárásában, hanem Freedom of Information kérvényeivel is, amelynek köszönhetően a brit szervek a szeminárium kulcsfontosságú dokumentumait feloldották a titkosítás alól. Ezeket a dokumentumokat, pedig a Margaret Thatcher Alapítvány tette elérhetővé a szervezet honlapján. E nélkül a primer dokumentumok nyilvánosságra hozásáig a téma részletesebb tárgyalására vélhetően

2013-2014-ig kellett volna várni. Brown ráadásul saját maga is részt vett a szemináriumon és részben ennek köszönhetően, szinte az összes ott megforduló szereplő segítségével tudta rekonstruálni az eseményeket. A titkos Chequers szemináriumról ezen okok miatt sem tudna egy magyar történész olyan újdonságokra fényt deríteni és a tanácskozásról sem tudna olyan precízen beszámolni, mint azt Archie Brown tette. Mindemellert, szovjetológus létére Brown cikke alapvetően arról szól, milyen folyamatok vezettek Gorbacsov brit felfedezéséhez. (Az alcím magyarul: A Thatcher-Gorbacsov kapcsolat eredete). A szerző az eseményeket erre a bázisra fűzte fel. Magyarország fontosságát több helyen említi, ezeket lábjegyzettel jelölöm. Magyarország szemináriumon meglévő jelentőségének felfedezése így nem az én érdemem. Ezen fejezet – mely hangsúlyozom, nem jöhetett volna létre Brown nélkül – célja kettős: Egyrészt a Thatcher alatti magyar-angol kapcsolatokat nem lehet megérteni a Chequers szeminárium részletesebb ismertetése nélkül, másrészt a Magyarországra vonatkozó részleteket a dolgozat tematikája miatt bővebb részletességgel kell boncolgatni, mint azt az angol történész tette. Ezen folyamat ugyanakkor az eredeti források elemzésén alapul amelynek során természetesen megtörténhet, hogy nem teljesen értek egyet a szemináriumon is résztvevő (emiatt a szubjektivitás teljesen megbocsátható elemeit is mutató) Brown téziseivel.

⁶⁵² Charles Powell 1983-tól miniszterelnökségének végéig volt Thatcher személyi titkára.

⁶⁵³ Charles Powell-al történő levelezésem alapján (2009. ősz). A tanácskozás gyakorlati előkészítését A.J. Coles és Anthony Parsons, Thatcher külügyi tanácsadója (1982-1983 között) koordinálta.

rendezünk a Chequers-ben csütörtökön, 1983. szeptember 8-án,” írta. A kormányfő az FCO által javasolt szakértői névsorral elégedetlen volt és a tanácskozásra külső szakértőket kívánt meghívni. *„Ahelyett, hogy a szovjet rendszerhez legjobban értő koponyákat kaptam volna, a Foreign Office-ban lévő legjobb koponyákat kaptam, ami nem egészen ugyanazt jelentette. Az eredeti résztvevők névsorára a következőket írtam. NEM így akarom. Nem akarom összegyűjteni az összes junior minisztert⁶⁵⁴ és bárkit, aki valaha foglalkozott ezzel a témával az FO-ban.⁶⁵⁵ Az FO-nak a találkozó előtt kell elkészülnie (a tanulmányokkal – TG). Olyan embereket is akarok látni, akik valóban tanulmányozták Oroszországot, az orosz gondolkodásmódot, és olyanokat, akiknek van saját tapasztalatuk az Oroszországban való életről. A listán lévők többségénél én is többet tudok a témáról,*”⁶⁵⁶ írta szokásos lendületével Thatcher, aki a szovjet specialistáknak azért kívánt lehetőséget adni, mert elégedetlen volt a Külügyminisztérium embereinek Szovjetunióval kapcsolatos szaktudásával. Mindemellett amint már említettük, a kormányfő az FCO szakértőit időnként szovjetbarát hozzáállással vádolta.⁶⁵⁷

Objektíven nézve a kérdést, Thatcher helytelenül értékelt az FCO embereinek szaktudását. Az 1983-as tanácskozás előtt a témában való jártassága még nem érthette el a Külügyminisztérium szakértőinek szintjét. Fenti téziseit az FCO-val szembeni ellenséges hozzáállásának tudhatjuk be. A külső szakértők szerepéről árnyaltabban fogalmaz a magyar származású történész, a nem-külügyminisztériumi (és ezáltal a kérdésben objektív forrásnak tekinthető) Thatcher-tanácsadó, George Urban.⁶⁵⁸ *„Azt mondta (Thatcher – TG), hogy az általunk elvetett ötletek osztódni fognak a fejében. Olyan perspektívákat nyújtottunk, amelyeket folyamatosan hiányolt a közszolgáktól. A külügyminiszteri iratok többszöri rosta után érkeztek meg hozzá és emiatt nem tükröztek többféle véleményt. Szerinte (Thatcher – TG) a mi korrektúráink felbecsülhetetlen értékkel bírtak számára,*”⁶⁵⁹ emlékezett vissza Urban. Ezen vélemény egyértelműen mutatja, hogy az FCO igenis rendelkezett a témában való

⁶⁵⁴ A legjobban talán helyettes-államtitkárnak vagy osztályvezetőnek lehetne fordítani a posztot.

⁶⁵⁵ Foreign Office, az FCO egyszerűsített rövidítése.

⁶⁵⁶ Thatcher 1993, 451. o.

⁶⁵⁷ Uo.

Schöpflin György szerint a meghívott szakértők nagy része is szovjetbarát volt, de nem annyira, mint a külügyminisztérium emberei. Személyes beszélgetés Schöpflin Györggyel. Budapest, 2009. 10. 17.

⁶⁵⁸ Urbán György, vagy George Urban 1921-ben született Miskolcon. Budapesten tanult egyetemen, majd 1948-ban emigrált az Egyesült Királyságba. 1956-ban a Londoni Egyetemen (London University) szerzett PhD fokozatot. A BBC, majd a Szabad Európa Rádió munkatársa, majd 1983-86 között vezetője. 1997. októberében hunyt el. <http://janus.lib.cam.ac.uk/db/node.xsp?id=EAD%2FGBR%2F0014%2FURBN>

(utolsó megtekintés: 2015. június)

⁶⁵⁹ Urban 26. o.

jártassággal, csak a Külügyminisztériumi információ szűrt formában jutott el a miniszterelnökhöz.

Mindenesetre kulcsfontosságú, hogy a külsős szakértők meghívását a külügyminiszter is támogatta. Howe és az FCO apparátus a Carlton Gardens tanácskozásnak megfelelően teljes mellszélességgel a szeminárium mögött állt, ami nélkülük aligha lehetett volna sikeres. Geoffrey Howe a következőket írta kormányfőjének. *„Jogosan helyezted középpontba a Kelet-Nyugat kapcsolatok témáját. A múlt heti eseményektől függetlenül,⁶⁶⁰ vagy talán pont azok miatt, ez egy jó pillanat, a szovjet vezetőkértől függetlenül is, a nemzetközi politika domináns kérdéseinek alapos megvitatására.[...] Nagyon örülök, hogy elnapoltad az Európai Közösséggel kapcsolatos megbeszélést.”⁶⁶¹*

Howe bizalmas levele alapján láthatjuk, hogy a személyi ellentétek ellenére a szeminárium kérdésében sikerült egyetértésre jutni. A miniszterelnök megnőtt érdeklődését is mutatta a levél: az Európai Közösséggel kapcsolatos politikáról való diskurzust eredetileg szintén szeptemberben folytatták volna, de ezt Thatcher elnapolta, és a Külügyminisztérium által sürgetett témának adott prioritást.

Howe emlékiratai megvilágítják, hogy a szeminárium kapcsán ritkának mondható egyetértés alakult ki és ebben a kontextusban összességében pozitívan ír miniszterelnökének szerepéről.⁶⁶² Meglátásai alapján a külső szakértők szokatlan mérsékletet, visszafogottságot váltottak ki Thatcherből.⁶⁶³ A szakértők jelenlétének Howe általi támogatottsága segített abban, hogy a szemináriumon csökkent a feszültségre potenciálisan okot adó források száma. Ha az új FCO vezető nem támogatta, és/vagy esetleg akadályozta volna a nem külügyminisztériumi véleményadókat, Thatchernek egy bonyodalmas, valamint bizonytalan kimenetelű döntéshozói procedúrával kellett volna szembenéznie. Az utólag elhangzó kommentárok érzelmi töltete miatt ezt az egyik résztvevő fél sem hangoztatja, pedig megértése kulcsfontosságú: Howe egyensúlyozó hozzáállásával fontos szerepet játszott abban, hogy ebben az oly fontos időszakban a brit külpolitika szinkronba tudott kerülni.

⁶⁶⁰ 1983. szeptember 1-jén a szovjetek lelőtték a Korean Airlines légterükbe tévedt KAL007 jelű járatát.

⁶⁶¹ Geoffrey Howe letter to Margaret Thatcher. *„Strategy Meetings on Foreign Affairs and Defence”*. PM 83/65 1. o. A levél tetején a nagybetűs *„Secret and Personal”*, azaz bizalmas és személyes jelző áll.

<http://www.margarethatcher.org/document/111072> (utolsó meglátás: 2015. március)

⁶⁶² Howe 314–319. o.

⁶⁶³ Uo. 315. o. Igaz, Howe ezzel egyetemben kiemelte, a szakértők távozásával megváltozott Thatcher viselkedése. *„Ahogyan oly sokszor Margaret elnöklése alatt, a hosszú távú stratégiáról folyamatosan el lett vonva a figyelmünk,”* írta emlékirataiban. Uo. 316. o.

b, A Chequers szeminárium és következményei

1983. szeptember 8–9. között a Chequers-ben, a miniszterelnök nyári rezidenciáján került sor a Kelet-Európáról és a Szovjetunióról szóló szemináriumra. Erre a helyszínre kapott meghívót nyolc független – azaz nem minisztériumi – szovjet és Kelet-Európa szakértő. A nem közalkalmazott véleményadók névsorában bukkanhatunk rá George Schopflin, azaz Schöpflin György nevére. A magyar származású történész⁶⁶⁴ a „Szovjetunió és Kelet-Európa”⁶⁶⁵ témakörben lett felkérve egy anyag összeállítására,⁶⁶⁶ illetve egy referátum megtartására.

Schöpflin Györgyön kívül a további hét szakértő név szerint:

Ronald Amann a „Technológiai tehetetlenség és következményei,”⁶⁶⁷ Michael Bourdeaux a „Vallás,”⁶⁶⁸ Archie Brown a „Politikai rendszer, Döntéshozatal és vezetés,”⁶⁶⁹ Christopher Donnelly a „A katonai érdekek politikai döntéshozatalra való hatása,”⁶⁷⁰ Michael Kaser a „Gazdasági korlátok,”⁶⁷¹ Alec Nove „A gazdasági rendszer ’reformálhatósága,’”⁶⁷² míg

⁶⁶⁴ Schöpflin György, a Politikatudományok doktora 1939-ben született Budapesten. 1950-től 2004-ig az Egyesült Királyságban élt. Egyetemi tanulmányait a Glasgowi Egyetemen MA (1960), LLB (1962), majd Brugében az Európa-Kollégiumban végezte (1962-1963). Londonban, munkatársa a Királyi Nemzetközi Kapcsolatok Kutatóintézetének – Chatham House (1963-1967) és a BBC-nek (1967-1976). Ezt követően a Londoni Egyetem Kelet-Európai Intézet tanára (1976-2004), ahol 1998-tól 2004-ig Jean Monnet professzor és a Nacionalizmus Elméletek Központjának igazgatója. 2011-ig Forliban, a Bolognai Egyetem Politikatudományi Tanszékén tanított. 2004 óta, az Európai Parlament tagja a FIDESZ-MPSZ, az Európai Néppárt (Kereszténydemokraták) Képviselőcsoportjában.

<http://schopflingyorgy.hu/rolunk> (utolsó meglekintés: 2015. június)

⁶⁶⁵ „The Soviet Union and Eastern Europe”.

⁶⁶⁶ Beszélgetésünk során Schöpflin úr jelezte, kereste, de nem találta meg az akkori dolgozatát, így azt sajnos nem tudta nekem megmutatni.

Személyes beszélgetés Schöpflin Györggyel. Budapest, 2009. 10. 17

⁶⁶⁷ „Technological Inertia and Its Consequences”

⁶⁶⁸ „Religion”

⁶⁶⁹ „The Political System, Policy-Making and Leadership”

⁶⁷⁰ „The Impact of Military Considerations on Policy”

⁶⁷¹ „Economic Constraints”

⁶⁷² „The “Reformability” of the Economic System”

Alex Pravda a „*Szociális problémák: A nemzetiségek, ellenállás és munkaerő*”⁶⁷³ témakörben fejtette ki tevékenységét.

Az anyagok általában a Szovjetunióra fókuszáltak, Schöpflin kivételével, aki témájából adódóan több országot is érintett. Akkoriban a Londoni Egyetem Kelet-Európai Intézetének oktatójaként dolgozó Schöpflin szerint egészében véve nem várható nagy mértékű változás a térségben és nincsen esély Kelet-Európa „*finlandizációjára*”, ugyanakkor Magyarország egy fényes pont lehet.⁶⁷⁴ A tézis szerint Magyarországon a politikai bomlás jelei észlelhetők és végbement egy relatív sikeres agrárreform, igaz, négy éve semmit nem nőtt a gazdaság és 1982-ban gyakorlatilag csődbe ment az állam.⁶⁷⁵ A magyar történész objektíven beszélt szülőhazájáról; okfejtései beleillettek abba a képbe, ami a tanácskozáson egyéb források révén is kialakult Magyarországról.

A külső szakértők írásaitól az FCO alkalmazottak nem voltak elragadtatva. A Külügyminisztérium Tervező Osztályának munkatársa⁶⁷⁶ úgy foglalta össze a szakértői anyagokat, hogy azok nagyon közel álltak az FCO véleményekhez és „*az elemzések semmilyen különös meglátást nem adnak a témába*”.⁶⁷⁷ A magyarokkal rokonszenvező Julian Bullard, úgy vélte, hogy a készült anyagok érdekes kérdéseket vetnek fel, melyekre aztán nem adnak semmilyen választ.⁶⁷⁸ A külsős szakértő Archie Brown szerint a Külügyminisztérium munkatársait sem kellett féltetni; szerinte az FCO alkalmazottai szándékosan lekicsinyítették a szakértők azon téziseit, melyek különböztek a sajátjaiktól és Brown úgy látta, a külsős meghívottak merészebben gondolkodtak, mint a Külügyminisztérium munkatársai.⁶⁷⁹

Ne felejtjük el azonban, hogy Brown is a meghívott szakértők között volt, és a források elemzése alapján ezzel az állásponttal nem tudok maradéktalanul egyetérteni. Az FCO tényleg túloz, amikor „*semmilyen válaszkőről*” beszél, de főbb vonalakban igazuk van abban, hogy a szakértői anyagokban nemigen kerültek elő forradalmi ötletek.⁶⁸⁰

⁶⁷³ „*Social Problems: the Nationalities, Dissent and Labour*”

⁶⁷⁴ Angolul bright spot, azaz egy kis fény az alagútban, a sötétségben.

Brown 27. o.

⁶⁷⁵ Személyes beszélgetés Schöpflin Györggyel. Budapest, 2009. 10. 17. és Brown 27. o.

⁶⁷⁶ D.G. Manning

⁶⁷⁷ D. G. Manning letter to Pauline Neville-Jones, „*Prime Minister's Strategy Meeting: East/West Relations*”, 1983. 09. 07., Foreign Office Papers, RS 013/1, 1983, 2. o.

<http://www.margareththatcher.org/document/111074> (utolsó megtekintés: 2015. március)

⁶⁷⁸ Julian Bullard letter to Nigel Broomfield. „*Prime Minister's Strategy Meeting: East/West Relations*”, 1983. 09. 05., Foreign Office Papers, RS 013/1, 1983., 1. o.

<http://www.margareththatcher.org/document/111071> (utolsó megtekintés: 2015. március)

⁶⁷⁹ Brown 28. o.

⁶⁸⁰ Legalábbis az iratokat összefoglaló Brown cikkből a sok érdekesség mellett ilyen nagy mérvű felfedezések nem derültek ki számomra.

Brown 3–47. o.

Az FCO képviselői a Thatcherék által meghívott szakértők munkájának értékelésekor jelezték, hogy ők már korábban is a kelet-európai térség felé való nyitás politikája mellett álltak ki. Fenti fejezetekben szereplő szinte összes brit primer forrás is ezt támasztja alá. Howe Thatcher-nek szóló bizalmas levelében próbálta tükrözni beosztottjainak álláspontját, de ezt ügyesen és diplomatikusan tette. *„Az általuk írt dolgozatokból ítélve, a 8 szakértővel való szekció bizonyára intellektuálisan serkentő lesz. Figyelned kell arra, hogy az elemzés és a lehetséges politikai lehetőségek között legyen biztosítva az átmenet, bármennyire is hipotetikusak azok (mármint a lehetséges politikai utak – TG), és bármennyire is szorít a valóság és a Kelet-Nyugat kapcsolatok jelenlegi állása. Remélem, hogy néhányat sikerül rávenni arra, hogy elkalandozzanak a politikai tanácsadás ösvényére; arra, hogy megmondják, mit lehetne és mit kell tennie Nagy-Britanniának.”*⁶⁸¹A diplomatikus angol nyelvet „lefordítva” ez azt jelenti, hogy Howe is konkrét politikai javaslatokat várt a szakértőktől, nem csak részben eddig is ismert megválaszolatlan feltevéseket.

Valóban nehezen állítható, hogy a nyolc meghívott által készített dolgozatok egy kormányzati cselekvési terv magját képezték volna.⁶⁸² Kritikus fontosságuk inkább abból adódott, hogy a miniszterelnök, azok elemzése után bölcsebb lett a témakörben még akkor is, ha ennek a tudásnak (a nagy részét) korábban is megszerezhetette volna saját minisztériumától. A külsős szakértőkre azonban nyitottabb volt,⁶⁸³ mint a külügyminisztériumi emberek véleményére, még akkor is, ha azok között jelentős átfedés volt. Mitöbb a kívülről meghívottak között is – Schöpflin György véleménye szerint⁶⁸⁴ – voltak szovjetbarát szakértők; egy vád, amivel Thatcher mindig az FCO-t bélyegezte meg.

A miniszterelnök nyári rezidenciáján rendezett tanácskozásra készült külügyminisztériumi összefoglaló írásba foglalta az elmúlt évek konzervatív minisztereinek eszméit, az FCO krédóját és a Carlton Gardens-ben megbeszélteket. A dokumentum olvasása után nehezen érthető, Thatcher miért volt ennyire kemény szívű az FCO-val szemben. Az új külügyminiszter helyesen fogalmazott, amikor azt írta, hogy *„A Kelet-Nyugat kapcsolatokról*

⁶⁸¹ Geoffrey Howe letter to Margaret Thatcher. *„Strategy Meetings on Foreign Affairs and Defence”*. PM 83/65 4. o.

<http://www.margarethatcher.org/document/111072> (utolsó megtekintés: 2015. március)

⁶⁸² Brown pontosan abban látta a szakértők nagyobb szerepét, hogy kormányzati felelősség nélkül sokkal jobban el tudták engedni a fantáziájukat, bátrabban tehettek javaslatokat, és ezáltal lényeges újdonságokat tudtak prezentálni.

Brown 28-29. o.

⁶⁸³ Ezt a szemináriumon résztvevő összes forrás egybehangzóan állította.

⁶⁸⁴ Személyes beszélgetés Schöpflin Györggyel. Budapest, 2009. 10. 17.

*szóló dolgozat a legjobb szakértőink érett gondolatainak és a köztem, Malcolm Rifkind és a többi kollégám közötti beszélgetéseknek a gyümölcse.*⁶⁸⁵

A „*Kelet-nyugati kapcsolatok, Thatcher miniszterelnök asszony Chequers Szemináriumára készítve*”⁶⁸⁶ című forrás különösen értékes az utókor számára, hiszen az Margaret Thatcher személyes megjegyzéseit és kiemeléseit tartalmazza. A miniszterelnöktől származó írásbeli adalékok betekintést engednek a kormányfő akkori gondolatmeneteibe, így azokból hiteles következtetések vonhatók le.

A dokumentum egy általános összefoglalóval indított, amelynek „d” pontja a következőképpen szól. „*A nyugatnak nincsen nagy hatása a Szovjetunióra. A befolyásolásra talán nagyobb lehetőséget ad Kelet-Európa.*”⁶⁸⁷ A brit Külügyminisztérium szakértői óvatos politikát javasoltak a gazdaság terén: Szerintük nem célszerű sem a Szovjetunió, sem a kelet-európai országok felé gazdasági engedményeket tenni és a kereskedelmet is racionálisan kell bonyolítani; az járhat politikai hozadékkal, de semmiféleképpen nem szabad azt a Nyugat számára veszteséges módon bonyolítani.⁶⁸⁸

A politikai taktikát taglaló bevezető részben ismét hangsúlyt kapott azon elem, miszerint csak lassú változások várhatóak a Szovjetunióban illetve a kelet-európai térségben. A dokumentum elveti a disszidensek fontosságát: az információ áramlást, a kulturális és egyéb csereprogramokat is fajsúlyosabbnak ítélte meg a hazájuktól távol rekedt emigránsoknál, akik az FCO szakértői szerint korlátozott befolyással bírnak.⁶⁸⁹ A szavak magyarázatot adnak arra, hogy az angliai magyar emigránsok miért szerepeltek olyan kirívóan gyéren az Egyesült Királyság iratokban. A magas rangú miniszterek rendszeres találkozóit viszont fontosnak ítélték Londonban. Az FCO meglátása alapján egyrészt a döntéshozókkal ismertetni kell a nyugati véleményeket és kritikákat, másrészt az ellenfél szándékaival érdemes első kézből

⁶⁸⁵ Geoffrey Howe letter to Margaret Thatcher. „*Strategy Meetings on Foreign Affairs and Defence*”. PM 83/65 4. o.

<http://www.margaretthatcher.org/document/111072> (utolsó megtekintés: 2015. március)

⁶⁸⁶ Foreign and Commonwealth Office, „*East-West Relations*” Prepared for Prime Minister Thatcher’s Chequers Seminar. Foreign Office Papers.

A forrást Archie Brown többször idézi és részben közzéteszi: Brown 3–47. o.

Magyarország jelentőségének feltáráshoz, bővebb kifejtéséhez szükségem volt az eredeti dokumentumra, melyről Brown-nak köszönhetően tudtam, hogy tartalmazta Margaret Thatcher aláhúzásait. Az aláhúzások részletesebb, mélyebb elemzése révén lehetett igazán látni Magyarországnak a szemináriumon meglévő jelentőségét. Az eredeti forrást egy saját magam által a brit hatóságokhoz beadott Freedom of Information kérvény révén tudtam beszerezni és a jelen fejezetben részletesebben elemezni.

⁶⁸⁷ FOI. Foreign and Commonwealth Office, „*East-West Relations*” Prepared for Prime Minister Thatcher’s Chequers Seminar. Foreign Office Papers. 1. o.

⁶⁸⁸ Uo. 1-3. o.

⁶⁸⁹ Uo. 4. o.

értesülni. A dokumentum szerint a nyílt kritikát és sértegetést viszont minden esetben el kell kerülni.⁶⁹⁰

A Kelet-Európával foglalkozó gondolatok külön bevezető fejezetet kaptak a titkosított iratban. A kiindulópont ismételten egy óvatos megfogalmazást tartalmazott: *„A Nyugat nem reménykedhet abban, hogy a közeljövőben bármilyen jelentős szakadást tud elérni Szovjetunió és Kelet-Európa szövetségi rendszerében. Az ebbe az irányba tett hirtelen lépések szovjet retorziót eredményeznének, és több évre vetnék vissza a folyamatokat. Eddig lassú előnyöket sikerült kicsikarni, és a nyugati világ érdeke, hogy ezek folytatódjanak.”*⁶⁹¹

Az FCO anyag folytatása szerint *„Az országokat külön elbánásban kell részesíteni, és biztatni kell őket azon a területen, amely távolabbra viszi őket a szovjet modelltől, legyen az a gazdaság területén (Magyarország), vagy a külpolitika terén (Románia).”*⁶⁹² Thatcher aláhúzta a „gazdaság” szót, ami az első olyan állomást jelentette, ahol Magyarország kiemelését kapott a brit kormányfőtől.

Az FCO egy külön részt szentelt a gazdaság terén való teendőkre. Ennek megállapításait a legjobban a következő mondat érzékelteti: *„A Szovjetunióval és Kelet-Európával történő gazdasági aktusok céljaival kapcsolatban folyamatos félreértés jellemző a nyugati partnerek körében.”*⁶⁹³ A félreértés, vagy legalábbis a tanácstalanság az iratból is kitapintható. A fejezetben összességében, az adatokat ismertetve lekicsinylik a gazdasági kapcsolatok fontosságát. Ugyanakkor többször említésre kerül azon vélemény is, miszerint a kapcsolatok túlmutatnak a számokon, és a szovjetek számára nagyobb jelentőséggel bír a nyugattal való kereskedelem, mint azt az alacsony százalékok implicálnák. A csaknem négy oldalon kifejtett vélemény után nincsen levonva semmilyen fajsúlyos konzekvencia, és Thatcher asszony e sorok között alig húzott alá valamit. A miniszterelnök számára oly nagy fontossággal bíró szibériai gázvezeték ügyének vizsgálatakor is mindössze azt emelte ki a külügyminisztériumi irat, hogy a kereskedelmileg hasznos és közösen előnyös pénzügyi kapcsolatokat érdemes fenntartani a Kelet és Nyugat között, feltéve, ha ebből nem közvetlenül a szovjet hadászat profitál.⁶⁹⁴ Az FCO szakemberei itt a probléma lényegét nem fogták meg: Az egész szibériai gázvezeték problematikája pontosan arról szólt, hogy az Egyesült Államok szerint a gázvezeték a szovjet hadsereget juttatta előnyhöz, míg a harcos brit miniszterelnök asszony által vezetett európaiak szerint nem ez volt a helyzet. A történetek lezárása után bő egy évvel

⁶⁹⁰ Uo. 5. o.

⁶⁹¹ Uo. 6. o.

⁶⁹² Uo.

⁶⁹³ Uo. 16. o.

⁶⁹⁴ Uo. 18. o.

verdiktként, konklúzióként kimondani a probléma forrását, aligha ért fel egy értékes véleménnyel. Meglátásom szerint a gazdaságpolitika terén leírt FCO gondolatok messze nem olyan határozott, összeszedett krédót jelentettek, mint a dokumentum többi része.

A forrás Kelet-Európával foglalkozó törzsanyag része egy rövid bevezetővel indul⁶⁹⁵ majd első országgént Magyarországgal foglalkozik.⁶⁹⁶ Itt az FCO nagyobb szakértelemről tett tanúbizonyságot. „Magyarországon a gazdasági reformokat tovább vitték, mint bármely más kelet-európai országban. A valós költségek megjelennek az árak többségében. Lehetőségeket adnak az ösztönzőkre. Engedélyezik a decentralizált döntéshozatalt. A valuta részben konvertibilis. Magyarország csatlakozott az IMF-hez és egy teljes értékű megállapodást szeretne kötni az Európai Gazdasági Közösséggel,”⁶⁹⁷ írta az Egyesült Királyság Külügyminisztériuma.

Az eredeti irat vizsgálata során a legszembetűnőbb dolog a sűrű aláhúzások látványa. A dokumentumban oldalakon át szórványos miniszterelnöki kéznyomok voltak találhatóak, a magyarokat taglaló ezen szekció, pedig talán az egész FCO dokumentum legsűrűbben kiemelt részét képezi, aminek értékét az ezt megelőző, látványosan hiányzó aláhúzások is felerősítik. Thatcher érdeklődését (aláhúzásait) a dokumentum azon sorai keltették életre, melyek Magyarország piacgazdasághoz hasonlító gazdaságpolitikai elemeit vázolták, mint a valós árak jelenléte, az ösztönző elemek bevezetése, a decentralizált folyamatok engedélyezése és a valuta részbeni konvertibilitása. Az IMF tagság és az Európai Közösség felé történő közeledés is aláhúzást érdemelt a kormányfőtől. Hazánk adóssággal kapcsolatos problémái, és az azt orvosló nyugati segítség is ismertetésre került, de a súlyos adósság kifejezés helyett pozitívabb kontextusban; a gazdasági reformok és a részbeni piaci finanszírozás van hangsúlyozva.⁶⁹⁸ A brit külügyminiszteri sorok egyértelműen favorizálták, pozitívabb fényben

⁶⁹⁵ Eszerint a kelet-európai kormányok legfontosabb problémája abban állt, hogy be kellett ismerniük: a szovjet rendszer politikai és – legfőképpen – gazdasági téren működésképtelen. A rendszert az adott ország (Bulgária kivételével) kulturális, vallási és egyéb hagyományai ellenére kellett bevezetni; a rendszer alapjait megmozgató, vagy az egész rendszert lerázni kívánó kísérleteket rendszeresen leverték. Az erre vonatkozó újbóli közvetlen kísérletekre pedig ugyanez a sors várna, akármekkora károkat is okozna ez a szovjetek nemzetközi hírnevének. Ráadásul mindezt a nyugati világ katonai segítsége nélkül kellene megpróbálni.

Foreign and Commonwealth Office, „*East-West Relations*” Prepared for Prime Minister Thatcher’s Chequers Seminar. Foreign Office Papers. 28-30. o.

Az irat nagy hangsúllyal ismerteti a kelet-európai országok azon kísérletét, hogy súlyos nyugati hitelekkel próbálták kitörni a szovjet rendszer által rájuk kényszerített folyamatokból, és a 80-as évek világgazdasági válsága megmutatta ennek a folyamatnak a veszélyeit, főleg Románia és Lengyelország államadósságának viszonylatában, de Magyarország itt érdekes módon nincsen név szerint megemlítve.

⁶⁹⁶ Fenti dokumentum 47. és 48. pontjában, 30-31. o.

⁶⁹⁷ FOI. Foreign and Commonwealth Office, „*East-West Relations*” Prepared for Prime Minister Thatcher’s Chequers Seminar. Foreign Office Papers. 30. o.

⁶⁹⁸ Uo.

tüntették fel Magyarország gazdaságpolitikai útját, erőfeszítéseit, annak ellenére, hogy a csőd felé vezető út ugyanolyan biztos lett volna nyugati segítség nélkül, mint Románia vagy Lengyelország esetében, akiket a dokumentumban az angolok negatív kontextusban említettek.

Margaret Thatcher Magyarországnak az Európai Közösség felé tett közeledési kísérletét, egy kereskedelmi egyezmény megkötésének igényét is érdekesnek, aláhúzásra méltónak tartotta. „*A magyarok azzal érvelnek, hogy minél nyitottabb irányukban a Nyugat, annál jobban tudnak ők is a Nyugat felé nyitni és annál kevésbé fognak gazdaságilag és pszichológiailag kötődni a Szovjetunióhoz,*”⁶⁹⁹ írta az FCO tanulmány. A miniszterelnök asszony többszöri, vastag aláhúzásából tudjuk kikövetkeztetni, hogy a gondolatokban, az Európai Gazdasági Közösséghez való magyar közeledésben lehetséges előrelépési pályát látott.

A brit Külügyminisztérium szakértőinek meglátása szerint az EGK külügyminiszterei felismerték a magyar közeledés fontosságát, de a kérdés szignifikáns létét a tagországok és az Európai Bizottság tisztségviselői még nem érezték át.⁷⁰⁰ Ez a gondolati fonal került Thatcher figyelmének középpontjába. Vélhetően itt látta azt a pontot, ahol megeshet egy esetleges Kelet-Európa nyitás konkrét cselekedete. Az iratban egyedül itt szereplő miniszterelnöki nyíl szimbolikusan Budapestnek a Közösség felé történő közeledésének szigetországi felkarolása felé jelölte meg az irányt. A kéznyomok azt mutatják, hogy Thatcher szívesen állt volna ki Budapest mellett az EGK-val kapcsolatos törekvéseiben.

Sajnos a Budapesttel kapcsolatos információk ennél a pontnál abba maradtak, a magyarok helyi értéke viszont jelentősen nőtt a lengyel szekció hiányosságai által. Margaret Thatcher ugyanis a Lengyelországgal kapcsolatos részben alig vette elő a ceruzáját: nem látott érdekességet a lengyelekről szóló beszámolóban,⁷⁰¹ a pápai látogatás, a rendkívüli állapot feloldása, a politikai foglyok szabadon bocsátása ellenére. A pozitív események méltányolása és az FCO ezúttal bátrabb javaslatai – miszerint a Nyugatnak mindent meg kell tennie a fejlemények további fejlődéséért, kiemelve az Egyház fontos szerepét⁷⁰² – sem törték át a kormányfő érdeklődési küszöbét. Ebben ugyan szerepet játszhatott az a tényező, hogy a Varsóban történeteket eleve jobban átlátta a Downing Street 10. lakója és ezeket régebb óta

⁶⁹⁹ Uo. 30-31. o.

Érdekes lenne megtudni, melyik magyar politikustól hangoztak el ezek a gondolatok. A primer források alapján a britekkel való tárgyalásokon egyedül Marjai József képviselt ilyen nézeteket.

⁷⁰⁰ FOI. Foreign and Commonwealth Office, „*East-West Relations*” Prepared for Prime Minister Thatcher’s Chequers Seminar. Foreign Office Papers. 31. o.

⁷⁰¹ Uo. 32. o.

⁷⁰² Uo.

tanulmányozta. Ugyanakkor a tanulmány olvasásakor Magyarország számára érdekesebb célpontot képezett a keleti nyitás frontján, legalábbis a kézjegyei erről árulkodnak. A Külügyminisztérium is meghatározta a dokumentumban szereplők fontossági sorrendjét azáltal, hogy a felsorolási rangsorban Budapest Varsó elé került.

Nem túlzás kijelenteni, hogy az angol miniszterelnök aláhúzásai, az FCO sorrendje és szavai fontos momentumot képeztek annak a folyamatnak a kritikus pontján, ahol egy esetleges kelet-európai nyitás kedvezményezett országainak kiválasztása zajlott. A fontossági sorrendben Magyarország megelőzte a lengyeleket, a többi kelet-európai ország pedig nem hogy kisebb fejezetet, szekciót nem kapott a dokumentumban, hanem említést is alig. Románia ugyan többször került szóba, mint olyan ország, amely adósság átütemezést és fizetési haladékot kért, valamint egy bővített, zárójeles mondatot kapott a keleti szomszédunk azon politikája, miszerint a Szovjetuniótól, ill. a Varsói Szerződéstől való függetlenségére alapoz minden nyugati támogatási kérelmet.⁷⁰³ Az FCO anyag többi részében viszont Bukarest se negatív, se pozitív kontextusban nem szerepelt, ami 1975 fényében tűnik előrelépésnek. Ismert, akkor a brit miniszterelnök Romániába látogatott, ami akkor a kiemelés egyértelmű jele volt.⁷⁰⁴

A térség többi országának neve néha előkerült az anyagban, de a hozzájuk kapcsolódó tartalom teljesen minimális és elhanyagolható volt. Kelet-Németországhoz kötődő gondolatként szerepelt például, hogy az NSZK televízió sugárzások náluk is foghatóak. Az NSZK és osztrák televízióadások Magyarország egyes részein való elérhetősége rögtön ezen kijelentés után szerepelt,⁷⁰⁵ ami mutatta, Magyarország ott is előkerült, ahol nem feltétlenül lett volna helye. Magyarország a képzeletbeli versenyben tehát gyakorlatilag egy „vetélytársat” (Lengyelország) kapott, amellyel szemben kategóriákkal kerekedett felül. A londoni anyag egyértelműen Magyarországot ítélte meg a legkedvezőbben; egy olyan országnak írták le, ahol a legnagyobb volt a politikai cselekvésnek a potenciális tere.

A térség elemzésének záró gondolatai összegezték az FCO addigi téziseit. Talán a leglényegesebb konklúziót az 53. pont jelentette. *„Ilyen körülmények között (a dokumentum addigi gondolataira utalva – TG) a Nyugatnak azon országokra kell koncentrálnia, amelyek valódi szándékot mutatnak a gazdasági reformok bevezetésére.[...] Minden esetben az*

⁷⁰³ Uo. 30. o.

⁷⁰⁴ A thatcheri aláhúzás hiánya mutatta, a britek mennyire tekintették hitelesnek a román külpolitikát. Ennek jelentősége abban rejlik, hogy az Egyesült Államok a differenciálási sorrendben ekkor még magasan tartotta Romániát. Ld. Kávássy 2013. A britek már ekkor is kevésre értékelték Bukarest politikáját.

⁷⁰⁵ FOI. Foreign and Commonwealth Office, „East-West Relations” Prepared for Prime Minister Thatcher’s Chequers Seminar. Foreign Office Papers. 34. o.

*eredményeket kell figyelembe venni.*⁷⁰⁶ Ez a gondolatsor, illetve az a mondat, miszerint az Európai Gazdasági Közösséggel való szorosabb gazdasági kapcsolatok segíthetik a kelet-európai országok leválasztását a Szovjetunióról,⁷⁰⁷ hazánk megítélésének kedvezett. Noha ennek a nehézségei megemlítésre kerültek, mint például az európai mezőgazdasági túlkínálat (amit Thatcher vaskosan aláhúzott),⁷⁰⁸ az FCO dokumentum addigi részei alapján kizárólag Magyarország illeszthető be a fenti gondolatokból képzett céloknak megfelelő kategóriába. Egyedül Budapestnél került szóba az EGK-val való kapcsolat és az FCO irat szintén kizárólag a magyar gazdasági reformtörekvésekről beszélt bővebben és pozitív módon. A Külügyminisztérium tehát kétségkívül Magyarország mellett tette le a voksát, a kormányfő az FCO dokumentum olvasásakor, tollvonásaival még ennél is markánsabban tudatosította, hogy Kelet-Európában számára Budapest a legaktuálisabb célpont. A jövő kérdése azonban az volt, hogy ez a preferencia a szemináriumon és a jövőbeni gyakorlatban hogyan és mily módon jelenik meg majd.

A tanácskozás szeptember 8-án délelőtt indult, ahol a szovjet szakértők öt-öt percben referáltak a dolgozatukról. Ezután szűkebb körben⁷⁰⁹ általános vita zajlott az érintett témakörökben a szakértők véleményének figyelembevételével. Schöpflin György úgy emlékszik vissza, hogy a szakértőkre különösen hallgatott a miniszterelnök, az FCO emberei viszont a „*Vaslady*” által „*le lettek söpörve*”.⁷¹⁰ Ez a viselkedés különösen annak fényében nehezen érthető, hogy Thatcher aláhúásaival mutatta, igenis figyelmesen végigolvasta, átgondolta az FCO anyagokat. Véleményem szerint Thatcher látszatra elutasította a külügyminisztériumi téziseket, de valójában azokat is befogadta, csak ezt nem kívánta mások előtt is mutatni. Minden valószínűség szerint nem szeretett volna látványosan változtatni az FCO-val kapcsolatos hozzáállásában.

Ezután következett az ebéd, aminek időtartamával együtt a nyolc külső szakértő összesen 6 óráig tartózkodott Thatcher aurájában, ami messze nem volt szokványos. Ezen idő alatt próbálták meggyőzni a kormányfőt, hogy a szocialista térség országaival szélesebb alapokon nyugvó viszonyt kellene ápolnia.

⁷⁰⁶ Uo. 33. o.

⁷⁰⁷ Uo.

⁷⁰⁸ Uo.

⁷⁰⁹ Thatcher, két személyi titkára (Robin Butler és A. J. Coles), Geoffrey Howe külügyminiszter, Hugh Thomas (A Centre for Policy Studies vezetője 1979–91-ig. Az egyik legbefolyásosabb műhely vezetőjeként Thatcher egyik legközelebbi tanácsadója és politikai szövetségese), Michael Heseltine (ekkor – 1983-86 között – Védelmi Miniszter, később Thatcher kihívója a híres 1990-es Konzervatív Párt elnökválasztáson, mely végül Thatcher bukásához vezetett), Malcolm Rifkind, Antony Acland, Julian Bullard, J.M. Mackintosh és Anthony Parsons vett részt ebben a szekcióban.

⁷¹⁰ Személyes beszélgetés Schöpflin Györggyel. Budapest, 2009. 10. 17.

A szakértők távozása után következett a kormány stratégiai megbeszélése. Itt vitatták meg a „nyolcak” téziseit és a Külügyminisztérium által összeállított terveket, különösen a „B” mellékletként szereplő Cselekvési Tervet.⁷¹¹ Howe Thatcher-nek szóló levelében a következőket írta a szemináriumra készült dokumentum utolsó, legfajszínűsőbb részéről. „A javasolt Cselekvési Terv[...] évekre előre összefoglaló keretet nyújt a Szovjetunió és Kelet-Európával való kapcsolatok alakításához,”⁷¹² írta a külügyminiszter.

A „B” melléklet 6–9. pontjai érintették a Szovjetunió nélküli Kelet-Európát. „Az Egyesült Királyság[...] egy erős és aktív külpolitikát kell hogy folytasson a térségben, a Szovjetuniótól eltérő tendenciákat támogatva.[...] Prioritást kell adni az információáramlás minden lehetséges szinten történő fenntartásának, sőt ahol lehetséges, növelni kell azt.[...] Az Egyesült Királyságnak az Európai Közösségen-, az IMF-en, valamint egyéb nemzetközi szervezeteken belül meg kellene győzni a partnereket arról, hogy támogassák azon kelet-európai országokban történő fejlődést, ahol hosszú távon elkötelezték magukat a gazdasági reformok mellett,”⁷¹³ írta az angol forrás.

A legfontosabb sorok a magas rangú politikusok látogatásaival kapcsolatban lettek leírva. „Ezen Kormány pályája alatt a külügyminiszternek meg kellene próbálnia végiglátogatni az összes kelet-európai kollégáját,”⁷¹⁴ állapította meg a brit Külügyminisztérium. „A miniszterelnök fontolóra vehetne egy magyarországi látogatást,”⁷¹⁵ hangzik a dokumentum legerősebb sora.

Az FCO által összeállított „B” mellékletben Magyarországon kívül egyetlen másik kelet-európai ország sincsen név szerint megnevezve. Ennél jóval kritikusabb, hogy Margaret Thatcher kétszer is aláhúzta a Magyarország szót a cselekvési terv nála lévő, jegyzetekkel ellátott másolatán!⁷¹⁶ Az anyagból így egyértelműen látszódott Budapest kiemelkedése.

⁷¹¹ FOI. „Action Programme”, Foreign and Commonwealth Office, „East-West Relations” Prepared for Prime Minister Thatcher’s Chequers Seminar. Foreign Office Papers.

⁷¹² Geoffrey Howe letter to Margaret Thatcher. „Strategy Meetings on Foreign Affairs and Defence”. PM 83/65 4. o.

<http://www.margareththatcher.org/document/111072> (utolsó megtekintés: 2015. március)

⁷¹³ FOI. „Action Programme”, Annex B, Foreign and Commonwealth Office, „East-West Relations” Prepared for Prime Minister Thatcher’s Chequers Seminar. Foreign Office Papers. 2-3. o.

⁷¹⁴ Uo. 3. o.

⁷¹⁵ Uo.

⁷¹⁶ Brown 8. o.

Fontos hangsúlyozni, hogy Thatcher egyszer sem húzta alá Gorbacsov nevét a Brown által készített dolgozat alapján, pedig a Thatcher-Gorbacsov kapcsolat későbbi fontossága közismert. Az 1983. szeptemberi tanácskozáson Archie Brown említette annak a lehetőségét, hogy a brit kormányfőnek Angliába kellene hívnia Mihail Gorbacsovot, amire Thatcher és Howe bólogatott. Az oxfordi történész dolgozatának egyik fő tézise, hogy Gorbacsov fontosságára ő hívta fel a figyelmet, nem az FCO. Brown azonban azt írja, hogy ekkor felvetésére még nem történt semmi.

Brown 14-15. o.

Mindemellett a kormányfő azon tettje is szimbolikusnak nevezhető, melyben az „A” jelű, sugárzással kapcsolatos mellékletben⁷¹⁷ a magyarországinál magasabb cseh/szlovák BBC sugárzások számát egy cserét mutató nyíllal jelölte meg. Ez a nem kis fontosságú nyíl azt volt hivatva jelölni, hogy a brit közmédia sugárzási óraszámát – Csehszlovákia rovására –, Magyarországon meg kellene növelni. Ez a Csehország elé helyezés főleg a XX. század első felében tanúsított brit Kelet-Európa politika fényében tűnhet különösen érdekesnek.

A külügyminisztériumi irat befejező szekciója, különösen annak „B” melléklete egyértelműen kijelöli a következő periódus terveit és teendőit. Geoffrey Howe, Thatchernek íródott dicséretét és helyzetelemzését helyén valónak kell értékelni. *„Ahogy látod, határozottan úgy gondolom, hogy Ófelsége kormánya anélkül, hogy a szilárd elveken alapuló hírnevét veszélyeztetné, megtudná, és meg is kell növelnie a Szovjetunióval és Kelet-Európával való kapcsolatok szintjét és gyakoriságát. Jelen pillanatban gyakorlatilag Kohl kancellár az egyetlen magas szintű nyugat-európai vezető, aki közeli és közvetlen kapcsolatban van az oroszokkal. A franciák mindig sajátosan fognak hozzáállni a kérdéshez; míg az Egyesült Államokban, ahol Reagan kemény versennyel nézhet szembe jövőre, a tendencia továbbra is az lesz, hogy a Kelet-Nyugat kapcsolatokat belpolitikai szemszögből fogják megközelíteni”*⁷¹⁸

A szemináriumról a miniszterelnök számára egyik legközelebbi tanácsadója, Hugh Thomas készített memorandumot. A titkosítás alól 2013-ban feloldott irat⁷¹⁹ jelentősége abban áll, hogy ez az egyetlen szeminárium közben – 1983. szeptember 9-án – alkotott elemzés, amely a találkozó utáni döntésekre hatással lehetett. Thomas befolyását ismerve az irat hathatott a miniszterelnökre, mielőtt ő a végső konklúziókat levonta volna. A dokumentum elsősorban azon pontokra derít fényt, amelyekkel a tanácsadó nem értett egyet, vagy amit hiányolt a megbeszéléseken. Az antikommunista tendenciákat képviselő Thomas szavai a szovjetbarát irányvonalra hajlamosabb külső szakértők mondanivalójának tompítására is szolgálhattak, hogy a miniszterelnök árnyaltabb képet láthasson, gyakorlati értelemben véve ne egy markánsabb – túlságosan szovjet-barát – véleményváltozáson essen át.

Ez csak erősíti az értekezésem azon téziseit, miszerint Magyarország ekkor rendkívül fontos szerepet töltött be a brit külpolitikában. Ekkor hazánk Thatcher és az FCO számára egyaránt érdekesebb volt, mint Gorbacsov.

⁷¹⁷ „Broadcasting: The Current Effort, and Possible Future Developments”, Annex „A”, Foreign and Commonwealth Office, „East-West Relations” Prepared for Prime Minister Thatcher’s Chequers Seminar. Foreign Office Papers. 1. o.

⁷¹⁸ Geoffrey Howe letter to Margaret Thatcher. „Strategy Meetings on Foreign Affairs and Defence”. PM 83/65 4-5. o.

<http://www.margaretthatcher.org/document/111072> (utolsó megtekintés: 2015. március)

⁷¹⁹ Hugh Thomas letter to Margaret Thatcher. 1983. szeptember 9. A bevezető levélben nincsen több kifogásolt pont.

<http://www.margaretthatcher.org/document/131277> (utolsó megtekintés: 2015. március)

Thomas legnagyobb mértékben Donnelly azon érvelése ellen emel kifogást, miszerint a Szovjetunió egy nukleáris támadás hatására összeomlana.⁷²⁰ A tanácsadó kézzel írt bevezető levelében elismeri a szakértők szélesebb tudással való rendelkezését e témakörben, de Donnelly ezen eszmefuttatása ellen már e kezdő gondolatsorban is tiltakozik, az 1941-es példára hivatkozva, nevezetesen az akkori nagy német támadáskor, az első vereségek ellenére nem omlott össze a szovjet hadsereg.⁷²¹ A Centre for Policy Studies vezetője a szemináriumon megbeszéltek közül hiányolta a szovjet propaganda gépezetének megtárgyalását is. Thomas meglátása szerint a szeminárium összességében alábecsülte az ideológia jelentőségét.⁷²² „A találkozón nem esett szó arról, hogy a szovjetek a hatalomért és befolyásért számos területen, nagy mértékű homályos háborút vívnak a Nyugattal.[...] Nem fogalmaznék úgy, hogy háborúban vagyunk a Szovjetunióval, de semmiféleképpen nem vagyunk velük békés viszonyban abban az értelemben, mint mondjuk Oroszországgal voltunk 1914 előtt.”⁷²³ A szavuk maguktól értetődőek lennének, de vajon mi értelme lett volna egy élesen antikommunista tanácsadónak egy markánsan antikommunista miniszterelnöknek ilyen axiómákat megfogalmazni? A válasz talán abban rejlik, hogy Thomas egy száznyolcvan fokos miniszterelnöki fordulattól tartott, és a szeminárium szünetében sebtében toltat fogott ennek megakadályozásáért.

A gyakorlati kérdésekben megfogalmazott Thomas vélemény szerint a szovjet birodalom területén belül meg kell növelni a BBC adások számát. A tanácsadó meglátásai alapján a Nyugat ügyét „artikulálan, intelligensen és finoman kell vetíteni,”⁷²⁴ a három fő célközönség, nevezetesen a Nyugat közvéleménye, a szovjet blokk és a harmadik világ felé. Ebben a paragrafusban mint forrás kétszer kerül elő George Urban, azaz Urbán György, magyar származású történész. Noha hazánkat Thomas nem említi szó szerint, a fenti tézis a Magyarországgal kapcsolatos politikára is irányadó lehetett, úgy ahogy Thomas záró gondolatai is. A Centre for Policy Studies vezetője nem értett egyet a nagy csúcstalálkozó gondolatával, ismételten történelmi okok miatt, nevezetesen a háború alatti nagy hármas (Stalin, Roosevel, Churchill) tárgyalások miatt. Thomas úgy vélte, a szovjet vezetők a magas szintű események alatt ugyanis rendszerint fals, csalóka képet mutattak magukról.⁷²⁵ A gondolatok ismételten a szovjet kapcsolatok terén történő esetleges miniszterelnöki

⁷²⁰ Uo.

⁷²¹ Uo.

⁷²² Uo.

⁷²³ Uo.

⁷²⁴ Uo.

⁷²⁵ Uo.

túlélkedés ellen való érvelést voltak hivatottak szolgálni. Számunkra lényeges lehet, hogy Thomas a szovjet vezetéssel nem javasolta a magas szintű összejöveleteket, az ezekkel kapcsolatos negatív véleménye közvetve elősegíthette az egyéb kelet-európai országok előtérbe helyezését az új angol stratégiában.

A Chequers-i titkos tanácskozás legfontosabb döntéseit a délutáni plénum végén hozták meg.⁷²⁶ Pár nappal Thomas levele után a szeminárium döntéseiről John Coles készített egy összefoglalót a kormányfő számára.⁷²⁷ Ezen forrás alapján a Szovjetunióban, belátható időn belül nem várható semmilyen nagy mérvű elmozdulás de Kelet-Európában több lehetőség áll rendelkezésre.⁷²⁸

A személyi titkár által készített összefoglalónak főszereplője természetesen a Szovjetunió,⁷²⁹ ugyanakkor Magyarországgal ill. Kelet-Európával kapcsolatban is relatíve sok konkrétum került feltüntetésre. A primer dokumentumban foglaltak alapján rendkívül fontos, hogy minden aszerint alakuljon, hogy a „szovjet viselkedésnek az alapja a térségben ne még jobban az elnyomás legyen, mint eddig”.⁷³⁰ Coles összefoglalója alapján a brit politika térségben elért addigi eredményeit meg kell őrizni, fel kell gyorsítani az információ áramlását és „mindegyik országot külön kell kezelni és bátorítani kell a Szovjetuniótól eltérő politikai tendenciákat”.⁷³¹ Ez az az elv, ami Magyarország szempontjából eddig döntő fontosságú volt és ezek szerint a szeminárium után is az maradt. „Fontolóra kell venni annak a lehetőségét, hogy a miniszterelnök látogassa meg Magyarországot”,⁷³² hangzott a Kelet-Európával, és a magyar-angol relációval kapcsolatos legfontosabb döntés.

Romániával, Csehszlovákiával, illetve az NDK-val kapcsolatban csak alacsonyabb szintű látogatások vannak megemlítve a dokumentumban.⁷³³ Fontos, hogy Kelet-Európa többi

⁷²⁶ John Coles Summary, „Policy on East/West Relations”, 1983. 09. 12., Cabinet Office Papers, RS013/21, 1983., 1. o.

<http://www.margareththatcher.org/document/111075> (utolsó megtekintés: 2015. március)

A szeminárium szeptember 9-én délelőtt folytatódott a fegyverkezés (Arms Control and Disarmament), majd délután a Közel-Kelet témakörben. Ezen témák a jelen értekezés hatósugarán kívül esnek.

⁷²⁷ John Coles Summary, „Policy on East/West Relations”, 1983. 09. 12., Cabinet Office Papers, RS013/2, 1983. <http://www.margareththatcher.org/document/111075> (utolsó megtekintés: 2015. március)

⁷²⁸ Uo.

⁷²⁹ Bár ez a rész is érdekes, a dolgozat tartalmi keretei miatt itt most nem kerül ismertetésre.

⁷³⁰ John Coles Summary, „Policy on East/West Relations”, 1983. 09. 12., Cabinet Office Papers, RS013/2, 1983. 3. o.

<http://www.margareththatcher.org/document/111075> (utolsó megtekintés: 2015. március)

⁷³¹ Uo.

⁷³² A rendkívül fontos angol mondat eredetiben: „Consideration should be given to the possibility of a visit by the Prime Minister to Hungary.” Uo.

⁷³³ Uo.

szocialista országát illetően nem hangzik el konkrétan megvalósítandó látogatás, ami egyértelműen Magyarország jelentőségét mutatta.

Thatcher személyi titkárának összegzése alapján a térségben növelni kell a BBC adások és a British Council szerepét.⁷³⁴ A meghívott szakértők szerint ez utóbbi intézménynek engedni kellene, hogy beavatkozzon emberjogi kérdésekbe, az FCO viszont ellenezte azt. Ez azon kevés pontok egyike, ahol ellentétes véleményen volt az FCO és a külső szakértői gárda; Coles szerint a téma megfontolandó,⁷³⁵ ergo ekkor nem született róla döntés.

Az 1983. szeptember 8-9. közötti Chequers tanácskozás kritikus pontot jelentett a brit külpolitikában. A kormányfő önéletrajzában részletesen beszámolt a titkos szemináriumról.⁷³⁶ Visszaemlékezései azonban érdekes képet festenek ahhoz képest, amit a primer forrásokban olvashatunk. Thatcher úgy emlékezett vissza a nyári rezidencián történetekre, hogy ott alapvetően kétféle vélemény jelent meg. Az egyik szerint a kommunista országok között érdemes különbséget tenni azok javára, ahol nagyobb a demokrácia. Ezen álláspont szerint vannak szocialista országok, amelyek jobban hasonlítanak a nyugati demokráciákhoz és ahol érdemesebb aktívabb kapcsolatokat folytatni. A Thatcher által másik oldalként nevezett gondolatmenet szerint pedig, a kommunizmus soha nem lesz kompatibilis a demokráciával, és felesleges összehasonlítani a két rendszert: a kommunista országok politikai szempontból gyakorlatilag egyformák. Robert Conquest hasonlatát felhasználva, egy tigris és ló összehasonlításakor hasonló eredményekre juthatunk, mégis hiba lenne összehasonlítani a tigrist a lóval.⁷³⁷ Conquest óriási szerepet játszott Thatcher kommunista-ellenes nézeteinek kialakításában, de a Chequersben nem volt jelen. Az emlékirataiban a „*Vaslady*” emellett a második álláspont mellett tette le a voksát, véleménye szerint az FCO pedig lényegében az első álláspontot képviselte. „*A szeminárium megadta a szükséges információt, amely alapján a Szovjetunióval és a keleti blokkal kapcsolatos politikát kialakíthattam a következő években.*”⁷³⁸ A források elemzése után azonban úgy vélem, hogy a Robert Conquest-féle keményvonalas álláspontot alig képviselték a szemináriumon. Nem lehet véletlen, hogy Thatcher a szemináriumon nem is jelen lévő történészt hozta fel példának, hiszen a nyolc szakértő egyikétől sem tudott felmutatni ilyen Conquest-féle kommunista-ellenes gondolatmenetet.

⁷³⁴ Uo. 4. o.

Érdekes módon a kulturális csereprogramok fontosságát kétségbe vonta az összefoglaló. Uo.

⁷³⁵ Uo.

⁷³⁶ Thatcher 1993, 451–453. o.

⁷³⁷ Thatcher 1993, 452. o.

⁷³⁸ Uo.

Ennél is fontosabb tényező, hogy Thatcher a következő években sokkal inkább az általa első álláspontnak aposztrofált politikát követte, miszerint a Kelet-Európa országait a gyakorlatban érdemes differenciáltan kezelni. Lehet, hogy a kommunizmus és demokrácia közötti áthidalhatatlan ellentéteket hangsúlyozó személyek iránt érzett nagyobb szimpátiát, zsigereiben is ez az álláspont érvényesült, de a tanácskozás után lényegében az FCO és a szakértők álláspontját – amely láttuk, hogy alig különbözött egymástól – tette magáévá. A rejtélyt Charles Powell, Thatcher bizalmasának egyik mondata oldhatja fel. Powell visszaemlékezései alapján a brit kormányfővel „gyakran megtörtént az, hogy másnap magáévá tette az érveidet és ezzel nekem nem volt problémám”.⁷³⁹ Ez esetben úgy tűnik, a kormányfő magáévá tette azon szervezet (FCO) álláspontját, amely iránt sosem érzett szimpátiát, azzal az indoklással, hogy ezt az álláspontot nem a Külügyminisztérium, hanem az általa meghívott külső szakértők képviselik. Sokatmondó Percy Craddocknak Thatcher külügyi tanácsadójának a summázása is. „Az akadémikusok (szakértők – TG) nagyon jó kontrasztot jelentettek számára (Thatcher számára – TG) és élvezte, amikor az FCO-val szemben a szakértőket dicsérhette.”⁷⁴⁰

Az esemény kapcsán Thatcher memoárjaiban saját érdemeinek méltatása mellett a külső szakértőket emelte ki, a külügy embereinek érdemeit viszont nem említi.⁷⁴¹ A primer források elemzése után, véleményem szerint, ez az álláspont Margaret Thatcher részéről meglehetősen igazságtalan. Egyrészt a memoárokból magasztalt Robert Conquest logika alapján nem lett volna szabad Magyarországot kedvezőbb fényben látni, mint a Szovjetuniót, másrészt azért sem szabad forráskritika nélkül elfogadnunk a könyvben leírtakat, mert a memoárokból az FCO, szemináriumon betöltött szerepe jelentősen alul van értékelve. Maga Archie Brown, a tanácskozáson résztvevő történész szerint is igazságtalanság lenne lekicsinyíteni az FCO-nak a Chequersben megjelenő fontosságát.⁷⁴² Jelzi ezt, hogy a kormányfőhöz közel álló személyi titkár, Charles Powell is árnyaltabban fogalmaz a témával kapcsolatban. Meglátása szerint mind a külügyminisztériumi, mind a meghívott szovjet szakértők is kritikus szerepet töltek be a szemináriumon.⁷⁴³ A plénumon Thatchert két oldalról érték benyomások, de ezek az

⁷³⁹ Interview with Charles Powell: *Churchill Archives Centre, Churchill College, British Diplomatic Oral History Programme*. 2009. <http://www.chu.cam.ac.uk/archives/collections/BDOHP/Powell.pdf> (utolsó megtekintés: 2009. november)

⁷⁴⁰ Craddock, Percy. *In Pursuit of British Interests: Reflections on Foreign policy under Margaret Thatcher and John Major*. John Murray, London, 1997. 17-18. o.

⁷⁴¹ Thatcher 1993, 451–453. o.

⁷⁴² Brown 11. o.

⁷⁴³ Interjú Charles Powell-el: *Churchill Archives Centre, Churchill College, British Diplomatic Oral History Programme*. 2009. <http://www.chu.cam.ac.uk/archives/collections/BDOHP/Powell.pdf>

impulzusok meglehetősen hasonlítottak egymásra, így erőteljesebb hatást tudtak kifejteni akkor is, ha az egyik oldal fontosságát a kormányfő utólag tagadta. Powell-el egyetemben nekünk sem jelenthet „problémát” az, hogy Thatcher magáévá tett egy véleményt, de az iratanyag alapján meg kell cáfolnunk az FCO szerepének kormányfői lekicsinylését.

Bárhogyan is alakult ki a szeminárium végeredménye azzal az új külügyminiszter, Geoffrey Howe is elégedett volt. Meglátása szerint a térséggel kapcsolatos nézetek „letisztultak”.⁷⁴⁴ „Arra a konklúzióra jutottunk, hogy minden országot külön kell kezelni és a szűk mozgástér figyelembe vétele mellett támogatni kell a különbözőséget és a diverzitást. Vigyázni kellett arra, hogy a Szovjetunió ne válaszoljon minderre elnyomó intézkedésekkel,”⁷⁴⁵ fejtette ki emlékirataiban.

A miniszterelnök nyári rezidenciáján rendezett titkos tanácskozás rendkívül nagy jelentőséggel bírt, nemcsak témánk szempontjából, hanem az általános brit Kelet-Európa politika szemszögéből is. A nagy befolyású személyi titkár, Charles Powell visszaemlékezései alapján Thatcher „miniszterelnökségének egyik legfontosabb találkozója”⁷⁴⁶ volt, és a kormányfő „megértette a szélesebb körű kapcsolatok kiépítésének szükségességét (Magyarországgal kezdtük)”.⁷⁴⁷ Thatcher másik nagy befolyással bíró személyi titkára, John Coles is hasonlóan vélekedett: „A Kelet-Nyugat kapcsolatokkal foglalkozó találkozó egy másik kategóriát képez, hiszen önmagában egy új politika kialakítását jelentette,”⁷⁴⁸ mondta Coles.

A Chequers-ben kétségtelenül a Szovjetunió és az ezzel kapcsolatos politika volt a fő szereplő. Az 1983. utáni események, különösképp a Thatcher-Gorbacsov viszony miatt a történész társadalom ezt tarthatja a legfontosabb kritériumnak. Mindemellet a tanácskozáson Kelet-Európa is fókusz alatt volt és a térséggel kapcsolatban (a Szovjetunióval ellentétben) kézzelfogható, konkrét döntések születtek.

A Chequers titkos összejövetel jelentősége miatt nemcsak a Szovjetunióra vonatkozó, hanem a Kelet-Európát, így Magyarországot is érintő nagy mérvű döntések fontosságát sem lehet eléggé hangsúlyozni. Mind Christopher Collins, a Margaret Thatcher Alapítvány főmunkatársa, mind Archie Brown, a szemináriumon résztvevő történész – kiváló

(utolsó megtekintés: 2009. november)

⁷⁴⁴ „Crystallized” Howe 316. o.

⁷⁴⁵ Uo.

⁷⁴⁶ In: Brown 3-47. o.

⁷⁴⁷ Az eredeti interjúban is zárójelben, de a szövegben egyedül Magyarország van kiemelve.

In: Brown 6. o.

⁷⁴⁸ John Coles memorandum to Brian Fall. 1983. szeptember 13, Foreign Office Papers, RS013/2.

In: Brown 6. o.

tanulmányában⁷⁴⁹ – hangsúlyozta, hangsúlyozza Magyarország kiemelt szerepét a plénumon, sőt emlékirataiban Margaret Thatcher is ezt tette. A jelen alfejezetben a primer anyag elemzése révén ezen tézis hazánkra vonatkozó kidomborítására, részletesebb kidolgozására tettem kísérletet. A dolgozat eddigi fejezetei pedig – véleményem szerint –, szorosan kapcsolódnak a titkos szemináriumhoz. A tanácskozáson a brit Külügyminisztérium – amely láttuk, igenis fontos szerepet játszott a Chequers-ben –, az 1979. és 1983. szeptembere közötti, Magyarországgal kapcsolatos események nélkül biztosan nem beszélt volna ilyen kiemelkedő véleménnyel Budapestről. A Chequers szemináriumnak, a magyar-angol kapcsolatokban való sorsdöntő volta – Magyarország egyértelmű kiemelése – mellett, így azt sem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy az esemény nem önmagában, varázsütésre, külső szakértők mágiája és Thatcher zsenialitása révén hozta magával a kétoldalú kapcsolatok jövőbeni felemelkedését és Budapest prioritizálását, hanem csak egy – kiemelten fontos – része volt egy olyan folyamatnak, amely már 1979-ben elkezdődött. Ennek a folyamatnak, pedig nem 1983. szeptember eleje volt az első és egyetlen fontos állomása. Ráadásul, a Chequers szemináriumon hozott elméleti döntés egy dolgot jelentett, a kérdés az volt, hogy a gyakorlati brit külpolitikában és az államközi kapcsolatokban vajon hogyan valósul majd meg Budapest kiemelése.

⁷⁴⁹ Uo.

c, Geoffrey Howe külügyminiszter magyarországi látogatásának előzményei

Szintén a Chequers tanácskozás nem önmagában való, különálló fontosságát jelzi, hogy egy új brit külügyminiszteri látogatás már Francis Pym és Puja Frigyes idején, azaz a szeminárium előtt, pontosabban 1983. április 19-én lett kitűzve.⁷⁵⁰ A választási győzelem azonban Pym távozását és Howe – némi affér utáni⁷⁵¹ – érkezését hozta, az út megvalósulásában a magyar-angol kapcsolatok magas szintű találkozóinak megszerveződésében való szokásosnak mondható megingások mellett a külügyminiszteri csere is gondokat okozhatott.

Két angol forrás is arra utal, hogy Howe érkezésével valóban megingott a brit külügyminiszteri út bizonyossága. Malcolm Rifkind 1983. június 16-án késztetést érzett egy olyan levél⁷⁵² megírására melyben külügyminiszterétől kéri a magyar út realizálását. Marjai látogatásának sikere mellett hangsúlyozza a Howe elődje által tett ígéretet (a látogatásról) és Magyarországot Kelet-Európa legérdekesebb és legliberálisabb államának nevezte.⁷⁵³ Rifkind ráadásul egy meglehetősen érdekes érvet hozott fel. „Ők (Magyarország – TG) *piaci kritériumokat alkalmaztak számos iparágban és egy virágzó magánszektorral rendelkeznek, amely a feketepiac legalizálásából jött létre!*”⁷⁵⁴ Nem tudni, hogy Rifkind rövid, de tartalmas megnyilvánulása miért pont ezt hangsúlyozza ki fő érvként, de biztosak lehetünk abban, levelét nem írta volna meg, ha a budapesti út mellé nem került volna egy kérdőjel.

A bizonytalanságot egy Daily Mail cikk is alátámaszthatja. A fél-bulvár napilapban „*Pym's revenge*”, azaz „*Pym bosszúja*” címmel közölt rövid cikk⁷⁵⁵ tudni véli a volt külügyminiszter azon fájdalmit, hogy nem tudott ellátogatni a vasfüggöny mögé, aminek hiányában, pedig nem teljesülhetett be a keleti politikája. A lap Geoffrey Howe kijelentéséből indult ki, miszerint nem szeretne utazó külügyminiszter lenni. Ez alapján az újság azt feltételezte, hogy nem kíván ellátogatni Magyarországra (sem). Ennek esetleges negatív hatásai miatt, pedig az

⁷⁵⁰ FOI. Secretary of State's Visit to Hungary, Foreign Office Papers, ENH 027/3, 1. o.

⁷⁵¹ Az affér szó használata nem feltétlenül Cecil Parkinson félrelépésére utal.

⁷⁵² FOI. Malcolm Rifkind levele Geoffrey Howe-nak. Foreign Office Papers, ENH 027/3

⁷⁵³ Uo.

⁷⁵⁴ Uo. A felkiáltó jelet Rifkind használta.

⁷⁵⁵ A cikket a következő forrásban találtam:

FOI. Wilson levele Greenwood-nak, 1983.07.18. Foreign Office Papers, ENH 027/3

FCO alkalmazottjai próbálták rábeszélni, hogy mégis látogasson el Budapestre. A rövid írás nem árul el további részleteket: a hírt megjelenítő újság, illetve annak műfaja miatt a cikk állításainak hitelessége nem vehető biztosra. Tény azonban, hogy az FCO hírosztálya meglepődve értesült róla, és gyors reagálást kért és kapott, azaz nem tartották annyira komolytalannak, hogy ne tartottak volna fontosnak egy prompt reakciót. A hivatalos szervek így gyorsan megerősítették, hogy Howe el fog látogatni Magyarországra.

A bizonytalanságot a magyar fél is érezte, amit két, augusztus közepén, Howe-t budapesti útjára felkészítő irat is mutatott. „*A világháború nem elkerülhetetlen; van kiút a jelenlegi helyzetből,*”⁷⁵⁶ írta a magyar forrás, a valóban háborús hangulatot generáló koreai repülőgép megsemmisítés előtt. „*Kapcsolataink (az államközi kapcsolatok – TG) ugyanakkor még nem szilárdultak meg annyira, hogy azokat váratlan, negatív hatású esemény a bilaterális kapcsolatokban, vagy a kelet-nyugati viszony hirtelen romlása ne ingathatná meg, vethetné vissza,*”⁷⁵⁷ folytatta a magyar anyag. A magyar dokumentumok érzékeltetik, a brit helyzettől (és a koreai repülőgép incidenstől) függetlenül sem volt biztos a kapcsolatokban való előrelépés következő fokozata.

Bármekkora is volt a bizonytalanság Pym látogatásának Howe általi átvételéről, annak létéről a Rifkind levél és a Daily Mail cikk fényében bizonyosak lehetünk, különben ezen írások bizonyára nem születtek volna meg, mi több biztosan nem maradtak volna fent a brit Külügyminisztérium titkosított kétoldalú anyagai között. Mindenesetre Geoffrey Howe már június 27-én, azaz a cikk megjelenése előtt, Rifkind levele után megerősítette a Kelet-Európa és Szovjet Osztálynak, hogy eleget fog tenni a meghívásnak.⁷⁵⁸

Formalitás volt ugyan, de az államközi kapcsolatok szempontjából fontos esemény Geoffrey Howe titkárának levele a Downing Street 10-hez, azaz a miniszterelnökséghez, melyben a miniszter kormányfőjétől kért hivatalos engedélyt a budapesti látogatáshoz.⁷⁵⁹ A levél úgy kezdődik, hogy a látogatási kötelezettséget még Francis Pym vállalta el. Ismerve Margaret Thatcher hozzáállását a menesztett külügyminiszteréhez, ez kétséges *entrée* volt. A folytatás azonban hangsúlyosabb és biztatóbb volt hazánkra nézve. „*A keleti blokkban Magyarország rendelkezik a legjobb előélettel a gazdasági és szociális liberalizáció terén. Ennek megfelelően, a pozitív diszkriminációs politikánk kontextusában, Magyarországot különleges*

⁷⁵⁶ MNLOL 6-135 004564/5

⁷⁵⁷ MNLOL 6-135 004564/3

⁷⁵⁸ FOI. Possible Visit by the Secretary of State to Austria and Hungary. Foreign Office Papers, ENH 027/3

⁷⁵⁹ FOI. Visit to Hungary by the Foreign and Commonwealth Secretary. Alison Walters letter to Tim Flesher. Foreign Office Papers, ENH 027/3

*elbánásra szemeltük ki.*⁷⁶⁰ A folytatás megemlíti az elmúlt évek fontosabb bilaterális látogatásait, valamint azt, hogy a szenior magyar politikusok jelezték azon igényüket, miszerint a meglévő kelet-nyugati feszültség ellenére fejleszteni kívánják politikai és gazdasági kapcsolatukat a nyugattal. Howe levele szerint a kétoldalú kapcsolatokban való lendületet további magas szintű látogatásokkal lehet fenntartani.⁷⁶¹

A levél jelentőségét növeli, hogy augusztus 2-án, azaz a Chequers szeminárium előtt született. Ekkor, újrázásának elején Margaret Thatcher fókuszától még távolabb állhattak a kelet-nyugati, illetve a magyar-angol kapcsolatok. Az előtérbe helyezést jelentő szavak így Magyarország szempontjából többszörösen fontosak voltak. A Howe levelében megfogalmazott kulcsmondatok ráadásul erősebb hangszíneket ütnek meg, mint az előző külügyminiszteri, vagy FCO mondatok, melyek hangsúlyosabb voltak a címzett személyével együttvéve exponenciális értékkel bírtak.

Howe erősebb tónusára több magyarázat lehet. Egyrészt érthető London növekedő lelkesedése, hiszen a tárgyalóasztal mindkét oldalán frissen kinevezett külügyminiszter ült, másrészt a kétségtelenül fennálló ismeretlen nagyságú bizonytalanságra, miszerint valóban szükséges volt e ebben az időszakban Magyarországra látogatni, egy erősebb, igazolásként is szolgáló hangvétel jelenhetett meg. Elképzelhető, hogy Howe miniszterelnökének ismert ellenszenvét az FCO-val szemben egy új, dinamikusabb kommunikációval próbálta elterelni. A levél határozott volta miatt mindenestre ekkora senkinek sem lehetett kétsége, hogy az FCO új vezetője Magyarországra kívánt látogatni.

Az előző évekhez képest erősebb hangsúlyokat lehetett felfedezni az előkészítő angol iratokban is, ahol a differenciálásra való törekvés nagyobb nyomatékkal jelent meg, mint korábban. John Birch, a Kelet Európa és Szovjet Osztály új vezetője a tárgyalásokon, a bilaterális kapcsolatok gyanánt szerette volna éreztetni a magyarokkal az FCO azon szándékát, miszerint a magyaroknak egy, a Varsói Szerződéstől eltérő, külön magyar identitásra kellene törekedni, valamint Budapestnek a keleti tömbtől eltérő magyar érdekek felé érdemes orientálnia.⁷⁶² Birch úgy vélte, az angoloknak ismertetni kellene, hogy a briteknek és az európaiaknak könnyebb üzletelni olyan országokkal, melyek piac alapú gazdasággal rendelkeznek.⁷⁶³ Ezzel az érveléssel az angol fél a magyarok EGK megállapodás iránti igényét kívánta meglovagolni azzal az érvrendszerrel, hogy minél inkább piacorientált a

⁷⁶⁰ Uo.

⁷⁶¹ Uo.

⁷⁶² FOI. Secretary of State's Visit to Hungary: 12-14 September 1983. Foreign Office Papers, ENH 027/3, 1. o.

⁷⁶³ Uo.

magyar gazdaság, annál egyszerűbb lesz tető alá hozni a megállapodást. Tágabb értelemben véve pedig, a gazdasági előnyök arányosan nőhetnek a Varsói Szerződéstől való különbözős mértékével. Birch szavai nem radikális mértékű, hanem fokozatos hangsúlyeltolódást jelentenek, mégis érdemes megjegyezni őket: az angolok a Magyarország számára előnyös elemek nem burkolt, hanem *expressis verbis* ismertetésével egyre nyilvánvalóbban kívánták kifejezni a diszkriminációs politikájuk megosztó jellegét.

Az FCO a hivatalos célok közé is beépítette a fent említett, Birch-féle gondolatmenetet a magyar érdekek fontosságának kihangsúlyozásáról valamint a Varsói Szerződéstől való különbözőség előnyeiről.⁷⁶⁴ A London által megcélzott kommunikáció szerint a Magyarország számára (is) oly fontos gazdasági kapcsolatok fellendülése a piacgazdasági elemek magyarországi jelenlétének mértékével függenek össze.⁷⁶⁵ A kétoldalú kapcsolatok fejlesztésének, valamint a párbeszéd fenntartásának fontossága már ismert elem a brit külügyi célokban, ez utóbbi viszont több kontextusban is szerepel, minden bizonnyal a növekvő nemzetközi feszültség miatt, pedig ekkor még 1983. „hűvösebb” időszakában járunk. Az előkészítő iratokban London a párbeszéd fenntartásának fontossága kapcsán a nyugati álláspont egységességének fenntartását is kritikusnak vélte.⁷⁶⁶

A hangsúlyváltás, a szókimondóbb, dinamikusabbnak tűnő célok tehát hivatalosan, egységesen jelentek meg, legalábbis a külpolitikával foglalkozó angol politikusoknál. Nem lehet eléggé hangsúlyozni annak fontosságát, hogy Geoffrey Howe végül a magyarországi út mellett állt ki, és elfogadta az egyelőre csak kis mértékben, de egyértelműen határozottabb differenciálási politikát. Margaret Thatcher ugyanis ekkor még mindig közömbösen állt a kérdéshez, augusztus 4-i állásfoglalásában⁷⁶⁷ érzelmek és megjegyzések nélkül fogadta el külügyminiszterének útját. Láttuk, hogy a szeptemberi Chequers szeminárium ebben változást hozott, de a magyar-angol kapcsolatok szemszögéből rendkívül fontos, hogy az Egyesült Királyság külügyminiszterének magyarországi útja a szeptemberi sorsfordító napok előtt rendeződött, a határozottabb célokkal együtt. Budapest prominens pozíciója a szigetországi külpolitikában így a szeminárium előtt, előre be volt biztosítva, jó alapot adva a további kiemelésnek, amely, ahogy láttuk, meg is valósult.

⁷⁶⁴ Uo.

⁷⁶⁵ Uo.

⁷⁶⁶ Uo. 1-2. o.

⁷⁶⁷ FOI. Tim Flesher (Margaret Thatcher személyi titkára) levele az FCO-nak. Foreign Office Papers, ENH 027/3

A Howe látogatás előkészítésekor külön dokumentum⁷⁶⁸ foglalkozott Magyarország és az Európai Gazdasági Közösség kapcsolatával, illetve a magyaroknak a megállapodás iránti igényével. Marjai látogatása óta annyi fejlemény történt az ügyben, hogy az EGK Miniszterek Tanácsa a Bizottságot felkérte egy tervezet megírására. Az angolok számítottak a magyarok elégedetlenségére, és azzal tervezték megnyugtatni Budapestet, hogy olyasmit kérünk, amely valódi gazdasági tartalommal bír, és amely valós gazdasági következményekkel járna a tagországok számára, ezért nem várható azonnali döntés az ügyben.⁷⁶⁹ Amennyiben a magyarok a tárgyalásokon tovább erőltetnék az ügyet, a londoni védekezés következő pillére azon alapulna, miszerint az angolok annak ellenére próbálják segíteni az ügyünket, hogy ők is éreznék annak gazdasági következményeit, tehát próbálják meggyőzni a többi tagországot arról, hogy ne csak gazdasági, hanem politikai ügyként kezeljék azt.⁷⁷⁰ Az Egyesült Királyság a Howe tárgyalásokon minden kétséget kizáróan azt szerette volna sugallni, hogy saját gazdasági aggodalmaik ellenére ők az erőfeszítéseinket kifejezetten támogatók táborát gyarapítják.

A történet háttérét magyarázó fejezetek kiemelik a magyarok változó álláspontját az ügyben, miszerint csak egy érdemi megállapodás áll Magyarország érdekében, hiszen bármilyen külön megállapodás egyfajta szakítást jelentene a KGST-vel.⁷⁷¹ A dokumentum helyzetelemzése alapján Budapest először egy teljes szabadkereskedelmi megállapodásra törekedett, majd kompromisszumkészségét hangsúlyozta, és ennél kevesebbel is beérte volna.⁷⁷² Noha London meglátása szerint a magyar kérések sokszor önellentmondásba kerültek egymással,⁷⁷³ azok támogatása *„némi fontossággal bírna Kelet-Európa diverzifikálásának elősegítésében. Mi több, az elutasítás egyértelműen elbizonytalanító hatással bírna”*.⁷⁷⁴ A némileg szó, az angol nyelv többértelmű rétegeinek lehámozása után ebben a kontextusban egyértelmű: a kelet-európai differenciálási politika jegyében Londonnak kifejezetten fontos volt a magyarok támogatása az EGK ügyben, annak ellenére, hogy nem kristályosodott ki igazán számára, Budapest pontosan mit is szeretne elérni.

A britek is mintha hezitáltak volna az ügyben, hiszen a fejezet további részei árnyalták az addig leírt álláspontjukat. A magyaroknak a kezdeményezései a brit gazdaságot kevésbé

⁷⁶⁸ FOI. Visit to Budapest by the Secretary of State 11-14 September. EC/Hungary. Foreign Office Papers, ENH 027/3, 1. o.

⁷⁶⁹ Uo.

⁷⁷⁰ Uo. 2. o.

⁷⁷¹ Uo. 3. o.

⁷⁷² Uo.

⁷⁷³ Uo. 5. o.

⁷⁷⁴ Uo. 4. o.

érintették volna mint a franciát, főleg a mezőgazdaság területén. Emiatt a kérdés látszólag kisebb téttel bírt az Egyesült Királyság számára, ami ez által növelte a politikai mozgásterüket. A Kelet-Európa politikájuk egy liberálisabb piaccal rendelkező Magyarországot szeretett volna látni, ami szintén a kezdeményezéseink támogatását jelentette: a felkészítő iratban megjegyzik, hogy nem szabad túl sokáig húzni az ügyet, különben a magyarok el fogják veszíteni a kedvüket.⁷⁷⁵ Az eddigi pozitív hozzáállásuk miatt viszont London úgy látta, egyfajta sarokba szorították magukat. Az Egyesült Királyság el lett könyvelve, mint olyan ország, amely egyértelműen támogatja a magyar EGK kezdeményezéseket, és emiatt mind az EGK partnerek, mind a magyarok egy konstruktív hozzáállást vártak Londontól.⁷⁷⁶ Ez a tényező azonban nem változtatott azon, hogy a magyar kérések hűsbavágó következményekkel jártak volna mind a britek, mind az európai szövetségeseik számára. A hezitálás után, a britek összegzésképpen megismétlik a korábban elhangzott stratégiát, miszerint a magyar ügyet politikai okok miatt támogatták, viszont sugallják, hogy erről szó sem lett volna, ha pusztán gazdasági kérdésként tekintik azt.

Howe külügyminiszteri útjára így az ügyben nem készültek áttörő pozitív kommunikációval. EGK felső döntés hiányában nem is ígérhettek sok mindent, amire hivatkozva védhetőnek tartották az ügyben meglévő stagnáló állapotot. Ráadásul a magyar álláspont „tisztázására/konfirmálására/megerősítésére”⁷⁷⁷ tartottak igényt, amit a tárgyalásokon szintén fel lehetett hozni védekező érvként. A magyar-EGK törekvések területén 1983. augusztusában nem volt pozitív hangsúlyváltás a brit álláspontban, sőt egyfajta stagnálás, hezitálás volt tapasztalható. Az a tény azonban, hogy ilyen hosszasan, filozofikusan, sok ismétléssel, szinte hangosan gondolkodva készültek a kérdésre mutatta, nagyon komoly ügynek tekintették a magyar EGK megállapodási próbálkozást, ami szintén Budapest britek általi megbecsülését, kiemelését jelentette az új külügyminiszteri időszakban (is).

Ahogy az eddig ismertett magas szintű látogatások előtt, Howe budapesti útjára is elkészült azon irat,⁷⁷⁸ melyben a britek hazánkat jellemzik, illetve felméri a várható magyar álláspontot. A londoni forrás megemlíti a magyarok sérülékenységét, amit a romló kelet-nyugati kapcsolatok még jobban fokoztak: a növekedés hiánya, az éppen csak likvid állam, a

⁷⁷⁵ Uo. 6-7. o.

⁷⁷⁶ Uo. 7. o.

⁷⁷⁷ Uo. 8. o.

⁷⁷⁸ FOI. Your Visit to Budapest, Foreign Office Papers, ENH 027/3, 1. o.

rossz termés és a csökkenő életszínvonal sebezhetővé teszi Magyarországot, különösen az akkori nemzetközi politikai hangulat közepette,⁷⁷⁹ írták az angolok.

A szigetországiak arra számítottak, hogy a kemény, ortodox szovjet vonal ismétlését – „*nüansznai magyar specialitással, amelynek egy része hiteles lesz*”⁷⁸⁰ –, egy olyan törekvés fog követni, miszerint a magyarok az angol megkülönböztetési politikára apellálnak majd. Más szavakkal, Budapest a gazdasági érdekeinek megfelelő előrelépés jegyében hangsúlyozni fogja majd a kelet-európai gazdaságok különbözőségét.⁷⁸¹ London szerint a magyar fél erre (is) hivatkozva ismét elő fogja venni az esetleges miniszterelnöki látogatást. Az angolok úgy vélték, a magyarok Thatcher látogatását egy olyan érvrendszerrel kívánják majd elősegíteni, miszerint a többi nyugati szövetségessel előrébb tartanak a bilaterális kapcsolatok. London úgy látta, Budapest különösen a német pozíció erősségére és a várható George Bush látogatásra⁷⁸² apellálva fogja majd hangsúlyozni a britek lemaradását és a Thatcher látogatás szükségességét.⁷⁸³ Fontos a brit iratok azon megállapításai, miszerint a magyarok tudatában voltak annak, hogy politikájuk egyes részei egybeesnek London terveivel. Az FCO úgy látta, hogy diszkriminálási politikájuk megvalósulását egyre jobban elősegítette a magyarok ortodoxiájának és külön utas próbálkozásainak a „*kínos ellentmondásai*”.⁷⁸⁴

Amint említésre került, egy frissen kinevezett politikus várta a briteket. Az 1983-as év nemcsak új brit, hanem új magyar külügyminisztert is hozott: Várkonyi Péter július 9-én foglalta el a bársonyszéket, és egészen 1989. májusáig töltötte be pozícióját. Az FCO iratban Várkonyit egy „*hatékony irányítónak*”⁷⁸⁵ nevezik, aki „*higgadt, artikulált és precíz[...] Tőle a szovjet politika esszenciáját fogja (Howe – TG) megkapni, de finoman, az adok-kapok látszatával.*”⁷⁸⁶ Egyértelmű hangsúlyváltás észlelhető a külügyminiszter csere kapcsán. Puja Frigyes után a szigetországiak nagy reményeket fűztek Várkonyihoz, aki kicsit sem mellékesen, kiválóan beszélt az angol nyelvet.

A felkészítő FCO irat Lázár Györgyöt jelentéktelennek nevezte, míg Kádár Jánostól a magyar teljesítményről való dicshimnuszokat és a nemzetközi helyzetről való aggodalmaskodást várták.⁷⁸⁷ Londont leginkább az Andropovról és Moszkváról való friss információk

⁷⁷⁹ Uo.

⁷⁸⁰ Uo.

⁷⁸¹ Uo. 2. o.

⁷⁸² Az amerikai alelnök szeptember 19-én látogatott Budapestre.

⁷⁸³ FOI. Your Visit to Budapest, Foreign Office Papers, ENH 027/3, 2. o.

⁷⁸⁴ Uo.

⁷⁸⁵ Uo.

⁷⁸⁶ Uo.

⁷⁸⁷ Uo.

érdekelték. A britek emellett biztosak voltak abban, hogy az angol és nyugati álláspont gyorsan el fog jutni Moszkvához, azaz a magyarok a tárgyalásokról készségesen fognak majd jelenteni, „*minden bizonnyal, a magyar érdekek mentén cenzúrázva*”.⁷⁸⁸

A Puja-Carrington korszak ismert eleme volt a Kádár Jánossal való találkozás, illetve annak elmaradása körüli hezitálás, a britek sosem lehettek biztosak abban, hogy a KB első titkára a külügyminiszterük rendelkezésére fog állni vagy sem. A felkészítő iratokban ezen aggodalmuknak ezúttal is hangot adtak. Az aggodalom, főleg Kádár Jánosnak a nemzetközi helyzettel kapcsolatosan, a Chequers szeminárium vonatkozásában már említett dél-koreai utasszállító lelövése miatt, teljes mértékben jogos volt. A szeptember 6-án készült primer forrás említi a Korean Airlines repülőgépet és a lelövés következményeit. A több mint 260 utast szállító repülőgép szerencsétlenségre, a britek meglátása szerint a magyarok „*pókerarccal*”⁷⁸⁹ fognak majd reagálni.

A rendkívül negatív történelmi meglepetés azonban kétségessé tette, hogy a magyaroknak egyáltalán lesz mire reagálni. A Korean Airlines repülőgép lelövése új dimenziót adott a budapesti útnak, azzal együtt a nemzetközi helyzet nagymértékben a Howe út ellen szólt. A brit és a nemzetközi közvélemény ugyanis az újonnan beiktatott brit külügyminiszter látogatásának lefújására számított.⁷⁹⁰

Az ügygel kapcsolatosan a Chequers szeminárium eseményei döntő fontossággal bírtak. A miniszterelnök nyári rezidenciáján ugyanis úgy döntöttek, hogy a szovjetek politikájára a legjobb válasz a keleti blokk szocialista országaival való párbeszéd folytatása. A brit primer forrásokban szeptemberben, azaz a KAL007 járat lelövése és a titkos tanácskozás után, a korábban elhangzott kétségek ellenére nyomát sem látunk a találkozó elhalasztására vonatkozó szigetországi információknak.

A magyarországi látogatás Howe keleti politikájának, vagy a brit sajtó egy része által használt kifejezés szerinti „*Howe Ostpolitik*”-nek, az első, kritikus fontosságú eseménye volt. A külügyminiszter memoárjában is természetesen ezt a kifejezést olvashatjuk: Howe – bár árnyaltabban, mint Thatcher – a kelet-európai kapcsolatok gyakorlati aktivizálásának folyamatában legfőképpen saját érdemeit tünteti fel.⁷⁹¹ A koreai incidensen túl a látogatás megvalósulása azért is számított érdekességnek, mert a budapesti vizitje az első útjai között

⁷⁸⁸ Uo.

⁷⁸⁹ Uo. 1. o.

⁷⁹⁰ Ha megnézzük a történelmi előzményeket, nem joggal. Az afganisztáni háború miatt – igaz ideiglenesen – Kádár János döntése nyomán elhalasztották Puja Frigyes akkori külügyminiszter 1980-as németországi útját. Békés 2004, 260-270. o.

⁷⁹¹ Howe 1994.

volt,⁷⁹² sőt az első, amely egy szövetséges országon kívüli területre vitte. Amint láttuk, a két ország közötti külügyminiszteri találkozók rendszeresek voltak 1975 óta. Geoffrey Howe útja így nem önmagában, hanem a fenti körülmények miatt számított egyedülállónak, aminek kapcsán a külügyminiszter 1987-ben pályafutása egyik legjelentősebb eseményeként értékelte a budapesti látogatást.⁷⁹³ Ez a megállapítás egy menetrendszerű külügyminiszteri út esetén bizonyára nem történt volna meg.

d, Geoffrey Howe budapesti látogatása

Nemcsak a látogatás realizálódott, hanem a legfelsőbb magyar vezetéssel is létrejött a párbeszéd, Geoffrey Howe 1983. szeptember 14-én találkozott Kádár Jánossal. A britek keveset jegyeztek fel az egy és negyed órás találkozóról, melynek elején az MSZP vezetője régi, meggyőződéses szocialista hitéről vallott, ugyanakkor elismerte, hogy a szocializmusnak vannak gyenge pontjai, például a bonyodalmas és lassú döntéshozatal.⁷⁹⁴ Ráadásul Kádár a találkozón hangsúlyozta, hogy a Szovjetunióban hiányolta a kreativitás érvényesülését és a KB első titkára a régi szovjet vezetők változtatás iránti nyitottságából is többet szeretett volna látni.⁷⁹⁵ Ebből a gondolatmenetből következett a kreativitást – Kádár szerint – magában foglaló Andropovról szóló magyar jellemzés, amelyet a titkosított brit irat idéz fel. *„Régóta ismerte Andropovot és 1956 alatt és után egy kemény iskolát végeztek együtt. Megtanulták a belföldi és nemzetközi ügyeket olyannak kezelni, amilyenek és nem olyannak, aminek szeretnék azokat látni. Andropov megértette ezt és Kádár biztos volt abban, hogy sikeres lesz.”*⁷⁹⁶ Mindezek után a sakkot is kedvelő MSZMP vezető felidézett egy olyan vadászati élményt, ahol egy bekerített nyúl ráugrott egy vadászra.⁷⁹⁷ A nyúl ez esetben a Szovjetuniót volt hivatva jelképezni, miszerint egy szelíd lény is képes az agresszív viselkedésre, ha bekerítik. A szavak érdekességét fokozzák, hogy Kádár a dél-koreai repülőgép esetére vonatkozóan is relevánsnak tartotta a vadász példát. A repülőgép lelövését ugyanis az általános, félelemmel teli nemzetközi légkörnek tulajdonította.⁷⁹⁸ Ha mindez nem lett volna elég megdöbbentő, a KB első titkára tovább fejtegette az eseménnyel kapcsolatos téziseit,

⁷⁹² Howe előbb látogatott Budapestre például, mint a Nemzetközösség bármelyik országába.

⁷⁹³ MNLOL 6-135, 00581/2, 1987.

⁷⁹⁴ FOI.MIPT. Meeting with Kadar:Soviet Economy and Soviet Airliner. Foreign Office Papers, ENH 027/3, 1. o.

⁷⁹⁵ Uo.

⁷⁹⁶ Uo.

⁷⁹⁷ Uo. 2. o.

⁷⁹⁸ Uo.

miszerint a repülőgépet már nem is a pilóták, hanem a földi irányítók kezelik, burkoltan utalva arra, hogy a KAL gépet szándékosan vezérelték a szovjet légtérbe. Howe eddig bírhatta tétlenül a magyar tézisek kibontakoztatását, amely egy kisebb vitába torkollt: A brit külügyminiszter fanyar brit humorral megjegyezte, hogy abban a tudatban szeretne ülni egy repülőgépen, hogy ne kelljen tartani más repülőgépek rakétáitól.⁷⁹⁹

Nehezen lehet értelmezni, vajon Kádár János milyen célt, célokat szeretett volna elérni a tárgyaláson. Andropov magasztalása rendben is lehetett volna, de nem tudni, vajon miért pont a kreativitást emelte ki az idős politikus repertoárjából. Ezzel a kijelentéssel csak a saját hitelességét ásta alá, hiszen a nyugati politikusok aligha hitték el, hogy az idős Andropov a szovjet politikát a kreativitásával fogja majd megváltani. Kádárnak a szocializmusról tett nem túl pozitív, ugyanakkor őszinte megjegyzéseit, pedig a koreai repülőgéppel kapcsolatos eszmecsere után nehezen lehetett összevetni. Ha a szocializmus hibáit elismerte, vajon miért nem tudta kijelenteni, hogy a szovjetek a több mint 260 ember halálát okozó incidensben is hibázhattak.

A britek is vegyesen értékelték Kádár szereplését. Geoffrey Howe a következő benyomásairól írt memoárjaiban. *„Kádár, akivel a pártszékházban találkoztam, nyers, görcsös, de közeledő volt, aki örült a nyugati látogatónak. Nyilvánvalóan látta, hogy a kevésbé doktriner szocializmusa mennyire volt előnyös, és mennyire látszott előnyösnek a népének és próbálta továbbfejleszteni azt. A szovjet katonai jelenlét elfogadása megfelelő ár volt számára a belső függetlenség egy bizonyos fokáért cserébe. A nyugati érdeklődést eme politikájának megerősítéseként értelmezte,*”⁸⁰⁰ hangzott a Howe-féle Kádár jellemzés.

A külügyminisztérium irata sem túl elragadtató módon indította a Kádárról szóló beszámolóját. *„A beszélgetés első, körülbelül 40 percében egy zavaros történelmi és filozófiai monológba kezdett, melynek során meglátszott a kora.*”⁸⁰¹ A primer anyag szerint a felek alapvető üzenete ugyanakkor megértésre és elfogadásra került, miszerint a szembenálló oldalaknak reálisan kell nézni a világpolitikai feltételeket, és békés eszközökkel kell rendezni a nézeteltéréseiket.⁸⁰² *„A külügyminiszter annak hangsúlyozásával zárta a beszélgetést Kádár felé, hogy a nyugati vezetők, beleértve az Egyesült Államok vezetőit, békét szeretnének. Ami Nagy-Britanniát illeti a miniszterelnököt 'Vaslady'-nek becézték, Nagy-Britannia védelmében vaskalapos módon jár el, de nem kevésbé határozottan lép fel a világbéke kilátásainak*

⁷⁹⁹ Uo.

⁸⁰⁰ Howe 319. o.

⁸⁰¹ FOI. Secretary of State's Meeting with Mr. Kadar. Foreign Office Papers, ENH 027/3, 1. o.

⁸⁰² Uo.

*javítása érdekében. Kádár üdvözölte ezt,*⁸⁰³ írta a brit összefoglaló a tárgyalás egyetértést generáló részéről.

A dokumentum a tárgyalásra vonatkozó újdonságokat tartalmazott, miszerint Kádár a kétoldalú kapcsolatokban a kulturális kérdéseken való hangsúly helyett a kereskedelmi kérdésekre való hangsúlyeltolódást szerette volna látni.⁸⁰⁴ Tény, hogy több hangsúlyt kellett volna fordítani a bilaterális kereskedelmi kérdésekre, de nehezen értelmezhető a kulturális kérdések dominanciájára vonatkozó kijelentés, hiszen ez a terület, sem volt nevezhető a kétoldalú kapcsolatok csillagának. Érdekes volt Kádár Németországgal kapcsolatos kijelentése is, melyet a brit forrás idéz. *„Világossá tette a németek számára, nem szeretné, hogy egyetlen nyugati ország monopolizálja a külkereskedelmünket. Nincs kétely afelől, hogy Magyarország rendelkezik a szándékkal, hogy fejlessze a kapcsolatait Nagy-Britanniával, az elvek, a józan ész és a saját érdekei miatt is.*”⁸⁰⁵ Ezzel a megjegyzéssel az MSZMP vezetője igazolta az előzetes brit várakozásokat, melyek alapján egy másik nyugati országhoz viszonyítva kívánta mérni a magyar-angol kapcsolatokat, és erre apellálva hangsúlyozni azok fejlesztésének szükségességét.

A párbeszéd fontossága mellett a két tárgyalópartner bizonyos gazdasági kérdésekben is egyetértésre tudott jutni. Howe tárgyalás alatti megfogalmazása szerint, ami jó Magyarországnak, az jó Nagy-Britanniának is, és emiatt is támogatták Magyarország IMF csatlakozását és az adóssággal kapcsolatos problémák megoldását.⁸⁰⁶ Kádár egy kétértelmű kijelentésével azonban megtörte a beszélgetés pozitív ívét: véleménye szerint sokkal könnyebb lenne Magyarország helyzete, ha a nyugati világ kevesebb gazdasági problémával küzdene.⁸⁰⁷ Ez a megállapítás hazánk katasztrofális gazdasági állapota miatt nem volt túl hiteles, ráadásul a magyar politika legfőbb vezetője elhalasztott egy lehetőséget, a gazdasági szakember Howe-val többet lehetett és kellett volna beszélni a gazdasági kapcsolatok előrelépésének lehetőségeiről, azok problémáinak konstatálása mellett.

Az elszalasztott lehetőség kifejezés a tárgyalás egészére is vonatkozhatott volna. A brit jegyzőkönyvek alapján a beszélgetés nagy részéből a magyar fél vette ki a részét, más szavakkal Kádár túl hosszasan beszélt, a valódi párbeszéd mintha elmaradt volna, ami egyértelműen a találkozó értékét csökkentette. A KB első titkára elsősorban a kétoldalú kapcsolatok fejlesztéséért tehetett volna többet: nem kapcsolódott bele közvetlenül, személyi

⁸⁰³ Uo. 2. o.

⁸⁰⁴ Uo. 1. o.

⁸⁰⁵ Uo.

⁸⁰⁶ Uo.

⁸⁰⁷ Uo.

súlyát nem vetette igazán latba a rövid és hosszú távú gazdasági kapcsolatok fejlesztésének ügyéért. Marjai József erőfeszítéseit, pedig nem honorálta az EGK ügyben tett személyes megnyilvánulásával, ami kétségkívül sokat tehetett volna az ügyben való előrelépéshez. Nem kétséges, hogy az angolok komolyan vették volna azt, amit a témában nyilatkozott volna a magyar politika egyértelmű vezetője. Ehelyett a koreai repülőgép csapdájába önként esve, Magyarország számára is kínos érvelésbe kezdett bele, pedig Budapest nem feltétlenül kellett volna, hogy negatívan jöjjön ki a tőle teljesen függetlenül ügyből. A tárgyalás alatt Kádár őszintén beszélt a szocializmusról, a repülőgép tragédia ügyében nyugodtan kijelenthette volna, hogy a szovjetek nem biztos, hogy jól kezelték az ügyet. London ezt biztosan nem jelentette volna Moszkvának, hiszen ezzel kínos helyzetbe hozta volna Kádárt.

A magyar fél főszereplőjével való eszmecsere után Howe útjának második legfontosabb állomásának az új magyar külügyminiszterrel folytatott tárgyalása számított. Ismert, Várkonyi Péter többszörös előnyben volt Puja Frigyeshez képest, egyrészt Puja Frigyes negatív megítélése, másrészt kiváló angol nyelvtudása miatt, mely az angolok számára mindig is zavaró⁸⁰⁸ tolmácsolás elhagyását jelenthette. Ráadásul az új külügyminiszterek a fejlődő, de a jövőbeni áttörés atmoszféráját nem feltétlenül magában hordozó Puja-Carrington páros időszakához képest friss lendületet hozhattak.

A tárgyalás elején Geoffrey Howe hangsúlyozta, ez az első NATO és EGK területen kívüli látogatása, és hogy hazánkkal már az IMF belépés kapcsán mélyebben megismerkedett.⁸⁰⁹ Emellett elmondta, a brit érdeklődés Magyarország iránt nem csak abból származik, hogy Magyarország különbözik a Varsói Szerződés többi tagországától, hanem hazánk hasonló gazdasági problémákkal küzd, mint bármelyik fejlett ipari társadalom.⁸¹⁰ Várkonyi megköszönte a brit segítségnyújtást a pénzügyek területén, és reményét fejezte ki, hogy ez a hozzáállás a külpolitika területére is át tud majd terjedni, hiszen szerinte Howe sok külpolitikai kérdést gazdasági szemszögből közelített meg.⁸¹¹ Az oly fontos pozitív indulás megvolt a beszélgetés elején, ráadásul a fent említett két gondolat újszerű volt az eddigi külpolitikai dialógusban. Az angolok nem sűrűn hangoztatták, hogy problémáink akármelyik

⁸⁰⁸ A világ egyik legelterjedtebb nyelvének őreként a britek mindig nehezen értik, ha valaki nem beszéli a nyelvüket. Ez az érzésük az 1980-as években sem volt sokkal külön, mint napjainkban, amikor – többek között az Internetnek köszönhetően – többen beszélnek az angol nyelvet.

⁸⁰⁹ FOI. Record of a Conversation between the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs and the Hungarian Foreign Minister, held at the Foreign Ministry, Budapest on 13 September, 1983. Foreign Office Papers, ENH 027/3, 1. o.

⁸¹⁰ Uo. 2. o.

⁸¹¹ Uo.

nyugati országban előfordulhatnak és a magyarok, eddig nemigen említették, hogy örülnek a gazdasági megközelítésű külpolitikának.

Mindennek fényében különösen csalódáskeltő folytatást jelentett, amikor Várkonyi kijelentette, Magyarországnak „*az EGK-hez való közeledés során nincsen konkrét célja*”.⁸¹² A magyar külügyminiszter ezt a szó szerint céltalan mondatot ugyan logikus gondolatmenettel folytatta, és befejezésként elmondta, Budapest nem elégedett az EGK-vel való előrehaladással, és az EGK tagoknak többet kell tenni az ügy érdekében.⁸¹³ Mondataiból viszont hiányoztak a konkrétumok, azaz szerinte pontosan mit kellene tennie ezeknek az országoknak. A magyar külügyminiszter megköszönte az Egyesült Királyság addigi segítségét is, de talány, hogyan gondolt előrelépésre, amikor nem tudta megnevezni, hazánk konkrétan mit szeretne elérni az Európai Közösséggel kapcsolatban. Főleg egy ízig-vérig közgazdasági, azaz kézzelfogható dolgokban gondolkodó politikussal való párbeszéd során jelent problémát, ha valaki a számok, tények helyett általánosításokban beszél. Szavaiban a legrosszabb azonban az volt, hogy Várkonyi ezzel megerősítette a britekben azon aggodalmukat, hogy a magyarok valójában nem is tudják, mit szeretnének elérni az EGK-el való esetleges megállapodás során. Az, hogy növelni kívánjuk az exportunkat, nem lehetett kielégítő információ, hiszen minden ország szeretné növelni a kivitelét.

A kétoldalú gazdasági kapcsolatok terén némileg sikeresebb párbeszéd alakult ki, a két politikus egyetértésre jutott abban, hogy lépésről lépésre kell fejleszteni a kapcsolatokat, nem látványos projektekkel.⁸¹⁴ Geoffrey Howe egyik felvetésére azonban, miszerint ezek a kisebb lépések jelenthetnék az EGK-Magyarország kapcsolatok működési alapjait, nem érkezett magyar válasz, így kimaradt egy újabb lehetőség a kérdésben való erőteljesebb magyar lobbizásra. A brit előkészítő anyagokban található forgatókönyv alapján a magyaroknak jobban kellett volna erőltetni a kérdést, de ez nem történt meg.

Az államközi kapcsolatok fejlesztésének lehetőségei helyett a szovjet téma dominálta a beszélgetés gerincét. Howe egy sor kérdéssel azt szerette volna kipuhatolni, hogy vajon Andropovtól várható-e a magyar gazdasági modell szovjet implementálása. Várkonyi elárulta, szerinte nincsen „*magyar modell*”,⁸¹⁵ majd kidomborította a magyar gazdasági reformok aspektusait, melyet szerinte más országok nem tudnak átvenni, mivel azok 20 év alatt fejlődtek ki, és nem is szeretnénk más országoknak prédikálni. Ugyanakkor Várkonyi azt is

⁸¹² Uo.

⁸¹³ Uo. 3. o.

⁸¹⁴ Uo.

⁸¹⁵ Uo. 4. o.

említette, hogy a szovjetek régóta tanulmányozzák a magyar kísérleteket,⁸¹⁶ ezzel nem kis mértékben megcáfolva a magyar modellről elmondottakat. A beszélgetés hangsúlya azonban Magyarország pozitív teljesítménye helyett Várkonyi kijelentésének köszönhetően egy kevésbé baráti irányba indult. *„Ha kevésbé lenne szükség az állandó katonai készenlétre, akkor gyorsan nőne a szovjet prosperitás. A kreatív hozzáállást nem segítette elő a jelenlegi feszültség, bizalmatlanság és a párbeszéd hiánya a két nagyhatalom között,»*⁸¹⁷ idézte a brit irat a magyar külügyminisztert. A feszült nemzetközi helyzetet, mint témát Várkonyi hozta fel, pedig Budapestnek jobban érdekében állt volna, ha – a magyar gazdasági kísérlet szovjetek általi esetleges átvétele kapcsán – Londonon keresztül az EGK-től inkább egy kedvezőbb elbírálást kér. Egy EGK engedmény mellett azzal is lehetett volna kampányolni, hogy annak megvalósulása esetén a magyar példa követése érdemi változásokat hozhat a KGST országainak, legfőképpen a Szovjetunióknak, és ez által a nemzetközi helyzet is javulna. Talán Várkonyinak nem kellett volna letagadni, hogy igenis létezik magyar modell, hanem ki lehetett volna domborítani annak esetleges pozitív nemzetközi hatásait, amiért akár ellentételezéseket, pozitív gesztusokat kérhettünk volna a brit féltől és rajtuk keresztül az EGK-től. Mindenesetre kár volt a magyar külügyminiszternek megváltoztatni a tárgyalás pozitív hangulatát egy sokkal kétesebb kimenetelű témára való váltással.

A nemzetközi helyzetről való eszmecsere ugyanis kevés hasznot tudott hozni a magyar félnek, hiszen a tárgyalás innentől – nem kiszámíthatatlan módon –, a koreai repülőgép incidensre terelődött. Mivel Várkonyi hozta szóba a nemzetközi feszültséget, Howe-nak reagálni kellett, és adott volt a friss tragédiával való visszavágás. Howe mondanivalójának végén azonban nem kívánta élezni a helyzetet, és kijelentette, hogy az incidens rontotta a nemzetközi kapcsolatokat, de *„nem okozott fundamentális károkat”*.⁸¹⁸ Ezzel a megfelelően határozott válasz⁸¹⁹ mellett megpróbálta egy másik mederbe terelni a beszélgetést, ahelyett, hogy erről az ellentéteket gerjesztő témáról kelljen hosszas vitába keverednie. Várkonyi azonban nem vette az angolok által felkínált lapot és meglehetősen rosszul reagált: *„Az incidensért azok felelősek, akik küldték a repülőgépet,»*⁸²⁰ mondta Várkonyi. Ezzel ugyanazt a hibát követte el, mint az MSZMP vezetője. Konfrontáló módon szaladt neki egy olyan témának, ami a magyar

⁸¹⁶ Uo.

⁸¹⁷ Uo.

⁸¹⁸ Uo. 5. o.

⁸¹⁹ Howe, teljesen jogosan a nyugati szövetségesek és az egész világ sokkjáról beszélt.

⁸²⁰ FOI. Record of a Conversation between the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs and the Hungarian Foreign Minister, held at the Foreign Ministry, Budapest on 13 September, 1983. Foreign Office Papers, ENH 027/3, 5. o.

fél számára sem győzelemmel, sem pozitív hozadékkal nem kecsegtetett és markáns kijelentésével csak fokozta az erkölcsi vereséget. Várkonyi emellett a Schulz-féle beszéd kapcsán túlságosan buzgó módon védte meg a Szovjetuniót. Szerinte az amerikai külügyminiszter beszéde sértő elemeket tartalmazott nemcsak a Szovjetunió, hanem az NDK és Csehszlovákia számára is.⁸²¹ Ismerve az amúgy békülékeny Schulz beszédről kialakított – már ismertetett – Howe álláspontot, ez a magyar vélemény bizonyára nem volt szimpatikus számára. Emiatt is választhatta a ríposzt eszközt, gúnyosan megjegyezve, hogy a félelmet keltő retorika nem csak az egyik oldal sajátja, miután Várkonyi ilyen jellegű jelzőket tulajdonított az amerikai retorikának.⁸²² A magyar külügyminiszter ahelyett, hogy megpróbálta volna békésebb irányba terelni a beszélgetést, előhozta azt, amit nem lett volna szabad előhozni, ha érvelési győzelmet szeretett volna elérni: a koreai repülőgépet. A magyar külügyminiszter kijelentette, hogy a koreai repülőgép kapcsán Andropov nem is használt erős retorikát.⁸²³ Mivel a több mint 260 ártatlan embert hordozó repülőgép a szovjet légtérben lett megsemmisítve, nem tudni, Várkonyi szerint milyen erős retorikát kellett volna használnia a szovjet pártfőtitkárnak. A két külügyminiszter ezek után, a Puja-Carrington időket idézte fel, miután hosszabb pro-kontra érvekkel nem jutottak egyetértésre a fegyverkezési verseny, illetve a nemzetközi feszültség fő bűnösének beazonosítása ügyében.⁸²⁴

Szintén a Puja féle stílust idézte fel Várkonyi Péter, az esetleges angol miniszterelnöki látogatás kapcsán. Anélkül, hogy a beszélgetés alatt, főleg a nemzetközi külpolitikai részben bármilyen gesztust tett volna annak elősegítésért, figyelmeztette Howe-t, hogy Thatcher asszonynak 1977 óta érvényes meghívása van.⁸²⁵ Az angol külügyminiszter diplomatikus válaszában először azon reményét fejezte ki, hogy Várkonyi el tud majd látogatni a brit fővárosba. A Thatcher út kapcsán, pedig kifejtette, hogy „*Thatcher asszony nagy érdeklődéssel figyeli a magyarországi fejleményeket. Emlékeztetni fogja a meghívásra, de természetesen nem tud kötelezettséget vállalni*”.⁸²⁶ Az első mondat, a Puja-Carrington időktől eltérően ezúttal tényleg igaz volt. A Chequers szeminárium titkos angol forrásainak ismeretében tudjuk, a brit miniszterelnök immár valóban figyelemmel kísérte a magyar eseményeket, sőt kifejezetten járatos lett a Magyarországgal kapcsolatos fejleményekben. Howe második mondatát azonban a Chequers fényében akár csalódást keltőnek is lehetne

⁸²¹ Uo.

⁸²² Uo.

⁸²³ Uo.

⁸²⁴ Uo. 5-6. o.

⁸²⁵ Uo. 6. o.

⁸²⁶ Uo.

nevezni. Tény, hogy London ekkor még nem döntött véglegesen Thatcher budapesti útjáról, viszont már erősen tervezték azt. Egy stabil, szimpatikus Várkonyi szereplés, pedig ennél sokkal nagyobb elkötelezettséget sugalló szavakat csalt ki a magas rangú szigetországi látogatóból.

Nehezen lehetett értelmezni Várkonyi Péter záró gondolatait, melyben Howe-nak a budapesti tanácsi lakásokkal kapcsolatos kérdésére reagált. Ismert, a Thatcher kormány mélyen hitt a magántulajdon fontosságában és számos radikális lépést tett az állami/önkormányzati ingatlanok magánkézbe történő átstrukturálása érdekében. A brit külügyminiszter így érdeklődve kérdezősködött a magántulajdon arányának esetleges magyarországi növeléséről, melyre Várkonyi alapvetően pozitív választ adott, miszerint a tanácsi lakások megvásárlásáról, valamint a házépítés ösztönzéséről is léteztek magyar tervek.⁸²⁷ A pozitív zárást a frissen kinevezett magyar miniszternek azonban nem sikerült nyélbe ütnie. *„A legjobb lenne túladni az állami ingatlanokon. De ez nem jelenti a kapitalizmus restaurálását. A magánszektor mindössze a gazdasági aktivitás három százalékát adja. Az NDK-ban ez az arány harminc százalék,»*⁸²⁸ idézte Várkonyit a titkosított londoni irat.

Érdekesség, hogy az első, szinte már az 1989-es évet idéző mondat után egy, a Magyarország reformtörekvéseit lekicsinyítő érvelés következett a magyar külügyminisztertől. Nehezen magyarázható Várkonyi olthatatlannak tűnő vágya az iránt, hogy hazánk érdemeinek említése helyett/mellett azok árnyoldalait is feltűntesse. Főleg egy olyan kérdés kapcsán, ahol a britekkel való teljes mértékű együtt gondolkodást is lehetett volna prezentálni. Budapest tudatában volt annak, hogy az NDK nem preferált partner az angoloknál, emiatt Berlin dicsérése semmilyen gyakorlati vagy elméleti haszonnal nem kecsegtetett. A mondatok akkor sem érthettek volna révbe, amennyiben a magyar külpolitikában való anomáliák (oroszokkal egyetértő ortodoxia keverve magyar sajátosságokkal) csökkentése lett volna a cél, hiszen a gondolatok nem pusztán ebbe az irányba haladtak. Amennyiben az anomáliák felerősítése, illetve az ortodox szovjet álláspont hangoztatása lett volna a cél, másképpen is lehetett/kellett volna kezelni a kérdést: mint például Puja Frigyes tette volna egy egyértelműen ortodox szovjet állásponttal, ez esetben a magántulajdon jelentőségének tompításával. A tárgyaláson Várkonyi Péterből tehát nem kis mértékben hiányzott a következetesség.

A budapesti ingatlanokkal, magántulajdoni arányokkal kapcsolatos magyar válasz, illetve beszélgetés ismertetése azért lehet fontos, mert magában foglalja a Howe-Várkonyi páros

⁸²⁷ Uo.

⁸²⁸ Uo.

találkozásának lényegét. Egy érdeklődő, a magyar sajátosságok, különállóság kihangsúlyozására és a szovjetek jobb megismerésére éhes angol külügyminisztert egy két-arcú politikát bemutató, dinamikus, a Szovjetuniótól eltérő országgépet prezentáló, ugyanakkor ősrégi kommunista hajlamokat is bemutató új partner fogadta, aki egy téma alatt leginkább az ellentmondások bemutatásáról tett tanúbizonyságot. Mivel a magyar politika fő célja a magyar-angol relációban Margaret Thatcher Budapestre csábítása lehetett, aligha ezt a taktikát kellett volna választani, főleg annak fényében, hogy Várkonyi a beszélgetés egyes momentumaiban valóban érzékeltette, hogy a Puja időszaknak vége és a budapesti külpolitikai vezetéstől új tendenciákra is lehet majd számítani.

A Várkonyi-Howe találkozóról a titkosított londoni beszámolók mégis az új, pozitív elemeket emelték ki. *„Dr. Várkonyi egyenletes, visszafogott stílusban válaszolt. Több, mint hajlandó volt relatív kötetlen módon beszélgetni a magyar gazdasági reformról és annak hatásairól, valamint a minimumra csökkentette a vitatott, kelet-nyugati kapcsolatokról való beszélgetést,»*⁸²⁹ hangzott az FCO elemzés. Különösen érdekes a brit megfogalmazás a koreai repülőgép incidensről való diskurzusról, melyben szerintük, Várkonyi visszafogottan válaszolt.⁸³⁰ Szinte talány, miért írtak ilyen pozitívan a magyar külügyminiszter hozzáállásáról, amikor láttuk, hogy Várkonyi viselkedése nem felelt meg az iratban említett „diplomatikus” és „visszafogott” fogalmaknak. Kivéve természetesen akkor, ha Puja Frigyes volt a mérce, illetve ha a szigetországiak eleve rosszabbra számítottak.

A leírtak után joggal feltételezhető, hogy mintha ellentmondás lenne a tárgyalási és a tárgyalást elemző londoni iratok között. Közel vihet minket a megoldáshoz egy privát beszélgetés a két külügyminiszter között, melynek témája Afganisztán volt, és amelyet szintén London jegyzett. A különálló irat keveset sejtetően *„már amennyit ez ér»*⁸³¹ szavakkal kezdődik, de Várkonyi pozitív angol megítélésének megfejtése szempontjából annál értékesebb számunkra. Az informális esti információcsere során a magyar külügyminiszter kifejtette, hogy az oroszoknak alaposabban kellett volna tanulmányozni Nagy-Britannia és Afganisztán történetét, mielőtt saját maguk is beavatkoztak volna az országban.⁸³² *„Most már ők is kezdik ugyanazt gondolni, és nagyon örülnének, ha ki tudnának onnan vonulni, ha valaki*

⁸²⁹ FOI. Following from Private Secretary. Secretary of State's Visit to Hungary. Foreign Office Papers, ENH 027/3, 1. o.

⁸³⁰ Uo. 2. o.

⁸³¹ Mármost amennyit az információ ér.

FOI. Secretary of State's Visit: Afghanistan. Foreign Office Papers, ENH 027/3

⁸³² Uo. Ismert, a világ területének negyedét magában foglaló Brit Birodalom sem tudott megbirkózni az afgánokkal, még a 19. században, ergo ugyanaz lett a Dávid és Góliát küzdelem vége, mint annak a 20. századi „változata”.

*tudna találni olyan megoldást, mellyel arcveszteség nélkül tudnák ezt megtenni,*⁸³³ mondta Várkonyi. A titkosított iratból nem derült ki Howe válasza, de talán nem túl nagy merészség lenne kijelenteni, hogy minden bizonnyal megdöbben. A sorok vélhetően a mai olvasókat is meglepnék, tudniillik a szovjetek mindössze 1989-ben vonultak ki Afganisztánból, így Várkonyi szavaitól addig majdnem annyi idő telt el, mint a Magyarországból való szovjet kivonulásig. Ergo ekkortájt szovjet visszavonulást emlegetni a szovjet tömbön belül eretnekségnek számíthatott. Az értekezés szempontjából még nagyobb jelentőséggel bír, hogy ilyen kijelentést a britek semelyik más kelet-európai országhoz tartozó politikustól nem hallhattak volna, így Howe elégedett lehetett, hogy éppen Budapesten tartózkodott. Első kézből láthatta, hogy a Varsói Szerződés országainál apró repedések vannak, máskülönben ilyen megjegyzés még egy privát beszélgetésen sem hangozhatott volna el. A londoni differenciálisi politika hazánkban valóban tökéletes táptalajra talált.

Az afganisztáni megjegyzés segítségével Várkonyi pozitív megítélést nyert el Londontól, vélhetően emiatt is lett ennyire jó az összkép, amit az FCO a Howe-Várkonyi találkozóról vázolt fel. Láthattuk, hogy a koreai repülőgép incidens kapcsán tett Várkonyi megjegyzések is a visszafogott kategóriába lettek sorolva, holott véleményem szerint egyáltalán nem voltak azok. A „feloldozást” talán az afgán megjegyzés szolgáltatta, mely alapján a britek úgy vélték, Várkonyi teljesen más időket hozott, mint Puja Frigyes. A kérdés, főleg bilaterális szempontból az, vajon mi lett volna, vajon mekkora hozadékot hozhatott volna, ha az új magyar miniszter nem csak az afgán kérdésben mutatott volna ekkora őszinteséget. Természetesen nem volt elvárható, hogy Várkonyi a hivatalos tárgyaláson is az afgán kérdéshez hasonló téziseket vázoljon fel, de az egyéb ügyekben is kevesebb szovjet ortodoxiát mutathatott volna. Így fenntartom a korábbi kijelentésemet, miszerint Várkonyi Péter jóval többet, jóval pozitívabb képet prezentálhatott volna a külügyminiszteri találkozón.

Ilyen pozitív képet Lázár Györgytől nem várhattunk. Ismert, London sem fűzött nagy reményeket a Howe-Lázár találkozóhoz. A szigetországiak szerint „*nem túl inspiráló*”⁸³⁴ miniszterelnöknek azonban sikerült egy kérdésben határozottan, teljes súlyával fellépni. Szerencsétlen módon ez a koreai repülőgép incidens kapcsán történt így. Miután Lázár kifejtette a véleményét arról, hogy a nemzetközi feszültségért mindig a szovjeteket teszik felelőssé, elmondta az ázsiai repülőgépről szóló téziseit. „*Nem az oroszok szervezték meg,*

⁸³³ Uo.

⁸³⁴ FOI. Secretary of State's Meeting with Prime Minister Lazar, Foreign Office Papers, ENH 027/3, 1. o. Az angolok szerint Lázár György „*nem volt járatos*” a fegyverkezési verseny kérdéseiben. Uo. 2. o.

hogy a repülő szovjet légtérbe kerüljön és ,bizonyos funkciókat ellásson'. Ami legfőképpen sokkolta a magyarokat az, ahogyan emberek azt várták, hogy így bánhatnak egy független állammal anélkül, hogy viselniük kellene a következményeket."⁸³⁵ Miután Geoffrey Howe ismertette a repülőgép szerencsétlenséggel kapcsolatos angol véleményt, mely a tényeken alapult, Lázár a következőképpen zárta a beszélgetést. „A repülőgép nem változtatott irányt és a ,végső incidens' két és fél órával később történt. Ez a magyarok számára elgondolkodtató.”⁸³⁶ A Lázár-féle összeesküvés-elmélet megdöbbentő velejárója, hogy gondolatainak kifejtésekor kétszer is a magyarok kifejezést használta. Ismételten annak fényében kell ezeket a szavakat értékelnünk, hogy Magyarország nagyon szerette volna Budapesten látni a brit miniszterelnököt, akinek az esetleges látogatásáról Lázár is érdeklődött a beszélgetés békésebb részében.⁸³⁷ Ezen mondatok – főleg a nemzet nevében – aligha segítették ezt a célkitűzést. A koreai repülőgép incidenst Geoffrey Howe hozta fel, valamit reagálni kellett a magyar miniszterelnöknek, de elképzelhetetlen egy ennél kevésbé diplomatikusabb válasz. A magyar név csorbításának elkerülése nem sikerült Lázárnak, aki a tárgyalás alatt egyedül ebben a kérdésben cáfolta a brit előzetes véleményt, és „inspirálónak” tűnt, csak nem pozitív előjellel.

Az államközi kapcsolatok szemszögéből a legfontosabb magyar szereplőkkel való Howe találkozók tartalmaztak pozitív és kevésbé pozitív elemeket, de kézzelfogható tartalmuk gyérnek volt mondható. A magyar-angol kapcsolatok egyik fő problémájának, a specifikus tartalmaknak a hiányát ezúttal is Marjai József próbálta orvosolni. A brit külügyminiszterrel való szeptember 13-i diskurzuson a magyar miniszterelnök-helyettes ismét szenvedélyesen érvelt a magyar-EGK kérdésben. London szerint a találkozón Marjai „erős Közép-Európa ízeletet továbbított, majdnem szüntelen formában”⁸³⁸

Talán némileg meglepő módon, Marjai a KGST előnyeinek időbeli elhalványulását is felhozta érvként, hogy a Nyugat ne „lökje ki Magyarországot Európából”.⁸³⁹ Elvtársaival ellentétben nem az érveléstechnikával megnyerhetetlen koreai repülőgép incidens megtárgyalásával próbált politikai pontokat gyűjteni, hanem a Magyarországon kívül élő magyarok magas arányát és Magyarország nyitottságát hangoztatta, ami bizonyára jobban hatott a brit külügyminiszterre. A volt moszkvai nagykövet érvelése nem a negatív hangvételű szovjet

⁸³⁵ Uo.

⁸³⁶ Uo.

⁸³⁷ Uo. 1. o.

⁸³⁸ FOI. Following from Private Secretary. Secretary of State's Visit: Meeting with Deputy Prime Minister Marjai. Foreign Office Papers, ENH 027/3, 1. o.

⁸³⁹ Uo.

ortodox külpolitikai vonal újabb ismétlésére lett alapozva, hanem Budapest pozitív kiemelésére. Az EGK megállapodásért küzdeni kellett, valódi tartalommal bíró kérdésként volt napirenden és Marjai felfogta, a célok érdekében Magyarországnak a KGST-től való különbözőségét kell hangoztatni, nem a szövetséggel való egyezőséget.

Egy FCO irat Marjai konkrét érveit is összefoglalta. Eszerint Magyarország nem szeretne volna, ha kizárják a Közösség eseményeiből, és hazánk piaci részesedése oly csekély lenne, hogy jelenlétünkkel még egy nagyobb jellegű piacra lépési lehetőség esetén sem rengetnének meg az EGK fundamentumait.⁸⁴⁰ „Nem kértek (a magyarok – TG) speciális szívességet, mindössze valódi egyenlő elbánást és megértést ott, ahol ez lehetséges’. Ebben semmi nincsen, amely ütközne a nyugati érdekekkel,”⁸⁴¹ idézte a londoni irat a Minisztertanács elnökhelyettesét.

A megbeszélésen Marjai egy kifejezetten új argumentumot is felhozott. „Sokat hallott a nyugat szelektálási politikájáról Kelet-Európa irányába, de a gyakorlatban Magyarország egy azon országok közül, akiket a legjobban sújt a Közösség⁸⁴² diszkriminálása.[...] Magyarország egyedül viseli a protekció teljes erejét.”⁸⁴³ Fejtette ki a Minisztertanács elnökhelyettese, az angol-szász dokumentum szerint. A magyar politikus ezen új taktikájával egy fokkal konfrontálóbbr, de hatásos érvrendszerrel próbálta rávenni a briteket a nagyobb vállalásokra.

„Magyarország más, és ezeket a különbségeket realiztikusan kell figyelembe venni,”⁸⁴⁴ folytatta Marjai. Érvelésének hatásos voltát mi sem mutatta jobban, mint az, hogy a brit külügyminiszternek elő kellett venni azokat a védekező érveket – gyakorlati problémák merülnek fel, akkor, amikor az adott országok saját maguk is gazdasági problémákkal küzdöttek, lassú előrelépésre van lehetőség, nem szeretnék hiú ábrándokat ébreszteni a magyarokban stb. –, melyeket a londoni felkészítő iratok is tartalmaztak, és ezeket egyszerre kellett felhasználnia.⁸⁴⁵ A diskurzus tehát valódi tárgyalássá alakult, és ezzel eltért mind a Kádár-Howe, mind a Várkonyi-Howe találkozótól, amely leginkább az egymás melletti

⁸⁴⁰ FOI. Following from Private Secretary. MIPT: Meeting with Deputy Prime Minister: EC/Hungary. Foreign Office Papers, ENH 027/3, 1. o.

⁸⁴¹ FOI. Following from Private Secretary. Secretary of State's Visit: Meeting with Deputy Prime Minister Marjai. Foreign Office Papers, ENH 027/3, 2. o.

⁸⁴² EGK

⁸⁴³ FOI. Following from Private Secretary. MIPT: Meeting with Deputy Prime Minister: EC/Hungary. Foreign Office Papers, ENH 027/3, 1. o.

⁸⁴⁴ Uo.

⁸⁴⁵ Uo. 1-2. o.

elbeszélés, nem az egymással való beszélgetésről szolt.⁸⁴⁶ Marjai ráadásul nem hagyta annyiban a témát, a teremben jelen lévő többi magyar politikus állítólag éppen ébredezett,⁸⁴⁷ oly hosszú volt az érvek csatája, amikor a gyakorlati problémák tudomásulvétele mellett a következő kijelentést tette. *„Marjai válaszában jelezte, hogy szükség van gyakorlati lépésekre, de egy Közösségi politikai döntés az ami (igazán – TG) szükséges, mielőtt az ügyet a szakértőkhöz rendelik.[...] Magyarország tudomásul veszi, hogy várnia kell, de nem fogja feladni.”*⁸⁴⁸ Marjai a probléma lényegét nevezte meg, nevezetesen EGK felső szintű politikai döntés volt szükséges a továbblépéshez. Howe rövid válaszában megértette, és tudomásul vette a magyar szándékokat.⁸⁴⁹ Az a tény, hogy kifogyott az ellenérvekből, szintén Marjait dicséri.

A tárgyalás lényege a magyar szándék megismerésében rejlett, a megbeszélések után Howe-nak kétsége sem lehetett afelől, hogy a magyarok nagyon szeretnének egy EGK megállapodást, és ennek – a nyugat számára szóló – előnyeit is képesek hatékonyan prezentálni. Mindez a Kádár és Várkonyi találkozók során nem volt ennyire evidens, pedig ekkor Budapest számára ez volt a legfontosabb konkrét kérdés, amiben a britek segíteni tudtak volna, és amiben jó fényben kellett volna magunkat feltüntetni. Marjai jó érvelésével viszont minden tőle telhetőt megtett a cél érdekében.

Sokkal hitelesebb volt az is, amikor ő beszélt azon reményéről, hogy Margaret Thatcher esetleg Magyarországra látogatna, mint amikor a többi vezető magyar politikus tette ezt, hiszen volt mihez visszanyúlnia. Egy dolog, hogy ő saját maga *„valódi örömmel beszélt a miniszterelnökkel való találkozásáról,”*⁸⁵⁰ a britek azonban tudhatták, az öröm ez esetben tényleg kölcsönös volt. A magyar miniszterelnök-helyettes nagyobb meggyőzőési potenciállal léphetett fel e kérdésben, mint bármelyik másik magyar politikus, hiszen Thatchernek kifejezetten pozitív véleménye volt Marjairól. Fontos volt az a tényező is, hogy Marjai a látogatásról való tapogatózást nem a koreai repülőgép incidensről való véleményét követve adta elő.⁸⁵¹ Marjainál így nem egy, hazánkra nézve hitelvesztést okozó ügy után került elő a Magyarország számára oly nagy presztízzsel bíró esetleges út.

⁸⁴⁶ A Lázár-Howe diskurzus kapcsán fel sem merült egy, mindkét fél által komoly érveket tartalmazó találkozó lehetősége.

⁸⁴⁷ FOI. Following from Private Secretary. MIPT: Meeting with Deputy Prime Minister: EC/Hungary. Foreign Office Papers, ENH 027/3, 1. o.

⁸⁴⁸ Uo. 2. o.

⁸⁴⁹ Uo.

⁸⁵⁰ Uo.

⁸⁵¹ Az iratok alapján nem található olyan Marjai kijelentés, mely e témával foglalkozott volna.

Az EGK kérdés szakpolitikai vetületei a Geoffrey Howe és Veress Péter, Külkereskedelmi Miniszter közötti tárgyaláson kerültek elő. Miután a brit külügyminiszter általánosságok helyett a konkrét kérések felsorolását kérte a magyar féltől, Veress előadta a felmerülő magyar igényeket, nevezetesen a mennyiségi korlátozások eltörlésének igényét, az agrárium területén való kompenzációs kérést (Görögország EK belépése miatti veszteségeink ellensúlyozására) és a harmadik országokkal szembeni tarifák csökkentésének igényét.⁸⁵² Fontos konkrétumként Veress megemlítette, hogy Magyarország kész a vámtarifákról való tárgyalásokra, de mennyiségi kötelezettségeket nem tud elfogadni.⁸⁵³ A magyar miniszter panaszkodott, hogy Brüsszel kevés jelet adott segítőkészségéről, valamint akárhányszor szeretettünk volna előrelépni a kérdésben, mindig azt a visszakérdezést kaptuk, hogy engedélyt kaptunk-e a szövetségeseinktől, holott az IMF csatlakozásról is utólag értesítettük az oroszokat, és ebben az ügyben is akkor közöltük a fejleményeket, amikor azt indokoltnak tartottuk.⁸⁵⁴

Veress így ügyes taktikai lépésként párhuzamot vont az IMF csatlakozás és az EGK ügy között, ami az előbbi pozitív végkifejlete miatt is szerencsés volt, de legfőbb ereje abban állt, hogy ez köztudottan egy olyan eseménysorozat volt, amiben valóban függetlenedni próbáltunk a szovjetek fennhatóságától, ergo a magyarok szövetségen belüli különleges státuszát mutatta.

A magyar miniszter ezt a húrt ismét ügyesen megpengette, amikor kijelentette, hogy néhány nyugati állam nehezen tudja megkülönböztetni a Varsói Szerződés és a KGST szocialista országait.⁸⁵⁵ Az akkori brit külpolitikai gondolkodás jegyében Howe nem is válaszolhatott másképpen, mint úgy, hogy London szerint az egységes világpiacon minden ország különbözik egymástól.⁸⁵⁶ Veress tehát helyesen apellált az angol megosztási törekvésekre. Howe az előzetes brit meglátások és a réalpolitika szabályai alapján nem tudott semmit ígérni a magyar félnek; biztató szavai, miszerint az EGK miniszterek komolyan veszik az ügyet, mégis reményt adhatott a magyaroknak.⁸⁵⁷

Marjai József és Veress Péter így sikeresre kerekítette a magasabb szintű tárgyalásokon alig előkerülő, Magyarország számára oly fontos EGK ügyet, amely a szeptemberi út alatt konkrét

⁸⁵² FOI. Record of a Conversation between the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs and the Hungarian Minister for Foreign Trade, held at the Foreign Trade Ministry, Budapest on 13 September 1983 at 1500 Hours. Foreign Office Papers, ENH 027/3, 2-3. o.

⁸⁵³ Uo. 3. o.

⁸⁵⁴ Uo.

⁸⁵⁵ Uo.

⁸⁵⁶ Uo.

⁸⁵⁷ Uo. 3-4. o.

fejlemény nélkül zárult, de minden jel szerint előrehaladó állapotot mutatott. Mivel Közösségi ügyről volt szó, konkrét megállapodás nem születhetett, az Egyesült Királyság új külügyminisztere semmilyen kézzelfogható ígéretet nem tudott mondani, mégis szavaiból érződött, hogy megértette, mit szeretnének a magyarok, ami a tárgyalások előtt, illetve a Kádárral vagy Várkonyival való tárgyalás után aligha volt elmondható.

Veress Péter és Geoffrey Howe tárgyalása azért is említésre méltó, mert a bilaterális gazdasági kérdéseket is mélyebben érintette, mint a felsőbb szintű megbeszélések. A két ország gazdasági viszonyában a magas szintű, rendszeres találkozók eddig nem hoztak áttörést. Igaz, a felek 1983-ban jelentősnek mondható növekedést vártak a kétoldalú kereskedelemben. A problematikát a két ország felsőbb rangú politikusai csak érintették a tárgyalásokon, konkrétumokba ritkán bocsátkoztak. A magyar külkereskedelmi miniszter fejtegetésében elmondta, hogy az aktivitás magas szintű volt, rendszeresek voltak a politikai, szakértői és üzleti látogatások, de valami mégis hiányzott. Veress úgy vélte, a legnagyobb problémát a világgazdasági recesszió, a magyar likviditási gondok, valamint a font értéke jelentették, és a tradíciók, a történelmi hagyományok⁸⁵⁸ sem segítették a kereskedelmi kapcsolatokat.

Az első három indokkal már találkoztunk, a történelmi hagyományokat, trendeket viszont eddig még nem vetették fel az 1980-as évek magas szintű bilaterális találkozóin. Veress elmondta, hogy még a II. világháború előtt is aktívabb volt a bilaterális kereskedelem, a két ország későn érkezett egymás piacára de „*ezen kívül nem volt egyik oldal részéről sem akadály*”.⁸⁵⁹ Howe, gazdasági szakember lévén nem elégedett meg az általánosítások kimondásával és kijelentette, hogy a miniszterek csak biztatni tudják az üzletembereket, de üzleteket nem tudnak lezárni.⁸⁶⁰ Ezen kijelentése miatt a probléma mélységi feltárásához jutatta el a magyar felet. „*A magyaroknak a britek és franciák nem tűntek elég agresszívnek. Az osztrákok, németek és olaszok tudják, hogyan kell Magyarországon üzletelni,*”⁸⁶¹ mondta Veress Péter.

A fent említett mondat tartalmazza azt az egyszerű történelmi tény, hogy Magyarországnak minden valószínűség szerint mindig is fontosabb kereskedelmi partner lesz Ausztria és

⁸⁵⁸ Az angolok a *tradition*, azaz tradíció szót használták, de a leghűbb fordítást a történelem szó adja.

FOI. Record of a Conversation between the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs and the Hungarian Minister for Foreign Trade, held at the Foreign Trade Ministry, Budapest on 13 September 1983 at 1500 Hours. Foreign Office Papers, ENH 027/3, 1. o.

⁸⁵⁹ Uo.

⁸⁶⁰ Uo.

⁸⁶¹ Uo.

Németország, talán Olaszország is, mint Nagy-Britannia, de tartalmazta azt a kulturális különbséget is, amelyre addig egyik fél sem igazán gondolt, vagy legalábbis nem mondott ki. A brit üzletemberek filozófiája, üzletpolitikája minden valószínűség szerint olyan mértékben tért el a magyarokétól, hogy az egy fő magyarázat lehetett a két ország szegényes bilaterális gazdasági kapcsolataira. A felső politikai tárgyalások egy dolgot jelentettek, de önmagukban nem vezettek, vezethettek lezárt, sikeres üzletekhez. A filozófiában lévő különbségek taglalása, az azokról való találgatás meghaladja a dolgozat kereteit, de talán nem érdemes pusztán azzal elintézni a kérdést, hogy Nagy-Britannia messze van Magyarországtól, a II. világháború előtti időszak több példát mutatott arra, hogy a két ország között fontos, reál kereskedelmi kapcsolatok alakulhatnak ki.⁸⁶² Tény, hogy egyfajta „kulturális hézag”⁸⁶³ volt tapasztalható a magyar és angol üzletemberek között.

A felső politika körök ezt önmagukban nem tudták megoldani, de kísérletet tehetek annak feltárására és a gyakorlati lépések beindítására. Howe további kérdezősködései után Veress elismerte, hogy a magyar gazdasági életben a fent említett országok után Nagy-Britannia a második vonalban volt.⁸⁶⁴ Az Egyesült Királyság külügyminisztere elmondta, tudatában volt annak, hogy a brit üzletembereknek meg kellett küzdeni a piacon, de reményét fejezte ki, hogyha „egy brit ajánlat az első volt az egyenlők között, akkor elfogadásra kerül majd”.⁸⁶⁵ Nyomatékként, udvariasan emlékeztette a magyar felet az IMF tagság kapcsán nyújtott segítségre, valamint a brit bankoknak a kölcsön megszervezésében való szerepére.

Howe mindent megtett az említett kulturális különbségek leküzdéséért, illetve azért, hogy a magyar kormány adott esetben egyes üzleti ügyeket befolyásoljon a brit cégek javára. A diplomáciai nyelvben, főleg az angolban, ennél erősebb megfogalmazás nem kerülhetett elő egy tárgyaláson. A brit külügyminiszter talán többet szeretett volna megtudni arról, vajon mi szükséges ahhoz, hogy sikeres üzleteket lehessen Magyarországon kötni, de eddig tudott eljutni. Az ilyen mélységű, Howe-Marjai és Howe-Veress eszmecserék mind mennyiségi, mind minőségi szempontból jobban törtek a lényegre, mint Howe elődei és a magyar politikusok közötti eddigi tárgyalások. Veress Péter erősen megfogalmazott, sokat sejtető mondata, pedig az államközi kapcsolatok szempontjából ígéretes jövőképet tartalmazott. „A

⁸⁶² Felsorolás helyett elég a Széchenyi Istvánra tett angol behatást és annak gyakorlati következményeit említeni.

⁸⁶³ A kifejezést nem szántam eredetinek, máshol is elérhető, de úgy véltem, legjobban ez illik a tárgyalás kérdéskörhöz.

⁸⁶⁴ FOI. Record of a Conversation between the Secretary of State for Foreign and Commonwealth Affairs and the Hungarian Minister for Foreign Trade, held at the Foreign Trade Ministry, Budapest on 13 September 1983 at 1500 Hours. Foreign Office Papers, ENH 027/3, 2. o.

⁸⁶⁵ Uo.

*monetáris ügyekben az Egyesült Királyság nagyobb segítséget nyújtott, mint bármelyik másik európai ország, kivéve Ausztria. A magyar emlékezet pedig nem rövid.*⁸⁶⁶

e, A Howe út interpretálása

Hogy a magyarok emlékezete mennyire hosszú vagy rövid, nem ehhez a tárgyaláshoz, vagy Howe útjához tartozó kérdéskör, de a megbeszélések mindenesetre újabb lendületet adtak a bilaterális kapcsolatoknak, ahogyan az új brit külügyminiszter érkezése is. Ez akkor is helytálló megállapítás lehet, ha Francis Pym a maga módján, a szívéen viselte a kelet-európai országokkal való kapcsolatok fejlesztését.

A magyar külpolitika is érzékelte a szeptemberi látogatás jelentőségét: *„A Sir Geoffrey Howe brit külügyminiszterrel folytatott tárgyalások hasznosak voltak. Külön értékelendő, hogy arra egy kiéleződött nemzetközi helyzetben került sor. Először látogatott szocialista országba, s így a jelenlegi nemzetközi helyzettel kapcsolatos eszmecsere alkalmat adott a szocialista országok egyeztetett álláspontjának ismertetésére is,*⁸⁶⁷ írta a magyar külügyi dokumentum.

A gondolat első szekciója helyes információkat tartalmazott, míg a második, egyeztetett álláspontokról szóló tézis – a londoni források alapján – nem lepte meg a briteket és hidegen is hagyta őket. Az angolok nem az egyeztetett VSZ álláspontra voltak kíváncsiak, illetve arra eleve számítottak és az nem jelentett számukra újdonságot. A budapesti forrásnak viszont igaza volt abban, hogy Howe útjának különlegessége a feszült nemzetközi helyzetben, illetve első, szövetséges országon kívüli látogatásában rejlett.

⁸⁶⁶ „Hungarian memories were not short.” Akár úgy is lehetett volna fordítani, hogy a magyarok nem felejtenek. Uo.

⁸⁶⁷ MNLOL 6-135 004564/9

Kérdés, hogy a britek a Chequers szeminárium után (mely, ahogy írtuk, Howe nélkül nem tudott volna sikeresen végebe menni) hogyan értékelték a kapcsolatok dinamikáját. Mennyire ítélték elegendőnek külügyminiszterük útját ahhoz, hogy eljőjjön az újabb áttörés? Meg lehetett e felelni a Chequers utáni felfokozott várakozásoknak?

Az összefoglaló, titkosított brit dokumentum *„jelentős sikerről,”*⁸⁶⁸ valamint a fő célok eléréséről írt.⁸⁶⁹ *„Azzal, hogy Budapestre ment az első Szövetségen⁸⁷⁰ és Közösségen⁸⁷¹ kívüli útjára, világosan demonstrálta a pozitív diszkriminációt,”*⁸⁷² hangzott el a Howe-nak írt jelentés. London szemszögéből a magyar út fő célja tehát a Chequers szemináriumon után, immár a miniszterelnök által is jóváhagyott diszkriminációs politika demonstrálása volt. Az irat pozitívan beszélt hazánk politikusaikról, például Várkonyi elődjéhez képest való rugalmasságát, valamint a szovjet ortodoxia általa okosan történő alkalmazását emelte ki,⁸⁷³ ugyanakkor más vezető beosztású magyarok is hasonlóan jó megítélés alá kerültek. *„A Külkereskedelmi Miniszterrel és Marjaival, valamint bizonyos témákban Várkonyival a beszélgetés olyan volt, mintha egy teljesen független állam képviselőjével zajlott volna.”*⁸⁷⁴ Ilyen erős, pozitív szavak eddig szinte csak Marjai Józsefnek voltak fenntartva. A Várkonyit méltató rész meglepően jó kritikát jelent ahhoz képest, hogy véleményem szerint az új külügyminiszter a tárgyalás alatt elődjéhez képest sokszor nem is jelentett új politikai szint.

A koreai repülőgép incidens kapcsán nyújtott magyar magatartás ugyanakkor természetesen nem aratott ilyen osztatlan sikert az angoloknál. *„A repülőgépnél (a repülőgép ügyében – TG) lehúzták a rolót. Várkonyi finoman, Lázár egyszerűen, Kádár pedig fatalisztikusan próbált házalni a fikcióval.[...] Mindhárman egyértelműen jobban örültek volna, ha nem hozza fel (a külügyminiszter – TG) a repülőgép témát,”*⁸⁷⁵ hangzott a sommás FCO értékelés. A londoni irat ugyanakkor meglehetősen nagyvonalúan kezelte a koreai kérdést és enyhe ítéletet mondott a magyar politikusok felett. Sőt, a fikcióval való házalást akár úgy is lehet értelmezni, hogy a britek úgy gondolták, a magyarok tudják, hogy hazudnak, ergo ezt a véleményüket nem is gondolták komolyan. Ez erős forrásértelmezést jelentene, ugyanakkor a primer anyag elemzése alapján biztos(abb)an lehet kijelenteni, hogy az angolok messzemenően nem ítélték annyira botrányosnak a magyar kijelentéseket; egyéb esetben

⁸⁶⁸ FOI. My Telno 247: Your Visit to Budapest. Foreign Office Papers, ENH 027/3, 1. o.

⁸⁶⁹ Uo.

⁸⁷⁰ Az angolok itt a NATO-ra gondoltak.

⁸⁷¹ EGK

⁸⁷² FOI. My Telno 247: Your Visit to Budapest. Foreign Office Papers, ENH 027/3, 1. o.

⁸⁷³ Uo.

⁸⁷⁴ Uo.

⁸⁷⁵ Uo.

ugyanis sokkal súlyosabb szavak is elhangozhattak volna.⁸⁷⁶ Ha forráskritikát alkalmazunk, akár azt is kijelenthetjük, hogy szinte szándékosan trivializálják a kérdésben nyújtott botrányos magyar teljesítményt, vélhetően az út sikeréhez nem illett volna egy erősebb kritika. A kritikusabb szavak, pedig szintén nem passzoltak volna a Magyarországról kialakuló minta ország státuszhoz, aminek a megbolygatása akár a pozitív folyamatok megakadásával is járhatott volna.

Mitöbb, London pozitív értelemben, kifejezetten érdekesnek tartotta a repülőgép szerencsétlenség hazánkra vonatkozó vetületeit. *„A tragédia hetében, a látogatása (a külügyminiszteré – TG) szerencsésen fokozta azt a dilemmát, amivel a magyaroknak mindig szembe kell nézniük. Gazdasági ügyekben próbálnak a való világban élni, de amikor a szovjet érdekek forognak kockán, akkor mindig be vannak terelve a dogmák és szlogenek fiktív világába.”*⁸⁷⁷ Az Egyesült Királyság összességében unikálisnak tartotta a koreai ügyben mutatott magyar magatartást és a tragédia nélkül ezek az elemek nem jelentek volna meg, így az angolok szerint az ügyből kifolyólag sokkal többet lehetett megtanulni a magyar politikáról, mint nélküle. Howe útjának időzítése így brit szemszögből, kiválónak lett megítélve.

Az angolok világosan tudták, Magyarország számára a legfontosabb kérdés továbbra is az esetleges Thatcher út realizálása volt. *„Súlyosan szükségük van egy miniszterelnöki látogatásra,”*⁸⁷⁸ írták az FCO összefoglalóban. London úgy látta, Magyarországnak keményen kell dolgozni a célok, többek között a Thatcher út megvalósulásáért és minél inkább szeretnék nyílni a nyugati világ felé, annál jobban fog súlyosbodni a magyar külpolitikai dilemma. Szerintük a kelet-nyugati kérdések, például a koreai repülőgép szerencsétlenség ügyében Howe konfrontálásra készítette a magyarokat, akik messze álltak a dilemmájuk megoldásától.⁸⁷⁹ A végén a britek azonban a magyar törekvésekben való pozitívumokat emelték ki, például azt, hogy Budapest nem táncol vissza a gazdasági és szociális politikájától; ami azonban szintén csak fokozza a dilemmáját.⁸⁸⁰

Az Egyesült Királyság nemcsak érdekesnek tartotta, hanem kifejezett örömmel elemezte a fenti magyar problematikát. Az angolok úgy vélték, Budapest minél inkább előrébb halad a reformokkal, a nyugati világ felé történő nyitással, annál nagyobb problémákat fog okozni az ortodox külpolitikai hozzáállása és annál nehezebb lesz megfelelni a szövetségi

⁸⁷⁶ Legalábbis jelen sorok írója súlyosabb szavak használatát is indokoltnak tartotta volna.

⁸⁷⁷ FOI. My Telno 247: Your Visit to Budapest. Foreign Office Papers, ENH 027/3, 2. o.

⁸⁷⁸ Uo.

⁸⁷⁹ Uo.

⁸⁸⁰ Uo.

„kötelezettségeinek”. London ebben látta a diszkriminálási, differenciálási politikája értelmét. Számára érdemes volt a nyugati világhoz közeledő, gazdasági reformokkal próbálkozó országgal növelni a kapcsolatok intenzitását avégett, hogy az adott ország egyre kevésbé érezze jól magát a saját tömbjén belül. Howe látogatása során még jobban tudatosult, kifejezetten kamatozó lehet ennek a politikának a magyarországi folytatása.

Az úthoz kapcsolódó sajtó megjelenések is pozitív kicsengésűek voltak. A szigetországiak „meglepően teljesnek,”⁸⁸¹ és „magyar sz tenderdeket tekintve nagyon kielégítőnek”⁸⁸² titulálták a magyar média közvetítést. Szinte meglepve tapasztalták a britek, hogy az MTV Howe nyilatkozatát vágtalanul és tolmácsolás nélkül adta közre, és a magyarok a rádió interjút sem manipulálták. Mitöbb, a budapesti brit nagykövetség munkatársa, Norman Cameron azt írta, nem emlékszik olyan interjúra egy nyugati államférfival, ahol a fegyverkezési versenyben való véleménynyilvánítás ennyire kiegyensúlyozottan jelent volna meg a Magyar Televízióban.⁸⁸³

Geoffrey Howe a BBC-nek adott interjújában azt nyilatkozta, hogy Magyarország az Európai Közösségen kívül az egyik legérdekesebb ország Európában, és Magyarország kormányát fontosnak nevezte.⁸⁸⁴ Az interjúban Budapesttel kapcsolatban semmilyen negatívum nem jelenik meg. A differenciálási politika is helyet kapott az interjúban, ahol Howe kijelentette, hogy „*Senki nem akar abba a csapdába esni, hogy a nemzeteket csoportokra ossza be,*”⁸⁸⁵ ezzel hangsúlyozva azt, hogy Kelet-Európa is különböző országokat foglal magában.

Geoffrey Howe önéletrajzában ettől eltérő árnyalattal, meglehetősen sajátosan értékelt a magyarországi utat. „*Az egész látogatás egy finom bevezetés volt a kommunista önkény abszurditásaiba: a lehallgatott hálózobákban való folyamatos ébrenlét; a vörös szőnyeges, lakájokkal teli impozáns Parlament épület, parlament nélkül; a szovjet politika sablonos prezentációja.*”⁸⁸⁶ Noha ezen megállapítások 1994-ben születtek, mégis érdekes betekintést adnak a külügyminiszter gondolatvilágába. Ezek szerint Howe nem hogy nem teljesen élvezte a magyarországi látogatást, hanem bizonyos szempontból, bizonyos dolgokkal kapcsolatban egyenesen ellenszenvet érzett. Rendkívül fontos megjegyezni, ezt az ellenszenvet sem a

⁸⁸¹ FOI. Visit to Budapest: Media Coverage. Foreign Office Papers, ENH 027/3

⁸⁸² Uo.

⁸⁸³ FOI. Hungarian Media Coverage of Secretary of State’s Visit (12-14 September). Foreign Office Papers, ENH 027/3, 2. o.

⁸⁸⁴ Az angol nyelvben, ilyen szövegekörnyezetben használva, a szó komoly értékkel bír.

FOI. Following for News Department from Goulden. Interview with Mark Brayne. Foreign Office Papers, ENH 027/3, 1.

⁸⁸⁵ Uo. 3. o.

⁸⁸⁶ Howe 320. o.

riportban, sem az FCO iratokban – és ami a legfontosabb –, sem a kormányának nem közvetítette.

Így az FCO mellett a hivatalos kommunikációban Geoffrey Howe is a budapesti út legfőbb tanulságának a brit differenciálási politika folytatását és Magyarország pozitív fényben való megjelenését tartotta. A külügyminiszter ezeket a fő pontokat Ófelsége kormányának is prezentálta, tehát nem csak a nyilvánosságnak szánt általánosításokról volt szó. A kormányülésre készülő⁸⁸⁷ titkosított primer forrás szerint a látogatás alátámasztotta a kelet-európai országok közötti variációkat.⁸⁸⁸ Másodsorban Magyarország pozitív benyomást keltett a külügyminiszterben azzal a határozott szándékával, hogy fenntartsa és kiterjessze a nyugattal való kapcsolatokat, gazdasági és politikai szinten egyaránt.⁸⁸⁹ A dokumentum alapján a budapesti út a legbővebben kifejtett tanulsága az, hogy a differenciálási politika megfelel Kelet-Európának.⁸⁹⁰ Az irat azzal folytatta, hogy ennek fényében segíteni kell a magyar kereskedelmi törekvéseket az EGK-val, ami azért oly fontos, hogy ezzel Magyarország vissza tudja fizetni majd az adósságait.⁸⁹¹

Láthatjuk, hogy Howe mellőzte az önéletrajzában megjelenő negatív érzéseit, és csak jó szavakkal illette a magyarokat. A külügyminiszter kormányülésen elhangzott záró mondata is rendkívül fontos megállapításokat tartalmazott. *„Noha további piaci behatolások nehézkések a recesszió idején, egy kis segítség aránytalanul nagy hatással lehetne annak elősegítésében, hogy Magyarország tovább tudjon haladni azon az úton, amelyet kitűzött magának, hosszú távon pedig mind gazdaságilag, mind politikailag távolabb tudjon kerülni a szovjet mintától.”*⁸⁹²

A fenti mondat idézése nem véletlen, szinte tartalmazza mindazt, ami a magyar-angol kapcsolatok érdekességét adták 1983. őszén. London a recesszió miatt nem tartotta valószínűnek a bilaterális gazdasági kapcsolatok fejlődését, de valamilyen szintű segítséget fontosnak vélt, amelyre a magyar gazdaságnak ebben az időszakban nagy szüksége volt. Ez a kisebb szintű segítség pedig arányaiban véve sokkal többet jelentene Magyarországnak, mint

⁸⁸⁷ Az, hogy a kormányülésen foglalkoztak Howe útjával, mutatta, hogy mennyire megváltozott Magyarország szigetországi megítélése. Békés Csaba tanulmányából kiderül, 1956. őszén a magyar forradalom és szabadságharc még napirendi pontként sem szerepelt Ófelsége kormányának ülésén. Békés 2004, 187-219. o.

⁸⁸⁸ Angolul „*variations*,” jelentését magyarul a „különbségek” szóval lehetne szépen kifejezni.

FOI. Visit to Hungary by the Secretary of State: 12-14 September 1983. Brief for Cabinet Meeting. Foreign Office Papers, ENH 027/3

⁸⁸⁹ Uo.

⁸⁹⁰ Uo.

⁸⁹¹ Uo.

⁸⁹² Uo.

annak a támogatásnak a nominális értéke. Az iratban megjelenő utolsó Howe gondolat, amely az Egyesült Királyság fő bilaterális céljának tekinthető differenciálási politika esszenciáját tartalmazza pedig a következő volt: Magyarország lehetőleg minél több értelemben, minél távolabb kerüljön a Szovjetuniótól.⁸⁹³

Az angol kormányülésre készülő okfejtések önmagukban nem jelentettek novumot, az 1980-as években számtalanszor találkozhattunk hasonló tézisekkel, igaz, a Szovjetuniótól való magyarországi távolodásról szóló remények ennyire nyíltan, ilyen magas szinten még nem kerültek felszínre. A fontosság foka mégis az adott történelmi helyzetből adódott, a gondolatok ezúttal egy olyan miniszteri összejövetelen hangozhattak el, ahol Margaret Thatcher kormányfő a Chequers szeminárium után a témára volt hangolva. Ahogyan a brit pénzügyminisztérium egyik illetékesét idézte egy magyar forrás, *„A külügyminiszter látogatása még inkább felkeltheti Thatcher miniszterelnök érdeklődését a magyarországi tapasztalatok tanulmányozása iránt.”*⁸⁹⁴ Az idézetet kiegészíthetjük azzal, hogy a nemzetközi helyzet is a kelet-nyugati kapcsolatokra helyezte a brit (kül)politikai fókuszot.

Geoffrey Howe budapesti útja nem önmagában volt jelentős, hanem az adott bilaterális és multilaterális kontextusban vált oly meghatározóvá. A budapesti vizittel a brit kormány teljes mértékben ráhangolódott a kommunista országokkal való kapcsolatokra, melynek fő célpontja ekkor Magyarország volt. Ahogyan az immár a magyar fővárost is bejárt új brit külügyminiszter fogalmazott Magyarországra ekkor *„Természetes első számú kiválasztott”*⁸⁹⁵ volt. A főpróba sikeres volt, már csak egyetlen lépés hiányzott ahhoz, hogy a magyar-angol államközi kapcsolatok is a csúcspontra érhessenek.

⁸⁹³ Uo.

⁸⁹⁴ MNLOL 6-135 004564/12

⁸⁹⁵ Howe 319. o.

**VI. Margaret Thatcher budapesti látogatásának közvetlen előzményei,
eredményei és következményei**
a, Howe útja után csak Margaret Thatcher következhet...

Ófelsége külügyminiszterének budapesti útja mellett 1983. év szeptembere nagy áttörést hozott a brit miniszterelnöki megnyilatkozásokban is. Egy, az amerikai Winston Churchill Alapítványtól kapott díj átvételekor elhangzó köszönetnyilvánításában Margaret Thatcher új, eddig ismeretlen húrokat pengetett meg. *„Először is, maga a fenyegetettség. Foglalkozni kell a Szovjetunióval, de nem azzal a Szovjetunióval, amit mi szeretnénk látni, hanem azzal ami. Ugyanazon a bolygón élünk, és a jövőben is meg kell osztanunk azt. Készen állunk tehát a szovjet vezetéssel való párbeszédre, akkor, és amikor a körülmények megfelelőek.[...] Van, akit megdöbbsent a gondolat, hogy olyan emberekkel tárgyaljunk, akik elméletei és cselekedetei oly sok szenvedést okoztak. Ugyanakkor a modern fegyverek – nem csak a nukleáris, hanem a hagyományosak is – köteleznek erre.”*⁸⁹⁶ Nem az enyhülés legpacifistább mondatait olvashatjuk, ráadásul a beszéd maradék része nagyrészt hasonlított az addigi Thatcher gondolatmenethez, igaz olykor finomabb retorikával. *„Van e lelkiismeret a Kremlben? Ezek valaha elgondolkodtak az élet értelmén? Mire való az egész? A koreai repülőgép atrocitás kezelése arra utal e, hogy ezeket a kérdéseket valaha megvizsgálták e? Nem. Az ő hitvallásuk nélkülözi a lelkiismeret furdalást és immúnisak a jó és a gonosz*

⁸⁹⁶ Speech at the Winston Churchill Foundation Award Dinner. (1983.09.29.)
<http://www.margaretthatcher.org/document/105450> (utolsó megtekintés: 2015. március)

buzdításaira. Nekik csak a rendszer számít, és mindenkinek alkalmazkodnia kell.”⁸⁹⁷ Az ilyen jellegű mondatok miatt a közvélemény akár szó nélkül is elmehetett volna a kulcsfontosságú szavak (első idézett bekezdés) mellett. A Thatcher Alapítvány honlapjának megfogalmazása szerint a sajtó nem számított ilyen fajta hangsúlyeltolódásra és egész egyszerűen félreértette a beszédet.⁸⁹⁸ Valljuk be a második idézett bekezdés miatt ez bocsánatos hiba is lenne, az utólagos elemzés kényelmes helyzetéből adódóan viszont tényként könyvelhetjük el az angol miniszterelnök első olyan publikus megnyilvánulását, melyben a két tábor közötti párbeszéd mellett szállt síkra.

Margaret Thatcher abban a hónapban exponálta magát a szocialista országokkal való kapcsolatokban, amikor külügyminisztere egy sikeres budapesti úton volt túl. A beszédnek azonban egy másik magyar vonatkozása is volt. A brit kormányfő egy magyar költőtől, nevezetesen Pilinszky Jánostól idézett. *„Nektek Nyugaton élőknek, mondta egy magyar költő, különleges kötelességeitek vannak, hiszen szabadon éltek. A szabadság áldás és teher is egyben; szellemileg felelősek vagytok az egész emberiségért.*”⁸⁹⁹ Vélhetően több mint véletlen egybeesés a budapesti költő szereplése abban a momentumban, amikor a brit politika a legfelsőbb szinten is hangsúlyt váltott.

A szeptemberi Chequers szeminárium és Howe útja nagy lendületet adott a magyar-angol kapcsolatoknak, Margaret Thatcher budapesti látogatása nélkül viszont nem válhatott volna kritikus fontosságúvá. A *„Vaslady”* kormányfőként először utazhatott a vasfüggöny mögé, ezen lépésével tagadhatatlanul prezentálhatta a brit diplomácia aktívabbá válását a térségben.

A nemzetközi helyzet különös konstellációja fokozta Margaret Thatcher magyarországi látogatásának jelentőségét. Ebből a szemszögből a brit Kelet-Európa politika újabb lépése kísértetiesen hasonlított Howe budapesti útjához. Az európai NATO szövetségesek közül elsőként az Egyesült Királyság 1983. végén kezdte el telepíteni az amerikai közép hatótávolságú rakétákat.⁹⁰⁰ A lépés hatására a Szovjetunió felfüggesztette a közép hatótávolságú nukleáris fegyverekről szóló tárgyalásokat,⁹⁰¹ a hivatalos indoklás szerint *„az*

⁸⁹⁷ Uo.

⁸⁹⁸ Release of MT's private files for 1983 - (5) Falklands, East/West, Grenada
<http://www.margareththatcher.org/archive/1983cac5.asp> (utolsó megtekintés: 2015. március)

⁸⁹⁹ Speech at the Winston Churchill Foundation Award Dinner. (1983.09.29.)
<http://www.margareththatcher.org/document/105450> (utolsó megtekintés: 2015. március)

⁹⁰⁰ Az első Tomahawk szárnyas rakéták 1983. november 14-én érkeztek meg az Egyesült Királyságba. Róma két nappal később hagyta jóvá az amerikai rakéták olaszországi elhelyezését, míg Bonn november 22-én ratifikálta az USA fegyverek NSZK-ban történő telepítését.

⁹⁰¹ 1983. november 23-án a szovjet küldöttség kivonult az INF tárgyalásokról. A leszerelési tárgyalások csak 1985. november 21-én folytatódtak Genfben, a Reagan-Gorbacsov csúcstalálkozó alkalmából.

Euro-rakéták telepítésével megszűntek a Nyugattal való kapcsolatépítés alapjai”.⁹⁰² 1983. november 28-án a budapesti szovjet nagykövet egy ún. „Emlékeztető”-t juttatott el Kádár Jánoshoz, amiben nem *expressis verbis*, de lényegében a Thatcher út lemondását „kéri” a magyar féltől.⁹⁰³ A magyarok hosszas döntési procedúra alatt mérlegelték a Thatcher látogatásának lemondását „kérő” szovjet üzenetet,⁹⁰⁴ a britek irányában a következőket kommunikálva: „Nem lehet úgy tenni, mintha mi sem történt volna, és a fegyverkezés negatívan hat kapcsolatainkra.”⁹⁰⁵ Budapest az időpont-módosításokhoz kapcsolódó eszköztárat felhasználva próbálta halogatni a döntést. „Az egyik nap biztató hírek érkeztek Budapestről a nem hivatalos utakon, a másik nap teljesen lehangoltak azok az értesülések, hogy X.Y., akinek pedig fontos szava van a külpolitikában, ellenzi a látogatást,”⁹⁰⁶ írta Bányász Rezső, a látogatást egyértelműen támogató nagykövet.

A magyarok a december 6-i PB ülésen és a következő napi MSZMP KB ülésen „döntöttek,” illetve pontosabban fogalmazva nem döntöttek a kérdésről. Szűrös Mátyás külpolitikai beszámolójában elhangzó szavai mutatták a helyzet bonyolult voltát, így érdemes lehet kommentár nélkül prezentálni azokat. Szűrös először a szovjetek „útmutatójából” idézett, akik Angliát egyértelműen nevesítik, mint olyan országot, mellyel át kell gondolni a kapcsolatokat. „Az SZKP KB kifejezi reményét, hogy barátaink megértést mutatnak az új politikai helyzetből fakadó tervezett lépéseink iránt és a maguk részéről, megteszik a szükséges gyakorlati intézkedéseket.”⁹⁰⁷ Az adott helyzetben ez nem jelenthetett mást, mint a brit kormányfői látogatás elvetését. Szűrös azonban a következőkkel folytatta. „Mindezek mellett – abból a célból, hogy ne következzen be törés ezen országokkal fenntartott kapcsolatainkban – biztosítani kell az érdekeinkkel összhangban álló kontaktusok fenntartását, a gazdasági, tudományos-műszaki, a kulturális és más kapcsolataink előmozdítását célzó lépések megvalósítását. A politikai jellegű kontaktusok és tárgyalások alkalmával, valamint az ezekről szóló közleményekben erőteljesebben adjunk hangot az álláspontok eltérésének a főbb nemzetközi kérdésekben.”⁹⁰⁸ Ezen szavak egyértelműen a látogatást erősítik, de ha már úgy gondolnánk, hogy a kérdés eldőlt volna, a következő paragrafust is érdemes szó szerint

⁹⁰² Bányász 1988, 172. o.

⁹⁰³ Török 2005, és M. Szebeni, I. rész.

⁹⁰⁴ MNLOL 6-132, 005829/7, 1983.; MNLOL 6-132, 005829/9, 1983.; MNLOL 6-13, 1984.; MNLOL MSZMP iratok, M-KS 288.f. 5/897.ö.e.; MNLOL M-KS 288.f. 5/898.ö.e.; MNLOL M-KS 288.f. 4/197.ö.e.

⁹⁰⁵ MNLOL 6-146, 00367/5

⁹⁰⁶ Bányász 1988, 172. o.

⁹⁰⁷ MNLOL M-KS 288.f. 5/897.ö.e.

⁹⁰⁸ Uo.

ismertetni. *„Magyar részről ne szorgalmazzuk annak az angol kezdeményezésnek a megvalósítását, hogy 1984 elején kerüljön sor Thatcher miniszterelnök asszony – egyetértésünkkel a közelmúltban bejelentett – magyarországi látogatására. A látogatásra az első negyedévben csak kifejezett angol sürgetésre kerüljön sor,“*⁹⁰⁹ írta a PB ülés jegyzőkönyve, tovább ködösítve a helyzetet.

A „mérkőzés” nem dőlt el és a következő napon folytatódott, a KB ülésen. *„Az imperializmus nem lett katonailag erősebb, de magatartása agresszívabbá vált.[...] Súlyos felelősség terheli azokat a nyugat-európai kormányokat is, amelyek befogadják az amerikai rakétákat,“*⁹¹⁰ írták a jegyzőkönyvek. Ez a gondolat egy ilyen történelmi helyzetben akár egy angol-ellenes kirohanással is felért, hiszen a Pershing rakéták telepítésében a szigetországiak úttörő szerepet játszottak. A kiskapuk azonban ezzel szinte egy időben ismét kezdtek kinyílni. *„A várható fejlemények mérlegelésénél figyelembe kell vennünk, hogy az amerikai rakéták többéves telepítése 1988-ig tartó folyamat. A telepítés előrehaladásával lesznek arányban a tényleges ellenlépések is, vagyis a válaszintézkedések olyan keretek között maradnak, amelyeket a NATO országok lépései tesznek szükségessé.[...] Meggyőződésünk, hogy még ebben a helyzetben sem szabad lemondani az enyhülés vívmányainak védelméről.[...] Az európai népeknek azonban most még inkább érdeke, hogy a párbeszéd fennmaradjon, és sikerüljön megoldást találni a kontinens valamennyi országát fenyegető veszély elhárítására.“*⁹¹¹

A legfontosabb részlet azonban, amely konkrétan a Thatcher látogatásra is vonatkozhat, a következő volt. *„Ebben a feszültséggel terhes időszakban különösen fontosnak tartjuk azoknak a kétoldalú kapcsolatoknak a fenntartását, amelyek elősegíthetik a kelet-nyugati szembenállás, s a konfrontációt ösztönző szélsőséges tényezők visszaszorítását.[...] A jelenlegi helyzetben a nemzetközi viszonyok alakulása szempontjából még nagyobb jelentősége van a két szövetségi rendszerhez tartozó országok közötti párbeszédnek.[...] Mindent meg kell tenni a kedvezőtlen tendenciák visszaszorítására.“*⁹¹²

Noha a KB ülés zárógondolatai hivatalosan támogatták Andropov döntését,⁹¹³ a fenti mondat után nehezen volt elképzelhető, hogy a magyarok visszalépnének a „Vaslady” budapesti útjától, az ezzel ellentétes információkat már csak az M. Szebeni által használt találó

⁹⁰⁹ Uo.

⁹¹⁰ MNLOL M-KS 288.f. 4/197.ö.e.

⁹¹¹ Uo.

⁹¹² Uo.

⁹¹³ Igaz, egy újabb enyhülés-barát mondattal párosítva: *„A feszültebbé vált nemzetközi helyzetben megkülönböztetett jelentősége van az eltérő társadalmi rendszerű országok közötti párbeszéd folytatásának, a kölcsönösen előnyös kapcsolatok megőrzésének és lehetséges továbbfejlesztésének.“* MNLOL M-KS 288.f. 4/197.ö.e.

„szómágia”⁹¹⁴ kifejezéssel lehetett jellemezni. A „végeredmény” még az év vége előtt, a december 20-i PB ülésen már látható is volt, a látogatási és fogadási tervben ugyanis szerepelt az Egyesült Királyság kormányfője.⁹¹⁵ Némi utójáték jutott 1984. januárjára is, amikor Havasi Ferenc, az MSZMP KB gazdaságpolitikai kérdésekért felelős titkára Moszkvába utazott, ahol Gajdar Alijev (szovjet PB-tag, a Szovjetunió Minisztertanácsának első elnökhelyettese) vezette szovjet küldöttséggel tárgyalt és figyelmeztetve lett a szocialista országok egységes álláspontjának fontosságára.⁹¹⁶

Mindeközben London, hazánk politikai súlyát nézve meglepően eltökélt volt a látogatás megvalósítását illetően. A brit miniszterelnök az Alsóházban, a hidegháborús retorika helyett a következő, új irányt mutató szavakkal jelentette be a magyarországi utat: *„Úgy gondolom, hogy az egymás közötti félreértések elkerülése végett eljött a Kelet és Nyugat közötti ésszerű párbeszédért való erőfeszítés ideje.”*⁹¹⁷ A magyarok hezitálását látva a brit fővárosból pedig a következő és ehhez hasonló diplomáciai üzenetek érkeztek. *„Thatcher ‚lelki békéje’ csak akkor áll helyre, ha nagyobb biztosítékokat kap tőlünk a látogatás megvalósulásával kapcsolatban.”*⁹¹⁸ A „Vaslady” lelki békéje helyreállhatott, következhetnek a híres februári napok.

Az angol kormányfő budapesti útjára vonatkozó brit döntést lényegében 1983. szeptemberében, a titkos Chequers szemináriumon hozták meg. A miniszterelnök nyári rezidenciáján megtartott, külső szakértők részvételével zajló összejövetel meggyőzte az addig kifejezetten kommunista ellenes szlogeneket hangoztató Thatchert arról, hogy érdemes párbeszédet folytatni Kelet-Európa szocialista országaival. A szemináriumon viszont konkrétan egyedül Magyarország lett megemlítve, mint célország, ahol érdemes elkezdni ezt a diskurzust. Az FCO által már több éve javasolt, ám az új vezető miniszter, Geoffrey Howe érkezéséig hiába hangoztatott nyitási politika attól válhatott valósággá, hogy külsős (nem FCO), Kelet-Európa szakértők egy, erre a célra összehívott plénumon, minimális újdonságok vázolásával gyakorlatilag megerősítették a külügyminisztérium téziseit. Az eddigi fejezetek mutatják, az ide vezető út meglehetősen hosszú, eseményekkel és problémákkal teli volt. Nem tompítva a titkos angol összejövetel jelentőségét, az ott született, Magyarországra vonatkozó

⁹¹⁴ M. Szebeni, I. rész.

⁹¹⁵ MNLOL M-KS 288.f. 5/898.ő.e.

⁹¹⁶ Ezen látogatás a szakdolgozatomban nem, kizárólag M. Szebeni Géza írásában szerepel.

M. Szebeni, I. rész.

⁹¹⁷ Thatcher, Margaret: *Speech in the House of Commons*.

www.margarethatcher.org/Speeches/displaydocument.asp?docid=105474&doctype=1

(utolsó megtekintés: 2015. március)

⁹¹⁸ MNLOL 6-132, 005829/9

döntés az 1979-1983. őszeig tartó, jelen értekezésben részletezett események nélkül nem jöhetett volna létre, illetve a helyzet nem lett volna ennyire egyértelmű a britek számára. Magyarország egyértelműen főszereplő volt az 1983. szeptemberében zajló titkos brit ülésen, az államközi kapcsolatok viszont nemcsak emiatt, hanem az azt megelőző évek bilaterális eseményei miatt léphettek a legfelsőbb szintre, a legvalószínűtlenebbnek tűnő időszakok egyikében. A Thatcher látogatás körüli magyar mizériát látva is kijelenthetjük, nagyon fontos, hogy a magyar-angol kapcsolatoknak volt hova visszanyúlni. Budapest nem csak az 1983-ban bejelentett londoni politika alapján mérlegelhetette – és a szovjetek felé kommunikálhatta – a szigetországi szándékokat. A magyarok természetesen ettől függetlenül is szerették volna létrehozni a találkozót, de azt már az 1980-as évek elején is próbálták nyélbe ütni. Így Moszkva is láthatta, hazánk és az Egyesült Királyság között már 1979 és 1983 között is volt érdemi kapcsolat, a Thatcher látogatás nem egy előzmények nélküli hirtelen diplomáciai művelet volt.

b, Margaret Thatcher budapesti látogatása előtti brit álláspontok

Nemcsak a Chequers szeminárium időszakában, hanem a Margaret Thatcher látogatását közvetlenül megelőző brit forrásokban is érdekes dokumentumokra bukkanhatunk. A szeptemberi titkos plénumról ismert Hugh Thomas 1983. december 30-án Thatcher kormányfőnek írt egy bevezetőt a magyar történelemről.⁹¹⁹ A pár oldalas történelmi áttekintés érdekes, igazi angol megfogalmazásokat tartalmaz, mint a 20. századot jellemző „Magyarország nem teljesített annyira jól ebben az évszázadban,”⁹²⁰ valamint az első világháború utáni időszakról szóló „nehéz nem úgy érezni, hogy azok, akik eltalálták a nyerő oldalt, mint a románok, jobban jártak, mint azok, akik a központi hatalmak mellé álltak”⁹²¹ kijelentés. „Az 1956-os forradalomnak nem sikerült megdöntenie a kommunisták uralmát, de azóta Kádár kényesen de biztosan uralja az országot,”⁹²² is egy érdekes helyzetelemzést nyújt. Az összefoglaló, melyhez Thomas egy történelmi Magyarországot ábrázoló térképet is csatolt, alapvetően pozitívan beszél hazánkról, ergo jó hatással lehetett az útra készülő Thatcherre.

⁹¹⁹ Hugh Thomas letter to Margaret Thatcher. 1983.12.10.

<http://www.margarethatcher.org/document/136466> (utolsó megtekintés: 2015. március)

⁹²⁰ Uo. A „Hungary has not done so well in this century.” mondat természetesen másképp is lefordítható.

⁹²¹ Uo.

⁹²² Uo.

Az előkészítő anyagokban, Chequers-hez hasonlóan is többször felbukkan egy magyar szereplő, nevezetesen George Urban, azaz Urbán György, aki 1981. januárjától szolgálta tanácsadóként a miniszterelnök asszonyt. A Magyarországról szóló történelmi bevezetőt író⁹²³ Hugh Thomas hívta fel rá a kormányfő figyelmét és a magyar származású történészt a Centre for Policy Studies vezetője vitte be a „felső körökbe”. Urban a thatcheri politika intellektuális hátszágának oszlopos tagjaként kulcsszerepet töltött be a brit kormányfő egyes beszédeinek írásában és véleményének formálásában. 1996-os memoárjaiban azonban kendőzetlenül „kitálat” volt kormányfőjével való találkozásairól és eszmecsereikről. Mivel Urban sosem vált közalkalmazottá, irataira nem vonatkozott a 30 éves titkosítási moratórium. Szinte primer forrásnak tekinthetjük a visszaemlékezésein alapuló művét,⁹²⁴ melyben, amennyire ez lehetséges, objektívnak mondható konklúziót von le főnöke tevékenységéből, végig szubjektív hangnemben írva Thatcherről. Ez az objektívnek mondható, egyenletes végeredmény úgy alakul ki Urban művében, hogy Thatcher kormányzásának elejéről pozitívan, majd 1990-hez közelítve egyre inkább kritikusan nyilatkozik a miniszterelnök külpolitikai elképzeléseiről, illetve a külpolitika egyes szegmenseiről való attitűdjéről.⁹²⁵ Hazánk sűrűn kerül elő a műben, amiben kétségtelenül szerepet játszott Urban magyar származása.

Urban volt az az ember, aki megismertette Pilinszky János gondolatait Thatcherrel, és maga a „Vaslady” kérte, hogy hadd használja fel azokat saját megnyilatkozásaiban.⁹²⁶ Amint láttuk,

⁹²³ A dokumentum összeállításában Thomas minden bizonnyal segítséget kapott Urbán Györgytől, de mivel ez sehol sincs feltüntetve, nem tudjuk tényszerűen kijelenteni.

⁹²⁴ Urban 1996. Az egyszerűség kedvéért a könyv teljes címe: „*Diplomacy and Disillusion at the Court of Margaret Thatcher*”. Maga a cím is leleplezésnek, szinte árulásnak illik be, magyarul: „*Diplomácia és kiábrándulás Margaret Thatcher udvarában*”.

A személyes bizalom és viszony ellenére a pejoratív, az autokráciára utaló, „*udvar*” szót használja a magyar származású történész, amikor a Margaret Thatcherrel való beszélgetések helyszínét iktatja be a címbe.

⁹²⁵ Az Urban által legvitatottabb kérdéskör a német egység, melyet Margaret Thatcher vehemensen ellenzett, míg Urban és az őt tanácsadói pozícióba juttató Thomas lelkesen támogatott. Urban műve és Thatcher-hez való viszonya önmagában megérne egy disszertációt, jelen alfejezetben megpróbálom a magyar-angol kapcsolatokhoz köthető részeket ismertetni. Urban óriási kritikával illette a nyugati demokráciákat, mert szerinte azok a rendszerváltás történelmi esélyét nem használták ki. A miskolci születésű tanácsadó szerint egy Marshall-Terv-hez hasonló pénzügyi csomagot kellett volna nyújtani a térség újonnan született demokráciái számára. Ezzel el lehetett volna kerülni, hogy nem sokkal a rendszerváltás után újra volt kommunisták kerüljenek hatalomra, mint Lengyelország, Magyarország és Románia esetében. Mindezért Urban nem Thatchert okolja, de a téma meglehetősen sűrűn kerül elő ahhoz képest, hogy csak távolról érinti a könyv fő témáját, Margaret Thatcher külpolitikai téren való gondolkodását.

⁹²⁶ Czigány Lóránt könyvéből kiderül, nem csak Urban, hanem a Londonban élő költő, műfordító Siklós István (1936-1991) is kapott az angoloktól egy felkérést. Czigány idézi Siklóst: „...*Thatcher asszony megy Budapestre, szükség volna egy politikai viccre, holnap reggelre kéri a Foreign Office, mivel a miniszterelnök tanácsadói úgy tudják, hogy kommunista országokban fehér asztal mellett politikai viccel szokták megtörni a tárgyaló felek közötti feszültséget...*” Czigány 1994, 124. o. Cs. Szabó László (1905-1984) és Szabó Zoltán (1912-1984) írók londoni tevékenységéről, valamint a Szepsi Csombor Körrel ld. Czigány 1989. 430-440. o. és Czigány 1994.

nem kisebb jelentőségű eseményen szerepeltek a magyar költő gondolatai, mint az 1983. szeptember végi, a Winston Churchill Alapítvány díj átvételekor elhangzó beszédben.

Témánk szempontjából leghasznosabb információkat a Margaret Thatcher kelet-európai elképzeléseibe, gondolatmeneteibe való betekintések nyújtják. Urban meglátása szerint azért volt rendkívül nehéz Thatcher tanácsadójaként szolgálni, mert teljes mértékben hiányos volt a hivatalos brit szervek tudásbázisa, és a nem konvencionális módon felkért tanácsadónak egy nem hagyományos módon kormányzó hölgy miniszterelnöknek kellett információkat adni a hidegháború olyan időszakában, amikor senki nem tudta, mi fog bekövetkezni. Urban azon meglátását, miszerint teljes mértékben hiányos volt a brit szervek tudása, a Thatcherhez közelálló körökben szinte toposznak nevezhető. A fenti fejezetekben, az elsődleges dokumentumoknak köszönhetően láthattuk, hogy korántsem volt olyan kicsi az a Külügyminisztérium tudása, Urban itt a saját feladatának nehézségi fokát emelte meg, az FCO tudásának lekicsinyítésével. Nem biztos, hogy Urban ismerte, ismerhette az FCO által készített anyagokat, véleménye mindenesetre felhívta a figyelmet arra, hogy az FCO és a külső szakértők között milyen, egymás tudását lekicsinyelő álláspontok voltak ekkor jelen.

1984. január 31-i bejegyzésében, Urban két „*kisebb*” feladatról ír, amelyek közül az egyik a miniszterelnök asszony magyarországi útjának, témákkal és beszédírással való segítése volt. Urban örömmel vállalta a feladatot; a XIX. századi magyar-angol kapcsolatokról való esszéjével már nyert egy angliai ösztöndíjat. Az időszak azonban meglehetősen problémás volt a grenadai konfliktus, illetve az amerikai intervenció miatt, amelyet Thatcher összességében a Nemzetközösségi szuverenitás megsértéseként értékelt. A brit miniszterelnök szűk körben, Urbannak a Moszkvához fűződő kapcsolatok újraértékelését pedzegette. Hugh Thomas is azon a véleményen volt, hogy Thatcher „*játszadzik egy Szovjetunióval való új hozzáállás ötletével*”.⁹²⁷ Mivel Urban is kemény anti-kommunista hozzáállást képviselt, a fejlemények miatt a beszéd megírásától való visszalépést is fontolgatta. A probléma abban állt, hogy Urban nem akarta korlátozni Thatcher mozgásterét egy olyan témában, ahol változás állt be a miniszterelnök gondolataiban, és ezekkel a megváltozott gondolatokkal a tanácsadó sem volt még tisztában. Urban azzal az indokkal is vetette fel a lehetséges visszalépést, hogy származása miatt túlságosan elfogultnak ítélnék a témában való közreműködéshez. Thomas elhárította a miskolci származású történész aggodalmait, de alapvető problémák még mindig fennálltak: Urban véleménye alapján az igazság általa értelmezett kimondása korántsem segítene abban a folyamatban, melyben a miniszterelnök

⁹²⁷ Urban 64. o.

barátságosabb hangnemet szeretne megütni a Szovjetunióval kapcsolatban.⁹²⁸ Ugyanakkor Urban hű kívánt maradni elveikhez és eszerint járt el a magyarországi beszéd megírásánál. A beszéd megírásakor szerette volna összegyűjteni a két ország történelmének közös pontjait. A Magna Carta és az Aranybulla, Kossuth szigetországi fogadtatása és a kölcsönös érdekek kerültek bele a szövegbe.

Urban és társai Thatcher magyarországi látogatása előtt ültek össze a Centre for Policy Studies éves gyűlése előtt. A történész visszaemlékezései szerint a plénum gondolkodásának középpontjában volt a budapesti út. A tagok arról értekeztek, hogy vajon ki fogja a legtöbb politikai hasznot húzni az eseményből. *„Vajon aláhúzza MT kezdeti Gallista kezdeményezéseit az amerikaiakkal szemben, ezzel gyengítve a Nyugat összetartását? Ezzel túl nagy árat fizetnénk a 'brit függetlenségért'. Vajon a Kádár-féle gazdasági liberalizáció és a magyar kultúra dicsérete segíteni fogja e a reform erőket anélkül, hogy Kádár dolgát túlságosan is megnehezítené Moszkvában? Magyarország liberális tendenciáinak, Thatcher általi túlzottan nyílt helyeselésétől nagyon tartanak Budapesten. A román, csehszlovák, kelet-német kormányoktól való differenciálás látható támogatása nélkül, a helyeslés elmaradásával viszont csatlódást okozna és a brit befolyást csökkentené,*”⁹²⁹ foglalta össze Urban a gyűlés gondolatait.

Urban szavaiból kirajzolódik az a vékony mozgástér, amelyen belül a brit differenciálási politikának mozognia kellett. Az amerikaiaktól való eltérő álláspont nem mehetett oly messzire, hogy veszélyeztesse a nyugati szövetség egységét vagy az angolszász különleges kapcsolatot. Az idézetben található definíció szerint nem lehetett túlságosan „Gallista”.⁹³⁰ Ugyanakkor, ha nem lett volna látható jele a differenciálásnak; kettős értelemben, egyrészt a magyarok differenciálása a többi kelet-európai országtól, másrészt a britek differenciált hozzáállása az amerikaiakhoz képest; akkor Thatcher nem ért el sokat a budapesti úttal, azaz az angolok külpolitikai pozíciója a külön utas politika kudarcba fulladásával meggyengült volna. London 1983. végi mozgásterében tehát egyfajta differenciálási kényszer jelent meg, többszörös értelemben.

Maga a differenciálás, az eddigi fejezetekben már részben tárgyalt kérdése is megér egy rövidebb kitérőt úgy, hogy 1983-84 között hazánk lett a brit differenciálás első számú kedvezményezettje. A kifejezés, legalábbis ez a politikai művelet az amerikai külpolitikából

⁹²⁸ Uo. 63-65. o.

⁹²⁹ Uo. 68. o.

⁹³⁰ „Gallista” alatt Urban Franciaország azon politikájára gondolt, melynek során Párizs próbált függetlenedni az Egyesült Államoktól, a nyugati szövetségen belül. Legszimbolikusabb lépésként 1966-ban Franciaország elhagyta a NATO katonai részlegét, de a szövetség tagországa maradt.

ered. Kávássy János történész munkájában⁹³¹ fényt derít az NSDD 75 jelzetű, amerikai nemzetbiztonsági direktíva jelentőségére. A direktíva szerint nem az egész szovjet érdekszférát, hanem magát a Szovjetuniót kell támadni. „Az USA e célkitűzése megvalósítható, ha óvatosan (pozitívan – Kávássy) diszkriminál azon országok érdekében, melyek relatív függetlenséget mutatnak Moszkva külpolitikájától, vagy a belső liberalizálás nagyobb fokát mutatják. Az amerikai politikának világossá kell tennie, hogy azok a kelet-európai országok, melyek visszafordítják a liberalizációs folyamatokat, vagy külpolitikájukban elfordulnak önálló álláspontjukról, jelentős árat fognak fizetni (mindezért – Kávássy) az Egyesült Államokkal való kapcsolataikban.”⁹³² Kávássy dolgozata szerint a „*differenciálás*” kifejezést magyar részről (is) kifejezetten sokszor olvashatjuk, a KÜM TÜK amerikai referatúrájában.⁹³³ George Urban definíciója alapján, a differenciálás a liberálisabb kommunisták jutalmazását és az elnyomó kommunistáktól való tartózkodást, azok ignorálását jelenti.⁹³⁴

A brit differenciálási politika hasonló elveken nyugodott, mint az amerikai. Urban kifejti, hogy a differenciálást az amerikaiak is egy ideje végezték, noha szerinte ezt az Egyesült Államok sosem alkalmazta helyesen a gyakorlatban.⁹³⁵ A magyar történész szerint kérdés, hogyan sikerülhet a brit „*Gallista-szerű*”⁹³⁶ kísérlet, amikor a különállás tulajdonképpen nem is az, hanem mindössze az amerikai út követése. Urban és társai egy középutas brit különállás mellett tették le a voksukat. Noha ez nincsen teljes mértékben kifejtve, a Centre for Policy Studies tanácsadói alapvetően arra bíztatták a brit miniszterelnököt, hogy politikájával csak mérsékelten térjen el az amerikai vonaltól, és továbbra is keményen álljon ki a kommunizmus ellen, az amerikaiaktól egy árnyalattal külön hangot megütve.⁹³⁷

A Centre for Policy Studies éves gyűlésén, január 30-án Thatcher kormányfő is beszédet mondott, amiben Urban-t is dicsérte: „*Ismételten ugyanabban az időben ugyanarra a*

⁹³¹ Kávássy 2013.

⁹³² Uo. 37. o.

⁹³³ Kávássy 2013.

⁹³⁴ Urban 69. o.

A szerzőnek meg is van a véleménye erről a politikáról: Ceausescu amerikai támogatásával Urban szerint az egész differenciálás kétségbe vonható, hiszen a Moszkvától való különállása pusztá színjáték.

⁹³⁵ Uo.

⁹³⁶ Uo.

⁹³⁷ Urban aznap este beszédet mondott az éves gyűlésen. Ebben semmilyen mérsékeltnek mondható elem nem jelent meg. Noha Urban állítása szerint figyelembe vette a miniszterelnök közelgő magyarországi látogatását, ez a beszédből nem derül ki. „*A kommunizmus mindenhol kezdi elveszíteni az erejét[...] az ukránok, üzbégek és tatárok igenis önálló nemzeti életet szeretnének és még Oroszországban is élednek a demokratikus hagyományok, bármennyire is szerény alapokon nyugszanak. Ezekre a dolgokra óvatosan kell építenünk, és megingathatatlanul keménynek kell lenni a Kremlinnel szemben.*” Ilyen kifejezések természetesen nem kerültek bele a budapesti beszédekbe. Urban 70. o.

*következtetésre jutottunk. Tárgyalni kell, de keményen; egyoldalú engedményekkel ne próbáljunk meg sikereket elérni.*⁹³⁸ A beszédben nem utalt semmilyen jel arra, hogy a Szovjetunióval kapcsolatban teljesen új megközelítésre szánta volna el magát. Igaz, a Centre for Policy Studies közönsége nem is szeretett volna hallani semmilyen engedékenyebb hangnemet. Pár nappal a budapesti út előtt tehát nehezen lehetett megjósolni, hogy Thatcher milyen stratégiát választ majd. A Chequers-ben meghozták a döntést az aktívabb, dialógusra épülő politikáról, ugyanakkor a Szovjetunióval való hangnem alig mutatott bármilyen változást. A budapesti napok tehát az egész brit politikai életnek, beleértve a Thatcher asszonyhoz legközelebb állókat, meglepetéseket tartogatott.

A Margaret Thatcher magyarországi látogatását előkészítő, a célokkal, stratégiával és taktikával foglalkozó titkosított brit dokumentumok tovább fokozzák a budapesti út unikalitását, kiszámíthatatlan jellegét. Legérdekesebbnek tűnik az a külügyminisztériumi összefoglaló, amely a britek stratégiáját vázolta fel, s melyet Margaret Thatcher számára készítettek a látogatás előtt. Az angolul „*Steering Brief*”⁹³⁹ anyagot Peter Ricketts, Geoffrey Howe külügyminiszter személyi titkára⁹⁴⁰ jegyezte és John Coles-nak címezte. Margaret Thatcher azt kérte a Külügyminisztérium munkatársaitól,⁹⁴¹ hogy *„alaposan gondolják át, milyen üzenetet kellene küldenünk a szovjet kormánynak a magyar kormányon keresztül. A magyarok a találkozóról részletesen beszámolnak majd Moszkvának és talán a látogatás előtt is egyeztetnek az oroszokkal.*⁹⁴² Ugyanakkor természetesen egyik irányban sem szeretnék a *hírvivő szerepét betölteni,*”⁹⁴³ írta a brit Külügyminisztérium anyaga.

A primer forrásból kiolvasható, hogy a budapesti út az angol-szovjet, illetve a rendkívül feszült kelet-nyugati kapcsolatokra való esetleges hatásai miatt is fontos volt Londonnak. Az Egyesült Királyság így láthatóan nagyobb távlatokat látott a magyarországi útban, mint ami egy államközi találkozóból általában következne. A felkészítő iratban így jelentős hangsúly lett fektetve a Szovjetunióval kapcsolatos témákra.

Geoffrey Howe személyi titkárának bevezetője alapján az FCO azt szerette volna, ha Thatcher négy fő stratégiai gondolatot *„ültetne a magyarok agyába, akik ezeket majd továbbítják*

⁹³⁸ Uo. 72. o.

⁹³⁹ FOI. Peter Ricketts letter to John Coles. Cabinet Office Papers, DSR 11C, 1984., 1. o.

⁹⁴⁰ „Assistant Private Secretary”

⁹⁴¹ Coles 1984. január 5-i levelében tette fel kérdéseit és Ricketts a határidőre, 1984. január 19-ére ismertette az összefoglalót. Uo.

⁹⁴² Az igazság az, hogy a szovjetekkel való „*egyeztetés*” a keleti „*szövetségesünk*” részéről elsősorban a találkozó leállításának követeléséből állt.

⁹⁴³ FOI. Peter Ricketts letter to John Coles. Cabinet Office Papers, DSR 11C, 1984., 1. o.

Moszkva felé”.⁹⁴⁴ Az első pont alapján a kelet-nyugati kapcsolatok alakítása terén London újra készen áll egy jelentősebb szerepre és a jelenlegi miniszterelnökkel, az Egyesült Államokkal meglévő különleges kapcsolatának köszönhetően jelentősen hozzá tudnak járulni a bipoláris viszonyok pozitív alakításához. A második stratégiai gondolat lényege, hogy az Egyesült Királyságot nem lehet elszakítani az Egyesült Államoktól, hasonlóan úgy, ahogy a brit népet sem lehet elszakítani saját kormányától. A dokumentum tercier pontjában a britek azt szerették volna közvetíteni, hogy Ronald Reagan USA elnök békés szándékú, és teljes mértékben ura a kormányának. Végezetül, pedig London azt az üzenetet kívánta megfogalmazni a magyarokkal való tárgyalásokon, hogy a szovjetek térjenek vissza a békés tárgyalásokhoz Genfben és Bécsben.⁹⁴⁵

Peter Ricketts levele alapján Geoffrey Howe külügyminiszter a Moszkvának való, békítő szándékot tükröző üzenet továbbítását tartotta a Thatcher út alatti legfontosabb feladatnak. Howe személyi titkára ugyanis ezt hangsúlyozta a John Coles-nak írt levelében, még a stratégia összefoglalása előtt. A „*magyarok agyába ültetni*” és az automatikus továbbításról való vélekedés – nem feltétlenül helytelen meglátás alapján – meglehetősen leegyszerűsíti hazánk külpolitikai súlyát és mozgásterét.

A bevezető után a dokumentum rátért a budapesti stratégiára. Ebből a forrásból kiderül, hogy a találkozót előkészítő FCO irat jóval összetettebb, részletesebb, mint ami Ricketts bevezető leveléből, illetve a nyugati-szovjet kapcsolatokról következne és ebben az iratban Magyarország jelentősége is jobban hangsúlyozásra került.

A John Coles-nak címzett Ricketts levél alapján Thatcher útja három fő ok miatt különleges. „*Magyarországnak Ausztriától történő 1918-as különválása óta valószínűleg először látogat az egyik ország miniszterelnöke a másik országba.*”⁹⁴⁶ A forrás szerint a különlegesség második oka, hogy egy Koszigin-el⁹⁴⁷ való rövid, 1979-es moszkvai reptéren való találkozást leszámítva, Thatcher miniszterelnöksége óta most utazik majd először egy Varsói Szerződés tagállamba. A Ricketts által felvázolt tercier ok pedig az, hogy a miniszterelnök egy olyan

⁹⁴⁴ Uo.

⁹⁴⁵ Uo.

⁹⁴⁶ A „*probably*”, valószínű, szó furcsán hangzik ebben a kontextusban. Thatcher budapesti útja az első miniszterelnöki tárgyalás volt Nagy Ferenc (és Rákosi Mátyás, Ries István valamint Gyöngyösi János) 1946. évi londoni látogatása óta. Ekkor Clement Attlee és Nagy Ferenc miniszterelnökök folytattak – a magyarok számára megalázóan hívős – eszmecsserét. Az FCO illetékesek a „*probably*” szóval azt a benyomást keltik, hogy nem tudtak erről a találkozóról.

A találkozóról részletesebben: Romsics 2005, 128-130. o.

FOI. *Prime Minister's Visit to Hungary: 2-4 February 1984. Draft, Steering Brief.* Cabinet Office Papers, DSR 11C, 1984., 1. o.

⁹⁴⁷ Alekszej Nyikolajevics Koszigin 1964-1980 között a Szovjetunió Minisztertanácsának elnöke.

időszakban látogat a vasfüggöny mögé, amikor a Kelet-Nyugat kapcsolatok különösen összetettek és bonyolultak.⁹⁴⁸ A bonyolult szó alatt London az INF rakétatelepítések körüli problémákra, a Szovjetunió „*kormány nélküli és hisztis*”⁹⁴⁹ állapotára, valamint Kelet-Európa államainak „*saját impotenciájuk felett érzett aggodalmaskodó*”⁹⁵⁰ helyzetére gondoltak. „*A Kelet/Nyugat párbeszéd soha nem volt ennyire szükséges és soha nem volt ennyire problémákkal teli,*”⁹⁵¹ írta Peter Ricketts. A személyi titkár által jegyzett iratban London úgy látta, a történelmi helyzet adta lehetőségeket kreatívan kell használni, de nem célszerű a túlzott várakozások foglyává válni. Ricketts szerint Budapest ugyanis vélhetően a Szovjetunióhoz való teljes konformitást fogja mutatni, még akkor is, ha a Kelet-Nyugat párbeszédben aktívabb szerepet vállal bármelyik kelet-európai országnál.⁹⁵² „*Kizárólag a gazdaságpolitika területén van szándékos eltérés a moszkvai vonaltól; decentralizáció, egyéni ösztönzés és a piaci elemek érvényesülésének formájában. A nyugati szinthez képest azonban ezen a területen is inkább az alacsony termelékenység, a hanyag menedzselés és az átható rugalmatlanság a jellemző,*”⁹⁵³ írta a titkosított londoni levél.

A primer forrás azonban nagy mértékben finomított a fenti véleményen, miszerint kizárólag a magyar gazdaságpolitika az, ami figyelemre méltó. „*A magyar kísérlet sokkal több, sokkal bátrabb és sokkal kifinomultabb, mint amit első látásra kiolvashatunk belőle.*”⁹⁵⁴ Ricketts azzal folytatta, hogy Magyarország hosszú távú célja, hogy Közép-Európa – és nem Kelet-Európa – részese legyen. Szerinte a magyarok olyan életformát szeretnének, mint amilyen Ausztriában található. A brit elemzés alapján a magyar önrendelkezésre Moszkva jelenti a legnagyobb veszélyt, Magyarország számára puha piac és jó nyersanyagforrás, ezzel egyidejűleg viszont politikailag elmaradott, nehézkes és kiszámíthatatlan. A magyarok a Nyugatban a technológia, innováció, minőség és kreativitás forrását látják, és emiatt inkább oda, nem Kelet felé tekintenek. Mindez pedig Budapestet különleges magatartásra kényszeríti. „*Magyarországnak egy maszkot kell hordania, míg egy attól teljesen eltérő célért kell küzdeni, ehhez, pedig a magyarok védjegyének tekinthető összes cinizmus és ravaszság*

⁹⁴⁸ FOI. *Prime Minister's Visit to Hungary: 2-4 February 1984. Draft, Steering Brief.* Cabinet Office Papers, DSR 11C, 1984. 1. o.

⁹⁴⁹ Uo.

⁹⁵⁰ Uo.

⁹⁵¹ Uo.

⁹⁵² Uo.

⁹⁵³ Uo.

⁹⁵⁴ Uo. 2. o.

szükséges,”⁹⁵⁵ írta Ricketts. Az utóbbi két jelző megtévesztő, hiszen az irat Magyarországot pozitív fényben kívánta feltüntetni.

Az FCO által megírt anyag összeszedett, logikus gondolatmenete miatt megállapítható, nem véletlen egybeesések miatt, hanem az elmúlt évek bilaterális kapcsolatainak összegzése után jutott el az Egyesült Királyság arra a pontra, ahol a külpolitikai nyitásukat egy budapesti, miniszterelnöki úttal kívánták elindítani. Az angolok azt állapították meg, hogy a Varsói Szerződés országai közül leginkább a magyarokkal érdemes tárgyalni, hiszen Budapest a nyugati életformát tekinti mintaadónak. A Ricketts által jegyzett dokumentumban a Szovjetunióhoz formálisan hűséges országnak írják le Magyarországot, de úgy vélték, a nyugati kultúrkörhöz való vágyódásunk miatt Moszkva nagyobb veszélyt jelent Magyarországnak számára, mint a keleti blokk többi tagállamára. Az objektív kritikák mellett így egyértelmű, hogy a Varsói Szerződés többi részétől való pozitív megkülönböztetés az angolok fő mondanivalója.

A bevezető és az általános stratégia vázolója után az angol külügyminiszteri dokumentum ötöt pontban foglalta össze a várható magyar és brit tárgyalási célokat.⁹⁵⁶ A forrás szerint a megbeszélések során a magyarok szeretnék magukat egy jelentős, önmagában is életképes gazdasággal bírónak, a szövetségeseihez és a kommunizmushoz hű országnak láttatni. A britek szerint Budapest ortodox Varsói Szerződés álláspontot próbál majd képviselni a találkozón, vegyítve valódi magyar aggodalommal a kelet-nyugati kapcsolatok romlása miatt. Konkrétumokban kifejezve, Budapest NATO bírálattal próbálja majd magyarázni a genfi kudarcot és az ennek megfelelő kelet-európai ellenlépéseket, valamint az Egyesült Államok kritizálásával próbál majd politikai tőkét kovácsolni. Ezen logikát folytatva London úgy látta, mindezzel szinkronban Magyarország további támogatást fog kérni az EGK-s törekvéseihez, valamint a brit piacokhoz és londoni pénzügyi forrásokhoz való hozzáférést szeretné majd elősegíteni. Az angol azt sejtették, Budapest a privát beszélgetéseket próbálja majd felhasználni annak hangsúlyozására, hogy a sajátos törekvéseik sokkal nehezebben megvalósíthatóak a két tábor közötti feszült időszakokban.⁹⁵⁷

A titkosított brit dokumentum alapján az angolok első céljai között lesz az, hogy elismerjék a magyaroknak a szovjetektől való megkülönböztető jeleit, és London a kijelölt úton⁹⁵⁸ való

⁹⁵⁵ Uo.

⁹⁵⁶ Uo. 3. o.

⁹⁵⁷ Uo.

⁹⁵⁸ A magyar gazdasági reformok útjáról van szó, ez alapján a reformok folytatására kell bátorítani a magyarokat.

további haladásra biztatja majd a magyarokat.⁹⁵⁹ „*Olyan politikai üzenetet kell továbbítaniuk, amely felkelti a magyarok, és a magyar közvetítés révén a szovjetek figyelmét,*”⁹⁶⁰ írták. A dokumentum harmadik és negyedik pontja szerint az út során a briteknek pozitívan kell hozzájárulniuk a Kelet-Nyugat párbeszédéhez, ugyanakkor fel kell mérniük, milyen lehetséges gazdasági és politikai töréspontok lehetnek a Szovjetunió és a szövetségeseik között. Érdekesség, hogy a forrásban csak az utolsó ötödik célként szerepel a magyar-angol kereskedelmi kapcsolatok fejlesztése.⁹⁶¹

A primer forrásból kiderül, hogy az angol stratégia egyértelmű részét képezte a Varsói Szerződésen belüli bomlasztás lehetőségeinek feltérképezése. Thatcher magyarországi útjára egyfajta tesztként is tekintettek annak kimutatására, hogy milyen lehetőségek rejlenek a kommunista táboron belüli ellentétek szítására.

A „*Steering Brief*” összefoglaló iratban „*Taktika*”⁹⁶² címszó alatt az angolok tovább vizsgálták a budapesti útban meglévő potenciált. „*A magyarok kötelesek lesznek a tárgyalásokról beszámolni a szovjeteknek és a többi szövetségeseiknek. Ez azt jelenti, hogy bármilyen a Szovjetunió felé irányuló nyílt kritikát valószínűleg hosszas ríposzt fog követni.[...] A hivatalos tárgyalások kevésbé lesznek értékesek, mint a magánbeszélgetések, amelyek kibontakoztatására minden adandó lehetőséget ki kell használni. Különösen fontos lesz a Kádárral való beszélgetés, aki páratlan ranggal és tapasztalattal bír Kelet-Európában és 1956 óta ismeri Andropov-ot.*”⁹⁶³ Kádár János neve és 1956 – ahogy több angol iratban – egy mondatban szerepel. Ez azonban legtöbbször nem a forradalom és szabadságharc alatti és utáni események miatt történik meg. Ez az ominózus év sokszor abból a szempontból kritikus a szigetországiaknak, hogy a KB első titkára azóta ismeri Andropov szovjet főtitkárt. Ebben a felkészítő dokumentumban sem kerül részletes kifejtésre, hogy az 1956. őszi „megismerkedés” pontosan milyen következményekhez vezetett. Az „*1956 óta ismeri Andropovot*” mondat talán burkoltan magában foglal egy negatív megjegyzést, miszerint a jó Andropov-Kádár kapcsolat egy szovjet-barát magyar bábkormányban gyökerezik, de ez egy merész forrásértelmezés lenne. Amit biztosabban ki lehet jelenteni az, hogy a londoni

⁹⁵⁹ FOI. *Prime Minister's Visit to Hungary: 2-4 February 1984. Draft, Steering Brief.* Cabinet Office Papers, DSR 11C, 1984., 3. o.

⁹⁶⁰ Uo. 4. o.

⁹⁶¹ Uo.

⁹⁶² „*Tactics*”

⁹⁶³ FOI. *Prime Minister's Visit to Hungary: 2-4 February 1984. Draft, Steering Brief.* Cabinet Office Papers, DSR 11C, 1984., 4. o.

titkosított iratokban Kádár János 1956-os (negatív) szerepe sokszor feltűnő módon ki van kerülve.

A felkészítő anyagban külön tárgyalási taktikát vázoltak fel Thatcher számára a Kádár Jánossal folytatandó diskurzushoz, mely szerint az MSZMP első vezetője „*meglehetősen sokáig szeret beszélni, mielőtt készen áll az érdemi véleménycserére*”.⁹⁶⁴ Ez a Kádár személyiségét enyhén bántó megjegyzés jelenti a legnagyobb közvetlen kritikát, amit a felkészítő iratokban olvashatunk a magyar politikusról. Az angolok úgy vélték, a tárgyaláson Kádár Magyarország 1956 utáni fejlődését és a nemzetközi helyzettel kapcsolatos aggodalmait fogja előadni.⁹⁶⁵ Az 1956-os évszám ilyen nagy számban való előfordulása miatt furcsán hat, hogy a KB első titkárának beszélgetési szokásait kritizáló gondolat a legrosszabb dolog, amit a szigetországiak az iratban el tudtak mondani Kádárról. A primer forrás így folytatta a már ismert alapállást, miszerint a tárgyalásokra felkészítő iratokban a britek kizárólag a kurrens megbeszélés szemüvegén keresztül értékelték az 1957 előtti időszakot.

A titkosított anyag öt témát sorolt fel melyről a britek szerint fontos lenne diskurálni az MSZMP vezetőjével. Ez alapján Thatchernek Magyarország európai szerepéről és jövőbeni terveiről, a szovjet-magyar kapcsolatokról, a moszkvai vezetés aktuális állapotáról, a Kelet-Nyugat kapcsolatokban való előrelépés lehetőségeiről, valamint az európai biztonsági kérdésekről szóló megbeszéléseket kellene folytatni Kádár Jánossal. A legfontosabb, nem köbe vésett, betervezett kérdés pedig egy szigetországi útra vonatkozott volna. „*A miniszterelnök asszony benyomásától függően, talán érdemes lenne Kádár urat informálisan Londonba meghívni.*”⁹⁶⁶ A forrásban megfogalmazott brit vélemény szerint a KB első titkára valószínűleg nem fog élni a meghívással.⁹⁶⁷ Ezen gondolat mögött az FCO óvatossága mellett azt lehet felfedezni, hogy az első Kádár-Thatcher találkozó előtt kiszámíthatatlan volt a kapcsolatok további kimenetele, a siker nem volt garantálva.

Mivel a formális tárgyalásoktól kevesebb gyakorlati eredményt reméltek a britek, a Kádár Jánossal való privát eszmecserehez Thatchernek egy mellékletben⁹⁶⁸ javasoltak olyan témákat, amelyeket a kormányfő ebben a miliőben esetleg felvethet. Ebből kimaradt az 1956-os témakör, de maradtak izgalmas ügyek, amelyek érthető okokból nem férhettek bele a

⁹⁶⁴ Uo. 6. o.

⁹⁶⁵ Uo.

⁹⁶⁶ Uo.

⁹⁶⁷ Uo. A benyomás (és minden bizonnyal más okok miatt is) alapján Thatcher valóban invitálta Kádár Jánost Londonba, ami 1985. októberében realizálódott.

⁹⁶⁸ FOI. *Prime Minister's Visit to Hungary: 2-4 February 1984. Draft, Steering Brief.* Cabinet Office Papers, DSR 11C, 1984. Annex „A” 1. o.

hivatalos tárgyalásokra készülő menübe. A nyolc pontot tartalmazó addendum költőinek tűnő kérdéseket is tartalmaz, melyre a britek csak optimista megközelítéssel várhattak érdemi válaszokat. A tervezet a következőket tartalmazta: „*Hogyan lehetne a szovjet vezetőket kihozni az elszigeteltségükből? Andropov túl beteg ahhoz, hogy vendégeket fogadjon, nemhogy nyugatra utazzon.[...] Gromyko⁹⁶⁹ azt a benyomást kelti, mintha tíz, vagy talán húsz évvel ezelőtt eldöntött minden, a nemzetközi kapcsolatokra vonatkozó kérdést. Kivel lehetne tárgyalni és hogyan?*”⁹⁷⁰

A második ponttal a britek a szovjetek esetleges rugalmasságáról szerettek volna többet megtudni.⁹⁷¹ „*Nem veszik észre az oroszok, hogy ez a lehető legrosszabb pillanat arra, hogy felfüggeszék a leszerelési tárgyalásokat? A hadi technológia töretlenül halad előre Oroszországban és Amerikában: a műhold ellenes⁹⁷² és „Csillagok Háborúja”⁹⁷³ fegyverek lassan megjelennek.[...] Nagyon fontos, hogy a vezetők felfogják a fejleményeket és ezt a népük felé is mutassák. Hogyha a két nagyhatalom nincsen rendszeres kapcsolatban, akkor semmi nem fog történni.[...] Az amerikaiak készek bárhol, bármilyen címkézésű asztalnál folytatni a béketárgyalásokat.*”⁹⁷⁴ A melléklet tercier pontja Amerikai párhuzamot vonva, a vietnámi kudarcra való emlékeztetés eszközével élve azt a tárgyalási témát tűzte ki célul, hogy a szovjeteket rá kellene venni arra, hogy Afganisztánban végre „*vegyék az üzenetet,*”⁹⁷⁵ és vonuljanak ki az ázsiai országból. Ez a pont vélhetően Várkonyi Péternek egy Geoffrey Howe-val való magánbeszélgetésen elejtett, már ismertetett megjegyzése miatt kerülhetett be a tervezetbe. Az FCO irat negyedik pontja annak a felvetését is javasolta Thatchernek, hogy a KGST országok a szegényebb országoknak nagyobb összegeket adományozzanak, és ne kizárólag Kubát, Vietnámot és Mongóliát támogassák. „*A KGST országok mikor fogják*

⁹⁶⁹ Magyarul Andrej Andrejevics Gromiko, 1957-1985 között a Szovjetunió külügyminisztere.

⁹⁷⁰ FOI. *Prime Minister's Visit to Hungary: 2-4 February 1984. Draft, Steering Brief.* Cabinet Office Papers, DSR 11C, 1984. Annex „A” 1. o.

⁹⁷¹ A béketárgyalásokat illetően.

⁹⁷² ASAT's, „*Anti-Satellite Weapons*”, azaz műhold ellenes fegyverek.

⁹⁷³ Strategic Defense Initiative, SDI, magyarul Stratégiai Védelmi Kezdeményezés. Leegyszerűsítve a Ronald Reagan elnök nevével fémjelzett azon, 1983. március 23-án bejelentett terv, hogy a földön és az űrben próbál előnyhöz, pontosabban védelmi előnyhöz jutni a hidegháborúban, ezzel elindítva egy, a szovjetek számára lehetetlen fegyverkezési versenyt.

⁹⁷⁴ FOI. *Prime Minister's Visit to Hungary: 2-4 February 1984. Draft, Steering Brief.* Cabinet Office Papers, DSR 11C, 1984. Annex „A” 1. o.

⁹⁷⁵ Uo. Angolul „*read the writing on the wall*”.

felfogni, hogy az összes⁹⁷⁶ gazdagabb országnak morális kötelessége van az összes⁹⁷⁷ szegényebb ország felé,⁹⁷⁸ hangzott az optimista angol mondat.

Ezen pontok közül talán a szegényebb országok gazdagabb támogatására való felvetés volt a legkevésbé földhöz ragadt angol taktikai elképzelés. Magyarország a 80-as évek elején éppen hogy elkerülte a fizetésképtelenséget, nem kis részben a britek segítségével, kilátásai aligha engedték meg, hogy elkezdjen egyéb országok bőkezűbb támogatásáról filozofálni. A szovjet gazdaság, illetve a KGST gazdaságok strukturális problémái miatt ez a londoni ötlet, bár a felek egyenlőségének elvei mentén vetődött fel, meglehetősen irreális volt. A hidegháború ilyen, konfliktusokkal teli periódusában pedig a gondolat vélhetően minimálisan kelthette volna fel a szocialista tábor tagjainak érdeklődését.

A magánbeszélgetésre szánt témajavaslatok közül az ötös, hatos és hetes pontok tűnnek a legizgalmasabbnak. Az ötödik pont a lengyel kérdés feszegetéséről; a lengyel és magyar modell közötti különbségtételről szól. A találkozó során a britek arra szerették volna biztatni a magyarokat, hogy a Varsói Szerződés hamarosan, 1985-ben esedékes megújításakor vessék fel a lengyelek Kelet-Európába való beilleszkedésének kérdéskörét. *„Ez talán egy olyan fajta kérdés, (mármint a lengyelek konformitása – TG) amelyet fel lehetne vetni a belső tárgyalásokkor,⁹⁷⁹ amikor megvitatják, hogy megújítsák-e a Varsói Szerződést annak 1985. évi lejártakor?”⁹⁸⁰*

A cél itt egyértelműen a lengyeleknek a szocialista táboron belüli elszigetelésének elősegítése lehetett. Külön pikantériája, szinte provokatív hatása van a Varsói Szerződés megújítása körüli kétségek felvetésének, még akkor is, ha ez csak implicit módon van benne az iratban.

A taktikai melléklet 6. pontja a német egység problematikáját foglalja magában. *„A magyarok észrevették-e azt a hangsúlyt, amit Kohl kancellár a német egység témájára fektet? Úgy tűnik, hogy a világ többi része semmivel se tudná jobban megakadályozni Németország újraegyesítését, ha az oroszok engednék azt, semmint létrehozni a német egységet úgy, hogy az oroszok jelenleg kérlelhetetlenül ellenzik azt. 35 év után a 'Szocializmusnak' nagyon gyenge gyökerei vannak az NDK-ban. Talán igaza van Kohl kancellárnak? (A német egyesítés felvetését illetően – TG)”⁹⁸¹*

⁹⁷⁶ Aláhúzva a szövegben

⁹⁷⁷ Aláhúzva a szövegben

⁹⁷⁸ FOI. *Prime Minister's Visit to Hungary: 2-4 February 1984. Draft, Steering Brief.* Cabinet Office Papers, DSR 11C, 1984. Annex „A” 2. o.

⁹⁷⁹ A Varsói Szerződésen belüli tárgyalásokkor.

⁹⁸⁰ FOI. *Prime Minister's Visit to Hungary: 2-4 February 1984. Draft, Steering Brief.* Cabinet Office Papers, DSR 11C, 1984. Annex „A” 2. o.

⁹⁸¹ Uo.

A német egyesítés tehát meglehetősen korán vetődött fel a 80-as évek brit külpolitikai gondolkodásban. A „*Vaslady*” – Kohl kancellárral való hasonló politikai pártállásuk ellenére, illetve a személyük közötti feszültségek mellett – az 1980-as évek végére köztudottan ellenezte a német egység újbóli létrejöttét, hivatalosan azért, mert túlzottan elsietettnek tartotta és félt egy esetleges durva szovjet reakciótól.⁹⁸² Az viszont rendkívül érdekes, hogy már az 1980-as évek elején előkerült a téma egy magyar-angol találkozóra való brit előkészület során, a hidegháború egyik legfeszültebb időszakában, amikor a német egyesítés még meglehetősen távolinak tűnt és úgy, hogy az NSZK és Magyarország köztudottan relatíve jó viszonyban volt egymással. A fő unikalitás a kérdéskörben mégis az, hogy Kádár János ideológiailag nem kis mértékben állt távol Thatchertől, és a magyarok a Varsói Szerződés tagjai voltak. Ekkoriban a magyar és KGST álláspont megismerése lehetett a brit cél, de a téma felvetésének lehetősége önmagában izgalmas és a budapesti tárgyalások, valamint a magyar-angol kapcsolatok komoly voltát igazolják, még akkor is, ha tudjuk, London tisztában volt az üzenetek moszkvai továbbításáról. Amint láttuk, a szocializmus NDK-ban történő be nem ágyazódásának felvetését is tartalmazta a dokumentum. Ez is a provokatív kategóriába sorolható és egyértelmű célja a Varsói Szerződésen belüli lehetséges töréspontok kipuhatólózása volt.

A külügyminisztériumi taktikai összefoglaló melléklet 7. pontja alapján London gazdaságpolitikai kérdésekről is szeretett volna többet megtudni. *„Nagy érdeklődéssel és csodálattal figyeltük a magyarok gazdasági reformjait. Nyilvánvaló, hogy a szovjet és az egyéb KGST országok gazdaságaiban meglévő rendszerhibák miatt nem fogják hozni azokat az eredményeket, amelyeket a vezetők már évek óta ígérnek a népeiknek. A problémák fokozódni fognak, ahogy az új technológiák terjednek a nyugaton és egyre inkább a harmadik világban. Milyen hosszú távú jövőt látnak maguk előtt a KGST országok tervezői? Milyen gazdasági reformokra van reális esély a Szovjetunióban.”*⁹⁸³

Ellentmondásosnak tűnik, hogy az irat céljai szerint az Egyesült Királyság a tárgyalások alatt azt kívánta kommunikálni a magyaroknak, hogy csodálattal figyelik a gazdaságpolitikai reformjaikat, míg ugyanebben az anyagban korábban átható rugalmatlanságról volt szó. A magyar gazdaságpolitika londoni iratokban megjelenő megítélése valóban ellentmondásos, összetett témát alkotott, főleg annak fényében, hogy Nagy-Britannia hathatósan segítette hazánk csodelkerülési törekvéseit. Ezt mindkét fél tudta, ergo nem lehetett túl hiteles arról

⁹⁸² Nem hivatalosan pedig, többek között azért, mert az Egyesült Királyságot féltette a nagy, egységes Németországtól.

⁹⁸³ Uo.

elmélkedni, hogy Londonban mennyire csodálják a gazdaságpolitikánkat. A csődből való kilábalásban nyújtott angol segítségtől Marjai és Thatcher egy húron való pendülésén át az EGK kérdésig a magyar-angol gazdasági kapcsolatok ekkor rendkívül összetett kérdéskört alkottak.

Az utolsó, nyolcadik angol témajavaslat szinte a költői kérdés határait feszegette: *„Mikor fognak a Szovjetunióban megalkotni egy, a békés hatalomátadásra vonatkozó rendszert? Jelen pillanatban a puccs (Hruscsov) vagy a betegség/halál (Brezsnyev) kategóriák léteznek. Az amerikaiaknál is van holtidő a választási éveken, de ez kiszámítható. Ezekkel a bizonytalanságokkal a többi ország jár pórul,*”⁹⁸⁴ hangzott a merész tervezet.

A nemzetközi ügyek előrehaladását eredményező, kézzelfogható magyar válaszokat várni a fenti témák nagy részére ambiciózus célkitűzésnek tűnhetett; az angolok talán ilyen kérdésekkel tervezték megzavarni a magyarokat avégett, hogy ne sablon, Varsói Szerződés-szagú riposztokat, hanem eltérő színezetű reagálásokat kapjanak a kurrens nemzetközi kérdésekről. Érthető módon, a privát beszélgetéseken kívánták felvetni ezeket a bátor, radikálisnak is nevezhető témákat. A hivatalos tárgyalásokon semmiféleképpen nem várhattak érdemi válaszokat a fenti kérdéskörökre, de Marjai József egyes nézetei és Várkonyi Péter Afganisztánnal kapcsolatos 1983-as kijelentése miatt London láthatóan merészen tervezte a témákat.

A magánbeszélgetések fontosságára hívta fel a figyelmet John Coles is, a kormányfőhöz írt levelében, amelyhez csatolta az ismertetett, Peter Ricketts által jegyzett FCO összefoglalót. A nagy befolyású személyi titkár meglátása szerint az út tervezésekor külön meg kell fontolni, hogy a privát beszélgetéseken milyen üzenetet küldenek a magyaroknak, és ezzel közvetetten Moszkvának.⁹⁸⁵ Coles levelében erről először megkérdezi Thatcher véleményét, majd a csatolt FCO felvetésekről a következő kijelentést teszi. *„Az álláspontunkat szemtől-szembe kell közvetíteni. A Kelet-Nyugat kapcsolatok kérdésében csak ily módon bírhatunk komoly befolyással a szovjet vezetőségre és a kelet-európai kormányokra.*”⁹⁸⁶ Coles szerint ez a médiának fejfájást fog okozni, hiszen számos újságíró érkezik majd Thatcherrel, akik minden bizonnyal leginkább a kelet-nyugati kapcsolatok miatt jönnek a magyar fővárosba. A személyi titkár úgy gondolta, célszerű őket előre tájékoztatni arról, hogy ne számítsanak túl

⁹⁸⁴ Uo.

⁹⁸⁵ FOI. John Coles letter to Margaret Thatcher. *Prime Minister's Visit to Hungary: 2-4 February 1984.* Cabinet Office Papers, DSR 11C, 1984. 1. o.

⁹⁸⁶ Uo.

sokra. „Bernard-al⁹⁸⁷ különböző ötleteink vannak arról, hogyan fogjuk kezelni a helyzetet. Úgy gondoljuk,⁹⁸⁸ hogy kívánatos lenne neki (Bernard Ingham-nek – TG) külön előre tisztázni a kísérő zszurnalisztákkal, hogy nem várhatják el tőlünk a tárgyalások tartalmának, illetve a kelet-nyugati kapcsolatokról való, a részleteket is tartalmazó véleményednek (Thatcher véleményének – TG) a nyilvánosságra hozatalát. Más szavakkal, előre le kell csillapítani a várakozásokat.”⁹⁸⁹ Figyelemelterelés gyanánt Coles azt javasolta, jó híreket lehet majd adagolni a sajtónak az angol cégek magyarországi aktivitásáról.⁹⁹⁰ Hozzá kell tennünk azonban, hogy ez nem kis feladat volt, hiszen a brit cégek magyarországi inaktivitása miatt nehéz lett volna erről a területen valódi sikerekről beszámolni.

Thatcher személyi titkárának levele és az úttal kapcsolatos média események körüli várakozások szándékos lehütése mutatta, hogy a britek nem PR látogatásnak szánták a vasfüggöny mögé utazást és nem csak látványosságokat, hanem valódi eredményeket, előrelépést kívántak elérni a magyarországi tárgyalások során. Az angol anyag elolvasása után láthatjuk a szándékot, de a fő kérdés megmaradt: egy ilyen felfokozott várakozásokkal teli út vajon tényleg felnőhetett e az elvárások szintjére, vagy Thatcher Budapesten eltöltött napjai alatt mégis elsősorban a látványé lesz a főszerep. Vajon előjönnek a „Gallista”, *détente* jellegű kezdeményezések, vagy Thatcher visszatér az 1970-es évek végi, kemény anti-kommunista szerepéhez?

⁹⁸⁷ Margaret Thatcher kormányzása alatt (1979-90) végig Bernard Ingham töltötte be a „*Chief Press Secretary*”, azaz a sajtófőnök tisztségét.

⁹⁸⁸ Nem tudni, hogy a „*mi*” alatt Coles kire gondolt. Elképzelhető, hogy a Külügyminisztériumra. Lehetséges, hogy egyszerűen az angolban gyakran használt királyi többes számot alkalmazza, de itt semmiféleképpen nem Bernard Inghamre gondolt.

⁹⁸⁹ FOI. John Coles letter to Margaret Thatcher. *Prime Minister's Visit to Hungary: 2-4 February 1984*. Cabinet Office Papers, DSR 11C, 1984. 1. o.

⁹⁹⁰ Uo.

c, A magyar-brit kapcsolatok a legfelsőbb szintre emelkednek, a „Vaslady”

Magyarországra látogat

A magyar-angol kapcsolatokat a csúcspontjukra emelő budapesti napok a történelmet nem nagy figyelemmel követő hazai közvélemény számára is tartalmaztak ismert, látványos és maradandó elemeket. A hófedte, brit zászlókkal díszített Ferihegyen február 2-án landoló, Lázár György, Marjai József és Várkonyi Péter által fogadott brit kormányfő ugyanis több, a szélesebb publikum által is felidézhető momentumot hagyott maga után.⁹⁹¹ A Vásárcsarnokban tett 4-i látogatás, a vásárlás és a tömeggel való kézfogások, a szentendrei László telepen lévő építkezés meglátogatása, valamint egy emlékezetes múzeumi vizit kétségtelenül színesítették a magyar telet és beindították az emberek fantáziáját.

⁹⁹¹ Amikor érdeklődők kérdezik, mi az a történelmi téma, amivel foglalkozok, a „*Magyar-angol kapcsolatok a 80-as években.*” mondatom kiejtése után rendszeresen egy „*Miért voltak?*” típusú válasszal szembesülök. Emellett ugyanezen kérdezők jelentős aránya viszont emlékszik arra, hogy Margaret Thatcher már járt a Vásárcsarnokban.

A miniszterelnöki korszak memoárjai nyújtanak támpontot abban, hogy a látvány mit jelentett a brit főszereplőnek. Noha az eseménnyel kapcsolatos leírás 1993-ben született, a részletesség, valamint az érzelmek jelenléte azt mutatja, Budapest ténylegesen meghatotta a „*Vaslady-t*”. *„Budapest nagy fedett piacát látogattam meg. Beszélgettem árusokkal és vásárlókkal, vettem paprikát, mézet és fűszereket. A piac jobban fel volt áruval szerelve, mint gondoltam volna. A nagy hideg ellenére nagy, barátságos tömeg gyűlt össze. De ami megmaradt bennem az a vásárló tömegnek a meleg, sőt szenvedélyes üdvözlése,”*⁹⁹² írta Thatcher. A kormányfő kritikusi gúnyosan állították, ekkor jött rá, hogy a „kommunisták is emberek,” a „*Vaslady*” saját állítása szerint viszont ekkor jött rá arra, hogy a magyar emberek nem is kommunisták, hanem szabadságra szomjazó egyének voltak.⁹⁹³ Bármit is érzett ekkor, a néppel való találkozóknak mindig is nagy jelentőséget tulajdonított,⁹⁹⁴ így biztosan kijelenthető, a budapesti és szentendrei emberek nem kis szerepet játszottak a nyugati világ első női miniszterelnökének politikai véleményformálásában.⁹⁹⁵ Ezen tényező teszi jelentőssé a magyar forinttal vásárolt fűszereket, az akkoriban és talán utólag is kétségtelenül szenzációs jeleneteket.

Témánk szempontjából, történelmi perspektívából mindemellett kulcsfontosságú kérdés, hogy vajon ezt a látványosságot sikerül e reprodukálni a tárgyalóteremben és az ott zajló eseményeket bemutató titkosított iratokban, amire az ismertetett londoni felkészítő dokumentumok alapján jó esély volt.

A tárgyalások sorozata azzal indult, hogy Lázár György február 3-án, 9 óra 15 perckor fogadta a brit kormányfőt egy kvázi négyszemközti találkozón.⁹⁹⁶ A magyar miniszterelnök jelezte, tudatában van a brit döntés súlyával, a magyar út jelentőségével; a pozitív indítást ugyanakkor rögtön Magyarországnak a szocialista szövetséghez való hűségének hangoztatásával tompította.⁹⁹⁷ Lázár Magyarország különleges helyzetét alapvetően kizárólag a földrajzi pozíciójának tulajdonította, szerinte más szempontból nem vagyunk különlegesek

⁹⁹² „I visited Budapest’s large central covered market, talked to stall holders and shoppers and bought honey, pimentos and spices. Huge friendly crowds gathered, in spite of the intense cold. The market was better stocked than I imagined it would be. But what remains in my mind even to this day was the warm, even passionate, welcome from the crowd of shoppers.” Thatcher 1993, 456. o.

⁹⁹³ Uo.

⁹⁹⁴ Thatcher 1993, és Thatcher 1995.

⁹⁹⁵ Ezt támasztja alá a már ismertetett kijelentés: „Mindvégig úgy gondoltam, hogy a Szovjetunióval való hosszú küzdelemben a legszorosabb szövetségeseim a keleti blokk egyszerű emberei voltak.” Thatcher 1995, 603. o.

⁹⁹⁶ Angol részről még A.J. Coles, míg magyar részről Nagy Lajos és a tolmács, Bánlaki György vett részt a beszélgetésen.

⁹⁹⁷ FOI. Record of a Conversation between the Prime Minister and Prime Minister Lazar of Hungary at 915 hours on 3 February, 1984 at the Parliament Building, Budapest. Cabinet Office Papers, DSR 11C, 1-2. o.

és nagyon is ragaszkodunk a szociális rendszerünkhöz.⁹⁹⁸ A Varsói Szerződéssel kapcsolatban a következő erős gondolatokat fejtette ki. *„Két lehetséges, súlyos tévedést lehet elkövetni (a VSZ-el kapcsolatban – TG). Az első az, hogy gyengülni fog az a szövetség, amelyhez Magyarország is tartozik. A helyzet nem tökéletes, de hiba lenne ebből túlzó következtetéseket levonni. A második tévedés az, hogy a Varsói Szerződéssel szemben elérhető a katonai erőfölény.[...] Jól ismert, mire képesek a Szovjetunió és szövetségeseinek népei akkor, ha veszélybe kerül a szabadságuk.”*⁹⁹⁹

Thatcher az iróniát is feltehetően tartalmazó indító mondatában jelezte, hálás a magyar partner kezdő nyilatkozatáért.¹⁰⁰⁰ Lázár azon szavaival egyetértett, miszerint Magyarország különleges ország és meglehetősen békülékeny hangnemet vett fel, melyet a brit tárgyalási jegyzőkönyv a következőképpen írt le: *„A rendszerünk (Thatcher mondja, Nagy-Britannia rendszere – TG) iránti elkötelezettség lehetővé teszi, hogy megértsék az ő (férfi nem, Lázár Györgyre gondolva – TG) rendszerük iránti elkötelezettséget. Az ő (Thatcher – TG) generációjuk vélhetően nem fogja azt a hibát elkövetni, hogy alábecsüli azon szövetségek jelentőségét, amelyekhez Nagy-Britannia és Magyarország tartoznak. A látogatás időzítése szándékosságot hordoz önmagában. A tárgyalásra való lehetőségek néha adják magukat a történelemben,”*¹⁰⁰¹ mondta Thatcher.

A történelem és az idő ezúttal meglepetésnek mondható fejleményekkel szolgált. A „*Vaslady*” teljesen konformáló magatartást tanúsított Lázárral szemben akiről memoárjai alapján az volt a meglátása, hogy egy *„félrevonuló pártkatoná, aki a kommunista rendszerhez való hűségnek minden jelét megmutatta”*.¹⁰⁰² Sőt, a kommunista rendszer, vagy a KGST helyett az Európai Gazdasági közösséget kezdte el nem túl burkolt módon támadni. *„A történelmi múlt miatt Nagy-Britannia mindig is kifelé nézett. Amikor az Európai Unió¹⁰⁰³ elkezdett túlságosan befelé tekinteni és protekcionista lenni, akkor Nagy-Britannia világossá tette, nem azért csatlakozott a Közösséghez, hogy ilyen magatartást tanúsítson. Szeretnénk jobban hozzájárulni egy jobb világhoz, hogy korlátok építése helyett inkább bontsuk le azokat.”*¹⁰⁰⁴ A tárgyalópartnerrel való meglehetősen baráti hangvétel azonban úgy nyilvánult meg, hogy

⁹⁹⁸ Uo. 1. o.

⁹⁹⁹ Uo. 2. o.

¹⁰⁰⁰ Uo. 3. o.

¹⁰⁰¹ Uo.

¹⁰⁰² Thatcher 1993, 455. o.

¹⁰⁰³ Thatcher ezt a kifejezést használta 1984-ben, az EGK 1992-ben lett hivatalosan az Európai Unió elnevezéssel illetve.

¹⁰⁰⁴ FOI. Record of a Conversation between the Prime Minister and Prime Minister Lazar of Hungary at 915 hours on 3 February, 1984 at the Parliament Building, Budapest. Cabinet Office Papers, DSR 11C, 4. o.

Thatcher tudta, a tárgyalások titkosak, ergo ez a konfrontáció mentes magatartás nem a médiának szólt, ahogyan ezt a következő mondatában meg is erősítette. „*A médiának korábban már megmondta, hogy a tárgyalások bizalmasak lesznek és a részleteket nem lehet majd nyilvánosságra hozni.*”¹⁰⁰⁵

Thatchernek többek között a tárgyalás relatíve bizalmas volta miatt is lehetett volna egy fokkal konfrontálóbb magatartást mutatni, még akkor is, ha mindkét fél tudta, a szovjetek mindenről értesülni fognak és ez a bizalmasság rájuk nem vonatkozott. Meglepő és talán csalódásként is értelmezhető, hogy az egységes Varsói Szerződést hangoztató, a Kádárnál ismertén alacsonyabb befolyással rendelkező Lázárral kesztyűs kézzel bánt a „*Vaslady*”. Az addigi brit vélemények és tapasztalatok alapján Kádár János őszintébb és színesebb volt, több önkritikát is gyakorolt mint miniszterelnöke; a Lázár Györgyről való addigi szigetországi tapasztalatok miatt leginkább Puja Friggyessel helyezték egy kategóriába. Kádár valódi rangja köztudott volt, a vele való udvariasság megérthető, Lázárnál kevésbé. Így a magyar miniszterelnökkel a négyszemközti beszélgetésen nem álltak fenn olyan súlyú tényezők, ami miatt udvariassági, vagy szimpátia szempontok alapján kerülni kellett volna a problémás kérdéseket és kevesebb tétje lett volna annak, ha bizonyos ügyekben keményebben lépett volna fel a Falklandi háborút megnyerő politikus.¹⁰⁰⁶

Jó példa a tárgyalásokon áradó pozitív hangulatra, hogy maga Lázár György is megpuhult és megtisztult a szovjet ortodoxia túlzott sugárzásának kényszerétől. „*Lázár úr elmondta, hogy egyetért mindennel, amit a miniszterelnök elmondott a látogatás jellegéről és jelentőségéről,*”¹⁰⁰⁷ jegyezte fel a londoni anyag. Sőt, semmilyen témában nem mondott ellent a brit kormányfőnek és a beszélgetés 10 órakor véget ért.

A két miniszterelnök tárgyalása után egy plenáris ülés következett, ahol csatlakozott többek között Marjai József és Julian Bullard. Itt ezúttal egy rövid Lázár *entrée* következett, az első szó így lényegében Thatcheré volt. A brit kormányfő hangsúlyozta, hogy a gazdasági problémák mindkét országot hasonlóan érintették és mindketten növelni akarták az életszínvonalat.¹⁰⁰⁸ A nemzetközi helyzettel kapcsolatban Thatcher folytatta a baráti hangnemet. „*A kiindulópont az, hogy mindkét oldal szorosán kötődik a saját*

¹⁰⁰⁵ Uo.

¹⁰⁰⁶ A tárgyalási jegyzőkönyv sem lehet indok arra, hogy a beszélgetésen nem, vagy alig voltak konfliktussal bíró pillanatok. A tárgyalást az angol, titkosított összefoglaló alapján elemeztem, a briteket ismerve pedig nem valószínű, hogy lett volna mit eltitkolniuk.

¹⁰⁰⁷ FOI. Record of a Conversation between the Prime Minister and Prime Minister Lazar of Hungary at 915 hours on 3 February, 1984 at the Parliament Building, Budapest. Cabinet Office Papers, 4. o.

¹⁰⁰⁸ FOI. Record of Plenary Talks between the Prime Minister and the Hungarian Prime Minister held at the Parliament Building, Budapest, on 3 February at 1000 hours. Cabinet Office Papers, DSR 11C, 1. o.

meggyőződéséhez. De ez nem szabad, hogy gátolja egymás álláspontjainak jobb megértését szolgáló fejlődést és ez által a szövetségek közötti jobb megértést.”¹⁰⁰⁹

Thatcher egyetlen, nézeteltérés generálására alkalmas problémakört vetett fel a tárgyalás ezen szekciójában, Ronald Reagan amerikai elnököt. A brit kormányfő meglátása szerint az USA elnökét is aggasztotta a nemzetközi fegyverkezési verseny és az új fegyverek potenciális hatása.¹⁰¹⁰ Thatcher szerint „*Reagan elnök őszinte és bátor*”¹⁰¹¹ módon viselkedik a kérdésben. Lázár György meglepően diplomatikusan reagált a témára, természetesen relatív, magához képest vett értelemben. A magyar miniszterelnök gondolatmenete alapján Andropov volt az aki őszintén és bátran viselkedett a fegyverkezés témakörében. „*A miniszterelnök (Thatcher – TG) szóba hozta azt, hogy vannak vélemények, amelyek kétségbe vonják az Egyesült Államoknak a valódi leszerelésre vonatkozó szándékát. Nem tudják (a magyarok – TG) leplezni azt a tényt, hogy a magyaroknak is vannak hasonló kételyeik,*”¹⁰¹² idézte Lázárt a brit dokumentum. Az angol reakció pusztán ízelítőt ad abból, mi lett volna, ha a brit kormányfő jobban beleélte volna magát a témába. „*A kelet-nyugati kapcsolatokról a miniszterelnök (Thatcher – TG) elmondta, hogy a NATO volt az, aki bevállalta, hogy nem fogja elsőként használni a fegyvereket.*”¹⁰¹³[...] *A lényeg sokszor elvész, de Budapesten az emberek nagyon jól tudják, hogy nem csak a nukleáris háborút kell megakadályozni, hanem a hagyományos háborút is,*”¹⁰¹⁴ idézte Thatcher véleményét a londoni dokumentum. A hagyományos háború és a NATO szóba hozatala sejteti, a feleknek lett volna miről vitázni, ha Thatcher csak egy leheletnyire is, de megvillantotta volna az erősebb oldalát. Az angol titkosított iratoknak köszönhetően viszont tudjuk, hogy a brit miniszterelnök asszony tarsolyában ott volt a kémiai fegyverek témája is. Thatcher (és a nyugati szövetség) egyik fő aduásza a fegyverkezésről való eszmecserekből a kémiai fegyverek betiltása melletti állásfoglalásuk, ill. az ezen a téren meglévő szovjet túlsúly hangsúlyozása volt. A budapesti tárgyalás előtti, nemrég a titkosítás alól feloldott külön feljegyzés¹⁰¹⁵ szerint ezeket az érveket fel szerette volna használni a Lázárral való beszélgetés során. Azt, hogy ezt nem tette mutatta, nem volt annyira kemény a találkozáson, amennyire eredetileg tervezte.

¹⁰⁰⁹ Uo. 2. o.

¹⁰¹⁰ Uo.

¹⁰¹¹ Uo.

¹⁰¹² Uo. 6. o.

¹⁰¹³ Itt a nukleáris fegyverek első használatára gondolt a miniszterelnök asszony.

¹⁰¹⁴ FOI. Record of Plenary Talks between the Prime Minister and the Hungarian Prime Minister held at the Parliament Building, Budapest, on 3 February at 1000 hours. Cabinet Office Papers, DSR 11C, 6. o.

¹⁰¹⁵ FOI. A.J. Coles külön feljegyzése, jelzet nélkül.

A pozitív hangulat a tárgyalások érdekességi fokát csökkentették, a bilaterális kapcsolatok szemszögéből viszont kifejezetten jól sikerült a plenáris ülés. A kétoldalú viszonyra vonatkozóan a brit kormányfő ismét kritizálta az EGK befelé fordulását és először biztosította nyíltan, legfelsőbb szinten a magyar felet arról, London segíteni fogja az Európai Közösséggel kapcsolatos magyarországi törekvéseket.¹⁰¹⁶ Thatcher szerint mindkét országnak mindent meg kell tenni a kétoldalú gazdasági kapcsolatok fejlődéséért; a britek áprilisban például egy magyar napok rendezvényt terveztek megtartani az Egyesült Királyságban.¹⁰¹⁷ Egy negatívum ebben a témakörben is elhangzott: Thatcher felrótta, hogy a magyarok nem használják ki a brit nagykövetség kulturális szekcióját, holott azt az egész világon nagy becsben tartják. Jellemző, hogy ebben az ügyben nem érkezett magyar ríposzt Lázártól, a problémát a magyar fél elfogadta, így a vita itt is elmaradt.¹⁰¹⁸

Az Ófelsége kormányfője által adott pozitív lendületet a magyar fél ki is használta: Lázár György, Marjai József jelenlétében, minden bizonnyal egy, a magyar miniszterelnök-helyettes által készített kotta alapján, a gazdasági kapcsolatokra kezdte helyezni a hangsúlyt. Miután megköszönte London segítségét az IMF és az EGK területein, megemlítette, hogy nyugati kereskedelmi partnereink rangsorában Nagy-Britannia a 7-8. helyre esett vissza a 70-es években elfoglalt 4-5. helyről.¹⁰¹⁹ A kvóták, a mezőgazdasági termékek importjára vonatkozó korlátozások valamint a tarifák az Egyesült Királysággal való kereskedelmet is sújtják, mondta a magyar fél, ezzel a tárgyaláson meglévő EGK ellenes húrokat megpendítve. Az általános lamentálás helyett azonban konkrétumok is elhangoztak, miszerint a kereskedelmi kapcsolatokat közös kétoldalú programokkal, strukturális változásokkal és új piacokon való együttműködéssel is lendületbe lehet hozni, azokon a területeken pedig, ahol már van együttműködés (vegyipar, elektronika, számítástechnika és bányászat), szélesebb körben kell együttműködni, mondták a magyarok.¹⁰²⁰ Ismét elhangzott az eddigiekben többször elhangzó, jól ismert Marjai gondolat: „Magyarország nem kér különleges elbánást, pusztán egyenlő bánásmódot szeretne.”¹⁰²¹

A brit-magyar kapcsolatok globális szintjét nézve mindenesetre rendkívül örvendetes, hogy a legfelsőbb szinten is megjelentek a konkrét gazdasági együttműködés lehetőségei, valós

¹⁰¹⁶ FOI. Record of Plenary Talks between the Prime Minister and the Hungarian Prime Minister held at the Parliament Building, Budapest, on 3 February at 1000 hours. Cabinet Office Papers, DSR 11C, 3. o.

¹⁰¹⁷ Uo. „Hungarian Days”

¹⁰¹⁸ Uo. 3. és 5. o.

¹⁰¹⁹ Uo. 5. o.

¹⁰²⁰ Uo.

¹⁰²¹ Uo.

tartalommal. Thatcher kormányfő megjegyezte, hogy a bilaterális gazdasági kapcsolatokban alapvetően pozitívak a trendek, hiszen 1983-ban 28%-al nőtt az Egyesült-Királyságba történő magyar export,¹⁰²² a további fejlődésben is messzemenő volt az egyetértés és a közös szándék. A két ország közötti gazdasági kapcsolatokról szóló tárgyalások nem voltak annyira látványosak, mint a Vásárcsarnoknál lévő tömegek, az angol-magyar kapcsolatokra gyakorlati értelemben mégis nagyobb hatással bírtak. Thatcher számára Lázár György kevésbé volt érdekes, mint Kádár János és messze nem volt annyira izgalmas, mint a budapesti vagy szentendrei nép de a plenáris ülés kifejezetten jó hatással volt a kétoldalú kapcsolatokra. Ennek érdeme nem Lázár Györgyé, hiszen szavait igazából Marjai jegyezte, de mivel hivatalosan ő volt a tárgyaló partner, el kell ismerni, ezen az eszmecserén nem játszott negatív szerepet.

Egy angol, szintén nemrég a titkosítás alól feloldott feljegyzés¹⁰²³ megírta azt az esetet, amikor a szombati program során a Margaret Thatcherrel egy autóban utazó Marjai megkérte őt, hogy Ian MacGregor¹⁰²⁴ személyesen látogassa meg a magyar bányákat, hiszen szükség van a brit szakember tapasztalatára. Ezen momentum mindenféleképpen figyelemreméltó. MacGregor pályafutása során és annak hatásai következtében gyakorlatilag megszüntette az (amúgy iszonyatos mértékben elavult és veszteséges) brit acélipart és a szénbányászatot. Érdekességként mehet számba, hogy a magyarok külön kérték a segítségét a saját iparuk újjászervezéséhez. Mivel MacGregor 1979 óta végezte szociálisan nem túl érzékeny tevékenységét, a magyarok 1984-re ennek tudatában kellett, hogy legyenek; az ő személyes konzultációra való invitálása pikáns jelenségnek mondható.

A februári út legfőbb eseménye a Kádár János és Margaret Thatcher közötti tárgyalás volt, mely szintén február 3-án, a plenáris ülés után, dél körül vette kezdetét. Az eszmecserét

¹⁰²² Uo. 5. o.

¹⁰²³ FOI. A.J. Coles külön feljegyzése, 1984. Február 4.

¹⁰²⁴ Ian MacGregor (1912-1998), a brit nehézipar, a Thatcher kormányzat, sőt talán az egész 1980-as évek egyik legmegosztóbb figurája. 1979-ben, a magánszektorból, óriási, az államtól kapott végkielégítéssel érkezte a British Steel (Brit Acél) vezetője, ahol a bezárásokról és elbocsátásokról lett hírhedt. 1983. március 28-án lett a National Coal Board (Nemzeti Szénbányászat Bizottság) elnöke. Sokan őt teszik felelőssé az 1984/85-ös nagy bányászsztrájk kiprovokálásáért: a bányák bezárásával és elbocsátásokkal radikálisan átalakította (gyakorlatilag a nullára redukálta) a brit szénbányászatot. Thatcher mindvégig bízott benne, és MacGregor kétségtelenül csökkentette a nehézipar által okozott óriási veszteségeket. Módszereiről azonban vélhetően hosszú ideig zajlik majd a vita. A yorkshire-i bányászoknak úgy próbálta elmagyarázni a bezárásokat, hogy ecsetelte, az amerikai bányászoknál is rosszabb a termelékenységük. A köztudottan vehemens yorkshire-i férfiak nem értékelték a hasonlatot.

Thatcher 1993, <http://www.independent.co.uk/news/ian-macgregor-scurge-of-miners-dies-1156189.html> (utolsó megtekintés: 2015. június)

http://en.wikipedia.org/wiki/Ian_MacGregor (utolsó megtekintés: 2015. február)

részben a szakdolgozatom,¹⁰²⁵ részben pedig M. Szebeni Géza említett munkája¹⁰²⁶ részletesen feldolgozta a rendelkezésre álló magyar primer anyagok alapján. A brit tárgyalási jegyzőkönyv, melyet Thatcher személyi titkára, A.J. Coles jegyzett,¹⁰²⁷ viszont némileg gazdagabb, részletesebb a magyar feljegyzéseknél és újdonságokkal is szolgál.

Ebben főleg a Magyarországról szóló, Kádár János által felvázolt összkép lehet érdekes, főleg azért, mert ennek jelentős része valamilyen oknál fogva, vélhetően a KB első titkárának túlzottan őszinte vallomása miatt, kimaradt a magyar jegyzőkönyvekből.¹⁰²⁸ A brit miniszterelnöknek hosszas történelmi leckében lehetett része, hiszen Kádár részletesen beszámolt az első világháború okozta területvesztéségtől kezdve a második világháború át az akkori kurrens problémáig. *„Az a tény, hogy Magyarország fent tudott maradni egy mindössze 10 millió körüli lakossággal a bármilyen körülmények közötti fennmaradás képességét feltételezi. De a magyar emberek életben vannak és a kedvezőtlen külső körülmények ellenére az ország relatív stabil helyzetben van. Mindig is voltak problémák és elfogadható megoldásokat kellett rájuk találni. Az elmúlt 25 évben, alapjaiban változott meg Magyarország helyzete (1956-hoz képest) és voltak bizonyos eredmények.”*¹⁰²⁹ fejtette ki az MSZMP vezetője. A második világháború magyar részvételéről a következőket mondta: *„A tömegek nem vettek részt nagy lelkesedéssel a háborúban, de akkoriban Magyarországon fasiszta volt a rendszer amely más nemzetek elleni felbujtásra alapozta működését.”*¹⁰³⁰ Kádár szavai szöges ellentétben álltak Marjai József, briteknek kifejtett, a korábbiakban ismertetett gondolataival, melyben Bethlen Istvánt szinte példaképként állította maga elé.

Kádár később elismerte, az ország kétharmadának elvesztése *„problémákat okozott és a világ ezen részén komplikálttá tette az életet”*.¹⁰³¹ Ezután következett a korszakról való britek által feljegyzett eszmeifuttatása, mindez a Thatcher verbális közbeavatkozása nélkül. *„Jelenleg Magyarország egy olyan szocialista rendszerben él és funkcionál, aminek ő is a híve. Ez a rendszer nagyon sokat adott a magyar embereknek, természetesen ez akkor igaz, ha a múlttal hasonlítjuk össze. A második világháború végén Magyarország egy feudális ország volt, a*

¹⁰²⁵ Török 2005.

¹⁰²⁶ M. Szebeni, I. rész.

¹⁰²⁷ FOI. Record of a Conversation between the Prime Minister and First Secretary Kadar at 1205 hours on Friday, 3 February, at the Parliament Building, Budapest. Cabinet Office Papers, DSR 11C.

¹⁰²⁸ Jelen sorokban megpróbáltam leginkább azon részeket használni, amelyek nem jelentek meg a magyar tárgyalási jegyzőkönyvekben, de a magyar primer dokumentumokkal természetesen lehetnek átfedések. A tárgyalás magyar jegyzőkönyve MNLOL 6-13, 0080/20 jelzet alatt található és nagyrészt ismertette lett:

Török 2005, és M. Szebeni, I. rész.

¹⁰²⁹ FOI. Record of a Conversation between the Prime Minister and First Secretary Kadar at 1205 hours on Friday, 3 February, at the Parliament Building, Budapest. Cabinet Office Papers, DSR 11C, 5. o.

¹⁰³⁰ Uo.

¹⁰³¹ Uo. 6. o.

lakosság 56%-a a mezőgazdaságban dolgozott. Mostanra ettől eltérő feltételek teremtődtek. Magyarország a szocialista rendszeren belül szeretné megoldani a problémáit. Teljesítményének egy részét nemzetközileg is elismerték. Elérték (Magyarország – TG) a politikai stabilitást és ez 1956 fényében nem volt akármilyen eredmény. A magyar Kormány szeretne harmóniában élni minden becsületes magyar állampolgárral, a közjó érdekében. Attól függetlenül, hogy az illető kommunista, hívő, vagy egy nemzetiségi csoport tagja, aktívan kellene szolgálnia az országot. A Kormány nyíltan beszél az emberekkel és meghallgatja a véleményüket. Vannak mindennapi problémák és nehézségek. Szükség van arra, hogy reális árak legyenek, mind a termelőknek, mind a fogyasztóknak. Időről időre meg kell emelni az árakat. Ez egy kellemetlen folyamat és rendszerint nem arat nagy sikert. Miért kell ezt megtenni? Magyarország egy kicsi ország és ennek megfelelően a saját piaca is kicsi. A termelékenység egy bizonyos fokát elérték (Magyarország– TG), de ez nemzetközi mércével mérve elhanyagolható volt. Sok nyersanyagot, az energiahordozókon kívül is, importálni kellett és ezeket ki kell fizetni. Emiatt Magyarország nemzetközi gazdasági kapcsolatai széleskörűek.”¹⁰³² A brit jegyzőkönyvek alapján a magyar politikus hangsúlyozta, hogy Magyarország nagyon megbízható partner, hiszen 1956-ban is időben fizette adósságait, amikor még folytak az utcai harcok.¹⁰³³

Nagy nehezen szóhoz jutott Margaret Thatcher is, miután Kádár előzőleg azt mondta Németországról, nem szeretné, ha monopolizálná a nyugati kereskedelmünket, hiszen a németek nagyon jók a helyzetek kihasználásában. Az angol miniszterelnök panaszkodott arra, hogy Nagy-Britannia hiába büszkélkedhet a legtöbb tudományos és technológiai áttöréssel, mert azokat Németország, az Egyesült Államok és Japán használja ki.¹⁰³⁴ „A teljesítményünk ezen a téren kezd javulni. Elkezdünk megbirkózni a szakszervezeteinkkel,”¹⁰³⁵ mondta a brit szakszervezetek befolyását lényegesen megkurtító miniszterelnök. Itt Kádár érdekesen reagált. „Kádár úr elmondta, hogy ezzel tisztában van. Budapest viccgártásban nagyon jó. 20 évvel ezelőtt olyan viccek keringtek, hogy a második világháborút valóban a németek nyerték meg.”¹⁰³⁶

A magyar reakció több szempontból is problémás volt. Kádár egyrészt válasz nélkül kitért a szakszervezetekre vonatkozó brit megjegyzés elől, másrészt viccel próbálta elütni az angol

¹⁰³² Uo. 6-7. o.

¹⁰³³ Ez a gondolat érdekes módon szerepel a magyar összefoglalóban is.

¹⁰³⁴ FOI. Record of a Conversation between the Prime Minister and First Secretary Kadar at 1205 hours on Friday, 3 February, at the Parliament Building, Budapest. Cabinet Office Papers, DSR 11C, 7. o.

¹⁰³⁵ Uo.

¹⁰³⁶ Uo.

ipar fejlődésének új szakaszát, amit az erre büszke miniszterelnök asszony minden bizonnyal nem vett jó néven. Történelmi szempontból pedig a legbosszantóbb az a tényező volt, hogy Thatcher nem reagált érdemben a Németországgal kapcsolatos pedzegetésekre sem, holott eredetileg ő hozta fel a megosztott országot. A jelenség meglepetésnek tekinthető annak fényében, hogy a brit fél Németországról egészen nagy mélységekig kívánt tárgyalni, emlékezzünk a német egységre vonatkozó mondatokra, amelyek a felkészítő iratban szerepeltek.

Egy 2014-ben titkosítás alól feloldott miniszterelnöki irat azonban bizonyítja, hogy nem Kádár rossz vicce vagy a brit szakszervezetek letörését figyelmen kívül hagyó magatartása miatt maradt ki a német ügy. A Margaret Thatcher Alapítvány honlapján szereplő dokumentum¹⁰³⁷ alapján a kormányfő saját kezével húzta ki a német egységet firtató téma felvetésének lehetőségét. Így sajnos nem tudhattuk meg, a brit miniszterelnök 1984. februárjában hogyan találta volna a kettéosztott Németországgal kapcsolatos bimbózó félelmeit egy kvázi államfőnek, ráadásul egy kommunista vezetőnek. Nem kevésbé fontos az, vajon hogyan reagált volna Kádár János Thatcher ezen felvetésére, vajon 1984. elején a nagyon távol lévő, ekkor nem túl valószínű német egységről mit nyilatkozott volna a szocialista Magyarország vezető politikusa?

A történelem/sors iróniája, hogy a német kérdést eredetileg a Thatcher által túlzottan Európa-barát (majd később Németország egységét egyértelműen támogató) FCO kívánta felvetni, míg a német egység-ellenes Thatcher volt az, aki végül nem vetette fel ezt a kényes témát. Ehelyett a tárgyaláson a „*Vaslady*” egy biztonságos megjegyzésbe kezdett, mely nem eredményezhetett vitát. Eszerint büszke volt arra, hogy hazája az első naptól kezdve küzdött a fasizmus ellen.¹⁰³⁸

A Nagy-Britanniáról való gondolatok azonban rövidre sikerültek, hiszen Kádár János folytatta a Magyarországról szóló téziseit, a következő sorok szintén kimaradtak a magyar összefoglalóból. *„Kádár úr elmondta, hogy Magyarország egy olyan gazdasági rendszert vezetett be, mely nemzetközi hírnévre tett szert. Ő emiatt a szocialista rendszer támogatója. A nyugati média Magyarországnak a gazdasági menedzselésben elért sikereit a kapitalista módszereknek tulajdonítja. A siker valójában annak köszönhető, hogy Magyarország a problémákat a maguk valóságában nézi és keresi a rájuk való logikus megoldást. Úgy gondolta, hogy az emberek jóléte érdekében szükség van bizonyos alap szocialista*

¹⁰³⁷ FCO notes for MT (“Points for use in private conversations in Budapest”) <http://www.margareththatcher.org/document/133919> (utolsó megtekintés: 2015. március)

¹⁰³⁸ Uo.

*intézményekre. De a jelenlegi rendszernek vannak gyengeségei. A döntéshozó folyamat például túl lassú és nehézkes, még a gazdaság terén is. A termelésben, pedig gyenge az egyéni érdek érvényesülése.*¹⁰³⁹ A brit miniszterelnök, elveihez méltóan közbevágott és elmondta, az egyéneknek szükségük van ösztönzőkre.¹⁰⁴⁰ Kádár János a következőképpen folytatta: *„Kádár úr elmondta, hogy durván fogalmazva, a jelenlegi társadalom nemcsak a szorgalmasakat tartotta el, hanem a többieket is. Az új gazdasági intézkedéseket azért vezették be, hogy stimulálják az egyéni motivációt és hogy több életet vigyenek a szocialista rendszerbe.*¹⁰⁴¹

A nemzetközi kérdésekbe belevágva, Thatchernek a békére, a biztonságra és a közös tiszteletre vonatkozó vágyai után a KB első titkára ismét tett egy pár érdekes kijelentést Magyarországról. *„Kádár úr megismételte, hogy aszerint kell nézni az országokat, amilyenek. A nyugati sajtó Magyarországot egy kommunista országnak nevezte. Magyarország nem kommunista. Szeretné, ha az lenne. Egy nap az lesz.*¹⁰⁴² Ezek után a beszélgetésben némileg képzavart jelentő Grenada és Maurice Bishop¹⁰⁴³ következett, akivel a magyar politikus 10 nappal a halála előtt beszélt. A nemzetközi kérdések megvitatását tartalmazó anyag már bekerült a magyar jegyzőkönyvekbe is.

Ezen témákból a következőket lehet érdemes kiemelni. Budapesten Margaret Thatcher alapjaiban véve megvédte Ronald Reagan politikáját, nevezetesen szerinte a republikánus elnök Carter elnöknek a védelmi kiadásokat csökkentő politikája, Vietnám és az amerikai önbizalom alacsony szintje miatt üzi a politikáját, azt ezek fényében kell értékelni.¹⁰⁴⁴ Ezután viszont már az (általa mindig hevesen elítélt) enyhülés klasszikus húrjait pendíti meg. *„Mi maradt hátra az olyan vezetők számára, mint ő (Thatcher – TG) vagy Kádár, mint az, hogy egy pozitív békét biztosítsanak a gyerekeiknek? Mi (itt nem teljesen egyértelmű, hogy a brit kormányfő Kádárra és önmagára, vagy az angolokra érti a mi szót – TG) sürgetnének Reagan elnök urat, hogy folytassa a párbeszédet és képviselje azt a nézetet, hogy a Nyugatnak olyan politikai rendszere van, amelyet mindig meg fog védeni; ugyanakkor van egy másik fél – a Varsói Szerződés országai – akikkel muszáj üzletet kötnünk. Ahogyan Reagan elnök úr*

¹⁰³⁹ FOI. Record of a Conversation between the Prime Minister and First Secretary Kadar at 1205 hours on Friday, 3 February, at the Parliament Building, Budapest. Cabinet Office Papers, DSR 11C, 7-8. o.

¹⁰⁴⁰ Uo. 8. o.

¹⁰⁴¹ Uo.

¹⁰⁴² Uo. 11-12. o.

¹⁰⁴³ Grenada marxista miniszterelnöke 1979-1983 között.

<http://www.thegrenadarevolutiononline.com/bishopcopyrighted.html> (utolsó megtekintés: 2015. június)

¹⁰⁴⁴ FOI. Record of a Conversation between the Prime Minister and First Secretary Kadar at 1205 hours on Friday, 3 February, at the Parliament Building, Budapest. Cabinet Office Papers, DSR 11C, 9. o.

mondta, mindkét oldalnak lehet közös érdeke a jövőben.”¹⁰⁴⁵ A fenti mondatok szinte kimerítik a rébuszokban való beszéd kereteit, ugyanis nem lehet teljesen biztosan kijelenteni, a „*mi*” Kádárra és Thatcherre vonatkozik, vagy az új angol Kelet-Európa politika kinyilvánítása történt meg, azaz Thatcher saját magára és az angolokra gondolt.

Az angol iratban szereplő „*to do business with*” kifejezés (melyet lehetne üzletelni, üzletet kötni, vagy éppenséggel beszélgetni szavakkal fordítani) pedig a Thatcher-féle Kelet-Európa politika leghíresebb szlogenje lett. A kifejezést világszerte a Mihail Gorbacsovval való párbeszédéből ismerik, nevezetesen a „*Vaslady*” híresen, szinte közismerten olyan embernek titulálta Gorbacsovot, akivel lehet üzletet kötni/üzletelni. A fenti idézet szó szerinti, eredeti iratból való szerepeltetése avégett történik, hogy egyértelművé tegye, a kifejezés jóval Gorbacsov színre lépése előtt született meg a brit kormányfő fejében. Kritikus fontosságú, hogy ez a szlogen Magyarországon hangzott el (1984. februárjában) és noha nincs egyértelműen kifejezve, hogy mely Varsó Szerződés országokra vonatkozik, egy budapesti, legfelsőbb szintű találkozón keletkezett, így a magyar-angol kapcsolatok szemszögéből való jelentősége önmagáért beszél. A kifejezés ráadásul adott esetben úgy is érthető, hogy Thatcher úgy gondolta, neki és Kádárnak/a magyaroknak kell üzletelni másokkal a béke érdekében. Ez természetesen feszíti a forrásértelmezés határait, de mivel annyira közismert lett a fenti kifejezés, megjegyzendő, hogy annak alanya az eredeti szövegben többértelmű (és a magyarokhoz kapcsolódó).

Szintén nem egyértelmű a tárgyaláson megjelenő Thatcher-USA kép. Közismert a Thatcher-Reagan páros baráti viszonya, illetve az angol-amerikai különleges viszony, ahogyan az is, hogy ez a kapcsolat nem volt teljesen felhőtlen, többek között nemcsak a már idézett lengyel ügy, hanem a Falkland-háború, Grenada, a „*Csillagháborús*”¹⁰⁴⁶ terv, valamint később a német egység kérdése miatt. Thatcher Amerika-párti hozzáállása viszont megkérdőjelezhetetlen volt és az évek múlásával egyre erőteljesebb lett, olyannyira, hogy a miniszterelnöksége után született művei¹⁰⁴⁷ feszegetik az egyoldalú USA-barát álláspontot. Emiatt érdekes lehet az, hogy a már idézett mondatok mellett a Kádár-Thatcher találkozó alatt brit részről ilyen jellegű kijelentés is született, igaz több dicsérő mondat után. „*Az Egyesült Államok a szabad emberek országa, de az amerikaiak nem mindig becsülték meg a világ többi*

¹⁰⁴⁵ Uo. 9-10. o.

¹⁰⁴⁶ A már ismertett Strategic Defense Initiative, SDI, magyarul Stratégiai Védelmi Kezdeményezés.

¹⁰⁴⁷ Thatcher 1993, Thatcher 1995, és Thatcher, Margaret: *Statecraft: Strategies for a Changing World*. London, 2003. Ezt az utóbbi könyvet nehéz lenne objektívnek, kiegyensúlyozottnak nevezni.

részének történelmét és szofisztikáltságát,”¹⁰⁴⁸ idézte Thatchert a brit jegyzőkönyv. Tény, ezután is pozitív mondat következett, „*de bőkezűek (az amerikaiak – TG) és sok segílyt adnak*”.¹⁰⁴⁹ Ettől függetlenül nem lehet elmenni amellett, hogy az Egyesült Államok legfőbb szövetségesének kormányfője a „*kis hidegháború*” egyik legfeszültebb időszakában, az „*ellenség*” egyik kvázi-államfőjének ilyen, az Egyesült Államok ellen elhangzó egyik leggyakoribb vádat magától hangoztassa. Tény, hogy Thatcher a nemzetközi feszültség csökkentéséért (is) ment Budapestre, de ez a mondat, akkor is és utólag is meglehetősen erősre sikerült – és minden bizonnyal meglepné azokat, akik Thatchert túlzott USA-párti véleményei miatt támadták. Őfelsége kormányfőjéből itt erőteljesen előkerült az Urban által említett „Gallista” szerep.

A magyar iratokban is fellelhető és már részben ismertette lett,¹⁰⁵⁰ de érdemes lehet megemlíteni a tárgyalás azon szekcióját, ahol Kádár jellemzi a szovjet pártfőtitkárokat. Miután a brit kormányfő kérdezte, hogy az oroszok valóban akarják-e a leszerelést, mert ők, mármint a Nyugat igen,¹⁰⁵¹ az MSZMP vezetője a londoni anyag feljegyzései szerint a következőket fejtette ki. „*Kádár úr elmondta, hogy ő az öreg fiúk közé tartozik. Együtt dolgozott Hruscsovval és Brezsnyevvel is és régóta ismeri Andropovot. Az oroszok is egyéniségek voltak. Hruscsov impulzív volt. Elmondta (Kádár – TG), hogy Hruscsov olyan volt, mint egy régi Bolsevik – jó reggelt helyett általában úgy köszönt, hogy gyomron vágott. Jó ember volt. Brezsnyev különbözött tőle és nagyon emocionális volt. Andropov megint más volt. De ezek a világpolitikai ügyek nem egy személyen múltak. Problémák vannak Andropov körül. Beteg volt és már nem egy gyerek. A korának megfelelően különböző betegségei voltak. De szellemileg ép és sosem hagyta abba a munkát. Most már javulóban van az állapota és a magyarok szorítanak érte.*¹⁰⁵² *Reálisan és racionálisan gondolkodik. Ha valaki ellenfelet keres, nehéz dolga lesz mert Andropov nagyon jól végzi a számításokat. Ugyanakkor nagyon jó partner és mindig meghallgatja a másik felet. Fizikai okok miatt nem tud a nyilvánosság előtt megjelenni. A szovjet vezetés egyre erősödött és fiatalodott, egyre több fiatal lépett be (a*

¹⁰⁴⁸ FOI. Record of a Conversation between the Prime Minister and First Secretary Kadar at 1205 hours on Friday, 3 February, at the Parliament Building, Budapest. Cabinet Office Papers, DSR 11C, 11. o.

¹⁰⁴⁹ Uo. Ez a mondat is lehetne éppenséggel kétértelmű, de úgy ítélem meg, csak akkor lenne az, ha USA-ellenes politikusi mondat volna.

¹⁰⁵⁰ M. Szebeni Géza írása tömören ismerteti a beszélgetés ezen részét, de csak az Andropovra vonatkozó tartalmat.

Török 2005. és M. Szebeni, I. rész.

¹⁰⁵¹ FOI. Record of a Conversation between the Prime Minister and First Secretary Kadar at 1205 hours on Friday, 3 February, at the Parliament Building, Budapest. Cabinet Office Papers, DSR 11C, 14. o.

¹⁰⁵² A „*fingers crossed*” angol kifejezés nehezen fordítható, az „*imádkoznak érte*” fordítás nem lenne szerencsés annak fényében, hogy az angol irat Kádár Jánost idézte.

vezetőségbe – TG). *Tudta* (Kádár – TG), *hogy a vezetés békét és tárgyalásokat akart.*¹⁰⁵³ Magyarország történelmét ismerve (is) érdekes lehet ezen személyi leírások mélyebb elemzése (vajon 1956 őszén is gyomorszájon ütéssel köszönt Hruscsov Kádár Jánosnak?), témánk szempontjából viszont a következőket érdemes kiemelni. Egyrészt Kádár teljesen hiteltelenül beszél Andropov egészségi állapotáról, hiszen a korának (Andropov ekkor 79 éves) megfelelő betegségekben át a kiváló partnerig történő jellemzések képzavart alkotnak és önellentmondásosak. Ez bizonyára nem győzte meg a brit kormányfőt arról, hogy Andropov sokáig lesz a szovjet politika vezetője. A pártfőtitkárok jellemzése a fiatalokról szóló fonallal együtt egész érdekes gondolatokat ébreszthettek Thatcherben. A brit miniszterelnök köztudottan az individuum fontosságában hitt¹⁰⁵⁴ és a tárgyalópartnereknél is az ebben rejlő lehetőségeket kereste. Akármilyen pontosságú volt a személyleírás, Kádártól olyan első kézből származó információkat kapott, aminek valamilyen formában hitelt adhatott. Noha a magyar politikussal való tárgyaláson a feltörekvő szovjet fiatalokról szóló aggodalmának adott hangot, „*Félelemre adhat okot, ha Andropov nincsen jól és mások erősödnek meg,*”¹⁰⁵⁵ biztosan megfordult a fejében, milyen lehetőségek rejlenének abban, ha a Szovjetunió élére olyan fiatal politikus kerül, aki az elődökhöz képest több pozitív személyes vonással, képességgel rendelkezik. Lehetséges, erre a budapesti út előtt is gondolt, de fontos leszögezni, jó esély van rá, hogy ez a gondolat ekkor alakult ki, vagy legalábbis ekkor erősödött meg nála. Thatcher a beszélgetés vége felé, minden valószínűség szerint udvariasságból a következőket mondta Kádárnak. „*A miniszterelnök megkérdezte, hogyha a helyzet bármikor veszélyesre fordul, a diplomáciai csatornákon Kádár úrnak küldhet e üzenetet.*”¹⁰⁵⁶ E drámai mondat után a két politikus tárgyalása 14 óra 10 perckor végzett, azaz több, mint két órán át folyt, ami a tolmácsolás mellett is hosszúnak mondható.

Többek között a beszélgetés hossza miatt is hiányérzetünk lehet amiatt, hogy a két órás csúcson nem, vagy alig kerültek szóba azok a kifejezetten érdekesnek mondható, kiszámíthatatlan kimenetelt, esetleg vitát generáló témák, amelyeket például a brit, magánbeszélgetésre külön felkészítő irat tartalmazott. Amint láttuk, az NSZK-ról igen, de a német egységről nem beszélt a két politikus. A merész, Lengyelország KGST-Varsói Szerződés sorsát firtató felvetés is elmaradt, sőt a lengyel kérdés szóba sem került, pedig az

¹⁰⁵³ FOI. Record of a Conversation between the Prime Minister and First Secretary Kadar at 1205 hours on Friday, 3 February, at the Parliament Building, Budapest. Cabinet Office Papers, DSR 11C, 14-15. o.

¹⁰⁵⁴ Erről önéletrajzában többször is írt. Thatcher 1993. és Thatcher 1995.

¹⁰⁵⁵ FOI. Record of a Conversation between the Prime Minister and First Secretary Kadar at 1205 hours on Friday, 3 February, at the Parliament Building, Budapest. Cabinet Office Papers, DSR 11C, 15. o.

¹⁰⁵⁶ Uo.

évekkel ezelőtti Carrington-Kádár beszélgetésen nem volt tabu. Afganisztánról sem értekeztek a felek, pedig Várkonyi Péter 1983-as megnyilvánulásából tudjuk, a kérdés Budapestet is foglalkoztatta, már többször előkerült az államközi tárgyalásokon és a britek a miniszterelnöki út előtt arra készültek, hogy felhozzák a szovjetek számára kínos ügyet. A szovjet rendszerről olvashattunk, de a hatalomátadás módja nem igazán került oly módú tárgyalásra, hogy abból az angolok izgalmas részleteket tudhattak volna meg. A Szovjetunió gazdaságpolitikai reformjai is lemaradtak a palettáról, igaz, Kádár oly hosszasan beszélt a magyar gazdaságpolitikáról, hogy ez lehet, nem fért volna bele a tárgyalás időbeli kereteibe. Azon kérdések pedig, melyeket a londoni felkészítő iratok várakozásai szerint szóba kerültek, jóval tompább módon lettek megtárgyalva, mint az várható lett volna, sőt az Egyesült Államok kérdésében Thatcher a legközelebbi szövetségeséről tett egy kétértelmű kijelentést, ami mutatta, nem igazán kívánt konfrontációba kerülni ebben a témában (sem).

Nem szorosán kötődik a témánkhoz, de Thatcher USA-val kapcsolatos kijelentése miatt érdemes lehet idézni a kormányfő memoárjainak azon részét, melyben megírta, mit üzent Ronald Reagan elnöknek a magyarországi tapasztalatokról. *„(A magyar) gazdasági kísérlet nagyon korlátozott keretek között van kivitelezve: az egypártrendszer, az irányított sajtó, az ál-Parlament, állami tulajdon mindenhol kivéve a legkisebb gazdasági egységekben, de mindenek felett a Moszkvával való szoros szövetség. Kádár és Lázár nagyon világossá tették, hogy ezek nem változhatnak meg.”*¹⁰⁵⁷ Nem túl merész gondolatok ezek, Thatcher meglehetősen semleges hangnemben írt az USA elnökének, leginkább egy se pro se kontra végeredménnyel illetve a budapesti vizitet, amiből sok minden nem derült ki. Arról természetesen nem esett szó a beszámolóban, hogy a tárgyaláson az USA melletti kiállítás messze nem volt annyira sziklaszilárd, amennyire lehetett volna. Kérdés, vajon miért írt ilyen stílusban az USA elnökének, amikor Ronald Reagan-nek bőven lett volna miről beszámolnia. Thatcher utólag és akkor is nagy jelentőségűnek tartotta a budapesti utat, nehezen érthető, legfőbb politikai szövetségesének és egyik legjobb barátjának vajon miért próbálta tompítani a jelentőségét.

A február 3-i díszvacsorán elhangzott, a George Urbannál és fent részben ismertetett Thatcher beszéd zárta a budapesti út politikai részét. A brit kormányfő magyarul szólalt meg,¹⁰⁵⁸ majd bevetett egy kis humort: A Budapesten Európa-bajnokságot nyert angol jégvárosról azt

¹⁰⁵⁷ Thatcher 1993, 457. o.

¹⁰⁵⁸ „Örülök, hogy itt vagyok Budapesten,” próbálkozott a magyar nyelvvel a brit kormányfő. Speech at dinner given by the Hungarian Prime Minister (György Lázár) <http://www.margarethatcher.org/document/105612> (utolsó megtekintés: 2015. január)

mondta, hogy ez az egyetlen jég kapcsolatainkban.¹⁰⁵⁹ Beszédének fő mondandóját a következő gondolat szemlélteti. *„Úgy jöttem Magyarországra, hogy a politikai terep kontinensünkön, és máshol is ködös volt. Ma a politikai választóvonal két különböző oldalán állunk, de a béke, stabilitás és biztonság keresése összehoz minket.[...] A szövetségeinkben lévő tagságunk nem zárja ki a kétoldalú együttműködést.[...] A civilizáció továbbhaladásáért tudnunk kell együttműködni.”*¹⁰⁶⁰ A Szent Istvánt, Széchenyi Istvánt, Liszt Ferencet, és a Wembley 6-3-at is említő beszéd¹⁰⁶¹ tökéletesen illett a budapesti út baráti légköréhez.

A díszvacsora jellegéből adódóan nem számíthattunk nagy politikai érdekességekre, de a fő kérdés az, hogy vajon az út fontosabb tárgyalásain milyen okok miatt nem olvashattunk a provokatívnak nevezhető témákról, illetve miért „maradt otthon” a „*Vaslady*” azon oldala, mely régebben oly nagy mértékben feszegette az enyhülés alapvető kérdéseit?

Kádár János rangjáról, a róla kialakult, alapvetően pozitív szigetországi képről már volt szó, mindezek minden bizonnyal befolyásolták a Downing Street 10 lakójának¹⁰⁶² stratégiáját. Memoárjainak Magyarországról szóló részében a következő jellemzés került a könyvbe. *„A nyugattal való gazdasági kapcsolatokat használta ki (Kádár– TG), hogy elfogadható életszínvonalat teremtsen országa népének, miközben folyamatosan bizonygatta Magyarország lojalitását a Varsói Szerződés, a szocializmus és a Szovjetunió iránt, ezen szavakat szükségszerűségből fontolta meg, tudniillik 1948 óta kb. 60 000 szovjet katona tartózkodott ‚ideiglenesen’ Magyarországon. Addigra (1984-re – TG) némi tisztelet, talán szeretet övezte, mert neki tulajdonították azt, hogy elkerülte 1956 eseményeinek újraismétlődését, miközben lehetővé tette a fokozatos reformok folytatását.”*¹⁰⁶³ Ami a személyes benyomásokat illeti, Thatcher emlékirataiban a következőket írta Kádárról. *„Hatalmi státuszából már csak négy éve volt hátra, de még kifejezetten élénk volt, és minden szempontból uralmon volt. Kocka arcú és nagy csontú volt, és egészséges volt az arcszíne. Egyfajta könnyed tekintély, és a dialógusban való józanság sugárzott belőle. Más kommunista vezérektől eltérően nem támaszkodott a tanácsadók hosszú sorára, és rajtunk kívül csak*

¹⁰⁵⁹ Uo.

¹⁰⁶⁰ Uo.

¹⁰⁶¹ A beszéd megírásában George Urban mellett a magyar történelmet jól ismerő volt brit nagykövet, Bryan Cartledge is segédkezett. A Budapesten boldogan szolgáló diplomata Cartledge, Bryan: *Megmaradni...A magyar történelem egy angol szemével*, Officina, Budapest, 2011. című könyvében érdekes kísérletet tesz a magyar történelem angol nézőpontból való összefoglalására. Margaret Thatcher útjáról egyébként nem írt ebben a műben.

¹⁰⁶² A hivatalban lévő brit miniszterelnök állandó lakhelye.

¹⁰⁶³ Thatcher 1993, 454. o.

tolmácsok voltak jelen.”¹⁰⁶⁴ Nem tisztünk megítélni ezen szavak helyességének, vagy helytelenségének mértékét, bár 1993-as születésük miatt (is) úgy érezhetjük, a mérleg szinte túlságosan pozitív oldalán van a jellemzés. A dolgozat szempontjából a leglényegesebb tényező az, hogy Thatcher ellenszenvet semmiféleképpen nem érzett az MSZMP vezetője iránt, ha a kommunizmus bukása után pár évvel, utólag nem érzett ilyet, akkor 1984-ben biztosan nem volt negatív véleménnyel magyar tárgyalópartneréről. Az a gondolat pedig, hogy Kádár jelentősen eltér a többi kommunista vezértől, kísértetiesen visszaköszön a Gorbacsovról szóló, későbbi londoni gondolatokban.

Nem kérdés, hogy Margaret Thatcher 1983-ban nagy változáson ment át. A Falklandi háború, majd az 1983-as választás megnyerése, a választás utáni Chequers szemináriumon hozott döntések, maga a magyarországi út vállalása, melyet Grenada „leckéje”¹⁰⁶⁵ előzte meg, mind-mind erőteljesen befolyásolták. Mégis van egy változás, mely talán nem annyira közismert.

A.J. Coles, Thatcher személyi titkára, akinek oly sok, a fenti fejezetekben ismertetett primer dokumentum feljegyzését köszönhetjük, egy 2014-ben titkosítás alól feloldott és nyilvánosságra hozott korabeli, 1984. júniusi írásában¹⁰⁶⁶ méltatta egykori főnökét. A rendkívül izgalmas dokumentum dicsérő jellege ellenére objektívnek, hitelesnek hat és betekintést enged egykori főnöke személyiségébe. Maga Coles a Thatcher személyiségében történő változást konkrétan a választási győzelemhez köti, így ő 1983. június előtti és utáni periódusról, éles cezúráról beszél. *„Az 1983/84-es periódusban az energiaszintje érezhetően csökkent. Ezt a sikeres, 1983. júniusi újraválasztásától datálom. Néhányunk észrevette, hogy nem egészen ugyanaz a Margaret Thatcher tért vissza a 10-es számba.*¹⁰⁶⁷ *Egy ideig ezt egy szempanasznak lehetett tulajdonítani, ami azon a nyáron sok gondot okozott neki. De amikor ezen túljutott, akkor sem volt a régi. Sokkal ritkábban dolgozott éjjél után és sokkal ritkábban történt meg az, hogy a vacsoravendégeket ott tartotta a hajnali órákban való*

¹⁰⁶⁴ Uo. 455. o.

¹⁰⁶⁵ Az 1983. október 25-én kezdődött konfliktus az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kapcsolatában az egyik legproblematisabb pontot jelentette. London nem tudott a partraszállásról és annak tudomásul vételekor elítélte a volt gyarmat ilyen egyoldalú, konzultáció nélküli megtámadását. Az eset kétségtelenül arcpirító volt Margaret Thatchernek és az egész brit külpolitikának. Egy 2014. novemberében nyilvánosságra hozott akkori telefonbeszélgetésben Ronald Reagan nem győz elnézést kérni a brit barátjától. A barátság megmaradt, de az eset nyomott hagyott Margaret Thatcher lelkében és a brit kollektív emlékezetben.

<http://www.margaretthatcher.org/document/109426> (utolsó megtekintés: 2015. június) és Thatcher 1993.

¹⁰⁶⁶ Sir John Coles: Appreciation of Margaret Thatcher (contemporary recollection by Private Secretary for Foreign Affairs)

<http://www.margaretthatcher.org/document/135761> (utolsó megtekintés: 2015. március)

¹⁰⁶⁷ Downing Street 10.

*eszmecserékre.*¹⁰⁶⁸ Az 1984-ben leköszönő személyi titkár a Falklandi háború által okozott óriási stressznek és felelősségnek tulajdonította a híresen magas munkabírással rendelkező „*Vaslady*” energia szintjének (relatív) csökkenését, hozzátéve, az 1983-as választási győzelem után Thatcher neki kijelentette, hogy „*nincsen sok hátra*”¹⁰⁶⁹ számára. Ehhez képest az Egyesült Királyság első női miniszterelnöke még nyert egy választást 1987-ben, 1990. végéig kormányzott és akkor is csak egy nem elegendő mértékben megnyert párton belüli választás, és hosszas győzködés után volt hajlandó lemondani. Nem lehet csodálkozni azon, hogy a hatvan éves kor felé közelítve, ráadásul ilyen megpróbáltatások után a brit kormányfő nem dolgozott minden nap éjfél után és témánk szempontjából nem is feltétlenül a munkaórák száma lehet érdekes. A magyar tárgyalásokon viszont egy rendkívül higgadt, visszafogott angol politikust láthattunk. Az energiaszint csökkenése nem a tárgyalás mennyiségi voltát befolyásolhatta,¹⁰⁷⁰ hanem az ott szereplő politikus viselkedésének tónusait. Thatcher nem lett kevesebb azzal, ami Budapesten történt, eszméit nem változtatta meg, de számomra elképzelhetetlen, hogy az 1975-ben ismertetett módon fellépő, 1982-ben még mindig kifejezetten anti-kommunista szlogeneket hangoztató politikus „régí énje” szó nélkül elment volna Lázár György, illetve Kádár János egyes megszólalása mellett.

Talán ennél is fontosabb, hogy a „régí Thatcher” biztosan többet „szelektált” volna a provokatív, nagyobb érdekességgel bíró témák között. Nem vitatható, hogy a Chequers szeminárium céljainak nem egy konfrontatív, hanem valódi párbeszédre kész, a Szovjetunióval is tárgyalásra hajlamos Thatcher felelt meg és a kormányfő a magyar fővárosban ilyen elvek mentén politizált. A miniszterelnöknek biztosra kellett mennie, nem evezhetett olyan vizekre, olyan konfliktusos területekről oly módon nem lehetett tárgyalni, hogy a Szovjetunióval való párbeszéd lehetősége elveszzen, de mégis meg kellett, hogy legyen az oka annak, hogy miért volt *ennyire* konfliktuskerülő az angol miniszterelnök asszony, hogy Budapesten egy jó izes, veszélyektől mentes nézeteltérésre sem futotta. Ennek egyik oka lehetett a Coles által ismertetett energiaszint csökkenésből is következő enyhe személyiségmódosulás. Véleményem szerint elképzelhető, sőt valószínűsíthető hogy a régi, fiatalabb, több energiával rendelkező Thatcher másképp tárgyalt volna a magyar fővárosban. Vigyázni kell arra, hogy nehogy nagy mértékűnek nevezzük ezt a személyiségváltozást, hiszen Thatcher elvei sziklaszilárdak maradtak. Urban azon említett aggodalma, hogy

¹⁰⁶⁸ Sir John Coles: Appreciation of Margaret Thatcher (contemporary recollection by Private Secretary for Foreign Affairs)

<http://www.margaretthatcher.org/document/135761> (utolsó megtekintés: 2015. március)

¹⁰⁶⁹ Uo.

¹⁰⁷⁰ A leírt óráállásokból látszik, az ismertetett három tárgyalást egyhuzamban, szünet nélkül tartották meg.

Thatcher esetleg szembefordul régi elveivel, nem valósult meg Budapesten, sem később. Jó példa erre Coles következő története, mely Magyarországhoz is kapcsolódik. *„Hogy megértsük a szabadság összes mélységéhez való ragaszkodását, el kellett vele látogatni egy kommunista országba. Legyen az Kína, a Szovjetunió vagy Magyarország (én mindhárom országba elkísértem őt), publikusan alig, privátban pedig egyáltalán nem tudta leplezni a gyűlöletét olyan társadalmi rendszerek iránt, melyekből hiányzott a szabadság és ahol féltek a szabadságjogoktól és meg is vonták azokat.”*¹⁰⁷¹ Láthatjuk tehát, hogy hiába volt Thatcher jó véleménnyel Kádárról, a kommunizmust nem szerette meg jobban Magyarországon.

Fontos lehet az a megjegyzés is, mely Thatcher a Magyarországra készült beszédéhez személyes kézjeggyel hozzáírt. A nemrég titkosítás alól feloldott dokumentumban az Egyesült Királyság kormányfője a következő mondatot fűzte a beszédéhez. *„Úgy gondolom egy ponton világossá kell tennem, hogy mi mennyire értékeljük a mi (Thatcher által aláhúzva) életmódunkat és ettől sosem fogunk visszakozni (Thatcher által aláhúzva).”*¹⁰⁷²

Egy másik iratban pedig Thatcher az 1956-os forradalomról nem hajlandó egy olyan javasolt gondolatot használni, miszerint *„A magyar forradalom, több, mint 27 évvel ezelőtt történt.”*¹⁰⁷³ Coles a következőképpen magyarázta ezen mondat kihúzását. *„Úgy gondolom Thatcher asszony úgy érzi, egy ilyen kijelentés azt az érzetet keltheti, hogy mi ennek az eseménynek a jelentőségét szeretnénk elbagatellizálni.”*¹⁰⁷⁴ A személyi titkár szavai kulcsfontosságúak annak megértéséhez, hogy London mit gondolt valójában a magyar forradalom és szabadságharcról. Korábban láthattuk, hogy a titkosított szigetországi iratok az ügyben ritkán nyilatkoztak, illetve kevés alkalommal hangsúlyozták 1956 sorsfordító jellegét. A kihúzott, nemrég titkosítás alól feloldott idézetből kiderül, hogy a brit Külügyminisztérium a „borítsunk fátylat a múltra” elv jegyében nem kívánt mélyebben foglalkozni az 1956-os események kurrens hatásaival. Ugyanakkor a titkosított iratnak köszönhetően írásos bizonyíték van arra vonatkozóan, hogy Thatcher 1984-ben is tiltakozott az ellen, hogy a magyar forradalom és szabadságharc veszítsen megfelelő történelmi jelentőségéből.

¹⁰⁷¹ Sir John Coles: Appreciation of Margaret Thatcher (contemporary recollection by Private Secretary for Foreign Affairs)

<http://www.margareththatcher.org/document/135761> (utolsó megtekintés: 2015. március)

¹⁰⁷² Prime Minister. Your Visit to Hungary: Speeches

[http://c1a4d4a4a40988b14f1b-](http://c1a4d4a4a40988b14f1b-c7a3803ab0f7212d059698df03ade453.r91.cf1.rackcdn.com/840120%20Draft%20Hungary%20speech%20THC)

[c7a3803ab0f7212d059698df03ade453.r91.cf1.rackcdn.com/840120%20Draft%20Hungary%20speech%20THC](http://c1a4d4a4a40988b14f1b-c7a3803ab0f7212d059698df03ade453.r91.cf1.rackcdn.com/840120%20Draft%20Hungary%20speech%20THC)
R%205-1-5-239%20f46.pdf (utolsó megtekintés: 2015. január)

¹⁰⁷³ Prime Minister's Visit to Hungary

[http://c1a4d4a4a40988b14f1b-](http://c1a4d4a4a40988b14f1b-c7a3803ab0f7212d059698df03ade453.r91.cf1.rackcdn.com/840123%20FCO%20to%20No.10%20PRESS%20B)

[c7a3803ab0f7212d059698df03ade453.r91.cf1.rackcdn.com/840123%20FCO%20to%20No.10%20PRESS%20B](http://c1a4d4a4a40988b14f1b-c7a3803ab0f7212d059698df03ade453.r91.cf1.rackcdn.com/840123%20FCO%20to%20No.10%20PRESS%20B)
FG%201956%20PREM19%201271%20f23.pdf (utolsó megtekintés: 2015. január)

¹⁰⁷⁴ Uo.

Így ezen titkos anyagok alapján is bizonyítottnak tekinthető, hogy a „*Vaslady*” elvei nem lettek puhábbak. Ugyanakkor rendkívül fontos újra hangsúlyoznunk, hogy a magyarországi tárgyalásokon nem azt a Margaret Thatchert láthattuk, mintha a látogatás az 1983-as, vagy az azt megelőző időszakban valósult volna meg. Mindez nem csak a megváltozott brit stratégiából, hanem a Margaret Thatcher-ben zajló, belső folyamatokból is adódhatott.

VII. Összegzés

Margaret Thatcher budapesti útjának jellemzésére, az 1979-1984 közötti magyar-angol kapcsolatok értékelésére, valamint a dolgozat összegzésére T.S. Eliot¹⁰⁷⁵ híres versrészletét hívom segítségül (többször is) mely szerint „*Kezdetemben a vég...Végemben a kezdet*”.¹⁰⁷⁶ Időszakunk kezdetén, 1979-ben a legizgalmasabb kérdés az volt, vajon hova fejlődhetnek a magyar-angol államközi kapcsolatok, ha egy ilyen hírhedten anti-kommunista politikus került egy olyan ország élére, amellyel a kapcsolatok még nem emelkedtek a legfelsőbb szintre. A hidegháborús viharfelhők ráadásul ekkor kezdtek újra gyűlni, ott volt a NATO kettős döntése, Afganisztán, Moszkva, majd jött Ronald Reagan, Lengyelország, a koreai repülőgép és a Pershing rakéták. Az angol miniszterelnök első éveiben pedig ádáz küzdelmet folytatott a brit gazdaság megmentéséért olyan eszközökkel, melyekkel nemhogy a közvélemény, vagy az ország közigazdászai, hanem saját pártjának nagy része sem értett egyet. Eközben esze ágában sem volt mélyebben gondolni Kelet-Európára, nemhogy Magyarországra. 1979-től kezdve mégis vannak izgalmas, elemzésre méltó események a magyar-angol viszonylatban. Richard Parsons már 1979-es távozásakor felvázolt egy olyan kelet-európai akcióttervet, mely a „sivár”

¹⁰⁷⁵ Amerikai-angol költő (1888-1965.)

¹⁰⁷⁶ T. S. Eliot: *Négy Kwartett*, *East Coker*. Vas István fordítása.

társaság egyetlen izgalmas országára, Magyarországra koncentrált. A „*Vaslady*”, bár a kezdetektől a végéig ellenszenvvel nézett saját külügyminisztériumára és a Konzervatív Párt régi arisztokrata szárnyára, mégis egy régi vágású, klasszikus arisztokratára bízta a tárcát. Peter Carrington alatt pedig elindult valami, ami első ránézésre még egy lábjegyzetet is alig érdemel, az angol forrásoknak köszönhetően azonban kiderül, igenis van miért írni Carrington budapesti, majd Puja Frigyes londoni útjáról. Az FCO fontos mellékszereplői, többek között Malcolm Rifkind és Julian Bullard pedig tovább folytatták a megkezdett folyamatot. Időközben Magyarország majdnem csődbe ment és nem kis brit segítséggel túlélte a helyzetet, a legfontosabb tényezőt azonban kétségtelenül nem ezek az események, hanem a brit kormányfőnek a kapcsolatokban való feltűnése jelentette. Az Egyesült Királyság és Magyarország közötti kapcsolatok Margaret Thatcher alatti időszakában természetesen nem lehet eseménydús maga a kormányfő nélkül. A „*Vaslady*” fia Puja Frigyes látogatásakor eltűnt a Szaharában, így a találkozás elmaradt, ami talán szerencsét jelentett a szerencsétlenségben, hiszen így Marjai József, a Minisztertanács elnökhelyettese lett az, aki először képviselte hazánkat egy nagyobb mérvű Thatcher tárgyaláson. Itt Marjai jobb benyomást tett, mint bárki képzelhette volna és 1983 egy döntő fontosságú év lett a két ország közötti partnerségben.

Igaz, elsősorban nem Marjai és nem is az új külügyminiszter Geoffrey Howe, hanem a brit miniszterelnök nyári rezidenciáján, a Chequers-ben történő szeminárium miatt. Itt már mindenki felfigyelt Magyarországra, Thatcher saját kézjeggyel exponálta, hazánk kiemelten a figyelmébe került és végérvényesen ott is maradt. A történelemben semmi nem történik előzmények nélkül, és a titkos szeminárium nem önmagában indította be és emelte a legfelsőbb szintre a magyar-angol kapcsolatokat, a fenti fejezetekben szereplő személyek mind-mind kivették a részüket a maguk kisebb-nagyobb epizód szerepükkel. Az 1983. márciusi Marjai József látogatástól Thatcher budapesti útjáig egyre izgalmasabb és egyre több fordulattal teli magyar-angol kapcsolatok végre a legfelsőbb szintre juthattak azzal, hogy a Downing Street 10 lakója hazánkba látogatott. A kezdet, 1979 itt lelte a véget, hiszen Margaret Thatcher magyarországi vizitjével valami véget is ért.

Vitatható kijelentés, de meglátásom szerint a brit kormányfő budapesti kalandját megelőző események egy történész számára izgalmasabbak, tartalmasabbak, több ismeretlen elemet hordoznak magukban, mint maga a Thatcher út. A budapesti napok, a Lázárral, Kádárral történő tárgyalások is természetesen figyelemre méltóak, nem elkerülhetőek, azokra viszont, véleményem szerint, ugyanúgy vonatkozik az a néha igaz mondás, miszerint maga a várakozás, a beteljesülésig tartó periódus izgalmasabb, mint maga az esemény. Érdekesebb lehet olvasni arról, hogy a britek Afganisztánról, Lengyelországról és a német egységről (!)

kívántak egy VSZ országgal tárgyalni, mint arról olvasni, hogy Hruscsov hogyan köszöntötte reggel az elvtársait, bár Thatcher érdeklődését (és talán az olvasóét is) ez is felkelthette. Látványként a „*Vaslady*” belvárosi vásárlása jelentette az 1979 és 1984 közötti periódus legvonzóbb részletét, bár maga ez a pillanat is jelképezi, önmagában felveti, a kapcsolatok innen vajon hová fejlődhetnek? Hogy lehet fokozni a fenti tényeket? A válasz a magyar-angol kapcsolatok vonatkozásában az, hogy sehogya. A kezdet legizgalmasabb kérdése, elképzelhető e, hogy az enyhülésellenes Margaret Thatcher Magyarországra látogasson, megválaszolásra került, ahogyan az is, mi fog történni, ha eljut idáig. Magyarország és az Egyesült Királyság kapcsolatainak (legfelsőbb szintű) kezdetében ott volt a vég, a végben azonban ott volt a kezdet is, de valami másnak a kezdete.

Bár a titkosítási moratórium csak napjainkban kezd lejárni, egy-két kérelem révén hozzám kerülő 1985-1986-os angol primer forrás mutatja, Magyarország már nem tudott annyira kiemelkedni – nem bírt akkora súllyal –, mint 1984. februárja előtt. A Magyarországról szóló 1984. évi bizalmas országértékelésnek¹⁰⁷⁷ a külügyeket taglaló résznél a britek kiemelik, hogy Magyarország jól kezelte a Thatcher úttal kapcsolatos szovjet elégedetlenséget és a miniszterelnöki vizit kifejezetten sikeresnek mondható.¹⁰⁷⁸ London megítélése szerint Thatcher útja sikeresebb volt Bettino Craxi¹⁰⁷⁹ és Helmut Kohl¹⁰⁸⁰ látogatásánál, mert a brit kormányfő útja jobban előmozdította a kétoldalú kapcsolatokat. A Peter W. Unwin¹⁰⁸¹ új budapesti nagykövet által írt dokumentum feljegyzései alapján 1984 egy eseménydús év volt a magyar külpolitikában. Eszerint Magyarország, a Kelet-Nyugat kapcsolatok előmozdításában való erőfeszítései mellett hűséges maradt a Szovjetunióhoz, ugyanakkor a magyar nemzeti érdekeket is érvényesítette.¹⁰⁸² A Szovjetunió és szövetségesei az 1984. év végére a magyar hídépítő állásponthoz közeledtek, írták a britek.¹⁰⁸³ 1984. áprilisában megtartották a londoni Barbican Centre-ben a Magyar Napok rendezvényt, a gazdasági kapcsolatok új dinamikát kaptak. A brit export 1984. év első tizenegy hónapjában 7,6%-al emelkedett és elérte a 100 millió angol font sterling értéket és ugyanezen periódus alatt a magyar export 37%-al növekedett, ami elősegítette a magyarok konvertibilis valutával

¹⁰⁷⁷ FOI. Hungary: Annual Review for 1984. Foreign Office Papers, DD 1985/50., 1. o.

¹⁰⁷⁸ Uo.

¹⁰⁷⁹ Bettino Craxi 1983. augusztustól 1987. áprilisig Olaszország miniszterelnöke.

¹⁰⁸⁰ Helmut Kohl 1982. októbertől 1998. októberig a Német Szövetségi Köztársaság, majd az egyesített Németország kancellárja 1998-ig.

¹⁰⁸¹ 1983-86 között Ófelsége kormányának magyarországi nagykövete.

¹⁰⁸² FOI. Hungary: Annual Review for 1984. Foreign Office Papers, DD 1985/50. 1. o.

¹⁰⁸³ Uo. 3. o.

kapcsolatos gondjainak megoldását.¹⁰⁸⁴ Az elemzés javasolta az angolok nagyobb aktivitását hazánkban, amely London szerint a reformok következtében új horizonttal rendelkező vásárlókkal bírt.¹⁰⁸⁵ Unwin nagykövet tehát nem volt teljesen elégedett a látogatás utóéletével és nagyobb brit aktivitást tartott kívánatosnak. Az iratban alapvetően nincsenek negatívumok, viszont hiányoznak azok a derülítő elemzések, érdekes információk és a felfokozott várakozás hangulata mely a korábbi, Thatcher látogatását megelőző anyagokban szerepelt. Ez egyrészt természetes folyamat, hiszen a miniszterelnök látogatásával valami beteljesült, ugyanakkor valami mégis örökre megváltozott. Az 1986-ban készült, 1985-ről szóló Magyarország elemzés¹⁰⁸⁶ is alapvetően pozitív, de megjelennek Magyarország gazdaságával kapcsolatos negatív felhangok, ahogy a rendszer fenntarthatóságáról is.

Pedig 1985. októberében Kádár János, első szocialista vezetőként eljutott Angliába, ahol folytatódott a Thatcher-Kádár tárgyalások. Ennek a fegyverténynek a jelentőségét nem lehet lebecsülni, de az angliai út nem volt, nem is lehetett annyira érdekes, mint a budapesti. Ekkora ugyanis valami más is elkezdődött. A londoni Kádár-Thatcher találkozót elemző M. Szebeni Géza a következőképpen fogalmazott. *„Kádár „helyi értéke” azonban megváltozott, Gorbacsov feltűnése a korábbiakhoz képest gyökeresen új helyzetet teremtett, amelyikben Kádár addigi nemzetközi szerepe veszített a jelentőségéből.”*¹⁰⁸⁷ Témánk szemszögéből a legfontosabb tényező az, hogy a magyar KB első titkárának szigetországi jelentősége 1984. decemberében radikális mértékben csökkent. Ekkor ugyanis a szovjet Politbüro tagjaként Angliába látogatott Mihail Gorbacsov, ahol többek között Margaret Thatcher fogadta. Geoffrey Howe külügyminiszter memoárjaiban némileg gúnyos szájízzel a következőket mondta. *„Az a koncepció, hogy a Vaslady először látogat a Vasfüggöny mögé nagyon jó benyomást tett Magyarországon belül és magában Margaretben is. Egy média siker volt és ezáltal óvatosan ugyan, de megnőtt az étvágya.”*¹⁰⁸⁸ Thatcher megnőtt étvágyát és kíváncsiságát csak egy következő fokozattal lehetett kielégíteni: a fiatal szovjet politikus jelentős mértékben felkeltette a brit kormányfő érdeklődését, a momentum egyben radikálisan megváltoztatta a magyar-angol kapcsolatok jelentőségét is. Innentől kezdve Magyarország és Kádár nem voltak, nem is lehettek annyira fontosak, mint a Szovjetunió és Gorbacsov, ugyanakkor ebből adódóan 1984. decemberétől nehezen lehetne beszélni az angol-szovjet relációról, a magyar-angol viszony említése nélkül. Az első Gorbacsov-Thatcher találkozók

¹⁰⁸⁴ Uo.

¹⁰⁸⁵ Uo. 4. o.

¹⁰⁸⁶ FOI. Hungary: Annual Review for 1985. Foreign Office Papers, ENH 014/1

¹⁰⁸⁷ M. Szebeni, II. rész.

¹⁰⁸⁸ Howe 352-353. o.

így a magyar-angol diplomáciai kapcsolatok 1979-1984. február közötti „aranykora”, az izgalommal teli várakozás ideje véget ért és elkezdődött az angol-magyar és az angol-szovjet kapcsolatok új dimenziója. T. S. Eliot szavait újra elővéve, valaminek a végében ott volt valami másnak, konkrétan két minőségében más diplomáciai korszaknak a kezdete.

A „*Vaslady*” alatti magyar-angol kapcsolatok természetesen nem szüntek meg 1985-ben, sőt tovább fejlődtek. 1988. májusában Angliába látogatott Grósz Károly például. 1989. április 25-én, a Barbican Centre-ben tartottak egy „*Britain Salutes Hungary*”, azaz „*Nagy-Britannia üdvözli Magyarországot*” üzleti rendezvényt, ahol Thatcher személyesen szólalt fel a kétoldalú kapcsolatok fejlesztéséért. 1989. decemberében Németh Miklós miniszterelnök is eljutott Londonig, és a „*Vaslady*” 1990. szeptemberében, kevesebb, mint két hónappal bukása előtt újra Budapestre látogatott, ahol immár Antall József miniszterelnök fogadta. Az intenzitás magáért beszél, ahogyan az is, hogy 1984 és 1988 között a Nagy-Britanniába irányuló magyar export majdnem megkétszereződött.¹⁰⁸⁹ A következő években a brit iratok titkosítás alóli fokozatos feloldásával ezen eseményeket is érdemes lesz majd kutatni. Ezen dolgozat viszont elérte a végpontját, a Barbican Centre-ben tartott üzleti eseményen mondott Margaret Thatcher idézethez kapcsolódó elmélkedés megfelelő zárszó, zárógondolatot jelenthet. „*De most, különösen úgy, hogy tudom, Gorbacsov úr, aki nemrég járt nálunk, valóban egy olyan utat követ, amiről hiszi, hogy gyümölcsöző lehet és érdemes követni. Úgy gondolom azért, mert látta azt az utat, amelyet Magyarország követ. Észrevette, hogy a központi tervezés kényszere és a tervezett gazdaság se méltóságot, se prosperitást nem fog eredményezni és nem fog vezetni olyan országhoz sem, amihez a Szovjetunió fel tud nőni.*”¹⁰⁹⁰

Ahogy látjuk, Margaret Thatcher sosem felejtette el és nem is felejtette el Magyarországot, azt az országot, mely – többek között – elévülhetetlen érdemeket szerzett szovjet politikájának megalapozásában. Thatcher magyarországi útja pedig nem, vagy legalábbis teljesen más kontextusban került volna sorra az 1979-1984-ig tartó magyar-angol kapcsolatok bizonyos eseményeinek, bizonyos diplomáciai fejezeteinek ily módú, a fenti sorokban ismertetett alakulása nélkül. A jelen értekezés szerint a kapcsolatok „aranykora” nem csak Margaret Thatcher látogatására, hanem az azt megelőző évekre is vonatkozik, hiszen 1984. február nem született volna meg az 1979-1984-as periódus nélkül. Így reményeim szerint a dolgozatom segített annak a folyamatnak a megismerésében, melyben a történelem *rota fortuna*-ja azt eredményezte, hogy – többek között – Marjai József, Várkonyi Péter és a maguk módján Puja

¹⁰⁸⁹ Ezen időszakban a magyar export 96,8 millió USD-ről 184,7 millió USD-re nőtt. Magyarics 2002.

¹⁰⁹⁰ Speech at „*Britain Salutes Hungary*” reception. 1989.04. 25.

<http://www.margaretthatcher.org/document/107647> (utolsó megtekintés: 2015. január)

Frigyes és Lázár György is hozzájárultak az 1980-as évek fontosabb nemzetközi eseményeihez, mint a Thatcher-Gorbacsov viszonyhoz és annak következményeihez.

Felhasznált Elsődleges (Primer) Források:

Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár

KÜM TÜK XIX-J-1-j, Anglia:

1975. 30. doboz (innentől d.),

1975. 31.d.

1976. 21 d.

1976. 22 d.

1977. 23. d.

1978. 27. d.

1978. 28. d.

1979. 25. d.

1979. 27. d.

1980. 22d., 26-27. d.

1981. 15-16. d. 24-25. d.

1981. 26. d.

1982. 25. d.

1982. 26. d.

1983. 29. d.

1983. 30. d.

1984. 30. d.

1984. 31. d.

1985. 33-34. d.

1986. 29. d.

1986. 30. d.

1987. 22-23. d.

1988. 22. d.

Magyar Nemzeti Levéltár, Országos Levéltár

MSZMP iratok, MKS,

1983-84 288 f./5 890-891. őrzési egység (innentől őe.),

897-898. őe.,

900-902. őe.,
921. őe.,
923. őe.,
934. őe.,
952. őe.
288 f./4 195-197 őe.

The National Archives, az Egyesült Királyság levéltárának iratai, a használt dossziék elnevezései, kronológiai sorrendben. A felhasznált, idézett konkrét iratok a lábjegyzetekben szerepelnek.

Anglo Hungarian Relations 1979, Foreign Office Papers, FCO 28/3765, 1979.

Anglo Hungarian Relations 1980, Foreign Office Papers, FCO 28/4124, 1980.

Visit of Lord Carrington to Hungary, Foreign Office Papers, FCO 28/4129, 1980.

A Freedom of Information „Az információ szabadsága” angol törvény (2005) által lehetővé tett kérvények révén hozzám kerülő brit titkosított dossziék nevei, melyek ilyen módon lettek feloldva a titkosítás alól, kronológiai sorrendben. A felhasznált, idézett konkrét iratok a lábjegyzetekben szerepelnek.

Anglo Hungarian Relations 1982, Foreign Office Papers, ENH 020/1, 1982.

Visit of the Hungarian Foreign Minister, Mr Puja, to London 12-14 January, Foreign Office Papers, FCO 028/4888, ENH 026/1, 1982.

Anglo Hungarian Relations 1983, Foreign Office Papers, ENH 020/1, 1983.

Visit of Deputy Hungarian Prime Minister To UK (Part A), Foreign Office Papers, ENH 026/1, 1983.

Visit of Hungarian Deputy Prime Minister, Mr Marjai To UK (Part B), Foreign Office Papers, ENH 026/1, 1983.

Possible Visit To Hungary By The F/S, (Part A), Foreign Office Papers, ENH 027/3, 1983.

Visit To Hungary By The F/S, (Part B), Foreign Office Papers, ENH 027/3, 1983.

A Freedom of Information „Az információ szabadsága” angol törvény (2005) által lehetővé tett kérvények révén hozzám kerülő brit titkosított dossziék nevei, melyek így módon lettek feloldva a titkosítás alól, kronológiai sorrendben:

Foreign and Commonwealth Office, „*East-West Relations*” Prepared for Prime Minister Thatcher’s Chequers Seminar. Foreign Office Papers, 1983.

Peter Ricketts letter to John Coles. Cabinet Office Papers, DSR 11C, 1984.

Prime Minister’s Visit to Hungary: 2-4 February 1984. Draft, Steering Brief. Cabinet Office Papers, DSR 11C, 1984.

John Coles letter to Margaret Thatcher. „*Prime Minister’s Visit to Hungary: 2-4 February 1984.*” Cabinet Office Papers, DSR 11C, 1984.

Record of a Conversation between the Prime Minister and Prime Minister Lazar of Hungary at 915 hours on 3 February, 1984 at the Parliament Building, Budapest. Cabinet Office Papers, DSR 11C, 1984.

Record of Plenary Talks between the Prime Minister and the Hungarian Prime Minister held at the Parliament Building, Budapest, on 3 February at 1000 hours. Cabinet Office Papers, DSR 11C, 1984.

Record of a Conversation between the Prime Minister and First Secretary Kadar at 1205 hours on Friday, 3 February, at the Parliament Building, Budapest. Cabinet Office Papers, DSR 11C, 1984.

Hungary: Annual Review for 1984. Foreign Office Papers, DD 1985/50.

Hungary: Annual Review for 1985. Foreign Office Papers, ENH 014/1.

Felhasznált Irodalom:

Cikkek, értekezések, tanulmányok:

Aczél Endre: *Gorbacsov, glasznosztj, peresztrojka és a Nyugat*, Külpolitika, 1988/3.szám, 112-118.o.

Aczél Endre: *Vázlat a „thatcherizmus”-ról*, Külpolitika, 1982/5. szám, 66-79.o.

Aczél Endre: *A „thatcherizmus” a harmadik szakaszban*, Külpolitika, 1987/ 1.szám, 29-41.o.

Aczél Endre: *A „thatcherizmus” a második szakaszban*, Külpolitika, 1986/1.szám. 94-103.o.

Bátonyi Gábor, *Egy elkésett brit kísérlet a magyar kommunisták megfélemezésére és a megtorlás*, Kommunizmus Búnei Alapítvány.

<http://www.kommunizmusbunei.hu/publikaciok/egy-elkesett-brit-kiserlet-magyar-kommunistak-megfekezese-es-megtorlas> (utolsó megtekintés: 2015. május)

Békés Csaba: *Magyar külpolitika a bipoláris világban 1945-1991.*, Külügyi Szemle, 2011. tél. 95-127. o.

Brown, Archie. *The Change to Engagemenet in Britain’s Cold War Policy: The Origins of the Thatcher-Gorbachev Relationship*. Journal of Cold War Studies. Vol. 10, No. 3, Summer 2008, 3-47. o.

Peter Byrd: *Introduction*, in: *Foreign Policy Under Thatcher* ed. by Peter Byrd. Phillip Allan/St.Martin’s Press, Oxford/New York, 1988. 1-7.o.

Michael Clarke: *The Soviet Union and Eastern Europe*, in: *Foreign Policy Under Thatcher* ed. by Peter Byrd. Phillip Allan/St.Martin’s Press, Oxford/New York, 1988. 51-75.o.

Michael Clarke: *British perspectives on the Soviet Union*, in: *Soviet-British Relations since the 1970s*, ed. by Alex Pravda and Peter J.S.Duncan, Cambridge University Press, Cambridge, 1990. 68-92.o.

Cohen, Gerry: *Az antikommunizmus brit változata*, Béke és Szocializmus, 1981/3.szám, 124-129.o.

Czigány Lóránt, Cs. *Szabó László Londonban*. In *Literatura*, 1989, 3-4. sz. 430-440. o.

Nagy-Britannia Thatcher harmadik győzelme után, összeállította: Dankó Ádám, Nemzetközi Szemle, 1986/5.szám, 84-90.o.

Diana Elles, *The Foreign Policy of the Thatcher Government*, in: *Thatcherism, Personality and Politics*, ed. by: Kenneth Minogue and Michael Biddiss, Macmillan, 1987, London, 95-110.o.

Jeszenszky Géza, *Magyarország a brit gondolkodásban és külpolitikában, 1848-tól 1945-ig*, Külügyi Szemle, 2014. nyár, 150-175. o.

Kávássy János: *A magyar-amerikai kapcsolatok alakulása Ronald Reagan két elnöki periódusa idején, 1981-1988-ban*. PhD Értekezés, PPKE BTK, 2013.

Curtis Keeble: *The historical perspective* in: *Soviet-British Relations since the 1970s*, ed. by Alex Pravda and Peter J.S.Duncan, Cambridge University Press, Cambridge, 1990. 17-47.o.

Neil Kinnock beszéde a Munkáspárt Konferenciáján, a konferencián közzétett dokumentumból, (1986. szeptember 30), *Nemzetközi Szemle*, 1986/12.szám, 20-29.o.

Lázár Györgynek, a Minisztertanács elnökének pohárköszöntője a hivatalos látogatáson Magyarországon tartózkodó Margaret Thatcher brit miniszterelnök tiszteletére adott díszvacsorán, *Magyar Hírlap* 1984.február 5., *Külpolitika*, 1984/4.szám, 107-108.o.

Lewis, Anthony: *Lassú halált jósolnak Nagy-Britanniának*, *International Herald Tribune*, 1985. január 25-i számából, *Nemzetközi Szemle*, 1985/4.szám, 77-78.o.

Margot Light: *Anglo-Soviet Relations*, in: *Soviet-British Relations since the 1970s*, ed. by Alex Pravda and Peter J.S.Duncan, Cambridge University Press, Cambridge, 1990. 120-147.o.

Lovassy Tamás: *Nagy-Britannia katonapolitikájának főbb vonásai*, *Külpolitika*, 1984/2.szám, 31-50.o.

Magyarics Tamás: *Nagy-Britannia Közép-Európa politikája 1918-tól napjainkig*, *Pro Minoritate*, No. 2-3. (2002).

Christopher Ogden-Frank Melville: *Margaret Thatcher Angliája*, *Nemzetközi Szemle*, 1987/ 9.szám , 82-83.o.

Frederick Painton - Frank Melville: A Konzervatív Párt kongresszusa, *Time*, 1986, október 20-i számából, *Nemzetközi Szemle*, 1986/12.szám, 30-32.o.

Pocock, Gerry: *Újra a Konzervatívok. Miért?*, *Béke és Szocializmus*, 1983/ 10.szám, 84-90.o.

George M Seignious-Jonathan Paul Yates: *Európa nukleáris superhatalmai*, *Nemzetközi Szemle*, 1985/1.szám, 32-39.o.

M. Szabó Géza, „Kádár és a Vaslady” I. rész. *Magyar Szemle*, Új folyam XVIII. 9-10. szám. 2009. http://www.magyzemle.hu/cikk/20091204_kadar_es_a_vaslady_1_resz (utolsó megtekintés: 2015. január)

M. Szabó Géza, „Kádár és a Vaslady” II. rész. *Magyar Szemle*, Új folyam XVIII. 11-12. szám. 2010. http://www.magyzemle.hu/cikk/20100223_kadar_es_a_vaslady_2_resz (utolsó megtekintés: 2015. január)

Szekér Nóra, *Szent-Iványi Domokos és könyve*, I. rész. *Magyar Szemle*, Új folyam XXII. 11-12. szám. 2013. http://www.magyzemle.hu/cikk/szent_ivanyi_domokos_es_konyve_1_resz (utolsó megtekintés: 2015. május)

Szekér Nóra, *Szent-Iványi Domokos és könyve*, II. rész. *Magyar Szemle*, Új folyam XXIII. 1-2. szám. 2014. http://www.magyzemle.hu/cikk/szent_ivanyi_domokos_es_konyve_2_resz

(utolsó megtekintés: 2015. május)

Szörényi Attila: „*A brit-magyar diplomáciai kapcsolatok és a Sanders-ügy, 1949-53*”. *Valóság*, Vol. 49. No. 6. (2006), 74-91. o.

Szörényi Attila: *A Standard-per előzményei és előkészítése, 1948-1950*. PhD Értekezés, PPKE BTK, 2011.

Európa védelme –mindenekelőtt a NATO, interjú Margaret Thatcherrel, *L'Express* 1988 Február 5, in: *Nemzetközi Szemle*, 1988/4.szám, 49-50.o.

Thatcher beszéde az amerikai kongresszus két házában együttes ülésén, *The Times* 1985. Február 21-i számából, in: *Nemzetközi Szemle*, 1985/4.szám, 78-80.o.

Török Gábor: „*Ami a rejtjeltáviratokban benne volt*”, Magyar-brit kapcsolatok a 80-as évek elején (Margaret Thatcher 1984. évi magyarországi látogatása). PPKE BTK. Egyetemi szakdolgozat. 2005.

Török Gábor: *Magyar-angol kapcsolatok a Chequers Szeminárium (1983) tükrében*. In Antos Balázs – Tamás Ágnes (szerk.): *Rajzolatok a magyar történelemről*. Szeged, 2010, 89-101. o.

Török Gábor: *Margaret Thatcher 1984. évi magyarországi látogatását előkészítő angol primer források rövid áttekintése*. In Antos Balázs – Tamás Ágnes (szerk.): *Szemelvények ötszáz év magyar történelméből*. Szeged, 2011, 145-156. o.

Török Gábor: *A budapesti mészáros, „The Butcher of Budapest” szalonképessé válik Ófelsége kormányánál. Kádár János kép az első Thatcher évek brit primer forrásaiban (1979-1984)*. In Horváth Miklós (szerk.): *A Diktatúra évtizedei. Tanulmányok, esszék, előadások*. Történelmi Ismeretterjesztő Társulat Egyesület (TITE), Piliscsaba, 2013, 341-348. o.

Török Gábor: *Margaret Thatcherre várva*. In M. Kiss Sándor – ifj. Bertényi Iván – Fejérdy Gergely (szerk.): *A mában élő tegnapok*. PPKE BTK, Piliscsaba, 2011, 399-418. o.

Török Gábor: „*Magyarország elfogadhatatlan arca*” – *Puja Frigyes brit megítélése Lord Carrington magyarországi látogatásának (1980) tükrében*. In Bank Barbara (szerk.): *Utak és útkeresztvezetődések. Ünnepi tanulmányok M. Kiss Sándor tiszteletére*. Történelmi Ismeretterjesztő Társulat Egyesület (TITE), Budapest, 2013, 467-472. o.

Trieber Péter, *Adalékok a SOE magyarországi akciójához és tevékenységéhez*, In M. Kiss Sándor – ifj. Bertényi Iván – Fejérdy Gergely (szerk.): *A mában élő tegnapok*. PPKE BTK, Piliscsaba, 2011, 105-128. o.

Könyvek, tanulmánykötetek:

Arday Lajos: *Az Egyesült Királyság és Magyarország*, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2005.

Bartlett, C.J.: *The Global Conflict: the international rivalry of the great powers, 1880-1990*. Longman, Essex, 1984.

- Bányász Rezső: *Ami a rejtjeltáviratokból kimaradt*, Pelikán Könyvek, Budapest, 1993.
- Bányász Rezső: *Downing Street 10. Miniszterelnökök a második világháborútól a falklandi ütközetig*. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest, 1988.
- Berecz János, *Kádár élt... „Aki nincs ellenünk...!”*, – Első rész –, Duna International, Budapest, 2007.
- Berecz János, *Kádár élt... „...az velünk van!”: munkatársam voltam*. – Második rész –, Duna International, Budapest, 2009.
- Berecz János, *Kádár élt... Emberek, esetek, emlékek avagy: Mire vadászott Kádár? – Harmadik rész* –, Duna International, Budapest, 2011.
- Berecz János, *Kádár élt... 100 éves lenne – Negyedik rész* –, Duna International, Budapest, 2012.
- Berecz János, *Vállalom*, Budapest-Print, Budapest, 2003.
- Berecz János, *Visszanézve – mégis vállaltam* –, Budapest Print Kft. Budapest, 2004.
- Beretzky Ágnes: *Scotus Viator és Macartney Elemér: Magyarország-kép változó előjelekkel (1905–1945)*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2005.
- Békés Csaba: *Európából Európába. Magyarország konfliktusok keresztüztüében, 1945-1990*. Gondolat Kiadó, Budapest, 2004.
- Botos Katalin-Körösi István: *Nemzetközi Gazdasági Ismeretek*. Szent István Társulat, Budapest, 2004.
- Peter Byrd ed. *Foreign Policy Under Thatcher*. Phillip Allan/St.Martin's Press, Oxford/New York, 1988.
- Carrington, Peter: *Reflect on Things Past, The Memoirs of Lord Carrington*. HarperCollins, London, 1988.
- Cartledge, Bryan: *Megmaradni...A magyar történelem egy angol szemével*, Officina, Budapest, 2011.
- Craddock, Percy: *In Pursuit of British Interests: Reflections on Foreign policy under Margaret Thatcher and John Major*. John Murray, London, 1997.
- Czigány Lóránt, *Gyökértelen, mint a zászló nyele: írások a nyugati magyar irodalomról*. Szabad Tér Kiadó, Budapest, 1994.
- Howe, Geoffrey: *Conflict of Loyalty*. Macmillan, London, 1994.
- Johnson, Paul: *A Modern Kor, A 20.század igazi arca, XX. Század Intézet – Kairosz Kiadó*, Budapest, 2000.
- Juhász Gyula: *Magyar-brit titkos tárgyalások 1943-ban*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978.

Juhász Gyula: *Magyarország külpolitikája, 1919-1945*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1988.

Lefebvre, Denis. *A szuezi ügy*. Osiris Kiadó, Budapest, 1999.

Magyarics Tamás: *Az Egyesült Államok külpolitikájának története*, Eötvös József Könyvkiadó, Budapest, 2000.

Thatcherism, Personality and Politics: ed. by Kenneth Minogue and Michael Biddiss, Macmillan, London, 1987.

M. Kiss Sándor, *Utak 56-hoz, utak 56 után, Válogatott cikkek esszék, tanulmányok (1981-2005)*, Mundus Magyar Egyetemi Kiadó, Budapest, 2006.

O'Sullivan, John: *Az Elnök, A Pápa és A Miniszterelnök*. Helikon Kiadó – Heti Válasz, Budapest, 2010.

Pölöskei Ferenc-Gergely Jenő-Izsák Lajos (szerk.): *20. századi Magyar Történelem*. Korona Kiadó, Budapest, 2001.

Alex Pravda and Peter J.S.Duncan ed., *Soviet-British Relations since the 1970s*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990.

Pym, Francis: *The Politics of Consent*. H. Hamilton, London, 1984.

Riddell, Peter: *The Thatcher Era and its Legacy*. Blackwell, Oxford, 1991.

Romsics Ignác, *Magyarország története a XX. században*, Osiris Kiadó, Budapest, 2001.

Romsics Ignác, *A brit külpolitika és a „magyar kérdés”, 1914-1946* In Helyünk és sorsunk a Duna-medencében, Budapest, Osiris Kiadó, 2005.

Sanders, David: *Losing an Empire, Finding a Role, British Foreign Policy since 1945*. MacMillan, London, 1990.

Szent-Iványi, Domokos: *The Hungarian Independence Movement 1939-1946*. Hungarian Review Books – Magyar Szemle Könyvek, Budapest, 2013.

Thatcher, Margaret: *Életem*. Antall József Tudásközpont. Budapest, 2014.

Thatcher, Margaret: *Statecraft: Strategies for a Changing World*. Harper Perennial, London, 2003.

Thatcher, Margaret: *The Downing Street Years*. HarperCollins, London, 1993.

Thatcher, Margaret: *The Path to Power*. HarperCollins, London, 1995.

Urban, George R.: *Diplomacy and Disillusion at The Court of Margaret Thatcher*. I. B. Tauris & Co Ltd, London, 1996

Young, Hugo: *One of Us, a biography of Margaret Thatcher*, Pan Books, London, 1990.

Az interneten hozzáférhető jelentősebb dokumentumok, publikációk, zszurnalisztika forrásai:

A Margaret Thatcher Foundation (Margaret Thatcher Alapítvány) hivatalos honlapján (www.margaretthatcher.org) elérhető dokumentumok (beszédék, primer források), amelyekből közvetlenül vagy közvetve idézek, a lábjegyzetben szerepelnek.

A honlap ezektől függetlenül is nélkülözhetetlen információforrás volt számomra, pl. a Margaret Thatcher életével kapcsolatos adatok, különlegességek terén.

(utolsó meglekintés: 2015. június)

A Churchill Archive Centre (Churchill Archívum) hivatalos honlapján (www.chu.cam.ac.uk) elérhető dokumentumok, amelyekből közvetlenül vagy közvetve idézek, a lábjegyzetben szerepelnek. A vizsgált korszakkal kapcsolatban ez a honlap is fontos információkat tartalmaz. (utolsó meglekintés: 2015. június)

Egyéb, a világhálón elérhető cikkek, dokumentumok, interjúk, összefoglalók, melyek a lábjegyzetekben nem szerepelnek:

Julian Bullard-al kapcsolatos információk:

<http://www.independent.co.uk/news/obituaries/sir-julian-bullard-480401.html>

(utolsó meglekintés: 2012. november)

Bryan Cartledge-el kapcsolatos információk:

www.andrewlownie.co.uk/books/cartledge.bryan/hungary.shtml

(utolsó meglekintés: 2012. november)

A Falkland-szigeteki háborúval kapcsolatos információ:

http://news.bbc.co.uk/onthisday/hi/dates/stories/may/2/newsid_2480000/2480241.stm

(utolsó meglekintés: 2012. november)

Paul Johnson, *Champion of free minds and markets, she helped topple the welfare state and make the world safer for capitalism*

www.time.com/time/time100/leaders/profile/thatcher.html Margaret Thatcher

(utolsó meglekintés: 2009. június)

Kaminszki, Lukasz, „A lengyelországi szükségállapot”. *Beszélő*, 12 (2007) 2,

<http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-lengyelorszagi-szuksegallapot>

(utolsó meglekintés: 2015. március)

Wilfried Loth, *The Soviet Non-intervention in Poland 1980/81*,

[http://www.perspectivia.net/content/publikationen/lelewel-gespraech/6-](http://www.perspectivia.net/content/publikationen/lelewel-gespraech/6-2012/loth_intervention?set_language=ru)

2012/loth_intervention?set_language=ru (utolsó meglekintés: 2015. március)

David Manning-el kapcsolatos információk

http://en.wikipedia.org/wiki/David_Manning (utolsó megtekintés: 2013. június)

Kiron Skinner: *2003 Was Like 1983 ... A Year We Saw Pay-Offs for Being Strong*

<http://hnn.us/blogs/entries/2939.html> (utolsó megtekintés: 2009. június)

Az 1979-es brit választásokkal kapcsolatos információk:

www.psr.keele.ac.uk/area/uk/ge79/ge79index.htm (utolsó megtekintés: 2012. június)

Török Gábor

Fejezetek a magyar-brit diplomáciai kapcsolatok történetéből (1979-1984)

Jelen értekezésemben a témabeli szakirodalom által nem vagy alig használt angliai primer források előtérbe helyezésével próbálom vizsgálni a Margaret Thatcher kormányzása alatti magyar-angol kapcsolatok azon folyamatait, ahol a reláció fokozatos javulása azt eredményezte, hogy a britek Magyarországot egy kiemelt státuszba helyezték és Budapestre látogatott a világ egyik vezető nyugati politikusa.

A XX. század első felének, Magyarország számára rendkívül kritikus időszakaiban Anglia sokszor fontos szerepet játszott és 1945 és 1949 között az Egyesült Királyság volt hazánk második legnagyobb külkereskedelmi partnere. A szovjet befolyás és a kommunista diktatúra evidenssé válásával, valamint a Standard-per és a British Council bezárása miatt ez gyorsan megváltozott, sőt a kereskedelmi kapcsolatok lényegében megszűntek, a kétoldalú viszony a mélypontra jutott. A magyar-angol kapcsolatok az 1956-os forradalom és szabadságharc – amelyre Nagy-Britannia vezetése a szuezi-válság miatt (sem) reagált érdemben – után az 1960-as években újra elindultak és az 1970-es évek során lényegesen fejlődtek, de az Egyesült Királyság Kelet-Európa politikája ekkoriban olyan következetlenséget mutatott, mely alapján messze nem volt eldöntve, illetve tervbe véve, hogy a térségben Magyarország lesz Nagy-Britannia legfontosabb partnere.

Így az 1979-ig tartó előzmények lényegében semmilyen útmutatást nem adnak arra vonatkozóan, hogy a magyar-angol kapcsolatok az új, 1979-ben hatalomra került konzervatív kormány, kommunizmust hangosan elítélő miniszterelnöke idején hogyan alakulnak majd, illetve hogyan jutottak (először) a legfelsőbb szintre. Hogyan került Magyarország a képzeletbeli brit Kelet-Európa rangsor primer helyére? Milyen események zajlottak le *valójában* 1979 és 1984 eleje között? Több külügyminiszteri út, több brit nagykövet, egy majdnem magyar államcsőd, egy Marjai József, egy titkos szeminárium, Geoffrey Howe, egy szappanoperába illő előkészület egy kis hidegháború kellős közepén jelentik a kulcsszavakat.

Kutatásaim végén arra a konklúzióra jutottam, hogy az 1979 és 1984. februárja közötti időszak az angol-magyar kapcsolatokban egyfajta csúcspontot, aranykort, illetve az aranykor legnagyobb pillanatához (Margaret Thatcher magyarországi látogatása) vezető periódust jelentett. Margaret Thatcher Budapesten prezentált visszafogott, konfrontációt kerülő magatartása miatt az értekezésben próbálom bemutatni, hogy ezúttal helytálló az a közhely, hogy a felvezető események egy csúcspontra – 1979-1984. február között – izgalmasabbak lehetnek, mint maga a kiemelkedést szimbolizáló pillanat (Thatcher 1984. februári útja).

Gábor Török

*Chapters from the History of British-Hungarian Diplomatic Relations
(1979-1984)*

In my current dissertation I attempt to examine the process which took place in Anglo-Hungarian relations during Margaret Thatcher's reign, where the steady improvement in the relationship led to Great Britain placing Hungary into a category of high priority, leading to a trip to Budapest by one of the western world's leading figures. I attempt to highlight areas not covered by literature in the field, with the emphasised use of primary English sources.

In the first part of the 20th century England frequently played an important role during some of Hungary's most critical periods and during 1945 and 1949 the United Kingdom was Hungary's second biggest trade partner. This rapidly changed due to the growth of Soviet influence, the realisation of communist dictatorship, the Standard-case and the closing of the British Council. What is more, trade relations basically ceased to exist and bilateral relations reached their lowest point. After the 1956 revolution and war of independence – which was more or less disregarded by Great Britain's leadership, mainly due to the Suez Crisis – Anglo-Hungarian relations were reinitialised in the 1960's and developed significantly during the 1970's. At this point in history though, the United Kingdom's Eastern-Europe policies showed such inconsistency, that it was far from decided or planned that Hungary would soon become Great Britain's most important partner in the region.

So events leading up to 1979 basically do not provide a guideline as to how Anglo-Hungarian relations would proceed and reach the highest level (for the first time) under the new Conservative government which took the reins in 1979, with a leadership of a Prime Minister who emphatically denounced Communism. How did Hungary reach primary position on the virtual British Eastern European tree? What events *really* took place between 1979 and 1984? Several trips made by foreign secretaries, several British ambassadors, a near Hungarian bankruptcy, a József Marjai, a secret seminar, Geoffrey Howe, a preparation that would be fitting for a soap-opera in the middle of the Small Cold War are the key words.

At the end of my research I reached the conclusion, that the period in Anglo-Hungarian relations between 1979 and February 1984 was an apex, a Golden Age, or a period leading up to the greatest moment in relations. In the dissertation I attempt to prove that on this occasion the cliché stands, namely the events in the lead-up – 1979-February 1984 – to the highest point can be more exciting than the moment symbolising the peak. (Thatcher's visit in February 1984).